

בעזה"י

שירת התורה

עניני ליל הסדר והגדה של פסח

שביעי ואחרון של פסח

שנת תשפ"ה

שנה ה' גליון 240

קונטרס מנהג אבות בפסח

תוכן העניינים

האם יש מצוה בשבירת המצה	כו
האם הלעיסה חלק מן המצוה	כז
המרור	כח
האם יש הבדל בין מה שניקח למרור ומה שניקח לכורך	כט
הקערה	כט
זמן הבאת הקערה	כט
מה יש לתת בתוך הקערה	ל
סדר קערת הרמ"א	ל
חשיבות קפידא בדין אי"מ עה"מ בליל הסדר	לא
סדר קערת הגר"א	לא
ביאור דברי הגר"א	לב
סדר קערת האריז"ל	לב
למה מניחים המצות תחת המינים	לב
האם יש להפסיק במפה בין מצה למצה	לג
מה שקרא אריז"ל רק למרור דכורך בשם חזרת	לג
האם יש להשתמש במה שנמצא בקערה	לד
מה שלא חשש אריז"ל לאי"מ על המצוות	לד
סדר הגדת מהר"ל	לה
ביאור סדר קערת אריז"ל ע"פ דרך העבודה	לה
גם אדם פשוט צריך קערה של אריז"ל	לו
טעם לסדר "סימנים" בליל הסדר	לז
סדר הסימנים "שלנו"	לז
השינוי בין ורחץ לרחצה	לז
יש ענין לחז"ל ליטול פעמיים	לח
ביאור ההבדל בין "ורחץ" ל"רחצה" עפ"י הנ"ל	לח
הבדל בין ורחץ לרחצה עפ"י הגר"יז	לט
שתי הנטילות בגדר "טהרה" ו"קדושה"	לט
ביאור ענין קדושה וטהרה	לט
המצוה דוגמת לחמי תודה	מ
מצוה הוא כקדשים	מ
המקום שאנו עורכים הסדר בבחינת ביהמ"ק	מ
מקום אכילה כא"י, וכחצר אוה"מ	מא
עיקר קרבן פסח הוא בביתו של יהודי	מא
הבדל בין פסח לראי"י	מא
דוקא לחגיגה עושין זכר לאכילות	מב
דומה לכהן גדול לפני ולפנים	מב
קצת מדיני ומנהגי פסח שחל בשבת	מב
מטרת סיפור יצ"מ וליל הסדר	מג

קונטרס מנהג אבות בפסח	ה
דוגמאות ממנהגי פסח	ה
הסבות שירצה אדם לשנות מנהגו	ה
כללי ויסודות חיובי מנהג	ו
ביאור דין קבלת רבים	ו
שיטת החוות יאיר	ו
שיטת הפרי תאר	ז
שיטת הזכרון יוסף	ז
דעת פוסקי זמנינו	ז
מנהג אבות של יחיד	ח
אי מהני התרת נדרים על קבלת אבות	ט
כשהמנהג בנוי על חשש להלכה	ט
דעת החזו"א והקה"י בחומרא דשרויה	ט
מנהג אבות לא מחייב אא"כ נהג כן מעצמו	י
בקיבלו האבות בפירוש על הבנים	י
הנוהגים להמשיך בחומרות גם כשהטעם בטל	יב
אם אביו או סבו נהגו כן מסבה צדדית	יב
הסועד אצל חמיו אם יש להמשיך במנהגו	יב
דרוש בענין מנהג אבות בפסח	יג
יסוד הגאולה הוא הנהגה בדרכי האבות	יג
*פירטי הלכה בסעודת ערב פסח שחל בשבת	יד
ליזהר לקדש במקום סעודה	יד
האם יש לברך ברכה ראשונה להמשך הסעודה	יד
האם צריך לחזור למקומו הראשון לברכת המזון	טז
*גודל סגולת ערב פסח שחל בשבת	יז
האם יתכן שאליהו יבא בערב פסח שחל בשבת	יח
לדעת הגר"א אין להפטיר וערבה בע"פ שחל בשבת	יח
הזכיה להתפלל מעריב והלל בתוך זמן תוספת שבת קודש	כ
ההשתוקקות לאליהו ולגאולה בשבת אחה"צ כא	כא
עניני ליל הסדר	כא
גודל קדושת הלילה	כא
מנין המצות	כג
רמזי ג' מצות	כד
על איזה מצוה מברך	כד
מאיזה מצוה אוכל	כה
זמן שבירת המצה	כו

תוכן העניינים

לכאורה לא שייכא כלל גדר שאלה ותמיה סב
 ביאור מבנה ההגדה סב
 שבע שאלות של התפארת ישראל לבירור כל ענין
 סג
 כל אחד יש בתוכו בחינת ארבעה בנים סג
 צריך להרגיש שנמצאים בגלות סד
 ענין האריכות בדרשות הפסוקים סד
 לא להרגיש כאזרח בגלות סה
 הסיפור על רבי בנציון הנימן זצ"ל סה
 כח מסירות נפש לדבר שבקדושה סה
 הצעקה בזכות אבותינו סה
 הבנים נקראים עמל סו
 יסוד דברי רבן גמליאל סו
 האם זה מדיני הגדה או מדיני המצה סו
 אמירת ההגדה בשבת הגדול סו
 האם בעי' מצה ומרור בפועל בשעת ההגדה סו
 ביאור הענין דבעי' מצה בפועל סז
 שם פסח ע"ש הפסחה סז
 ביאור ולא יכלו להתמהמה סז
 האם היו אוכלים חמץ לולא החפזון סז
 הלל דליל הסדר מדין שירה על הנס סח
 הבקשה בברכת הגאולה סח
 למועדים ולרגלים אחרים סט
 שני תבשילין וענין הביצה לחיזוק בביאת המשיח
 סט
 בטעם גניבת אפיקומן סט
 כוונת שפוך חמתך סט
 כוס חמישי וכוס של אליהו ע
 קיום והבאתי בליל פסח ע
 ביאור ענין כוס חמישי ע
 ביאור ענין כוס של אליהו עא
 *המקור לביאת אליהו לבית יהודי בליל הסדר עא
 *אליהו הנביא עם ר' יהודה אברבנאל עב
 *המקור הקדום ביותר לזה שאליהו הנביא בא
 בליל הסדר עב
 הרוצה לשתות כוס חמישי יתחזק בהלל הגדול עג
 לעתיד לבוא נשתה ששה כוסות עד
 הבאת קרבן תודה גם בחג המצות עד
 למה נקרא סדר עד
 לשנה הבאה בירושלים עד
 פיוט אדיר הוא "אלמעכטיגן גאט" עה

השרשת האמונה מג
 הכרת הטוב מג
 הסיפור מתוך רגשי הכרת הטוב הוא חלק ממצות
 והגדת לבנך מד
 העיקר הוא לבוא לעבדות ולקבלת עומ"ש מד
 יציאה ממערכת הטבע מה
 עבודת ציפוי למשיח מה
 הגדה ש"פ נכלל בו דברים הרבה מו
 אריכות הגדה לפני אכילה מז
עניני ארבע כוסות מז
 ביאור ד' לשונות של גאולה מז
 ד' כוסות כנגד ד' לשונות של גאולה מח
 מה שתיקנו על היין דוקא מט
 הקשר לד' לשונות גאולה דוקא נ
 זכירה הוא תמיד על יין דוקא נ
 בדעת הבבלי בביאור ענין ד' כוסות נא
 ביאור מח' רבא ורב חנן בר רבא נא
 מח' ראשונים אי עיקר ד' כוסות הם השבחים או
 השתיי' נא
 האם אפשר לעשות קידוש על הפת בליל הסדר נב
 ביאור ד' הגמ' כל חדא וחדא מצוה באפי נפשה נב
 ביאור ש"י הרי"ף דעל כל כוס מברך בפה"ג נג
 מקור איסור מוסיף על הכוסות נג
 האיסור לשתות אחר כוס ד' וענין כוס חמישי .. נד
 טעם האיסור להוסיף על הכוסות נד
 המקומות בפוסקים שמבואר איסור להוסיף על
 ד' כוסות נד
 האם במוסיף על רמז נפסד הרמז נו
 הכוסות מורים על מדרגות בפנימיות נו
 מספר ארבע מורה על הגילוי בעולם הפירוד נו
 מה שלא נתפרש בגמ' כיון שזה טעם נפלא נו
 עיקר התקנה על השתיי', ודוקא רוב כוס, וכוסות
 מחולקות, נח
 מה שמהדרים שכל אחד מקדש לבד נח
 מקורות דקידוש ליל פסח דאורייתא נט
הגדה של פסח סא
 אכילת מצה בגדר לחם עוני סא
 השייכות בין הא לחמא עניא וכל דכפין ייתי
 וייכול סא
 כל דכפין למי שצריך מלה טובה סא
 ענין השינויים לתינוקות סא
 השאלות דמה נשתנה סב

תוכן העניינים

האם ידעו ישראל למה הם חוזרים.....	פח	אחד מי יודע.....	עה
הענן לא חזר אתם.....	פח	מי יודע השורש בקדושה למספר זה.....	עה
יש לשמוע לרבי ולא למלאך.....	פט	כוונת הפיוט חד גדיא.....	עו
ביאור ענין שלשת ימים במדבר.....	פט	החד גדיא נשאר בסוף.....	עו
חשיבות כח התפלה מתוך מצוקה וצרה.....	צא	סיפור נפלא על כוחו של חד גדיא.....	עו
ארבע כתות על הים מסמלים ד' כתות אחר השואה.....	צב	שביעי של פסח	עח
בקיעת י"ס בזכות בקיעת עצי עולה.....	צב	קריעת ים סוף הוא הגאולה ממהלך מחשבה שבמצרים.....	עט
עומק ענין הסרת גלגלי מצרים.....	צב	ריבוי הנסיונות בפרשת בשלח.....	עט
נכנסו לים ע"פ משה נגד דבר ה'.....	צג	מה שנקרא פרשת בשלח.....	פא
התאמצות מו"ז זצ"ל לכבד יום אחרון של פסח	צג	עיקר התפלה בעת צרה הוא היכי תמצי להתקרב להקב"ה.....	פב
מעלת שירת הים ושבת שירה.....	צג	פלישתים קליפת ליצנות.....	פב
השירה הוא בשפה של הקב"ה.....	צד	הקב"ה מחפש עצות טובות לכלל ישראל להנהיגם בדרך ישרה.....	פג
החיזוק מתחיית המתים בשעת השירה על הים.....	צה	משה לקח עצמיותו ומהותו של יוסף.....	פד
אמונת הנשים במצרים.....	צה	כל הביאורים בתיבת וחמשים שייכים זל"ז.....	פד
האם מהפכים היוצרות באחרון ש"פ שחל בשבת.....	צה	הכח של חמשים מלווה אותנו במשך כל הגלותפה משה לקח הענין של ערב רב מיוסף הצדיק.....	פה
הענין לכבד את רבי שמעון הגדול בימים אחרונים של פסח.....	צו	זמן הופעת ענני הכבוד וענין סוכות.....	פו
עניני שיר השירים ממו"ז הגה"צ ר' יעקב סניידערס זצ"ל.....	צו	הנהגת הקב"ה הוא בהסתרה.....	פו
		בעל צפון שמר האוצרות לכלל ישראל.....	פז
		ביטוי "בן עמרם" הוא שבח או גנאי.....	פז

לתגובות להנצחות ולקבלת הגליון במייל

שמעון יצחק ראקאו 0527614717 syrakow79@gmail.com

שיעור שבועי (עברית) בביהמ"ד משובב נתיבות אור ליום חמישי משעה 11:30 - 11

אפשר לשמוע בקול הלשון: 03-6171111-7-916717 בענגלאנד : 02 08-1917000-7-916717

או בקו משובב נתיבות 7-0733718341

הקדמה

נושא המנהגים בכלל ישראל תופס מקום חשוב מאוד, ובפרט בימי הפסח שהיו"ט מלא וגדוש במנהגים. גם עיקר סוגיא דמנהגים בש"ס נמצא במס' פסחים, ויש לזה פרק שלם "מקום שנהגו". המשניות הראשונות הם מנהגים הנוגעים לפסח כמלאכה בע"פ, ואיסור אכילת צלי בלילי פסח, ואח"כ עוסק במנהגי אחרים. גם יסודות ההלכה בעניני מנהגים נמצאים בטוש"ע הל' פסח סי' תס"ח ובסי' תצו.

דוגמאות ממנהגי פסח

והנה בפסח יש כמה דרגות במנהגים, יש מנהגים שנהוג אצל חלק גדול מכלל ישראל, כגון קטניות שקיבלו עליהם כל בני אשכנז לפני מאות בשנים, יש מנהגים שנהוג אצל משפחות רבות, או הרבה חצירות או מקומות וכדו' לדוגמא החומרא דשרוי', והחומרא לאכול רק מצות יד ולא מצות מכונה וכו' החומרא לא לאכול ממה שנעשה בתעשי' בפסח, ובזה גופא יש דרגות עד כמה מחמירים, כגון בשרוי' דיש שמקפידים רק בחמין, ויש גם בצונן וכדו', ובמצות יד יש נוהגים לגבי מכונה שזה כמו חמץ, ויש רק לאכילה, או לעצמם ולא לכל המשפחה או רק לליל הסדר וכדו', ולענין החומרא שלא קונים ממה שנעשה בחוץ יש עושים הכל בעצמם, ויש שהמצרכים הבסיסיים קונים.

ויש עוד הרבה מנהגים יותר קטנים, כגון מה שנהוג אצל הרבה, לא לאכול אצל חבירו (זיך נישט מישן) וכן יש הרבה סוגי מאכלים שנמנעים, כגון לא לאכול עופות (מוזכר בבן איש חי צו הלכה מ' ובכה"ח סי' תס"ז ס"ק קי"ג) או לכה"פ חלקים הפנימיים כגון כבד וקורקבן, או מנהג רומני' לא לאכול דגים בפסח כיון שהיו שולחין אותו מעיר לעיר עם פרוסת חמץ עם יי"ש בפיו (פמ"ג א"א סו"ס תמ"ז) או להקפיד דוקא דגים חיים, (דבעודם בחיים אין חשש חמץ) ויש אוכלים דוקא פאלשע פיש, יש מכינים מים דוקא לפני פסח ויש שמקפידין לא לאכול פירות וירקות בלי קילוף. ובאותם דל"ש קילוף לא אוכלים כלל, יש לא אוכלים שום פיצוחים גם ממה שברכתו בפה"ע ויש מחמירין על קאפה וקאקו ופיסטוק (עי' שע"ת תנ"ג בשם גדול אחד) וכן יש מנהג לא לאכול שום וצנון (הוזכר בחיי אדם ופמ"ג) יש נמנעים מקמח תפו"א, פירות יבשים (רמ"א תס"ז) סוכר ושמן, או לבשל הסוכר לבד, ולעשות רק שמאלץ וכדו' וכן רבות שא"א לפורטם.

והדבר שכיח מאוד שיש לא' מנהג מסוים מה שמקובל בבית אבותיו ומחמת איזה סבה הוא רוצה להפסיקו והנדון הוא אם יכול לשנות מנהגו בזה. ונפרט בעז"ה כמה וכמה סיבות שירצה האדם לשנות מנהגו.

א: דבירר דכל המנהג בטעות יסודו. לדוגמא המנהג לא לאכול שום דמבו' בחיי אדם כלל קכ"ו דהוי מנהג טעות וגם הפמ"ג לא ידע הטעם וכ' רק לא לזלזל בפני ע"ה, וכן י"א שזה בא מצד שהי' נקרא "קנאבל ווייץ" וכדו' ומחמת טעמים אלו רוצה לבטל מנהגו.

ב: גם שלא הי' טעות, אולם יש טענה שמעולם לא הי' מנהג בעצם לא לאכול מאכל מסוים זה אלא שלא הי' להם מאכל זה, ואילו הי' להם גם הם היו אוכלים, כגון מה שיי"א דהמנהג לא לאכול כל מיני פיצוחים הוא רק כיון דאבותינו לא הכירו כל המינים ולא אכלוהו, כיון שמקורם מארצות רחוקות, אולם גם אחרי שהכירוהו המשיכו בכך.

ג: גם אם הי' מחמת חשש חימוץ, אבל מעולם לא הי' עליו תורת מנהג בעצם, רק דמחמת איזה חשש שהי' בימיהם לא אכלוהו, וכיון דהיום אין חשש זה אין מקום כלל להמנע מזה, כגון דגים דהיום ל"ש החשש דחמץ של אז שאין שום סבה לשולחו ממקום למקום ע"י חמץ בפיו. או בעופות דהיום מנקים הלולים הרבה לפני פסח שלא אוכלים חמץ כלל.

ד: גם אם יש חשש זה כיום, אבל כיון דאי"ז אלא חומרא בעלמא, ואינו חשש מעיקר הדין, רק מצד חומרות פסח יש שהחמירו בזה, א"כ מה מחייב אותו לנהוג כן האם בשביל שנהגו כן אבותיו גם הוא מחויב בכך, האם נאמר בכה"ג בל תטוש.

ה: גם אם נימא דיש בזה מחייב מה שזה מנהג אבות, מ"מ אולי יעשה התרת נדרים כגון שמחמת איזה סיבה רוצה לשנות, או נימא דאיך יהני התרה על לא תיטוש דאי"ז מלתא דנדרים.

ו: האם נאמר אל תטוש כשזה לא מנהג אבותיו בעצם, כגון שזה הי' מנהג אמו, ומחמת זה נהוג כן בביתו, או שסבא שלו גדל אחרי המלחמה באיזה משפ' ולא הי' לו מנהג משלו וכך הוא נהג, וא"כ אי"ז בעצם המנהג שלו האם זה סבה דלכן איננו מחויב בכך.

ז: עד"ז יש לעיין בא' שאוכל אצל חמיו שמיקל יותר האם הוא מחויב להמשיך במנהגו אצל חמיו, או נימא דהוי כמי שהגיע למקום שנהגו קולא בדבר שלא ישנה מפני המחלוקת.

ביאור דין קבלת רבים

שיטת החוות יאיר

והנה בעצם ביאור דין זה דקבלת רבים הנלמד מסוגין נר' באחרונים ג' דרכים. א: בשו"ת חוות יאיר סי' קכ"ו (הובא בפת"ת שם) הק' דהיעלה על הדעת דיחיד שקיבל עליו איזה דבר פרישות וחסידות יתחייבו בניו אחריו לקיים זה, ומה סברא לחלק בין יחיד לרבים, וגם איך יתכן דבבניהם אחריהם לא יהני התרה, לכן הוכיח ממש"כ המפרשים עה"פ ואת אשר איננו פה עמנו היום שפירשו שהיו שם הנשמות והרוחות של הדורות הבאים, מ' דאל"כ לא הי' שייך לחייב בניהם אחריהם ומ' דגם ברבים לא חלה על דורות הבאים. ולכ"כ לחדש דקרא דשאל אביך וגו' ואל תיטוש וגו' הוא אסמכתא בעלמא, ואי"ז גדר הדין כלל. אלא גדר הדין בקבלת רבים הוא דין מנהג המקום ככל שאר הפרק, דקבלת רבים בקהלה דקביעי יחד, מחייבת מקום זה לדורות, ואף שאי"ז בני בניהם של המקבלים, דהרי כל קהל ועדה משיאין בנותיהם למקומות אחרים ואחרי כמה דורות לא נשאר מבניהם של המקבלים הראשונים כלום, ואעפ"כ חייבים להמשיך המנהג, מדין מנהג המקום, ואף שנחרב הקהלה אבל כ"ז שעדיין ס"ת ופנקסי הקהלה קיימין חייבין במנהגי המקום. ולפ"ז פשוט דביחיד ל"ש זה כלל, ולא נאמר דין אל תיטוש כלל. (שו"ר בשו"ת מהר"ם שיק רמ"ט שפי' תורת "אמך". בגדר מקום וציין לפ"ק דמגילה ארץ הרה וילדה וגו' שנר' דמקומו של האדם נקרא אם. (וידידי הרב יעקב יוסף לרנר שליט"א ציין חולין קיג: פרי עם האם) וע"ע רש"י חולין צג: דפ' אל תיטוש על מנהג המקום, וכה"ל הר"ן פ' מקום שנהגו דכל יסוד מנהג מקום מיוסד על דינא דאל תיטוש).

והנה פשטות ד' חו"י בביאור ד' ריב"ש הוא דקבלת בני העיר הוא היכי תמצי לקבוע מנהג המקום ובאמת ל"ש לקבל על זרעו כלל, וכדכ' לענין מעמד הר סיני דכיון דלא הי' שם מקום לא הי' שייך לקבל על זרעם כלל, וכן מדהוצרך לומר שעדיין פנקסי הקהלה והס"ת של הקהל קיימין, וזה מחייב בני המקום גם במקו"א, אבל אילו נחרב הקהלה לגמרי נפסק המנהג לגמרי, מ' דבמקום תליא. ולפ"ז ל' אל תיטוש תורת אמך דחוק הוא, וצ"ל דהוא אסמכתא, או כדברי מהר"ם שיק הנ"ל דקאי על המקום.

אולם כבר העיר דודי הג"ר ישראל ראקאו שליט"א, דפשטות ל' הריב"ש והשו"ע ל"מ כן דמ' דחלה הקבלה עליהם ועל זרעם, מ' דשייך חלות קבלה עליהם ועל זרעם בעצם ולכן רצה לפרש דבאמת חל אקרקפתא דגברא ועל בני בניהם של בני העיר, ונפק"מ דגם כשיצאו למקו"א, וזרעם אחריהם לא היו מעולם במקום

ח: עד"ז יל"ע במי שנהגו כן אבותיו לפני כמה דורות, אולם אביו וזקיננו וכדו' כבר הפסיקו לנהוג כן מחמת איזה סבה, האם מחובתו להמשיך מנהג אבות אבותיו או לא, עוד יל"ע בא' שצווה א' מזקניו לפני כמה דורות בפירוש על כל יוצאי חלציו לנהוג באיזה דבר כגון באיזה סעודה או תענית או מצוה, האם מחובתו לקיים זה, וכגון מה שצווה אא"ז התו"ט שיתענו ויעשו סעודה כל יו"ח בתאריך מסוים לרגל הוצאתו לחירות וכדו'.

כללי ויסודות חיובי מנהג

הנה לפני שנברר ענין זה בעז"ה, נקדים בקצרה כללי הלכות מנהג שנהג אדם בעצמו ע"פ מה שנתב' ביו"ד סי' רי"ד ובפוסקים. הנה מי שנהג איזה דבר מצוה ופרישות אפי' פעם א', אדעתא לנהוג כן לעולם, או שנהג כן ג"פ בסתמא ולא אמר להדיא שיהי' בלי נדר, חל עליו חובה לנהוג כן, מדין נדר, לד' חת"ס זה דאו', לד' הב"ח וש"פ זה דרבנן (ובשד"ח מבו' דנפק"מ בספיקא), ואם רוצה להפסיק ממנהג זה צריך התרת נדרים, ובדיעבד יכול לסמוך על התרת נדרים דער"ה אבל אי מנהגו הי' מחמת איזה סיבה צדדית או איזה מצב או מחמת טעות וכדו', בוודאי לא חל עליו החיוב. (מהרשד"ם חיו"ד סי' מ').

הנה שורש הדברים בחובת קיום מנהג אבות הוא בסוגיא פסחים נ: "בני ביישן נהוג דלא הוו אזלי מצור לצידן במעלי שבתא אתי בנייהו קמי' דריו"ח אמרו לו אבהתיך אפשר להון אנן לא אפשר לן א"ל כבר קיבלו אבותיכם עליהם (גי' מאירי עליכם ויתכן נפק"מ בזה ואכ"מ) שנא' שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמך", מבו' בפשטות דכל מנהג שנהגו האבות מחייב בניהם אחריהם, מדין אל תיטוש, ומ' דגם ל"מ התרה, אולם לא נתב' אם זה דווקא במנהג רבים כבני ביישן או גם ביחיד, דמצד טעמא דשמע בני וגו' מנ"מ בין יחיד לרבים, וגם בפשטות נתחדש כאן בסוגיא מה שלא נתב' בכל הפרק דהנושא הוא בדין מקום שנהגו, ועכשיו הנושא הוא מנהג אבות ולא ענין מקום.

והנה בשו"ת הריב"ש סי' שצ"ט הביא בשם הרמב"ן במשפט החרם שהוכיח מסוגיין דקבלת אבות מחייב בניהם אחריהם, וכדהוכיח ממגילה וקבלת התורה, והוסיף ריב"ש דה"ה מה שנהגו האבות בעצמם בלי קבלה מפו' על זרעם מ"מ מחייב בניהם אחריהם כדחזי' בסוגיין, והובא בב"י סי' רי"ד ונפסק כן בשו"ע שם ס"ב ומשמעות הדברים דנאמר כאן דין מחודש בקבלת רבים בדוקא שחל על בניהם אחריהם ולא מ' דניתן כח זה ליחיד, אלא דצ"ב מ"ש.

אלא דלפ"ז א"צ להסברת חת"ס הנ"ל וצ"ע. עכ"פ היוצא ממהלך זה דיש כח מסויים לבני העיר דוקא לקבוע מנהג על בניהם אחריהם, או מצד מנהג מקום, או מצד דבאמת חלה על בניהם אחריהם.

שיטת הפרי תאר

מהלך שני בענין זה, הוא שי' הפרי תאר יו"ד סי' ל"ט. דפי' סוגיית הגמ' דבני ביישן כפשוטו דקאי גם על היחידים, דמדינא דאל תיטוש יכול כל יחיד לקבל עליו ועל זרעו אחריו, וכ"ז שבדעתו לנהוג כן תמיד ממילא מחויבים בניו אחריו לנהוג כן, ול"ק כלל מחולין קה. דבסתמא לא קיבל אדעתא לנהוג כן תמיד ולדורות, לכן כל מי שנוהג איזה פרישות אין בדעתו לנהוג כן תמיד. אבל אם כיון להדיא, או שיש אומדנא דמוכח דנוהג כן תמיד, כגון שנהגו כן כבר ב' וג' דורות, או שקיבלו קבוצת אנשים יחד, בכה"ג חייבין בניהם אחריהם לנהוג כן מדינא ושייך ד' אל תיטוש בפשוטו.

שיטת הזכרון יוסף

מהלך שלישי בענין זה הוא דעת הזכרון יוסף סי' י"א (הובא בפת"ת יו"ד סי' רי"ד) דבעצם ל"ש כלל לקבל על בניו אחריו כלום גם ע"י קבלת רבים וכל הסוגיא דבני ביישן ודברי הריב"ש וד' השו"ע, הוא באופן דכבר הרגילו בניהם אחריהם לנהוג כן מנעוריהם, והמשיכו לנהוג כן משהגדילו ואז מחוייבים מצד שנהגו כן בעצמם, וזה הי' כוונת ריו"ח שמע בני מוסר אביך וגו' פי' כיון שהנהיגום כן מנעוריהם חייבים לנהוג כן לעולם.

והנה מהלך זה הוא חידוש גדול דלפ"ז לעולם לא נאמר דין מקום שנהגו כלל, דהכל נובע ממה שנהגו עצמם וכמו כל מנהג ולא נתחדש כלום בגמ' דבני ביישן, וגם לא נתחדש כלום בד' הריב"ש ושו"ע, יותר ממש"כ בשו"ע שם ס"א דכל מי שנוהג בעצמו איזה מנהג פרישות חייב לנהוג כן, ול"מ כן כלל, וכן הק' בשו"ת תשובה מאהבה סי' רנ"ט, ובשו"ת שבט הלוי ח"א סי' רי"ז.

דעת פוסקי זמנינו

והנה מד' פוסקי זמנינו נר' דנקטו ד' זכרו"י בחלקן דהיינו דוקא ביחיד ולא ברבים, וא"ש כנ"ל דבקבלת רבים מ' פשטות ד' ריב"ש ושו"ע דחלה בעצם על בניהם אחריהם, אבל ביחיד לא מצינו כח זה, וכן העיר בערוה"ש סי' רי"ד על זכרו"י דדבריו שייכים רק ביחיד, וכ"פ בפר"ח והובא בחיי אדם כלל קכ"ז דקבלת רבים מהני לבנים, גם אם לא קיבלו כן בפירוש אבל יחיד שנהג איזה סייג אין הבן חייב לנהוג כן אא"כ עשאה

המנהג מ"מ יתחייבו מצד אל תיטוש כפשוטו, אבל עדיין כד' חו"י דההתחלה הוא דוקא בבני עיר, דזה כח מיוחד לבני העיר שיחול עליהם ועל זרעם, שו"מ בחי' חת"ס ר"פ מקום שנהגו דנקט כן בד' החו"י דבעצם ס"ל דקבלת אבות מהני על זרעם אחריהם, אלא דבסתמא לא קיבלו רק על הקהלה הנמצאת במקום זה ולא באופן שישתדכו במקו"א ואף דדחוק לפרש כן בד' החו"י אבל מ"מ ל' אל תיטוש א"ש יותר לפ"ז, ועד"ז מבו' בפר"ח (תצ"ז ז') בשם בעל משא מלך שהק' כקו' חו"י והוכיח מחולין קה. ממר עוקבא דאמר אנא חלא בר חמרא וכו' דמבו' דאין הבן מחוייב לקיים מנהג אביו, ולכ"כ דלא מצינו לחייב הבנים רק כההיא דבני ביישן שכל בני העיר בכללם קיימו עליהם חומרא זו ובכה"ג נעשה על כולם כנדר וחלה המנהג על בניהם אחריהם, דסתמא דמילתא קיבלו אליהם ועל זרעם וכו' פר"ח דביישן הוא שם מקום ולא שם האיש, הרי דנקט דדוקא בבני העיר, וכהסברת חת"ס דמסתמא קיבלו עליהם ועל זרעם ומ' דשייך בעצם לקבל על זרעם אחריהם וא"ש דין אל תיטוש כפשוטו.

שו"מ בדרשות חת"ס (שס"ז ג') שהביא דברי הרשב"א בתשובה (ח"ד סי' רצ"ו) דיכולים האבות לקבל על בניהם ודורותיהם אחריהם כי הבן נתח מהאב וכדמוכח מקבה"ת והברית וכו' דמ"מ לא יועיל לבניהם אחריהם אא"כ עמדו האבות בעצמם בפועל וקבלו עליהם ודוקא אם מתו האבות ועמדו בניהם תחתם אז צריכים לקבלה הנ"ל, אבל כ"ז שהאבות קיימים פשיטא שצריכים הבנים למשוך אחרי הזקנים, ועי"ש שפי' במש"כ "את אשר ישנו פה עמנו" דקאי על גופות ונשמות דדורות אחריהם דס"ל בן נתח מאביו והוא בכח גלגולת מוח שלו עד אלף דור וגם כל נשמה ניצוץ משורש נשמה עד הסוף והכל תלוי זה בזה, עי"ש שהאריך ביסוד זה דלכן כשנפתחים ספרי חיים ומתים אז גלין הנשמות פתוחה ומתוחה כאו"א שרשו עם אבות אבותיו עד למעלה למעלה כגון פלוני נמצא בנשמתו פגם כך דנין דמפגם נשמת אבי אביו נמשך לו זה ודנים כולם בדין וכן לענין הטובה ולכן בר"ה ויוהכ"פ אנו מתפללים עם כל הנשמות של דורות הקודמים. ובדרשות לשבת הגדול (רמג ד') פי' בזה מה שהרשע אומר מה העבודה הזאת לכם דהוא כופר בעיקר לשרש הבן לומר שאיננו בכח האב עי"ש עכ"פ יוצא מדבריו ביאור הדבר דיכולים האבות לקבל על בניהם כיון דכח הבן תקוע בשרשו וכוחו של האב, אולם לכ' לפ"ז גם ביחיד שייך זה, שו"ר בשו"ת חת"ס ח"ו סי' א' דביאר ד' הריב"ש דמדין אפוטרופסים אתינן עלה דכל קהל וב"ד בעירם הוי מה"ת כאפוטרופסים על הקטנים והבאים אחריהם, עי' קידושין מב. ולפ"ז א"ש דכח זה הוא דוקא בבני עיר,

שמבשלין בשבילו, אבל בשאר דברים כגון הנחת תפילין דר"ת ל"ש זה, דזה הי' מדעתא דנפשי'. ולפ"ז עיקר הנהגתו מתחיל אחרי הנישואין כשסמוך על שלחן עצמו, ואז טוב שיתנה על הכל שיהי' בלי נדר, או באופ"א העיר ידידי הרב יעקב יוסף לרנר שליט"א דכל אחד יגיד לבנו כשנעשה בר מצוה, דידע שאיננו מחויב להמשיך במנהג אבותיו.

מנהג אבות של יחיד

אולם באמת יש משמעות בפוסקים דגם במנהג אבות של יחיד, איננו מצד מנהג עצמו גרידא, אלא דאם כבר נהג כן יש בזה תוספת חומר מצד אל תיטוש, דהנה הפר"ח נקט דבזה סגי שינהוג כך פעם אחת אף דבעלמא צריך ג"פ בסתמא דבעי' שיהי' רגיל כן, (דלא כגר"ז דנקט גם בזה ג"פ) ועוד מצינו במנחת יצחק הנ"ל דנקט דלא מהני בזה שיאמר בלי נדר, (אף דמודה בסמוך על שלחן אביו התם שאני דלא כוון כלל אבל כאן רוצה לנהוג כן אלא שלא יהי' עליו חומר נדר וזה ל"מ מצד בל תיטוש) ובאגרו"מ הנ"ל נקט בפשיטות דל"מ סברת סמוך על שלחן אביו גם אם לא הי' בבחירתו מה שלא אכל שריו" מ"מ חל עליו המנהג ודלא כמהר"ם שיק. וכן נר' בשבט הלוי דאף דנקט בכ"מ כזכרו"י לגמרי וכנ"ל מ"מ כ' בח"ח סי' קס"ג דאם הבן כבר נהג משהגדיל כאבותיו א"א להתיר דהיסוד דאל תיטוש תורת אמך הוא דבר חמור, מבו' דק' לו להתיר דבר כזה כיון דיש בזה אל תיטוש. ובאמת למתבונן מיושבת בזה קו' האחרונים על זכרון יוסף הנ"ל, דמה נתחדש בדין זה, ולהנ"ל א"ש, דאה"נ דרק אחרי שנהג כן מתחייב, אבל אחרי שכבר נהג כן נתחדש עליו חומר מיוחד דאל תיטוש, אלא דבזכרו"י עצמו ל"מ כן, עיי"ש.

ובביאור פשרה זו רק דרק אם נוהג כן שייך אל תיטוש, יל"פ ע"פ ד' המאירי שבת נו. (שמעתי מדודי הג"ר ישראל שליט"א דד' מאירי אלו היו שגורים מאוד בפי א"ז ר' בניציון זצ"ל), שכ' על מש"כ שם בגמ' דכל האומר בני שמואל חטאו אינו אלא טועה דכ' שלא הלכו בדרכיו שלא הלכו מעיר לעיר כשמואל, וכ' מאירי "אעפ"י שמדת חסידות בנטיה אל קצה האחרון מדה יתירה היא ולא נתנה לכל עד שיענש הנמנע ממנה מ"מ מי שנתפרסמו אבותיו במדה זו באיזה ענין ובא הבן למלא מקומו באותו ענין הרי אותה המדה שבה אצלו כמדה ממוצעת שכל אדם וראוי לאחוז בה עד שאם יניחנה ראוי לו ליענש עלי' והוא שנא' בבני שמואל וכו'". מבו' מדבריו דאה"נ אין הוא מחוייב בעצם לנהוג כאבותיו אבל עד כמה שהוא בא למלא מקום אבותיו באותו ענין שוב נתחייב בזה מדינא, ודודי הנ"ל פי' דהכוונה כשיש לאביו איזה מינוי וממלא מקום אבותיו

פעם אחת בחיי אביו או אח"מ ולא התנה שיהי' בלי נדר, וכן נר' דנקט באגרו"מ דביו"ד ח"ב סי' ט"ו לענין המנהג להחמיר לבדוק בנפיחה בכל ריאה גם בלי ריעותא כ' דכיון דברמ"א סי' לט מ' דברוב המקומות החמירו בזה, יש לתלות דרוב בנ"א באו ממקום שהחמירו בזה ואסור לבטל מנהג זה כמבו' בסוגיא דבני ביישן וביו"ד סי' רי"ד, מאידך באו"ח ח"ג סי' ס"ד בא' שהי' לו מנהג לא לאכול שריו" ורצה להתיר לעצמו, כ' דאם בא להשתקע במקום שנהגו להקל בזה הותר מנהגו, אבל אם גם מנהג מקומו הראשון הי' להקל רק דאביו החמיר בזה, אין הבן מחוייב להתנהג כן אא"כ נהג בעצמו בגדלותו, וא"כ מהני התרת נדרים. וכן ביו"ד ח"א סי' פ"א לענין מנהג אבות ללבוש במלבוש מסויים שלא דומה לגוים כ' דאין אדם מחויב כלל להתנהג בחומרות אביו כדהאריך בחו"י. וכן נקט הגרשו"א זצ"ל בפשיטות בחידושו לפסחים ובהליכות שלמה פסח, דדברי הגמ' דבני ביישן הוא דוקא בקבלת בני העיר, או כל בני משפחתו, אבל באדם יחיד שהחמיר לעצמו, כגון שלא לטלטל בעירוב בוודאי אי"ז מחייב בניו אחריו, וכן נר' בשו"ת מנחת יצחק ח"ג קמ"ד, דכ' דהגם דכ' חו"י דדוקא בבני עיר או קהלה יחד שקיבלו מחייב זרעם אחריהם ולא ביחיד, אולם כבר כ' זכרו"י דבאופן שנהגו בניהם אחריהם כן נתחייבו גם ביחיד, ולכן מי שהוא נכד הרה"ק מקומראן שסובר שיש להניח תפילין דר"ת, אם כבר התחיל בבחירתו לנהוג כן כבר התחייב בזה. אולם ד' שבט הלוי בכמה מקומות בספריו ה' קכ"ט, ו' נ"ט ז' י"ג ח' קפ"ג דנטיית הפוסקים הוא לגמרי כד' זכרו"י, דכל מנהג רבים כ"ז שאינו כמו מנהג בני אשכנז וספרד וכדו' תלוי חיובו רק אם נהג כן מעצמו עיי"ש. אולם בסוף ימיו בחי"א רי"ז חזר בו מזה מחמת קו' הנ"ל. ואין ההלכה כזכרו"י.

נמצא עכ"פ לפי מהלך זה דיש לנו קולא בקבלת יחיד כיון דאינו רק מחמת מנהגו, ולפי"ז דינו ככל מנהג דמהני לומר בלי נדר, וצריך שלא יהי' הנהגתו מחמת איזה מקרה וסבה צדדית וכמבו' לעיל אות ה', ולפ"ז העיר ידידי הרב אהרן הכהן ארנטרוי שליט"א דבחור שהי' סמוך אצל שלחן אביו ומחמת כן לא אכל איזה דברים אין עליו תורת מנהג, ומצאתי סברא זו כמהר"ם שיק או"ח סי' רמט, לענין הבחורים בשיבה שהגיעו מבתיים שהחמירו לא לאכול שטאפשמאלץ, דיכולין להקל בשיבה, כיון דעד עכשיו הי' רק מחמת שסמוכים על שלחן אביהם, והזכיר ד' הזכרו"י הנ"ל, והובא סברת מהר"ם שיק בשבט הלוי ח"ו סי' נ"ט לענין בחור תימני שהגיע לשיבה אשכנזית שבביתו מחמירין כשי' הרמב"ם לעשות חליטה אחר מליחה. (אלא דשם נקט כזכרו"י לגמרי וכנ"ל). וכן בשו"ת מנחת יצחק הנ"ל, וכ' דזה ל"ש רק באכילה כיון דאין לו מה לאכול רק ממה

רשאים לשנות עי' מג"א וחק יעקב, אולם בזה דמהני התרה כבר נחלקו בזה אחרונים ולמה נקט בפשיטות לאיסור. והקה"י בקריינא דאגרתא ח"ב סי' פ"א כ' דכיון דזה ספד"ר בשעת הצורך יש להקל בזה עי"ש לענין אם אשה מחוייבת לגזוז שערותי' אחרי החתונה כמנהג משפחתה דהיקל שם בשעת הדחק.

כשהמנהג בנוי על חשש להלכה

אולם יש להדגיש דגם אי נימא דמהני התרה לבנים, אבל באופן דיסוד המנהג הוא דחששו לאיזה שיטה להלכה, תו ל"ש התרה, כן מבוא בשו"ת מהרשד"ם חיו"ד סי' מ' והובא להלכה בפר"ח מנהגי איסור אות ב' ויסודו ע"פ ירוש' דבני ביישן הנ"ל, וכ"כ בשו"ת חת"ס יו"ד סי' ק"ז לענין איסור חלב עכו"ם גם היכא דליכא חשש חלב טמא, דכיון דאנו נוהגים לאיסור אז אפי' ההלכה כאידך פוסקים אבל כיון דיש דעה להחמיר כבר קיבלו אבותינו באותה דעה ואסור עלינו בני אשכנז מדינא ואין לו התרה, וקרוב בעיניו דהוי נדר דאו' עי"ש וציין למש"כ מג"א סי' תקנ"א סק"ז הובא בשעה"צ שם סקי"א דבמקום שנהגו למעט בכל מו"מ בשבוע שחל בו ל"מ התרה כיון דיש פוסקים דס"ל כן כבר קיבלו אבותיהם כדעה ההיא, וכ"כ בשו"ת מהר"ם שי"ק או"ח רמ"ט במעשה שהי' בישיבת החת"ס וחת"ס הסכים לו וכ"כ מנחת יצחק הנ"ל לענין הנחת תפילין דר"ת וצירף ד' פר"ח הנ"ל וד' המג"א הנ"ל (דודי ר' ישראל הסתפק אי כוונת מג"א כשי' מהרשד"ם הנ"ל). ולפ"ז צריך לבדוק כל מנהג אי יסודו מצד חשש שיטה מסויימת, או רק חומרא, או שחששו כן מעיקר הדין.

דעת החזו"א והקה"י בחומרא דשו"ת

ולפי הכלל הנ"ל יובן השמועה בשם חזו"א וכן שמעתי מהג"ר אליקים שלעזינגר שליט"א ר"י הרמה לונדון שהחזו"א לא רצה להתיר מנהג שרוי' דס"ל דזה לא חומרא רק שזה דין. וכן מבואר במעשה איש ח"ב עמ' קי"א על ר' שלמה מילר מפ"ת שלא רצה להכביד על חמיו ולכן רצה לעשות התרת נדרים וא"ל החזו"א דכיון דאינו שאלה במנהג רק שאלה בהלכה ל"ש התרת נדרים.

אולם יש סתירות בענין זה דעי' חזו"א בספרו או"ח מ"ט סקט"ו-ט"ז שדן אם זה חומרא או מעיקר הדין, והוכיח ממה דמקילין באחרון ש"פ מוכח שאין מחזיקין זה לאיסור רק לנדור ולכן אין חשש מוקצה ומלאכת יו"ט במבשל בשביעי לשמיני, ובסי' קכ"א סקי"ט כתב דהטעם להתיר שרוי' כי לא חוששים שנשאר במצה מקום שלא נילוש היטב אבל באירע שמצאו גרגרי חטה שלא נטחון וודאי אסור לעשותו שרוי'. ולד' חזו"א יוצא דרך מי שנוהג להקל באחרון ש"פ יכול להשאל, אבל מי

במינוי זה, אז מתחייב לנהוג כאבותיו במינוי זה, וא"ש התביעה על בני שמואל, ומבו' עכ"פ על דרך דברינו הנ"ל, ויתיישב לדברינו מה שהביא אחי הרב יעקב שליט"א בספרו בצל הקודש עמ' קנ"ב מה שהק' הג"ר גדלי' שניידער זצ"ל על ד' מאירי אלו שהובא עי' דו"ז הגאב"ד דגיטסהעד זצ"ל בט"ו סיון תשמ"ד, ביארציט אא"ז הג"ר יו"ט ליפמן זצ"ל, והק' ר' גדלי' זצ"ל מחולין קה. דאין הבן מחוייב להמשיך מנהג אבותיו ולדברינו א"ש.

אי מהני התרת נדרים על קבלת אבות

והנה יש לדון באופן דחלה קבלת האבות, אי מהני התרת נדרים, הנה לד' זכרו"י הנ"ל פשיטא דמהני התרה דהרי כל החיובים מחמת מנהג עצמם, וכן דקדק זכרו"י בעצמו מדברי ב"י סי' רי"ד דכ' כן להדיא, ומזה הוכיח כשיטתו, וכ"ה פשטות ד' הרא"ש ר"פ מקום שנהגו, ומפו' כן בקיצור פסקי הרא"ש שם, וכן הוכיח פר"ח מדברי ירוש' פסחים שם בעובדא דבני בישן דמבו' דרק כיון דחששו לשיטות האוסרין לדינא לא הי' רוצה להתיר להם, אבל אילו הי' מנהג ופרישות, פשי"ל לירוש' דמהני התרה, מאידך מההרשד"ם ביו"ד סי' מ' פשי"ל דל"מ התרה לבנים ולכ' מצד אל תיטוש, דאינו מלתא דנדר כלל דיהא שייך התרה, וכן דקדק קרב"נ מד' הרא"ש בעצמו דלא כ' דמהני התרה רק להם בעצמם ולא לבניהם, וכ' הטעם דחרטה ל"ש רק למי שקיבל הנדר והרי אבותיהם לא נתחרטו, וכן נקט בפרי תאר יו"ד סי' ל"ט מסתימת הגמ' בפסחים דלא יעץ להם להתיר נדרים, ודחה הוכחת הירוש' וביאר הטעם דאילו היו הבנים יודעים בבירור טעם מנהג אבותיהם אולי היו מתחרטים ורק כשיודעים בבירור ללא צל של ספק דלא היו אבותיהם נוהגים כן במצב כזה שייך להתיר, וכן הכריע בשו"ת חת"ס סי' קכב לענין מנהג קטניות דל"ש התרה כלל גם אי נימא דהי' שייך להתיר מנהג רבים כזה אילו היו כולם מתקבצים, אבל לבנים אחריהם ל"ש כלל התרה כד' מהרשד"ם והוכיח כן מרש"י מכות כו. והאריך לדחות הוכחת הפר"ח מן הירוש'. וגם בעיקר המנהג כ' דל"ש כלל להתיר דאף דמבו' בסי' רי"ד דעצם מנהג רבים שייך התרה אילו יתקבצו כל בני העיר, מ"מ בסי' רכ"ח ס"ח מבו' דאם הי' הסכמה וגדר לרבים או סייג לתורה ולדבר מצוה ל"ש להתיר כלל אף דסותר לסי' רי"ד תי' דאולי בגדר וסייג שאני, ורק בפרישות בעלמא שייך התרה, או דתלוי אי נהגו כן מעצמם דאז שייך התרה, אבל בהסכימו לנהוג כן וגזרו על ככה ל"ש התרה כלל עי"ש באורך, ובחיי אדם כלל קכ"ז הובא ב' דעות בזה אי מהני התרה לבנים, ותמה דודי הג"ר ישראל שליט"א דמשנ"ב תס"ח סקי"א נקט בפשיטות כדעות דל"מ התרה ותמה דאחרונים לא כ' רק דאין הבנים

שמנהגו להחמיר גם באחרון ש"פ נכך החמיר מרן הח"ח ע"י מכתבי הח"ח דוגמא מדרכי אבי עמ' ל' אות ח' וכן כמה מתלמידי בעש"ט כמו ר' שלום מקמינקא ור' ארון מפרמישלן ע"י אור ישראל שנת תשנ"ט עמ' קל"ד]. אינו יכול להשאל.

ובגליון דברי שי"ח האריך טובא בענין זה והביא מש"כ בס' מעשה איש ח"ב עמ' קי"א שהעיד מרן הגרמ"ק זצ"ל שהחזו"א הקיל למי שהי' ק' לו לאכול מצה בישיבה, לעשות התרת נדרים ולאכול מצה שרוי', ובארחות רבינו ח"ב נ"ח דבבית משפחת מרן הקה"י נהגו לאסור שרוי', ומ"מ הורה לבניו ובנותיו לאכול שרוי' וגם הקה"י בעצמו עשה התרת נדרים בזקנותו שהי' ק' עליו האכילה ושכן הורה החזו"א לכל מי שהי' ק' לו להמשיך מנהג זה שיעשה התרת נדרים, ומ"מ בארחות רבינו מהדו"ח ח"ב עמ' נ"ח אות ג' דכשנשאל הקה"י מאחד שזקניו היו מעדת החסידים והחמירו בשרוי' אלא שאביו נדד בין הארצות ולא החמיר בזה השיבו הקה"י שעליו להחמיר בזה, וגם אם הולך לחמיו שמיקל בזה עליו לקחת אתו סיר מיוחד כדי להמשיך מנהג זה ואמר שאצל האדמו"רים הי' זה ענין גדול, וכ' בארחות רבינו שם דנר' כסתירא, וי"ל דלא רצה שיזלזלו בשאר מנהגי אבות, אבל קה"י בעצמו שהנהיג ביתו ע"פ הוראות מרן החזו"א והי' אוכל אתו על שלחן אחד שינה כל מנהגי הבית שלו עפ"י מנהג החזו"א, רצה שינהגו זרעו כמנהגי החזו"א בין לחומרא בין לקולא, ובזה מובן מה שהעיד מרן הג"ר דוב לאנדא שליט"א ששמע מאחד שרצה להשאל על מנהג שרוי' והחזו"א לא התיר לו, ולהנ"ל י"ל שזה הי' אחד שהמשיך במנהג אבותיו החסידים, ולא רצה שישינו אבל מי שבלא"ה שינה למנהג אבות אבותיו ולא המשיך במנהג החסידים הי' מסכים להתיר. ובקובץ אור המאיר ע' ל' סיפר הגרמ"צ ברגמן שליט"א שאצל הוריו החמירו בשרוי' וכשנשא לבת מרן הגרא"מ שך זצ"ל דכשהוזמן לבית חמיו לפסח א"ל מרן שגם הם נזהרים בשרוי', ובחווה"מ הלך לקבל פני החזו"א קיבל פניו מרן הקה"י ששמע מה שאמר הגרא"מ שך ואמר לו תדע לך שחמ"ק מקיל בזה ולא אמר זה רק בגללך, חותנך אינו צעיר ובוודאי ק' לו לאכול מצה קשה רק שאין סוף למדת הותרנות שלו לכן עצתי שתעשה התרת נדרים ותקל על חותנך ואכן עשה התרת נדרים וסיפר זאת לחמיו שחזר לאכול שרוי', ולהנ"ל יתכן שהקה"י אמר כן רק להגרמ"צ ברגמן שגדל בישיבות ליטא ונשא אשה מבית שנוהגים כבני ליטא לכן סבר דאדרבה טוב שיעשה התרת נדרים. ע"כ מגליון דברי שי"ח.

מנהג אבות לא מחייב אא"כ נהג כן מעצמו

נחזור למה שנתבאר לעיל דיוצא להלכה דכל מנהג אבות לא יתחייב לנהוג כן אא"כ נהג כן בעצמו משהגדיל, אולם כבר העיר מו"ח הג"ר אליהו אליעזר קויפמן

שליט"א, דהרבה ממנהגים שלנו ביסודם הם מנהגים שהי' קבלת רבים של בני עיר, או מדינות מסוימות, רק שעכשיו אחרי המלחמה נתפזרו כולם למקומות רבים, וכבר נתבאר בביאור"ל סי' תס"ח ד"ה וחומרי דלא פקעי מיני' חומרי מקום שיצא משם אלא דוקא אם במקום שהגיע לשם יש מנהג קבוע להיתר ובפרט אם יש במקום זה כמה קהלות וקהלה א' מתנהגת בעניני' כמו המקום שיצאו משם וכמנהג אבותי' מדור דור אז כל מי ששייך לקהלה זו עדיין חל עליו חומרי מקום שיצא משם, וד"ז נוגע מאוד בזמנינו, דלא מיבעיא למי ששייך לאיזה קהלה חסידות וכדו' שממשיכים לנהוג במקומם החדש כמו מקומם הישן אז בוודאי יש לו דין ממש כמקום שנהגו, וכמו שנתב' כ"ז בתשו' מהרשד"ם יו"ד סי' מ' ולשונו "דהיינו עיר היינו קהל" (ויתכן דזהו עיקר נקודת דין מקום שנהגו דקאי על הציבור והקהל שבו ולא על עצם המקום וכל מי שמגיע לכאן הוא מצטרף לציבור זה, ע"י בדברי רמ"מ פרבשטיין קובץ מורי' שנה כ"ג גליון ו-ט וחזו"א שביעית סי' י"ח סק"ד) אלא אפי' מי שאין קהלתו כאן נוהג כן אבל מנהג אבותיו כן כיון שבא ממקום מסוים שנהגו כן א"כ אין לו דין מנהג יחיד אלא מנהג רבים וזה כבר לא תלוי במה שנהג בעצמו, ובמנהג כזה תלוי במח' דלעיל אי מהני התרה כלל. אולם יל"ע במי שברור לו שזה לא מנהג עירו, אבל זה מנהג משפחתו, האם דינו כמנהג עיר או כמנהג יחיד, הנה ל' קיצור פסקי הרא"ש כ"ד אות ג' "משפחה שנהגו אבותיהם איסור בדבר שהוא ידוע להם שהוא מותר" וכו' מ' דיש חלות חיוב על משפחה, וכן נקט הגרשז"א בהליכות שלמה דדוקא כשכל בני העיר נהגו כן או כל בני משפחתו, וכן שמעתי מידידי הרב בנימין ביגלאייזן שליט"א ששאל ממרן הגרמ"ק זצ"ל אי מחויב לנהוג מנהג אבותיו, וא"ל דרק אם זה מנהג קהלה או משפחה, אולם בשו"ת מנחת יצחק ח"ג קמ"ד בבחור נכד הרה"ק מקומרנא דס"ל דצריך להניח תפילין דר"ת אי צריך גם הוא לנהוג כן, כ' דהגם דלד' חווי' דוקא קבלת קהלה שלמה חל על זרעם אחריהם ולא במשפחה או ביחיד, מ"מ הרי כ' זכרו"י דאם הרגילוהו כן חייב בזה, נר' דנקט להלכה דאנו צריכים לשי' הזכרו"י גם במשפחה, דרק במנהג קהלה שלמה דקביעי יחד אמרי' דחלה ממילא על זרעם, אבל זה תלוי לכ' אי נקטי' כהבנת החו"י.

בקיבלו האבות בפירוש על הבנים

והנה כ"ז במנהג שנהגו האבות בעצמם או שקיבלו עליהם, בזה הנידון אם חייבים הבנים אחריהם ואי מהני התרה, אבל בקיבלו האבות בפירוש על הבנים ח' החיי אדם כלל קכ"ז דלכו"ע ל"מ התרה ולא נתב' מקורו. אולם באמת נתבאר ביו"ד סי' רכ"ח סל"ה דא"א

זצ"ל, וע"ע בס' בצל הקודש עמ' ל' מה שהביא אחי שליט"א בזה, ומה ששמעתי מדו"ז הגאב"ד דגייטסהעד זצ"ל בזה ואכ"מ.

אחרי כל הנ"ל נבוא בעז"ה לפשוט הספיקות שהתחלנו בריש דברינו:

ונקדים בענין סיבות ד' ה' ו' דביסודו הי' השאלה אי מנהג אבות מחייב בניהם אחריהם, והאם שייך התרה, והאם יש נפק"מ אם זה לא מנהג אבותיו בעצם רק מצד סבה אחרת, הנה תמיד יש לבדוק קודם אי שורש המנהג בא מחמת מקום מסוים כגון אי אכילת דגים בפסח, שהוא מנהג רומני וכדו', א"כ זה מנהג יותר חמור, שזה מחייב הבנים אחריהם עד כמה דלא קי"ל כזכרון יוסף, ואם רוצה לעשות התרה באנו למח' אחרונים וסתימת משנ"ב תס"ח דל"מ התרה, אולם כאן יש לצרף הא דלא נתקבל המנהג רק עד כמה שיש חשש חמץ ובאנו לספק ג' כשמנהג הי' בנוי על חשש והיום אין החשש אי יש חיוב להמשיך המנהג.

והנה בסי' תס"ז ס"ח כ' רמ"א דהמנהג במדינות אלו שלא לאכול דבש רק מכוורת, וגם תאנים יבשים וענבים יבשים ותלוי במנהג המקומות דיש מחמירין ויש מקילין ולכך נהגו במדינות אלו להחמיר שלא לאכול שום פירות יבשים אם לא שידוע שנתייבשו בדרך שאין לחוש לחמץ וצוקר אסור לאכלו עי"ש במשנ"ב דיש חשש שמפזרין עליהם קמח בשעה שמייבשין אותן וענבים רגילין ליבשן בתנור אצל הפת או אחר שהוציאו הפת מן התנור אבל יש מקומות שאין מפזרין עליהם קמח ומייבשין אותן בשמש ולכן תלוי במנהג המקומות ועי"ש דאחרונים הסכימו דאותו סוג צוקר שנתברר ע"פ האומנים שאין מערבין בו קמח נהגו למוכרו לכתחלה, ואם יש לו כתב הכשר מהרב ממקום עשייתו נוהגין לאכלו לכתחלה עי"ש הרי מבו' מכל זה דבמקום דברור בלי שום ספק דאין בו חששות הנ"ל לא נהגו להחמיר, וכן ע"י כתב הכשר ג"כ מותר, אולם למדקדק בלי המשנ"ב דביש לו הכשר נוהגין לאכלו לכתחלה, דהי' מקום לנהוג ג"כ להחמיר, ולפ"ז הדבר תלוי במנהג אבותיו, דאותם שלא החמירו רק במקום שיש חשש, א"כ א"צ התרה כלל דמעולם לא החמירו אבותיו רק כשיש חשש, אבל אותם שהמשיכו להחמיר גם במקום דליכא חשש, הרי חלה ע"ז גופא תורת מנהג אבל יתכן דכה"ג שפיר יש לסמוך על התרת נדרים, כדכ' הקה"י דכיון דכל ענין זה הוא ספד"ר א"כ במקום הצורך יש להקל.

להשביע הנולדים אח"כ אבל נידוי וחרם חל על דורות הבאים ומקורו בשו"ת הרא"ש. ובש"ך סקצ"ד בשם מהר"ם אלשקר סי' מ"ט כ' דאם גזרו על חרם שיחול אפי' על מי שישנה מקומו וידור בעיר אחרת חל החרם גם על דורות הבאים אחריהם ויתכן דגם בלא פירשו כן ועד"ז כ' שם לעיל סכ"ט דאם הקהל עשו הסכמה בחרם למגדר מילתא חייבין לנהוג חרם זה גם במקו"א אם יש פירצה ההיא, ולכן חלה חרם דרגמ"ה בכ"מ, ובש"ך שם דאין המקום גורם אלא דחלה אקרקפתא דגברא. (וד' הגריש"א זצ"ל דכן הי' גזירת קטניות ולכן גם אשכנזית שנישאה לספרדי אסורה בקטניות, אולם הגרשז"א ואגרו"מ הקילו) אולם כח זה משמע דלא ניתן לכל יחיד, וכן הביא בפת"ת שם סק"ל מנובי"ת חו"מ נ"א, ובנובי"ק יו"ד ס"ד דרק לציבור ניתן כח זה או לגדול הדור. ויתכן דגם דברי חיי אדם מיירי דוקא ברבים וכן מ' לשונו, וכה"ג ל"מ התרה כלל. ולפ"ז יל"ע במה שצווה אא"ז בעל התו"ט זצ"ל על זרעו, בניו, ובנותיו, וחתניו וכלותיו לדורותיהם עד עולם שיתענו ויעשו סעודה ביום מסוים, אי יש לזה תוקף, דמצד אחד הוא יחיד, ומצד שני הוא גדול הדור, ובשבט הלוי ח"י סי' קיט הסכים להג"ר יעקב ירוחם וורשנר שליט"א בעל "סדר יעקב" לחייב, עפ"י ד' מג"א תרפ"ו סק"ה בשם מהר"ם אלשקר הנ"ל, דיכולים עיר לתקן פורים עליהם ועל זרעם והובא במשנ"ב שם דגם בהלכו לעיר אחרת חייבין בה, ואף דפר"ח חולק ע"ז אולם בשו"ת חת"ס או"ח קסג וסי' קצא כבר האריך דיכול גם יחיד לקבוע תענית או יו"ט וכדו' לדורות, ויש לו דין סעודת מצוה. ודין זה נוגע גם ליחיד כמבו' בחת"ס שם, וכ"פ בשבט הלוי. ובשורש המקור הוא ממהר"ם אלשקר, ושם הוא המקור ג"כ לדין החרם הנ"ל דלנו"ב הוא רק בגדול הדור וצ"ל דחרם וגזירה נוגע רק בגדול הדור, ולקבוע פורים או תענית יכול גם יחיד. ובספר מגילת איבה שהו"ל הרב ישראל מרמרשטיין שליט"א הביא שהתו"ט בעצמו הביא דין הנ"ל דיסודו מהרא"ש ליישב זה דרמב"ם השביע כל מי שקורא בספרו, וכן צווה תו"ט בעצמו למי שהדפיס הסליחות שהוציא לאור להשביע כל מי שיוציא סליחות זה שיכתוב ההקדמה שצווה לכתוב עי"ש, מאידך הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א והג"ר שמאי קהת הכהן גראס בעל שבט הקהתי שליט"א הוכיחו מתחלת הסעיף הנ"ל דא"א להשביע את הנולדים לאח"ז דצוואת התו"ט לא חלה, והג"ר יהודה שפירא זצ"ל הכריע מצד שי' חווי"ה הנ"ל דאין הבנים חייבים במנהג אבותיהם וכן נקט מרן הג"ר משה שטרנבוך שליט"א ויל"ע דאי נחשב מנהג משפחה יתכן דצריך התרה ואולי ל"מ התרה, וגם אם לא, אבל אם כבר נהג בזה כבר צריך התרה, אבל אם גם אבותיו לא נהגו כן לכ' כבר אין טעם שימשיך כן וכ"פ מרן הגר"ח

הנהגים להמשיך בחומרות גם כשהטעם בטל

ואצל החסידים נהוג הרבה שהמשיכו להחמיר במאכלים מסויימים גם בזמנה"ז דליכא חשש כלל, כגון אכילת דגים, שום, קנמוץ, צנון, דבש וסוכר, קפה קקאו ותה ושתיית יי"ש. וכן בצפורן להבדלה יש נוהגים שלא להשתמש אף בימינו שאין חשש חמץ. וכן יש נהגו לסנן המים לפני פסח, או לכה"פ לתת בפי הברז מסננת מבד שנקבי דקין מן הדקין אף בדומנינו שכל המים המגיעים לבתים עוברים תהליך סינון ע"י מכונות משוכללות ביותר שלא יתכן שיעבור דרך נקבי המסננות איזה פירווי חמץ וכדהעיר בפסקי תשו' סי' תס"ו מ"מ יש נוהגים להחמיר, ובכל כה"ג שייך תורת מנהג, ומ"מ המנהג הוא דבכל כה"ג מהני התרת נדרים. וכך שמעתי על האדמו"ר מויזניץ מאנסי זצ"ל שלא אוכל דגים בפסח, (כך נהג גם אדמו"ר בעל ישועות משה הגם שהיום ליכא חשש מ"מ משום כבוד אבותיו נהג כן) וגם מחמיר לא להשתמש בשמן רק בשמאלץ, וכיון דגם מחמיר לא לאכול בשר, לא הי' יכול לאכול כלום ולכן עשה התרת נדרים על שמאלץ. מאידך שמעתי בשם הגריש"א זצ"ל שאמר על מנהג עופות שאין עליו דין מנהג וא"צ התרה כלל. דנקט כד"פ דכל המנהג ביסודו מצד חשש והיום ליכא חשש.

אם אביו או סבו נהגו כן מסבה צדדית

ואם מנהגו אינו מצד אבותיו מדור דור, אלא שאביו או סבו נהגו כן מסבה צדדית כגון מחמת משפחת אמו וכדו' (או כדשמעתי ממוח"ז ר' צבי שרייבער זצ"ל דבעצם מנהג אבותיו מבית חת"ס באונגרי' לאכול מצות מכונה ושרויו' וכשהגיע זקינו הג"ר שלמה סופר זצ"ל ללונדון, לא רצה לסמוך על ההכשר ושינה למצות יד, ולכן גם שינה להחמיר בשרויו' דיש יותר חשש במצות יד) אז בכה"ג לכ' נחשב כקבלת יחיד, שלא נתחייב בזה אא"כ נהג כן ובוודאי מהני התרה, ויל"ע אי שייך בזה החומר המיוחד של אל תיטוש שכתבנו לעיל אות י"ז דסגי בנהיגה פעם א' וכדו' די"ל דל' הפסוק הוא גם "תורת אמך" מ' במה כמה שנתגדל כן, אולם הא מיהת דבוודאי מהני בזה התרה, וכן אם נהגו כן אבות אבותיו אולם אביו או סבו כבר הפסיק מנהג זה, כדהסתפק ידידי הרב אברהם ישעי' הלוי במברגר שליט"א על מנהגי הרב מוירצבורג זצ"ל, אז בקבלת יחיד פשיטא דל"ש לו כלל דהרי לא נתגדל כן ולא נהג כן, אי לא דנימא דזה גדר משפחה ותלוי במח' אי דינו כמנהג רבים אולם בקבלת רבים וכדו' אי נימא דמה שהפסיק אביו או סבו הי' שלא כדין אז ממילא לכ' צריך להמשיך כן, אי לא דסמכו על התרת נדרים או באופן דלא קיים החשש לכ' א"צ להמשיך במנהג זה. אולם באופן שהי' כאן צוואה מפו' מאבות אבותיו וכדו' בזה יש לחשוש יותר וכנ"ל, דיתכן

דחל על בני בניהם אחריהם, ובפרט אם הי' גדול הדור, וכנ"ל. אולם צריך תמיד לברר אם יסוד המנהג הוא שחששו לאיזה שיטה לדינא, ולא נהגו כן בגדר חומרא, דאז יתכן דל"מ התרה כלל וכדכתבנו לעיל אות כ' ולכן בכל חומרא צריך לבדוק כן, ונוגע מאוד לענין מצות מכונה דיש שסברו שזה חשש חמץ גמור, כגון הדברי חיים מצאנז זי"ע, ואם אבותינו קיבלו עליהם כשיטה זו הדבר חמור יותר, (אולם כבר העיר דודי ר' שמעון הירש"ל שליט"א דלא יתכן שסברו כן ממש דאיך ישתדכו עם בני אונגריין, ואין הכרח, דתמיד כשיש מח' הפוסקים יש אותם שמקילים, אם לא שנתברר מעל כל ספק שלא שייך כלל הטעם של אז והיום ליכא כלל חשש חימוץ, אולם אם הי' לו עוד טעם כמוס דל"ש לחששות אז עדיין יש בזה אל תיטוש. ומה"ט מובן פסק הגריש"א לענין מצות מכונה דבעצם ס"ל דמהני התרה על מנהג זה בפרט בזמנינו אולם אמר דלחסידיים קשה יותר להתיר וצריך היתר חכם מיוחד. ולכ' הטעם כנ"ל שהם קיבלו עלייהו בחומרא יתירא.

והנה באותם מנהגים שיי"א דבטעות יסודם, כגון מה שכ' חיי אדם על מנהג אי אכילת שום, ויש שפירשו דהתחלפו ב"קנאבל וייץ" וכדו', לא יקל בעיני האדם להתיר זה, דיש הרבה פעמים דחושבים שזה טעות, אבל אחרי הברור רואים שיש בזה טעם, כגון בענין שום, דכבר נתברר בזה כמה וכמה טעמים כגון מה שגדל אצל החיטים ומתייבש יחד, ועוד הרבה טעמים עי' בהרחבה בתשו' דברי פנחס (מייערס) סי' ל"ח שהאריך בזה, אולם בכל ספק בזה, בוודאי יש לצרף הדעות דמהני התרה.

הסועד אצל חמיו אם יש להמשיך במנהגו

והנה מי שבא לסעוד אצל חמיו, ויש לו הרבה חומרות כגון שרויו' וכדו', יש לדון טובא אם יכול להמשיך במנהגו, דהרי מבו' ברא"ש ר"פ מקום שנהגו וכן מבו' בתוס' שם דבהגיע למקום שנהגו להקל אין לו להחזיק בחומרות אא"כ שייך הסברא דנאמר במלאכה דכמה בטלני איכא בשוקא, אבל באופן דניכר מאוד החומרא שלו יש לחוש לקפידא ומח' ואין לו לנהוג בזה כיון דאינו דין דאו'. וכן מבו' בפוסקים סי' תפ"ח. וכבר האריך בזה בשו"ת מהר"ם שיק סי' רמ"ט אלא דכ' דאם נהג כן מעצמו יש לחוש לנדר דאו' אולם עדיין רצה להתיר ע"פ מה דמבו' ביו"ד קי"ב לענין פת עכו"ם דמשום איבה מותר לו לאכול אצל בעה"ב ה"נ בזה. ועד"ז שמעתי מידידי הרב פרץ ריין שליט"א ששמע כן מהגרי"י נובירט זצ"ל בעל שש"כ, וכן אמר לי מוריני הג"ר אפרים רוטשילד שליט"א דתמיד מורה כן לאברכים, ומעשים בכל יום שמי שבא אצל חמיו גורם שחמותו צריכה לעשות בישולים מיוחדים, או שהם

וחשוב להביא כאן, מה שכ' אאמו"ר שליט"א בספרו אורחות ישרים בשם הגה"צ רבי אלי' לאפיאן זצ"ל (בלב אליהו ח"א עמ' קעד) שהעיד מה ששמע מר' בצלאל מקלם, שהעיד על דר"ז המלבושי יו"ט זצ"ל דכשישב בסדר הקדים "הנה כשם שאני יושב עתה בביתי ועושה הסדר כמו"כ עושים כל אנשי העיר וכן כל המחוז וכל המדינה, וכל היהודים עושים את הסדר, ד' כוסות, הגדה, ומצה ומרור כמונו, היכן ראינו את זה? אצל אבותינו, וכל הדור שלפנינו עשו כן, ואיפה ראו כן, אצל אבותיהם, והם ואבותיהם אצל אבותיהם עד לדורות הראשונים, גאונים, רבנן סבוראי, אמוראים, תנאים, אנשי כנה"ג, נביאים, זקנים, דורו של משה אהרן יהושע וכלב, דור דיעה יוצאי מצרים" ולהנ"ל א"ש דחשוב להקדים דבר זה.

ובעיקר הדבר שהרכבו בגדרים וסייגים בפסח, שזהו יסוד כל המנהגים, יש להביא ד' המשך חכמה פ' בא עה"פ ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, דבמצרים נשתכח גופי תורה ועבדו ע"ז וביטלו ברית מילה, אבל גדרים וסייגים לא ביטלו דלא שינו שמם לשונם ולבושם משא"כ בגלות בבל דהתחתנו עם גויי הארצות, ובגולה העיקר הם הגדרים שלא יתערבו בגויים וגם אילו יבוא אליהו, כ"ז שמשיח לא בא אין לבטל שום גדר וסייג עיי"ש, ואברהם עשה סייגים וגדרים, וכ' למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וגו' משא"כ איוב הוי רק גדר סור מרע ולכן הניח לבניו לעשות משתה (והוסיף מו"ר הגי"ר מנשה ישראל רייזמן שליט"א, דלכן כולם זוכרים ויודעים מי הוא אברהם אבינו כיון שכולנו ממשיכים בדרכו של גדרים וסייגים משא"כ איוב, נשכח זכרו, דאין ברור בכלל זהותו ויש בזה הרבה שיטות בגמ', ויתכן שהוא רק משל), ולכן הרבתה תורה גדרים וסייגים בפסח "ולא תצאו איש מפתח" וגו' דכל אחד יהי' מקושר לביתו ע"י גדרים וסייגים כ"ז שאור האלקי לא יהי' מופיע וגלוי עלינו עכ"ד. ולפ"ז א"ש דכל הני חומרות וגדרים וסייגים דפסח שקבלנו מאבותינו הם הם עצמיותו של גאולת מצרים וההתחזקות בגלות הארוך הזה, ובזה נזכה בעז"ה להגאל כמ"ש בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל בב"א.

מוותרים לגמרי על צורת מאכלים כגון קניידלך וכדו' ואינו נכון כ"כ.

והנה בענין אי יכול אדם להקל כשיטה יחידאה כיון דזה זקיננו ע"י בקובץ עץ חיים הנדמ"ח בשנת תשע"ז אריכות בזה.

דרוש בענין מנהג אבות בפסח

אף דבכל ימות השנה יש מקום להקל במנהג אבותיו כפי הכללים הנ"ל, אולם בימות הפסח מצינו חומר מיוחד בהמשך מנהג אבותיו כפי שנהוג בכלל ישראל. והדבר צ"ב מה מיוחד בימי הפסח. והדברים פשוטים, דהרי יסוד חג הפסח, הוא ענין למען תספר באזני בנך וכן בנך, דיסודות האמונה באים דוקא דרך אב לבן ולנכד וכדו' אז ממילא כדי שתמיד יהי' נגד עיניו המסורה צריך כל המהלך של פסח להיות בנוי על צורת המשך המסורה. ומצינו דבר מיוחד דוקא בסיפור יצי"מ דבא דוקא מאב לבן, כדהוכיח ר' ירוחם זצ"ל מגדעון שאמר למלאך "אמש הקרני אבא את ההלל וא"ל שהקב"ה הוציאנו ממצרים", וצ"ב דהרי ל"ל לאביו בזה שהי' עובד ע"ז ובודאי גדעון שזכה להיות שופט ידע הרבה מאוד, אלא דוודאי בשכל הוא עדיף אבל הרגש והידיעה בחוש אינו בא אלא דרך אביו ושמעתי מהג"ר אליהו דיסקין שליט"א שמרן הגרא"מ שך זצ"ל הי' תמיד מורה לבעלי תשובה להעדיף ללכת לסדר ליל פסח אצל אביהם עד כמה שנוהגים כהלכה.

יסוד הגאולה הוא הנהגה בדרכי האבות

ויש להוסיף בזה דכל יסוד הגאולה בנוי דוקא באופן שנוהגים ישראל כאבות אבותם וכפי שהעיר ידידי הרב אברהם אהרן קויפמן שליט"א שאומרים בשמו"ע "ומביא גואל לבני בניהם" הגאולה היא דוקא לבני בניהם והביאור י"ל דבעצם הקב"ה כרת ברית עם האבות אבל עד כמה שהקב"ה רואה כלל ישראל בגדר "בני בניהם" אז רוצה לגואלם, ובזה יל"פ הפסוק האחרון בהפטרות שבת הגדול "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" וגו' דלכ' עיקר הנקודה היא שיחזיר את ישראל בתשובה, והשבת לב אבות על בנים הוא היכי תמצוי בעלמא, ולהנ"ל א"ש דזה שיהיו בעל תשובה גרידא באופן שלהם לא מספיקה להביא גאולה, דהקב"ה רוצה לפגוש את האבות בדוקא, ולכן צריך קודם להשיב ולקשר כלל ישראל עם אבותיהם ואז אפשר להביא הגאולה. ויש לצרף בזה דברי השפ"א עה"פ מדלג על ההרים דקאי על הורים האבות, מקפץ על הגבעות זה האמהות הקב"ה שעושה שאנו פוסחין ודולגין להיות כמו לפני כמה דורות.

***פרטי הלכה בסעודת ערב פסח שחל בשבת**

הנה רוב כלל ישראל בשבת זו עיקר מאכלם הוא מאכלים הכשרים לפסח רק שמשירין מן החמץ כדי לחם משנה לסעודות וכלשון הברייתא פסחים יג. דמשיירין שתי סעודות, ורבים נוהגים לאכול חמץ בחדר אחד או בחצר או במרפסת, ואח"כ לעקור ממקומם ולהמשיך את הסעודה ולאכול מאכלי פסח בחדר אחר ויש כאן שלש נדונים:

***ליזהר לקדש במקום סעודה**

א: בדין קידוש ושיהי' במקום סעודה: אין לקדש בבית ולילך לחצר או לחדר מדרגות לאכול כזית פת, שהרי צריך "קידוש במקום סעודה", ורק אם החצר או החדר מדרגות הוא פרטי שלו (וכן במרפסת שבביתו) יוכל לקדש בבית במקום הנרות ולילך לחצר או למרפסת ולאכול שם כזית פת, ובתנאי שרואה משם את המקום שקידש, והיה דעתו על כך בעת הקידוש. אולם יש לדעת דאם זה מבית לבית או מחצר לבית אז גם ברואה מקומו ודעתו כן מתחלה כ' **במשנ"ב סי' רע"ג סק"ז ובשעה"צ שם** דרק בדיעבד ובשעה"ד יוכל לסמוך ע"ז ובמרפסת בלי תקרה יתכן שיש לו דין חצר, [עי' מהדו' דרשו אות 9 בשם הגריש"א] ולענין קידוש במקום נר שבת, אם מקום אכילת החמץ הוא בחצר או בחדר מדרגות שאינו יכול להדליק שם הנרות יוכל לסמוך בדיעבד על מאור החשמל שדולק שם.

***האם יש לברך ברכה ראשונה להמשך הסעודה**

ב: אם צריך ברכה ראשונה להמשך הסעודה: כתב בשו"ע או"ח סי' קע"ז סעי' ב' וז"ל ודברים הבאים לאחר הסעודה קודם ברכת המזון שהי' מנהג בימות חכמי הגמ' שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות כל מה שמביאים אז לפניהם בין דברים הבאים מחמת הסעודה [-כגון בשר ודגים] בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה [-כפירות ומיני מתיקה] **טעונים ברכה בין לפניהם ובין לאחריהם** דהמוציא וברכת המזון אין פוטרותן אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה ודין זה האחרון אינו מצוי בינינו לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון עכ"ל. והוא שי' התוס' והרא"ש בסוגיא **דברכות מא:** וכתב ע"ז **המג"א בסק"ז** וז"ל כתב לבוש ובסעודות גדולות רגילין למשוך ידיהם מן הפת ואף על פי שמניחין פרוסות על השלחן מ"מ אין דעתן לאכול מהן וכ"מ בטור אבל הב"ח כתב דמנהגנו כדברי התוס' דלעולם דעתנו על הפת ע"כ ול"נ שהטעם כמ"ש תר"י וז"ל דוקא בימיהם שהיו נוהגין לעקור השלחנות קודם ב"ה וע"כ נראה כסעודה אחרת אבל אנו שאין מסלקין השלחן אף על פי שסיימו מלאכול כ"ז שלא ברכו בתוך

הסעודה דיינינן ל' עכ"ל **המג"א**. ובביאור הלכה נד"ה שאין אנו רגילין דמשאר פוסקים מ' דאין הדבר תלוי בסילוק שלחן דוקא רק העיקר מה שמשכו ידם מן הפת. ונפק"מ למה שנהוג בזמננו בסעודות נישואין וכדו' בגמר האכילה לפני ברכת המזון לצאת בריקודין לכבוד השמחה, ומסלקים כל דברי האכילה וכלי האכילה לגמרי, ופעמים רבות עוקרים ומסלקין השלחנות כדי שיהיה מקום לריקודים (ונשארים רק מעט שלחנות בצדדים וכדו'), דהרי זה כעקירת השלחן שבימיהם, והיה לן לברך ברכה ראשונה וברכה אחרונה על השתיה ששותים אז לרוות הצמאון ועל הקפה והעוגות ושאר מיני מגדים שמכבדים את המשתתפים בשמחה, רק דיש החוככים גם בזה אם זה בגדר סילוק השלחן דחכמי הגמ', ובפרט כשנשארו שלחן מרכזי אחד ועליו מונח מהמאכלים וגם פת עי' בכ"ז בספר פסקי תשובות סי' קע"ז שם.

אולם הנוגע לשבת ערב פסח אם רוצים להחליף משלחן לשלחן ולהמשיך בשלחן השני לאכול מאכלי פסח בכלי פסח בלי פת, הרי זה דומה ממש לעקירת השלחן שבזמן הגמרא, וצריך מעתה לברך ברכה ראשונה וגם ברכה אחרונה על כל מה שאוכל ואפי' דברים הבאים מחמת הסעודה. ועוד יותר מזה דהרי מסיח דעתו לגמרי מן הפת דאינו רוצה שיהי' כאן כלל בתוך סעודתו שיש שם כלי פסח, וא"כ איך יטפל סעודתו אל הפת, וכן העירו **מרנן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל**, ומורינו הג"ר **חנוך דוב פאדווא זצ"ל גאב"ד לונדון בשו"ת חשב האפוד בח"א סי' קל"א** ולכן אמרו דטוב ונכון שמי שרוצה להמשיך הסעודה בשלחן שני ולאכול מאכלי פסח בלי פת, יברך ברכת המזון בשלחן הראשון, ויאכל אח"כ המאכלים של פסח, בשלחן השני בברכה לפניהם ולאחריהם כדת וכדין.

אולם בשו"ת **חשב האפוד חלק ג סימן י** הביא הגאב"ד זצ"ל מבנו מורינו הג"ר **יוסף שליט"א** ראש לדיינים בהתאחדות דק"ק לונדון שבא להגן על מנהג העולם ע"פ דברי החזון איש או"ח הל' דברים הנוהגים בסעודה סי' כ"ז שמביא דברי הרשב"א שכתב וכלל דברים אלה אינו אלא בתאנים וענבים וכיוצא בהן אבל בשר ודגים וכיוצא בהם אינם טעונים ברכה דהן בעצמן מזון ואינן באין לקינוח סעודה אלא להשביע ופת פוטרות כל מה שבא למזון ולהשביע. ונמצא לכאורה דבר זה שנוי במחלוקת בין הרשב"א ושאר פוסקים, כי לשאר פוסקים אם משך ידיו מן הפת צריך לברך גם לבשר ודגים שבאים למזון ולהשביע, ולדעת הרשב"א אפי' משך ידיו מן הפת אינו צריך לברך לדבר שבא למזון ולהשביע כגון בשר ודגים. וא"כ מסתבר דכה"ג שעושים בשבת ערב פסח שכל מה שמושכים ידיהם מן הפת אינו אלא

שליט"א [היינו דו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל] צירף עוד שי' החזו"א סי' כ"ז באריכות דלא נחלקו הראשונים על דברים הבאים תמיד ללפת הפת שהובאו אחרי סילוק השלחן שאין טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחרייהם רק נחלקו היכא שאחר שמשך ידיו מן הפת קבע עצמו לפירות ואז הביאו לו דברים הבאים מחמת הסעודה דבזה דעת הרשב"א דמ"מ אינו מברך ותו' ורא"ש סברי דמברך. ולפ"ז יש עוד טעם להתיר דאפי' לשי' התוס' ברכות מא: ולשון השו"ע דע"י סילוק שלחן הוי כהסיח דעתו מן הפת [ודלא כד' רבינו יונה דהטעם דנגמרת הסעודה] מ"מ דברים שאוכלים אח"כ הם דברים הבאים מחמת הסעודה ואין חשש בזה. [וציין בסוגריים לשו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' מ"ח ולכ' אין שייכות לזה ויובא להלן]

גם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דן בכל זה וכמ"ש הג"ר יצחק דרזי שליט"א בספר שבות יצחק פסח סוף סי' ט' וכפי ששמעתי מפי תלמידו הג"ר בנציון קוק שליט"א והכריע מצד אחר דאי"ז נחשב סילוק מן הפת ע"פ דברי תוס' ר"י החסיד ברכות מא: לענין דברים הבאים מחמת הסעודה דביאר דמה שלא מברכין שהכל על כזית פסח [כמבואר בתוספתא דרק מברכין על הפסח ומ' דלא מברכין שהכל] אף דאין לאכול עם הפת לרבנן דהלל דמצוות מבטלות זה אז זה, מ"מ כיון דלא קץ בפת אי"ז ניתוק מן הפת [אגב - הרבה ראשונים שם הוכיחו מהא דמבואר בתוספתא דמברכין על הפסח רק על אכילת פסח ולא ברכת שהכל דמה שאין מברכין בדברים הבאים מחמת הסעודה א"צ לאכול עם הפת ממש רק כיון דרגילין לאוכלו עם פת סגי בזה] וא"כ י"ל דה"ה כשהטעם שלא אוכל פת הוא מחמת דבר צדדי כאיסור חמץ לא איכפ"ל, ומה"ט חידש דגם בסעודת היום אם הגיע איסור חמץ באמצע הסעודה, ושוב לא יתכן כלל לאכול פת, מ"מ לא גרע ממצה שאין לאוכלו עם הפסח כדי שלא יבטל מצות פסח. ואמר דאדרבה אין לו לברך בהמ"ז אחרי אכילת הפת שלא יגרום ברכה שא"צ. עכ"ד.

אבל באמת יש לחלק קצת דהתם אינו קץ מן המצה כלל אדרבה ואדרבה הרי עיקר מצות הלילה הוא המצה, וכמה הי' מתאוה אילו הי' יכול לאוכלם ביחד כמו הלל שהי' כורכם ביחד, רק שע"פ הלכה יש חשש פגם במצות פסח, אבל באיסור חמץ הרי כבר ניקה כל ביתו לפסח ואפש"ל דכבר קץ מן החמץ רק שאין לו ברירה וצריך לקיים מצות לחם משנה לכן לוקח שיירי חמץ, אבל ברגע שכבר א"צ לזה הוא מואס בו ומתנתק ממנו במחשבתו וכש"כ אם כבר הגיע איסור חמץ בוודאי מסיח דעתו ממנו לגמרי ונחשב סילק ידו מן הפת. שו"ר בפסקי תשובות בהערות לסימן קעז הערה 63 שמביא ד' הגריש"א הנ"ל בעילום שם ודחה דלרב אשי בפסחים קטז. לרבנן דהלל אין איסור לאכול פסח מצה ומרור

כדי שיוכלו לאכול בשר ודגים באין מפריע, הכל מודים להרשב"א שאין לברך על מזון שאוכלים אחר כך להשביע. והסכים לו אביו הגאב"ד זצ"ל וחזר בו מתשובתו הראשונה ובפרט שכן נוהגים. והביא דוגמא לזה מה דאיתא בט"ז יו"ד סי' מ"ט אות ג' לסילוק בין בשר לחלב, דכל סילוק על מנת לאכול הלאה אין זה בעצם סילוק אלא הכנה לאכילה.

ויש להוסיף ולהשלים דבריהם דעצם שי' הרשב"א מובא בב"י והועתק גם בביאור הלכה וא"צ לד' החזו"א בזה, רק דמצד הב"י והביאור הלכה יש כאן מחלוקת ראשונים דד' התוס' והרא"ש דגם באכל בשר ודגים הבאים מחמת הסעודה אחרי שסילק ידו מן הפת, צריך לברך לפניו ולאחריו, אבל הרשב"א ס"ל דבבשר ודגים לעולם אינו מברך כיון דהם עיקר הסעודה, והביא כן מעור ראשונים, ולהלכה הכריע ביאורה"ל דדוקא כדיסא דפטורו אינו רק מצד שמלפת את הפת רק מצד עיקר סעודה בזה לא איכפ"ל שמשך ידיו מן הפת אבל בבשר ודגים דפטורו רק מצד שמלפת את הפת מברך. רק שצירף שי' הרשב"א בביאור הלכה ד"ה למשוך באופן שנטל הכוס לברך דהוי היסח הדעת גמור דמ"מ באוכל בשר ודגים א"צ לברך אחרונה. אבל החזו"א חידש דאין מח' בין תו' ורא"ש לרשב"א, דלכו"ע בדברים הבאים מחמת סעודה שבאין להשביע גם במשך ידו מן הפת נחשב המשך הסעודה עצמה, רק דכוונת תוס' ורא"ש הוא לצירי שקבע על הפירות אחר הסעודה אז גם אם יביאו לו אח"כ בשר ודגים דינן כלאחר המזון כיון שכבר נפסקה סעודתו כשמשך ידו מן הפת ומשאר דברים הבאים מחמת הסעודה. ואם יש מח' רשב"א ותו' ורא"ש יהי' בצירי שכבר קבע לפירות ואוכל אח"כ בשר ודגים דלרשב"א גם בצירי זה אינו מברך דנחשב כחוזר לסעודתו הראשונה. עכ"פ לד' החזו"א הרווחנו דלכל הראשונים בכה"ג לא יברך לפניו. וא"כ קצת יש להעיר דאם בלא"ה מביא שי' רשב"א בתור מח' עם תו' ורא"ש רק שכ' דבכה"ג כו"ע מודי, א"צ להביא ד' החזו"א.

ובאמת כפי הנוסח שהצענו כזה רשם אאמו"ר שליט"א מפסקי מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל בע"פ שחל בשבת ובתוכו מדברי דו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל אבדק"ק גייטסהעד [הובא בס' בצל הקודש לאחי הג"ר יעקב שליט"א עמ' מ"ז] ומחמת חביבות הדברים ונדירותם אעתיק לשונו וז"ל נדון אלו המתחילים לסעוד במקום אחד עם לחם משנה של חמץ וממשיכים לסעוד במקום אחר מאכלי פסח, להסביר טעם שא"צ לברך שנית. הנה לפי שי' תוס' ברכות ושו"ע סי' קע"ז ס"ב משמע שמשך ידיו מן הפת א"א להוציא בברכה, אמנם רבינו יונה כתב הטעם משום דעקירת השלחן מפסיק הסעודה, ולדידן ליכא עקירת השלחן והרי דאפי' מבית לבית לא מקרי שינוי מקום. ואחי

וא"כ צ"ל דכדי להמשיך סעודת הפת צריך שיהי דוקא פת. ולפ"ז בערב פסח שחל בשבת גם באוכל כל סעודתו במקום השני לא מהני כלום ובבהמ"ז צריך לחזור למקומו הראשון. אלא ששמעתי עצה מפי הג"ר יהודה ארי' דינר שליט"א דבסוף אכילתו את הפת בתחלה ישאיר בפיו פיורר קטן בפיו שיבלענו במקום עיקר הסעודה כיון דא"צ כזית. אולם עוד אמר בשם מרן הגריש"א זצ"ל והובא כן בספרים בשמו [עיי' ספר אשרי האישי ח"ג ע' שע"ז בשם הגדת הגריש"א עמ' 21] שחידש דבאוכל בסעודתו קניידלעך, להשיטות הסוברות דבה' מיני דגן צריך ברכה לאחריהם במקומן סגי בזה שיהי זה המשך סעודתו וכן שמעתי בשם הג"ר אהרן דוד דינר שליט"א לונדון מסתמא ע"פ מה ששמע מהגריש"א, וצ"ע טובא הרי מבואר בשו"ע ומשנ"ב דבעי דוקא פת אף דס"ל דגם ה' מיני דגן טעונים ברכה במקומן. וכן שמעתי מפי תלמידו הג"ר בניציון קוק שליט"א שהגריש"א הורה שצריך לחזור למקומו הראשון. וכן בספר משנת הגרי"ש [נפסקי הגריש"א על פסח בעניני ע"פ שחל בשבת עמ' קנט] לא הובא ד"ז כלל רק שלצורך בהמ"ז בוודאי יש לחזור למקומו.

עוד שמעתי בשם הרבנים החשובים בלונדון מורנו הג"ר יוסף פאדווא שליט"א והג"ר שמעי' לעוו שליט"א שהורו למעשה על סמך פסקו של מרן הגאב"ד לונדון בעל חשב האפוד דהמשך הסעודה לא נחשב סילוק מן הפת דהה"ד דא"צ לחזור למקומו הראשון לבהמ"ז גם בלי אכילת פת כלל, והג"ר שמעי' שליט"א רשם כן להלכה למעשה בחוברת "הקהל" שיוצא לאור ע"י מערכת הכשרות כדתיא לונדון, וצ"ע טובא דאין לזה שום שייכות לפסקו של הגאב"ד דאיירי לברך ברכה ראשונה על המשך הסעודה דלא נימא דנחשב סילוק ידו מן הפת וזה נוגע לדיני דברים הבאים מחמת הסעודה דשו"ע סי' קע"ז, אבל הדין לחזור למקומו הראשון שאכל פת הוא דין אחר ובסי' אחר בשו"ע סי' קע"ח וסי' קפ"ד, ולענין דין זה כ"ז שלא אכל פת במקומו החדש יש לחזור למקומו הראשון, ודין זה לא מופיע כלל בחשב האפוד, ואכן בשו"ת מנחת יצחק חלק ו סימן מח נקט בפשיטות בדבריו דכדי שיוכל לברך במקום השני צריך כזית פת, וכדי שלא יצטרך לעשות כן הסכים שיחזור למקומו הראשון ואין חשש לד' הרמ"א דלכתחלה אסור לעקור ממקומו, דהרי לצורך מצוה שרי בפרט כשדעתו לכך בתחלה עיי"ש עוד. ואין סבה כלל לומר דחשב האפוד חולק על דבריו, ובאמת ראיתי בפסקי תשובות סי' תמ"ד במהדורא ראשונה עשה מח' בין החשב האפוד והמנחת יצחק, דלמנחת יצחק יש לו לחזור ולאכול פת דאם לא יעשה כן יתברר שסילוק ידו מן הפת והי' צריך לברך ברכה ראשונה על הסעודה, אבל החשב האפוד לא

יחד, אלא אפשר גם בנפרד, ואפשר ע"ז קאי דברי תוס' ר"י החסיד דסילוק מחמת מצוה ל"ה סילוק, כיון שיש באפשרותו לאכול יחד, ואף על פי שאינו רוצה בכך מחמת המצוה, לא הוי סילוק, משא"כ כשמסלק ידיו מחמת שקץ במזונו דהוי סילוק (והיינו בימי חכמי הגמ' דהיה מציאות של סילוק), אלו הם תורף דברי ר"י החסיד. וכן עפ"י טעמי הדברים בשו"ע הרב שם ס"ו ובחזו"א סי' כ"ז סק"ז דבהסיח דעתו אין מה שיקשר הטפל לעיקר והוי כאוכל כל דבר בזמן מיוחד, א"כ אין שום סברא לחלק מדוע מסלק ידו, וכל שאין באפשרותו לאכול פת שוב אין שאר המאכלים טפלים אליו, ובפמ"ג [סי' ר' א"א סק"ג] וכן עפ"י הט"ז [סי' קע"ח סק"ן] והמג"א [סי' תע"ב סק"ן] מוכח להדיא שסילוק מחמת איסור נמי הוי סילוק, עיין בדבריהם, וכמו"כ אין לטעון ולומר דגם לאחר זמן איסור אכילת חמץ מותר במצה עשירה [לשו"ע] ובמצה מבושלת [גם לרמ"א, בסי' תע"א], מ"מ הלא כבר ציין בשעה"צ סי' תמ"ד סק"א שהמנהג לא לאכול מצה מבושלת, ובמג"א [הנ"ל] משמע שאף אם הסילוק הוא מחמת חומרא, הוי סילוק. עכ"ד הפסקי תשובות. ובסי' תמ"ד אות י"ג כתב עצה שלפני נטילת ידים יברך על מין מאכל בופה"א ועל מין מאכל שהכל ויאכל פחות מכשיעור ויכוין לפטור המאכלים שבתוך הסעודה [ולענין ברכה אחרונה, הלא מסקנת הביה"ל דיש לסמוך שאין חיוב בזה], ואף שעוקר למקום אחר מ"מ כיון שכל המאכלים נפטרים בברהמ"ז דינם כסעודת פת שאין חשש לעקור ממקום למקום כשהיה דעתו לכך לפני אכילתו [וכדלקמן סי' קע"ח אות י"ג].

*האם צריך לחזור למקומו הראשון לברכת המזון

ג: ברכת המזון במקומו הראשונה: מפורש בסי' קפ"ד ס"א דבאכל פת צריך לברך בהמ"ז במקום אכילתו, ובסי' קע"ח ברמ"א ס"ב מבואר דלכתחלה לא יעקור ממקומו כלל שמא ישכח לחזור למקומו לברך א"כ לצורך מצוה וכדו', ואם כבר יצא ממקומו בין בשוגג בין במזיד צריך לחזור למקומו הראשון, אולם מבואר בסי' קפ"ד ס"ב עצה בשם רבינו פרץ דכ"ז בלא אכל פת במקומו השני אבל באכל פת במקומו השני אז שם הוא סיים סעודתו ויכול לברך שם, וכ' המשנ"ב סק"ט דסגי גם בפחות מכזית דמ"מ מצטרף זה לאכילה שאכל במקום הראשון עוד כתב בשם פמ"ג דדבר זה צריך להיות דוקא בפת ולא בשום מין פרפרת וכיסנין גם אם זה חמשת מיני דגן. ומבואר מזה דגם אי נימא דכל חמשת מיני דגן נחשבים דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומן לא מהני להמשיך סעודת הפת, דהרי לד' השו"ע ה' מיני דגן דינו כפת לענין זה ורק הרמ"א בסי' קע"ח ס"ה הביא שיטה דדוקא פת צריך ברכה במקומו, אבל לשו"ע אין חילוק בזה והכי קי"ל להלכה,

עטרה למלכות ב"ד ע"י נשיאי התורה הלל ומשפחתו, וזה הי' סבה ע"י ע"פ שהל להיות בשבת שעלה הלל מבבל ומלך עליהם. וע"ד מליצה אמרתי מעלה נשיאים מקצי הארץ מבבל עלה ונעשה נשיא — ועכ"פ הי' בע"פ בשבת אשר מזה נראה שזמן כזה ראוי לגאולה יותר שהוא יום שנבראו בו שמים וארץ והעולם. ע"כ אמר וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם דייקא כימים שנברא בהם העולם וכשנים קדמוניות כמו שהי' בשנים קדמוניות כנ"ל. עכ"ד מרן החת"ס.

עד"ז וביתר הרחבה מצינו בדבריו הנפלאים של בעל אמרי נעם [להגה"ק ר' מאיר הורביץ מדזיקוב זי"ע] בגודל סגולת קביעות שנה כזו שע"פ חל בשבת וז"ל בפ' פקודי אות י':

"הנה קביעות זה השנה שנת תרל"ו שהוא שבת ערב פסח הוא דבר חשוב ויקר מאד, כי גם גאולה העתידה תהי' בקביעות כזו, כאשר מבואר [בס' מנחם ציון פ' ויקרא] בשם הצדיק מהרמ"מ מרימנוב זי"ע אשר לזה אומרין הפטרת וערבה בשבת הגדול דוקא כשחל בערב פסח כי אמרו חז"ל עירובין מג: אין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים כי העם טרודים, וא"כ הלא הגאולה תהי' ביום א' דפסח כי בניסן עתידין להגאל, ואליהו יבוא יום מקודם כמ"ש הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא לפני בא יום ה', וא"כ איך יבוא בערב פסח הלא העם טרודין, אלא וודאי שיהא אז שבת ערב פסח ואין העם טרודין ולזה אומרים הפטרת וערבה כי שם נאמר האי קרא הנה אנכי שולח עכד"ק.

וכמו כן כניסת ישראל לא"י הי' אז הקביעות שבת ערב פסח, כי ז' באדר משה מת, וז' באדר הי' אז ביום ו' עש"ק כמבואר בס' יערות דבש [דרוש י"ז ד"ה והנה] כי א"א שיהי' ז' אדר בשבת. ומה שאמרו ז"ל [תו' מנחות ל. חד"ה מכאן] אשר בשבת במנחה מת משה, היינו סליקת הנשמה לעילא לרום המעלות. אבל מיתת הגוף היתה יום מקודם שהוא ערב שבת הי' ז' אדר וא"כ כשחל ז' אדר בע"ש ממילא חל יום א' דפסח ביום ראשון ושבת הוא ערב פסח. וכן הקמת המשכן שהי' בר"ח ניסן חל ביום ראשון בשבוע עי' שבת פז: וא"כ גם פסח הי' ביום א' ושבת הי' ערב פסח. ומבואר דקביעות זו מסוגל לישועות ישראל. וכן הסימן אשר אמרו חז"ל לקריאת הפרשיות בפסח [מגילה לא. משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא, זה דוקא בקביעות יום א' דפסח ביום א' דשבוע, כי לא בד"ו פסח והקביעות יתכן רק באגה"ז והנה אם הוא ביום ג' אז קורין בשבת חוה"מ ראה ולא קדש והוא יום ג' ואי פסח חל בשבת אז קורין ביום אחרון שהוא שבת עשר תעשר ולמה נתן הסימן בוכרא רק כשחל ע"פ בשבת אז הסימן על צד הנכון הרי

חושש לסילק ידו, וממילא גם א"צ לחזור ולאכול פת במקומו הראשון, אבל שוב במהדורא חדשה תיקן הדברים כהוגן. אלא דיל"ע דרק ע"פ פסק דחשב האפוד כשחזור למקומו א"צ לאכול שוב פת כלל כיון דלא סילק ידו מן הפת כלל, אבל יש מחמירין שיאכל שוב קצת פת, וכמו בכל מי שעובר למקום חדש וכן מורה מו"ר הג"ר זאב פלדמן שליט"א רב דק"ק תורה עץ חיים ע"פ מה ששמע מחמיו הרב שמרלר זצ"ל מציריך. נוצ"ע דמ"ש מכל מי שחזור למקומו לברך שא"צ לאכול פת שוב, וראי' דעד כמה שיש לו פת אין סבה לחזור דהרי יכול לברך במקום אחר].

וואמו"ר שליט"א עורך בזה את הג"ר שמעי' לעזר שליט"א ואת הג"ר יוסף פאדווא שליט"א שבחשב האפוד לא מוזכר כלל שא"צ לחזור למקומו לבהמ"ז, והשיבו דאכן יודעים דבחשב האפוד לא מוזכר חלק זה אבל כן הוא מסברא פשוטה וא"צ לפנים דבוודאי המקום השני הוא עיקר סעודתו ויוכל לברך שם בהמ"ז, שוב שמעתי כן סברא זו בשם מורינו הג"ר יצחק לוקסנבורג שליט"א שאמר דיש אולי לצדד דכל דברי המשנ"ב בשם פמ"ג דבעי' דוקא פת הוא באופן דעיקר סעודתו הוא במקומו הראשון רק שרוצה לילך למקום אחר, ומחפש עצה שיוכל לברך במקומו השני אז אומרים לו דרק ע"י פת יוכל לעשות המשך לסעודתו הראשונה אבל אם חלק חשוב של הסעודה הוא במקום השני, וכש"כ אם עיקר סעודתו הוא במקום השני מסתבר שא"צ פת, ויתכן דזה עומק פסקו של הגריש"א דבאוכל קניידלך למ"ד דה' מיני דגן הוא דבר הטעון ברכה לאחריהם במקומן א"צ לחזור למקומו הראשון, דזה בצירוף סברא הנ"ל כיון דעיקר סעודתו הוא במקומו השני.

גודל סגולת ערב פסח שחל בשבת

בדברי מרן החת"ס מצינו דע"פ שחל בשבת האו זמן המסוגל לגאולה וז"ל בדרשות לשבת הגדול רמז: בהפטרה וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות. [מלאכי ג'] י"ל ימי עולם שתחלת חינוך המשכן הי' ביום שנטל עשר עטרות ביום שנברא בו העולם [שבת פז:]: לומר שחביב כבריאת העולם, וכן יו"ט א' של פסח בשעת כניסתן לארץ, שהוא פסח גלגל הי' ע"פ בשבת וי"ט א' ביום א' [כמבואר בסדר עולם דמיתתי רא"ש פרק ערבי פסחים סי' י"ג - שו"ת חת"ס ח"א סי' ע"ט] וכן הי' יום נשיאותו של הלל במעשה דבני בתירה ר"פ אלו דברים בע"פ שחל להיות בשבת. והיינו משום שאותו דבר הי' סבה להחזיר קרן מלכות בית דוד למקומה כ"כ בעשרה מאמרות יען כי בבית שני המליכו הכהנים ושוב נתגלגל להורדוס ובניו והעלימו עינם מפסוק לא יסור שבט מיהודה כ"כ רמב"ן פ' ויחי ע"כ רצו חז"ל להחזיר

א"צ לחשוש שיבוא אליהו לפני זמן הביעור, שהרי היום ערב שבת, ומחר ערב יום טוב. - רש"י. [לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר"א איש ברתותא.]

הרי מפורש בגמ' ובדברי רש"י דגם בערב יו"ט שחל בשבת אין אליהו בא ולא איכפ"ל מה דל"ש טירחא. אולם באמת הא גופא קשיא למה לא יבוא הא ליכא טורח, ועמד בזה במהרש"א שם דכיון דערב יו"ט הוא בשבת מה שייך טורח הא אסור לטרוח משבת ליו"ט וכבר ציין בקרני ראם שם לתוס' עירובין מג: ד"ה האי תנא שכנר' נתקשה בזה והוסיף לבאר דברי הגמ' דר"ל דכי היכי דלא בא לא בע"ש ולא בערב יו"ט מפני טורח של תיקון סעודה ה"נ בשבת קודם אכילה מפני טורח סעודת שבת. והוסיף במהרש"א שם דאחר סעודה כבר לא מהני דכבר עבר ד' שעות דסו"ס אכילת חמץ. ובתוספות הרא"ש כתב דלא פלוג ובכל ערב יו"ט לא בא גם בלא שייך טעם טורח. ובצל"ח תי' דכיון דאינו בא בע"ש, אז גם אם יבוא בשבת כבר איתקצאי התלויות בבין השמשות. ובשו"ת חת"ס ח"ו ליקוטים סי' צ"ח ביאר בד' רש"י דאף דאין שבת מכין ליו"ט מ"מ טרודים בקרבן פסח ואעפ"י שאליהו גופו צריך לעשות פסח מ"מ יתבלבלו ויחפזו וימהרו בעשיית פסח ויבואו לידי פסול כמ"ש כע"ז בתוס' פסחים קז: וה"ה בזמן הזה ביום בשורה מיד יעשו פסח ביומו דהרי פסח בא בטומאה ויטרדו והתוס' בשמעתין דגרסי' בשבת נמי לא אתי' ולא ניחא להו בפירש"י הנ"ל היינו משום דבעי' לאוקמי' הך דר"א איש ברתותא אפי' בתרומה בזה"ז דליכא פסח ואלי' יבא ויטהר התרומה ולא יבא לבשר [ר"ל דגם אם לא יבוא לבשר כדי שלא יפסל הפסח מ"מ יוכל לבוא רק לטהר התרומה] אלא כמו דהי' רגיל לחכמי ישראל ואז ליכא טרדת י"ט ע"כ כ' תוס' בשבת לפני סעודה עכ"פ לא יבא.

עוד הוסיף מהרש"א דבאמת גם אם נימא דמצד ערבי שבתות ויו"ט יוכל לבוא כיון דליכא טירחא, אבל יש עוד צד לאסור מצד שבת, אם יש תחומין למעלה מעשרה וכמבואר בעירובין מג. דבאומר הרני נזיר ביום שכן דוד בא מותר לשנות יין בשבת ויו"ט דוודאי לא יבא אז, ובהו"א אמרי' הטעם מצד יש תחומין למעלה מעשרה רק דדחינן דכיון דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו' והא לא אתי אליהו מאתמול דכבר מובטח להם לישראל שלא יבוא מפני הטורח. [ובוודאי שביום שבא יבשר דכ"מ קרא הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא לפני וגו' תוס' שם] ומסיק דמספק"ל לתנא אי יש תחומין למעלה מעשרה, ולכן מספק אסור ביום ראשון דאולי בא אליהו בשבת לבשר לב"ד הגדול, אבל עכ"פ לצד דיש תחומין למעלה מעשרה אז גם בע"פ שחל בשבת הגם דליכא טורח מ"מ יש חשש תחומין.

דגם אצלם הי' זה הקביעות לחשיבות וע"ז יסדו הסימן עכ"ד האמרי נעם.

*האם יתכן שאליהו יבא בערב פסח שחל בשבת

והנה במה שנקט הרה"ק מרימנוב זי"ע שאליהו יכול לבוא בערב פסח שחל בשבת כיון של"ש טעם דטירדא, צ"ע טובא דזה נגד גמרא מפורשת בענין ע"פ שחל בשבת גופא, בפסחים יג. דבע"פ שחל בשבת לכו"ע מבערין כל החמץ מפני השבת, גם שורפים כל התרומות של חמץ טמאות וגם תלויות [-ספק טמאות] אלא דנחלקו תנאי האם יש לשייר כל הטהורות דשיטת ר"א בן יהודה איש ברתותא בשם ר' יהושע, דמשיירין מן התרומות הטהורות מזון של שתי סעודות בלבד, ¹ כדי לאכול מהם עד ד' שעות של יום השבת [שהוא ערב פסח], אבל חכמים נחלקו עליו וטענו לו דלמה נשרוף טהורות מע"ש הרי לא הגיע עדיין זמן הביעור ואין להפסיד תרומה בידיים כל זמן שאפשר לאכלה. ואף דיש לו מספיק לבני ביתו אבל שמא יגיעו כהנים אורחים שיאכלו מהם במשך השבת קודם זמן הביעור. וגם אם לא יודע שיש כהנים אורחים בעיר מ"מ אולי יש כהנים שלנים מחוץ לחומה ויבואו בשבת, ורק אם בסוף לא ימצא אוכלים יאכיל אותה לכלבו או יבטלנו בלבד.

השיב להם ר"א דא"צ לחשוש לחששות רחוקות דלא שכיח שיבואו אורחים חדשים שלא ידע עליהם, והרי גם אתם מודים דלא חיישינן לחששות רחוקות דא"כ גם תרומות תלויות לא ישרפו בערב שבת, שמא יבא אליהו לפני זמן הביעור, ויגיד שהתלויות לא נגעה בהם טומאה, ויוכלו לאכלם. אמרו לו שאין ראוי מתרומה תלויה "כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא [-לבשר על הגאולה] לא בערב שבת ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח [-שהם עסוקים אז בהכנת סעודות שבת ויום טוב, ואם הוא יבא, יצטרכו לעזוב הכל וללכת להקביל פניו] ולכן הגם דיש לחשוש לאורחים חדשים שלנו חוץ לחומה מ"מ

¹ לא הוזכר בגמ' סעודה שלישית והאפשרות לחלק סעודת שחרית לשתיים וכ' מאירי דיתכן דבשביל זה א"צ להשאיר יותר ממון ב' סעודות, אולם יתכן דזה רמז למש"כ בערוך השלחן סי' תמ"ד ס"ו אחרי אשר הביא העצות איך לקיים סעודה שלישית כגון מצה עשירה לבני ספרד, ובשר ודגים לבני אשכנז, הביא ד' הוזה"ק שרשב"י היה עוסק בתורה במקום סעודה שלישית והק' דאטו רשב"י לא היה יכול לקיים סעודה שלישית באיזה מהדברים שנתבארו, ולזה חידש דבהכרח בשבת זו לא נצטוונו כלל על ג' סעודות כיון שאי אפשר מידי דהוה ליוה"כ שחל בשבת וה"ה שבת ערב פסח לענין סעודה שלישית, דאפילו אם נאמר דאיסור אכילת מצה פסח הוא מדרבנן מ"מ הא מצינו במצות עשה גמורות שנדחו בשב ואל תעשה מפני גזירות דרבנן כמו שופר ולולב בשבת וכ"ש שנדחה מצוה דסעודה שלישית וכיון שכן בטלה לה בשבת זו מצוה דסעודה שלישית, וכיון דסעודה גמורה אי אפשר ממילא דאין שייך למלאותה בפירות או בבשר ודגים שאין צורך כלל בזה, ועוד דוודאי גם מן התורה מצוה לאכול הכזית מצה לתיאבון וזהו טעמו של רשב"י עסק בתורה מפני שאין מצוה כלל בשבת זו לאכול סעודה שלישית: עכ"ד. וא"כ א"ש דבגמ' כתוב רק שתי סעודות ולא יותר.

דלכן כ' רמב"ם פ"ד מנזירות הי"א טעם חדש למה מי שקיבל נזירות ביום שבן דוד בא מותר ביין מפני שספק נזירות להקל, דס"ל כתוס' והי' ק' לו קו' הנ"ל, אולם העטרת ישועה יישוב בדרך אגדה, דגוף ד' התוס' ק' דגם אחרי הסעודה עדיין יש טורח סעודה שלישית, אלא דתוס' קאי דוקא בערב פסח דלכו"ע אסור לאכול אחה"צ עד הערב, אבל בשאר ערב יו"ט לד' ר' יוסי ריש ערבי פסחים יכול לאכול ושוב לא יבוא אליהו כל היום גם בחל בשבת, וא"כ הקושיא נוגע רק לע"פ שחל בשבת דאיך מותר לו לשתות יין ביום א' דפסח שחל ביום ראשון, וי"ל דהנה כ' הפלתי שם דכל מה שתלוי משיח באליהו הוא רק אם הגאולה יהי' בעתה אבל אם יהי' בדרך אחישנה א"צ אליהו, וא"כ תק' דהרי נחלקו ר"א ור' יהושע אי בניסן עתידים להגאל או בתשרי וזה וודאי מח' בגאולת "בעתה" וא"כ למה באומר הרני נזיר ביום שבן דוד בא אסור בכל ימות החול, הרי עד כמה אנו דנים מצד גאולת בעתה דתלוי באליהו לא יוכל לבוא רק בניסן או בתשרי וכ"ה בטורי אבן ר"ה יא:, ותי' דגמ' איירי מצד גאולת אחישנה, אולם לד' הפלתי אא"ל כן דהרי זה לא תלוי באליהו, וצ"ל דלר' יהושע מה דאסור בכל ימות החול הוא רק בחודש ניסן ובשבתות ויו"ט באותו חודש מותר וא"כ א"ש גמ' פסחים יג. דר"א איש ברתותא בשם ר' יהושע ור"י לשיטתי' יוכל אליהו לבוא בע"פ שחל בשבת אחרי הסעודה כי בע"פ אינם טרודים אחרי שחרית ושפיר כ' התוס' דרק לפני הסעודה לא יבוא. ולדידי' אה"נ יאסר למי שקיבל עצמו נזירות ביום שבן דוד בא לשתות גם ביום א' דפסח. אבל גמ' עירובין שהתיר בכל יו"ט אחר השבת, י"ל דקאי בש"י ר"א והאיסור בימות החול הוא רק בתשרי ובשאר שבת שחל בערב יו"ט לא יבוא דהרי יש טירחא דסעודה שלישית ואי דיהי' אסור בע"פ שחל בשבת אחרי הסעודה הלא לר"א לא חיישינן שיבוא בשאר חדשים.

ואם תק' לשי' הפלתי דבאחישנה א"צ משיח א"כ לא ישתה יין אולי זה דור שכולו זכאי ויבוא משיח בלי אליהו, וכ"ה בס' דעת קדושים להג' בעל שב הכהן ותי' בעל עטרת ישועה דא"א לאסור עליו לשתות יין מחשש שיבוא משיח לדור שכולו זכאי דעד כמה שעשה איסור כבר אין הדור כולו זכאי ואם אין הדור כולו זכאי כבר תלוי באליהו שבוודאי לא יבוא בע"ש ויו"ט. דאם באנו לחוש שיבוא בשבת בע"כ ששתה בהיתר דאי נימא דשתה באיסור אגלאי דשתה בהיתר דבוודאי לא יבוא וכל כה"ג לאסור עליו דבר שיתברר שמוכרחים לומר ששתה בהיתר לא יתכן כלל. עכ"ד העטרת ישועה.

ועדיין יש להעיר על הגה"ק מרימנוב זי"ע דגם אי מצד הטורח יוכל לבוא בשבת ע"פ אחרי הסעודה אבל עדיין יש ספק אי יש תחומין למעלה מעשרה ובקי"ל בשו"ע

עכ"פ הרי למדנו מזה דמפורש בגמ' פסחים יג. דאליהו לא יבוא בע"פ שחל בשבת, ותק' טובא דברי הרה"ק מרימנוב זי"ע, וכבר נשאל בזה בנו של האמרי נעם הגה"ק ר' יהושע מדזיקוב זי"ע בעל עטרת ישועה, בשו"ת הנדפסות בסו"ס אמרי נעם תשובה י"א, שנעלם מהני צדיקים אביו והרה"ק מרימנוב גמ' מפורשת, והשיב להצדיק דברי הצדיקים האלה, ע"פ ד' מהרש"א ותו' עירובין הנ"ל שהטעם שלא בא גם בע"פ שחל בשבת הוא מפני טורח הכנת סעודת שחרית וכ' דאפשר להכניס גם ברש"י, ושגם ברמב"ם מוכח כן, וא"כ א"ש דרק בבוקר לפני הסעודה לא יבוא אליהו, אבל אחר הסעודה שהוא אחר אכילת חמץ שפיר יוכל לבוא וא"ש ד' הרה"ק מרימנוב.

אלא דתק' בלא"ה על שי' התוס', דהנה בגמ' עירובין מג. רצה לפשוט הנדון אי יש תחומין למעלה מעשרה מברייתא דהאומר הרני נזיר ביום שמישיח בן דוד בא, אסור לשתות בכל ימות החול ומותר לשתות יין בשבתות ובימים טובים, דאין לחוש שיבוא באותו יום, וס"ד הטעם מצד איסור תחומין למעלה מעשרה, ודחי דשאני התם דאמר קרא: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ד' הגדול והנורא", ומבואר דיום לפני ביאת המשיח יבוא אליהו לבשרנו. וכיון דלא אתא אליהו מאתמול, בוודאי לא יבוא בן דוד היום, ופריך דא"כ גם בחול יהי' מותר דהא לא בא אליהו מאתמול ובהכרח צ"ל דחיישינן שבא לב"ד הגדול ולא ידענו וא"כ בשבת ויו"ט נמי, ומשני דמטעם אחר ידענו שבוודאי לא בא אליהו אתמול דכבר מובטח להן לישראל, שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח שצריכין להניח צרכי שבת וליילך להקביל פניו. וקס"ד דמדאליהו לא בא בע"ש מפני הטורח גם משיח לא בא אז, וא"כ יהי' מותר ביין בכל ע"ש, ומשני דרק אליהו לא בא אבל משיח בא דכיון דבא משיח הכל עבדים לישראל וא"צ לטרוח לסעודת שבת. ופריך דמ"מ בכל יום ראשון יהי' מותר ביין דודאי לא בא אליהו בשבת שלפניו מפני איסור תחומין, ומשני דאולי תנא זה מספק"ל אי יש תחומין למעלה מעשרה או אין תחומין למעלה מעשרה, ולכן יש לאסור לשתות יין מספק. ע"כ הגמ'.

והנה מבואר בגמ' דאי אין תחומין למעלה מעשרה א"ש למה כל יום ראשון אסור ומשמע דגם ביו"ט שחל ביום ראשון, וצ"ע דהרי אי יו"ט הוא יום ראשון אז שבת הוא ערב יו"ט, ולד' התוס' בערב יו"ט שחל בשבת לא יבוא רק לפני הסעודה אבל אחר הסעודה יוכל לבוא וא"כ אכתי איך מותר למי שקיבל ע"ע נזירות ביום שבן דוד בא לשתות יין בכל יו"ט שבא אחר שבת הרי אולי בא אתמול אחה"צ, וכבר עמד בזה הפלתי בבית הספק וכ'.

הכל לפני השבת ואי"ז מענין היום ורק כשלא חל ע"פ בשבת מפטירין וערבה להזכירם לקיים ביעור מעשרות בע"פ. אולם בקובץ מפרשים על מעשה רב הביאו מס' שיח אליהו בשם הג"ר אלעזר בהגרי"מ לאנדא נין הגר"א, דגם לפי טעם האחר של הלבוש דתלוי בקרא דהנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא, שייך כן דהרי אמרו חז"ל דאין אליהו בא בערב שבתות ויו"ט משום טירחא וגם בחל ערב יו"ט בשבת דליכא דליכא טירחא אעפ"כ אינו בא כדמבואר בפסחים יג. לענין י"ד שחל בשבת הרי מפורש דאף בשבת ערב יו"ט לא בא וא"כ אין לנו לקרות וערבה בחל ע"פ בשבת כי לא אליהו ולא משיח יכולים לבוא ע"כ ד' ס' שיח אליהו.

הרי לנו מח' בין הגה"ק מרימנוב זי"ע והגר"א נלפירושו של השיח אליהו האם יתכן שיבוא אליהו בע"פ שחל בשבת דלהגה"ק מרימנוב יוכל לבוא ומסוגל יותר מכל ערב פסח כיון דחל בשבת וליכא טירחא ולזה גופא קורין וערבה, אבל לד' הגר"א בע"פ שחל בשבת לא יוכל לבוא, ולכן הגם דבכל שבת הגדול קורין וערבה אבל בע"פ שחל בשבת אין קורין וערבה. ויתכן דנחלקו בזה רש"י ותוס', דסתימת ד' רש"י פסחים יג. דגם בע"פ שחל בשבת לא יבוא כלל, אבל ד' התוס' בעירובין דעכ"פ אחר הסעודה יוכל לבוא.

ובס' ערבי פסחים בשבתא כ' דדברי הגה"ק מרימנוב זי"ע בנוי על הקבלה שאליהו יבוא יום לפני ביאת המשיח וכ"ה מצד חשבון הסוגיא דעירובין מג: אבל עי' בפסיקתא רבתי פל"ה דאליהו יבוא ג' ימים לפני משיח וגם לפ"ז א"ש לא להפטיר וערבה בע"פ שחל בשבת דכבר ליכא ג' ימים לפני א' דפסח. עוד העיר דגם אי נימא דא"א להפטיר בע"פ שחל בשבת למה לא נפטיר כן בשבת הקודם והציע טעם חדש למה דוקא בשנה שע"פ חל בשבת ל"ש שליחת אליהו הנביא ע"פ דבריו המחודשים של הפלתי בבית הספק שהבאנו לעיל, דכל מה שנאמר דאליהו מוכרח לבוא לפני ביאת המשיח הוא רק בגאולת בעתה, אבל אם זכו שימהר ויחיש הגאולה וידלג על ההרים, אז אהבה מקלקלת השורה וא"צ בשורת אליהו וא"כ שנה מיוחדת כזה שיש אדר בסדר של זט"ו שמורה על הגאולה באופן אחישנה כדביאר בספריו באריכות לכן לא מפטירין וערבה.

*הזכיה להתפלל מעריב והלל בתוך זמן

תוספת שבת קודש

עוד דבר מיוחד יש בע"פ שחל בשבת דכניסת הלילה הקדוש הוא בתוך זמן תו' שבת קודש. והנה מפורסם בשם האמרי חיים מויזניץ זי"ע שהי' ידוע לגודל השתוקקותו לליל הסדר, שהי' מפרש מש"כ בהושענות

סי' ת"ד דזה ספיקא דדינא, ולא עמד בזה העטרת ישועה, אולם בהגהות על ס' אמרי נעם פקודי שם ציינו לד' המשנת חסידים שארית יום השבת פ"ו אות ג' דנקט ג"כ דאין תחומין למעלה מעשרה וביאר כן ע"פ סוד, עוד ציינו שם לקוני' תפארת מנחם שבסו"ס בית מנחם תולדות מהר"ם מרימנוב שהאריך בזה.

ולעיקר קו' הפלתי דלתוס' בכל יו"ט אחר השבת יהי' אסור ביין אולי בא אחרי הסעודה אתמול, כ' בשו"ת חת"ס ח"ו סי' צ"ח דבאמת מה שאליהו לא בא הוא לאו דוקא מפני בלבול הכנת י"ט, אלא גם מפני סעודת הלילה כי אפי' יבא עי"ט סמוך ללילה שכבר הוכן הכל מ"מ לא יהא אלא שבת לפני הסעודה שתתבלבל הסעודה, ואפי' בא בעי"ט שחרית מ"מ יהיו טרודי' אותו יום ולילה בקבלת פניו עד שישכבו וישנו, אך זהו בשאר יו"ט שאפשר לבטל סעודת י"ט מפני כבוד ת"ח ע"כ נמנע אליהו ולא יבא, אך בליל פסח אפי' בזה"ז כל ישראל וגם אליהו מחויבים לאכול מצה מרור ולספר ביציאת מצרים מזה לא יתבטלו וא"כ מ"מ מותר לשנות יין בי"ט שחל אחר שבת, בי"ט דעלמא לא אתי שבת אחר סעודת שחרית משום ביטול סעודת ליל י"ט ובפסח דליכא חשש ביטול סעודה שהרי מחויבים לאכול מצה ומרור מ"מ לא יבא אלי' בשבת משום ביטול קרבן דביום בשורה מחויבים להקריב ויחפזו ויבאו לידי פסול, אבל הא דר"א איש ברתותא דמיירי בזה"ז ואין חשש שמא אלי' בא לבשר אלא לטהר התרומה נדלא יבוא כדי לבשר שאינו רוצה לפסול הפסח הוצרך לומר עכ"פ קודם סעודה לא יבא וכי משני הכל עבדי' לישראל הומ"ל אכתי תתבלבל סעודת הלילה דשבת וי"ט ובמעלי שבת תשתרי אלא דלא נזכר זה עדיין בהדי' רק משום טורח ע"כ עדיפא מיני' פריך בחד בשבת תשתרי. עכ"ד החת"ס.

*לדעת הגר"א אין להפטיר וערבה בע"פ

שחל בשבת

והנה במעשה רב אות קעו כתב דבסוף ימי הגר"א צוה להפטיר וערבה בשבת הגדול שאינו חל בערב פסח והי' אומר שאם חל שבת הגדול בע"פ אין להפטיר וערבה והוא היפך מנהג העולם שנהגו כן ע"פ הלבוש שכ' שני טעמים להפטר וערבה, או מצד דכ' הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא ובניסן עתידין להגאל או דכ' בו ביעור מעשרות שזמנו בערב פסח, וכ' הלבוש דלטעם ביעור מעשרות אז רק בע"פ ממש הוי מענין היום, וכך הי' מנהג העולם שלא להפטיר וערבה רק בע"פ שחל בשבת אבל הגר"א הנהיג להיפך וטעמו פי' בהגהות פעולת שכיר דס"ל כטעם ביעור מעשרות ובשבת אסור להפריש תרו"מ וא"כ כשחל שבת בע"פ היו מבערין

עניני ליל הסדר

גודל קדושת הלילה

לפני שאנו באים לבאר סדר ליל פסח וכל מה שנמצא בו יש להקדים, דבריו הנוראים של המהרי"ל בריש סדר ההגדה דרש מהר"י סג"ל כתיב "אשרי אדם מפחד תמיד" וכתוב "משמועה רעה לא יירא" קשיין קראי אהרדי, אלא ר"ל מפחד תמיד על דבר מצוה לעשותה כתיקונה, כך יהא כל אדם חרד באימה לקיים מאמר חכמים שתקנו מצות הסדר וההגדה, ולא יהא הדבר קל בעיניו אף אם כמה דברים יש בסדר שנראה בעיני האדם שאין הקפדה בהן ישכיל בדעתו לקיים שאין שום דבר ריק מהן עכ"ל. א"כ בוודאי עלינו להעמיק בכל פרט ופרט שאנו עושים בלילה הקדוש הזה.

וכדי להרגיש עד כמה גדלה עבודתנו בלילה הזה כדאי מאד להעתיק דבריו הנפלאים של התפארת שלמה ברמזי פסח, עה"פ בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הזכרונות כו'. דהנה כאשר נתבונן עניני מרדכי ואסתר בחכמתם להוציא דבר בקשתם מאת המלך יש להעיר ספק עצום על תהפוכות דבריהם, אשר בתחלה כאשר ידע מרדכי אשר נעשה צוה מהר להגיד לאסתר לבא אל המלך להתחנן לו והיא מיאנה בדבר באמרה כל אשר יבא אל המלך אשר לא יקרא אחת דתו להמית, ומרדכי צוה עלי' מיד להשיב לה את ובית אביך תאבדו למסור נפשה ואח"כ נתהפכו הדברים, כי צותה עליו אסתר למהר ולצום שלשה ימים לבטל הפסח כמבואר בגמ' ויעבור מרדכי שהעביר י"ט הראשון בתענית. למה באמת לא המתינה עוד יום אחד לצום בחוה"מ הלא זמן הי' להם כל השנה עד אדר הבא. אך הנה ידוע היות רצון הש"י בעבודת עושי רצונו ושומרי תורתו אשר כל העולמות קיימים אך ע"י הצדיקים ועליהם היתה כל הכוונה בבריאה מתחלה. והנה בחג הפסח הקדוש הזה לא יאומן כי יסופר מקהלות רבבות הסודות והיחודים אשר נעשים בעולמות העליונים ע"י ישראל בסדר ליל שמורים ואכילת מצה ומרור וסיפור יצי"מ בהגדה בלילה זאת. לכן אסתר הצדיקת כאשר ידעה היא כי כל קיום העולמות תלוי רק בבנ"י. התחכמה בזה לעורר אהבת הש"י על עמו לאמר כי בלעדם לא יתקיים העולם א"כ איך יאבדו חלילה והיא כאשר שמעה כי נגזרה הגזירה למעלה ג"כ צוותה שיבטל מרדכי וחביריו כל סדר ליל הפסח וכן כל העם אשר בשושן עמו התענו. ועי"כ כאשר בטלו מעבודתם לילה הזה נעשה רעש למעלה בכל העולמות מה זה ועל מה זה והיא שהמתינה אסתר שלא לגלות דבר בקשתה עד למחר יום א' של פסח כי ע"י שחסרו אז מעבודתם נעשה רעש למעלה כי אם יתבטלו ישראל חלילה יתבטלו כל העולמות ולכך בלילה ההוא

יושבת וממתנת עד כלות השבת דק' איך יתכן זה, רק דקאי על ע"פ שחל בשבת שכבר מחכים למוצ"ש שיבוא לילה הקדוש הזה. אולם מו"ר הגרצ"מ זילברברג שליט"א מיאן להאמין שאמר כן דאיך יתכן לחכות ששבת יסתיים בשעה שכ' עליו וקדשתו מכל הזמנים, גם אם זה בשביל ליל הסדר, ושמע מגברא רבא ממקורבי האמרי חיים שהעיד שמעולם לא אמרו, אבל מאידך יש לזה מקור בשם אהבת ישראל, לכן אמר הגרצ"מ פי' חדש שיש להכניס בווארט זה, ע"פ ד' הגה"ק מסאטמאר זי"ע שביאר פיוט הנ"ל דקאי על זמן תוס' שבת שאפשר לזכות בו הרבה בבחי' תוס' מרובה על העיקר, והקדושת ציון מבאבוב זי"ע פי' דכלל ישראל מחכים לבחי' של כלות הנפש של דביקות ע"י קדו' השבת, וא"כ י"ל דכיון דבע"פ שחל בשבת עיקר תפלת מעריב והלל של ליל הסדר הוא בזמן של תו' שבת, והי' ס"ד שאנו מוותרים בזה על קדו' שבת, אבל אינו כן דאדרבה קדו' שבת מוסיפה להעצים גודל קדושת הזמן דאז, ולזה כלל ישראל יושבת וממתנת לזכי' גדולה זו להתפלל ולומר הלל בזמן קדו' תוס' שבת כדי לזכות עי"ז לבחינה של כלות הנפש ע"י צירוף קדושת תו' שבת וקדו' יו"ט פסח.

ואכן יש לדעת דע"פ המקובלים עיקר זמן קבלת האורות של ליל הסדר הוא במעריב והלל, דחלק הסדר הוא רק בחלק העשייה ובפועל, וא"כ עיקר הכוונה וההשתוקקות צריך להכניס במעריב והלל, ושפיר יש תועלת עצומה בזה שעדיין נמצא בזמן תוספת שבת.

***ההשתוקקות לאליהו ולגאולה בשבת אחה"צ**

ולנתבאר לעיל ע"פ החת"ס והאמרי נעם ששנה זו הוא מסוגל ביותר לגאולה, הנה בשבת זו אחה"צ שמייוחד של"ש הטורח הרגיל של ערב יו"ט וכדאמר הגה"ק מרימנוב זי"ע [וע"ע ירושלמי פסחים פ"ה ה"א דשי' רע"ק דבע"פ שחל בשבת מקדימן ק"פ שעה אחת כדי שלא יכנסו ליו"ט משוכרין ויל"פ דביום כזה יש לנצל הזמן] ולכן הזמן מסוגל ביותר לשבת ולחכות לביאת אליהו ולביאת המשיח, דהרי במשך הלילה נהי' עסוקים באליהו הנביא בכוסו של אליהו ובפתיחת הדלת לכבודו וכדהבאנו המקורות במקומו שם, א"כ בשבת זו נוכל לחשוב על הפסוק ששמענו בבקר בהפטרה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, ויתכן דלזה הובא בגמ' פסחים יג. דוקא לענין ע"פ שחל בשבת החשש שמא יבוא אליהו, ואה"נ דמסיק דלא נוגע למה שהובא בגמ' אבל רצון חז"ל שבשבת זו יהי' במחשבה שלנו ההשתוקקות והגעגועים לאליהו עכ"פ לליל הסדר. וזה בכלל יושבת וממתנת עד כלות השבת.

כ"א בפסח וכן מ"כ בשם מהר"מ דהוי גניבת העכו"ם דשואל שלא מדעת גזלן הוי ע' בח"מ סי' שנ"ט, וקשה אטו בפסח מותר לגזול וי"ל כיון דאין משתמש בהם אלא פעם אחת בשנה לא מקפיד העכו"ם ועיין בט"ז ב"ד סי' ק"ך ס"ט עכ"ל מג"א³ וחת"ס כ' סמך לזה ממה שלבש יעקב בליל פסח בגדי עשוי שהי' ממושכן אצל רבקה וי"א מצד זכר לרכוש גדול, וחת"ס [בדרשותיו ונהג.] כתב

לאדווי ולשבחי, מבואר דבליילה זו לא סגי להדיגש מה שיצאנו לחירות רק גם הא דיצאנו ברכוש גדול, ובאר מורינו הגה"צ ר' מתתיהו סלומן זצ"ל [מתנת חיים מועדים] דכיון דיסוד מצות זכירת וסיפור יצ"מ אינו להילול גרידא רק להשתעבד להקב"ה, כמבואר ברמב"ם פ"ז מחור"מ ה"ו ובסי' חרדים פ"א מ"ע סי' כ"ד, לא סגי בלהיות עבד ה' גרידא רק יש להיות באופן שיוכל הקב"ה לומר ישראל אשר כך אתפאר, וכל העולם יראו התפארת של עבד ה', כמבואר ברמב"ם דאחרי שכבר כ' בפ"ג מדעות שכל מעשיו יהי' לש"ש, הוסיף פרק חדש בפ"ה הנהגות של ת"ח שמי שעושה כן נאמר עליו ישראל אשר כך אתפאר, ואף דעיקר דברי הרמב"ם על הנהגה האצילית של ת"ח מ"מ מדרך התורה שיש יותר כבוד שמים אם נכסי הצדיק מצליחים כדי שגם אלו המחשיבים עוה"ז יכירו וידעו כי טוב ה' ואשר הגבר יחסה בו וזה גורם תפארת ופאר להקב"ה, וזה ה' הכבוד הגדול של כלל ישראל שלא יצאו ממצרים כעניים ודלים רק כעשירים גדולים נדיבי עם, וכ"כ ר' יצחק מאלצן בפתיחה להגדה שלו דאברהם אבינו שמה בהבטחת רכוש גדול, כי ידע מעצמו כי הצלחת פירסום הקב"ה בעולם ה' כמה שראו עמי הארץ הצלחתו בגשמיות, ולפ"ז מבואר היטב מצות סידור השלחן בכלים נאים שזה להזכיר לנו שלא רק יצאנו ממצרים רק זכינו לפאר ולרום שמו ית', וכך יהי' צורת קבלת עומ"ש שלנו שיהי' בגדר ממלכת כהנים ודרך חשיבות, וכבר פ"י הסבא מסלבודקא דברי מלאכי ג' י"ג חזקו עלי דבריכם וכו' ואמרתם מה נדברנו עליך אמרתם שוא עבוד אלקים וגו' דאם בן תורה הולך בשוק וניכר בהנהגתו שמרגיש עצמו כמסכן ושפל ואין צהלה בפניו רק עצבות הרי הוא כאילו מכריו שוא עבוד אלקים וזה חילול ה'. עכ"ד מורינו זצ"ל.

ולדבריו יתיישב מה שהעיר ידידי הג"ר שלמה כהן שליט"א למה השתמש מהרי"ל דוקא במשכונות של נכרים וכ' בזה ט"ו מהלכים, [א] מהם ד' החת"ס שהבאנו בפנים ולד' מורינו זצ"ל א"ש דכל עיקר כלים נאים הוא לבטא תפארתם של כלל ישראל שעבדי ה' מצליחים בגשמיות יותר מן הגוים, ומשכונות של ישראל הוא גנאי שמראה שיש מישראל שעניים הם.

³ ועי' במהרי"ל בהל' פסח בהלכות הגעלה וז"ל "אך אין נכון להשתמש בשום כלי גוים הממושכנים בידו טרם נחלטו ביד ישראל, אם לא שיטול רשות מן הגוי, דסתמא מקפידין ואסור לגנוב אף דעת גוי. ואם הורשו לו מן הגוי מותרים אחר הגעלה בלא טבילה, דלא בעי טבילה רק כשהוחלטו לישראל דיוצאים מרשות הגוי ונחשבי' לישראל ככלים חדשים" משמע דגם בפסח ה' אוסר להשתמש בכלי של גוי, ולא אמרי' דפעם אחד בפסח אינו מקפיד, ואי נימא דבאמת סמך מהרי"ל שהגוי אינו מקפיד תו לא ק' קו' החת"ס דניבעי טבילה דהרי בכה"ג אמר מהרי"ל להדיא דא"צ טבילה, ובאמת כבר ציין המג"א כאן בסוף דבריו לדברי הט"ז ביו"ד סי' ק"כ סק"א כתב בשם חמיו הב"ח שאסר להשתמש במשכונות של נכרים באין דעתו לשקועי' אצלו משום גניבת דעת, והוכיח כן מדברי המהרי"ל הנ"ל, אבל הט"ז האריך לחלוק ע"ז, והתיר מצד הפקעת הלוואתו, ומסיים וז"ל "וכן ראיתי בקהלות גדולות שבימי הסוכות משתמשים בבגדים המצויירים משכונות של עובדי כוכבים לנוי סוכה ומשאילין לאחרים רבים וכן שלימים וחלילה לומר דכולהו עבדי איסורא ובאמת גם במהרי"ל לא חתם מהרי"ל עצמו על זה אלא המעתיק אפשר ששמע וטעה כנלע"ד". וכן מבואר בש"ך ובפר"ח שם, וכן דעת שולחן ערוך הרב (סי' תעב ס"ו) שמותר להשתמש במשכונות של גוי, וכתיב בשו"ת חת"ס (אעה"ז ח"ב סי' קלו ד"ה אמנם) דכבר נהגו העם כדעת הט"ז והש"ך ופר"ח דמותר להשתמש במשכונות של גוי. ועיין עוד בענין זה באריכות בספר טבילת כלים (פ"ג הע' לג).

ובאמת מה דמבואר בדברי המג"א שלמד בדעת המהרי"ל שמותר להשתמש ממש בכלי הגוי הממושכנים אצלו פעם אחת בשנה, כבר העיר בחק יעקב סק"ד דבמנהגי מהרי"ל בסדר ההגדה, מובא שלא השתמש בהם כלל, אלא רק בפסח היה מנהגו להשיב אותם על שולחן מיוחד לשמות בראיתם. וכן הביא המשנ"ב סי' תעב סק"ו.

נדרה שנת המלך זה מלכו של עולם. ויאמר להביא ספר הזכרונות של מצות מכבר וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי סדר הגדה בליל פסח בכוונה. על בגתנא ותרש. כמו שפוך חמתך ועי"כ נצמח ובא הישועה. ובאמת כן הוא הדבר כי כל המצות שהם בתחלת השנה כוללים כל המצות. כמו בר"ה בשמיעת קול השופר כל המצות הם בבחי' שמיעה והי' אם שמוע תשמעו. שמעו ותחי נפשכם. וכן בניסן התחלת השנה נאמר ושמרתם את המצות ובגמ' א"ת מצות אלא מצות שאם תבא לידך מצוה אל תחמיצנה ר"ל ע"י אכילת מצה תקיים כל המצות בשלימות ובלא פני' שלא תחמיצנה ביצה"ר. וזה תזכה ע"י אכילת מצה בכוונה עכ"ל הקדוש.

וע"ע בקדושת לוי פרשת משפטים עמש"כ שם ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים (כד, ג). דלרש"י ה' היה קודם מתן תורה, ושבע מצות שנצטוו בני נח ופרה אדומה ושבת כו'. והקשה הרמב"ן ז"ל, דל"ש סיפור רק על דבר חדש, ות' בקדושת לוי, דבאמת בלא"ה ק' ל' סיפור דהול"ל מה ש"נצטוו" לזה פ"י כי באמת אלו נצטוו במרה, וכן ז' מצות שנצטוו כבר, רק שמשה רבינו עליו השלום היה מספר לעם גודל הפעולה שפעלו ישראל בקיום הז' מצות ובמצות שנצטוו במרה, והאיך שהקב"ה משתעשע בקיום המצות, ושכל העולמות והנשמות תלויין בהן, וסיפר משה גודל מעלות המצות שקיימו ישראל, דהיינו ז' מצות ומה שנצטוו במרה. ונמצא ויספר לעם' לא קאי אציווי מצות, שהרי כבר נצטוו, רק מלת ויספר לעם' הוא שמספר להם גודל המעלות והשעשועים שפעלו ישראל בקיום המצוות ההם, אז כיון ששמעו ישראל גודל השעשועים שמשעשע הקדוש ברוך הוא בקיום המצות, והשפע והששון והשמחה שמשפיעין ישראל בכל העולמות על [ידי] קיום מצות הבורא ברוך הוא, אז ענו ואמרו 'כל אשר דיבר ה' נעשה', כלומר שאנחנו רוצים עוד במצות, כדי שישעשע כביכול הקדוש ברוך הוא, ושישפיע הקדוש ברוך הוא עוד שפע רב וברכה וחיים בקיום המצות. וזהו 'כל אשר דיבר ה' נעשה', כלומר שאנחנו רוצים עוד במצות הבורא ברוך הוא. עכ"ד הקדושים. וא"כ בלילה הקדוש הזה שמלא מצוות כרימון, וכל פעולה ופעולה שאנו עושים פועל גדולות ונצורות בעולמות עליונים, בוודאי נקבל ונאמר בשמחה כל אשר דבר ה' נעשה, שנרצה לקיים עוד ועוד מצוות.

והנה במג"א סי' תעב סק"ב כתב דכל השנה טוב למעט בכלים נאים זכר לחורבן חוץ מליל פסח ירבה בכלים נאים² ומהרי"ל לא היה משתמש במשכונות של עכו"ם

² בבואור הגר"א כ' מקור לזה מגמ' קטז. דאמר ר"נ לדרו עבדי' עבדא דמפיק לי' מרי' לחירות ויהיב לי' כספא ודהבא מאי בעי למימר א"ל בעי

שבצעו, ורק אז מקיים דין לחם משנה, ואם מקבל פרוסה גדולה שיספיק לו לכל הסעודה ואוכלו מקיים המצוה מן המובחר. אבל דעת הרשב"א שבת שם וברכות לט: שבוצע את שתיהם, וכן הביאו משל"ה ומהרש"ל שנהגו לבצוע שתיהן בלחם משנה, וכן דעת הב"ח וקרוב נתנאל (שבת פט"ז על הרא"ש ס"ה), וכן פסק הגר"א בשו"ע שם, וכמבואר במשנ"ב סק"ד, וא"כ לכאורה הי' ראוי למדקדק להחמיר כדבריהם ולבצוע על שתיהן, אולם בתשובות והנהגות ח"ה סי' פ"א דקדק מד' רשב"א גופי' דגם לרשב"א המצוה לבצוע את שתיהן היינו כשצריך לאכול משתיהן, אבל אם אינו עומד לאכול כלל אלא מחדא, אין מחובת לחם משנה לבצוע שתיהן, ויוצא אף שאינו אוכל אלא אחת. ומ"מ יש הידור מצוה לבצוע ולאכול משתיהן ולגר"א זה ענין י"ב חלות בשבת שבוצע על ב' חלות בכל סעודה שנעה ארבע וביחד כל הסעודות הם י"ב.

ובשו"ע שם מבואר שמצוה לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה, וביאר בתשוה"נ שם דאין הכוונה לו לעצמו בלבד, אלא לכל מי שמוציאו, והיינו שמצוה שיבצע בהמוציא מהלחם חתיכה גדולה כדי שיוכלו הוא והמסובין לאכול מבציעת הלחם משנה כל הסעודה, שנמצא שאוכלים פת דמצות לחם משנה כל הסעודה, אבל מה שבוצע אח"כ כבר אינו בציעה מלחם משנה, ועד"ז מבואר בשו"ע סי' קס"ז, במ"ב ס"ק י"ד לענין בציעת הפת עי"ש.

וכ"ז לענין שבת ויו"ט, אבל לענין פסח נחלקו הראשונים, דבגמ' פסחים קטו: דייקו מקרא דלחם עוני דמה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בליל פסח צריך לאכול מצה פרוסה דהיינו מצה שבורה, ולא נתבאר אין יתקיים דין לח"מ עוד מבואר בברכות לט: שבפסח הכל מודים דמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע. ורש"י ורשב"ם ותוס' פסחים שם כ' דפשיטא דיש דין לח"מ בפסח דמ"ש משאר יו"ט, ובהכרח דבנוסף לפרוסה צריך עוד שתי שלימות ללחם משנה. ולפ"ז נמצא דיש לקחת ג' מצות. ומש"כ בברכות לט: פרוסה בתוך שלימה הכוונה לשתי שלימות. וא"ש לשון "בתוך" דזה בין שני מצות. וכן מבואר להדיא בתיקוני זהר תיקון ס"ט קט: דיש לקחת ג' וז"ל שם באמצע קטע "תקינו תלת מצות בפסח מצה דלעילא לברכא בה המוציא, תניינא לחם משנה, תליתאה לחם עוני בלא מלחא דהא אתמר על כל קרבנך תקריב מלח בגין דאיהי מצה פרוסה כגוונא דפריס פריסת מלכותך עד דתהא שלימה לא צריך לקרבא עלה מלח וכו'". אבל דעת הר"ף פסחים קטו. ורמב"ם פ"ח מחו"מ הי' דזה גופא בא דין לחם עוני לגרוע מדין לחם משנה ולהעמידו על שלמה ופרוסה ובוזה גופא מקיימים דין לחם משנה דאל"כ ל"ל עוד שלימה [שערי תשובה רכ"ה בשם רב שרירא

דבעצם צ"ע איך השתמש בהם הרי כלי של גוי צריך טבילה, ות"י כי מחמת גודל התלהבות סיפור יציאת מצרים לא ישלוט בו כח הטומאה אע"פ שלא נטבלו, ולפ"ז מובן טעם מהר"ל להשתמש בהם זכר למה ששאלו ממצרים באותה לילה כלי כסף וגו' שהרי בעצם יש סכנה שהכלים שלהם יכלו להשפיע עליהם לרעה [וכדמוכח ממה שיעקב רק כשלבש בגדי עשוי הי' מסוגל להגיד כעין שקר] וכדי שיוכל הקב"ה לקיים הבטחתו לאברהם אבינו שכ' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לזה הוריד הקב"ה קדושה עצומה לבל ישפיע עליהם.

עכ"פ חזינן מכל זה גודל קדושת הלילה, ועד כמה כל פעולה שלנו פועל בעולמות העליונים וא"כ בוודאי עלינו להכין את עצמינו, ולהתעמק בכל פרט בליל הסדר לדעת מה אנו עושים.

ונתחיל במצוה דאורייתא היחידי שיש לנו באכילה בזמנינו שהוא מצות מצה וכדהעיר חת"ס, ושע"ז נקרא כל היו"ט חג המצות.

מנין המצות⁴

הנה כבר העיר באו"ז סי' רנ"ב דלא מצינו בש"ס מספר ג' מצות ואדרבה יש משמעות בירושלמי דבעי' רק ב' מצות, והנה כדי להבין השיטות במנין המצות יש להקדים את הדין הכללי שנתבאר בשבת קיז: דיש חיוב לבצוע על שתי ככרות בשבת שנא' שמות ט"ז כ"ה לקטו לחם משנה, היינו שבשבת לא ירד מן אלא בע"ש הי' יורד כפול, וכ"פ בשו"ע סי' רע"ד ס"א שצריך לאחוז שתי ככרות בידו כשמברך המוציא ולבצוע אחת מהם. וכמו שיש דין לח"מ בשבת ה"נ יש דין לח"מ ביו"ט וכמבואר ברי"ף פרק ערבי פסחים וכ"פ בשו"ע סי' תקכ"ט ס"א והטעם כדכ' במשנ"ב שם סק"י דגם ביו"ט לא ירד מן [ע"י בזה בתוס' ביצה ב: ד"ה והיה]. ולד' הט"ז סי' תרע"ח סק"ב דמצות לח"מ הוא דאורייתא וכן מבואר בשו"ת חתם סופר או"ח סי' מ"ו, ובשד"ח (מערכת לחם משנה) שיש מגדולי הפוסקים שס"ל שזוהי מצוה מה"ת. וכבר הביא השער הציון רע"א סקי"א דעת הפוסקים החולקים ע"ז.

והנה ד' רש"י שבת שם [ד"ה לבצוע] וכ"כ מאירי שם דעיקר קיום לחם משנה הוא באחיזה בשעת הברכה כמ"ש לקטו לחם משנה, אבל בציעה סגי בא' מהם וכ"כ רבינו מנוח על רמב"ם פ"ז דברכות ה"ד, וכה"ל השו"ע רע"ד ס"א, ומ"מ מפורש במ"ב סימן קס"ז ס"ק פ"ג ובשעה"צ שם בשם הגרש"ז, שצריך דוקא לאכול ממה

⁴ הרבה מראי מקומות בענינים הבאים לקחתי מהגדה של פסח הנפלא מתיבתא עוז והדר.

ורא"ש פ"י סי' ל' ומרדכי כתבו דמברך המוציא על השלימה העליונה, ועל אכילת מצה על הפרוסה לחוד, [ואולי לאו דוקא נקטו המוציא על העליונה דהרי לשיטתם בעינן לחם משנה] אבל תוס' פסחים שם [ועוד הרבה ראשונים] הוכיח מגמ' ברכות שם דגם המוציא יש לברך על הפרוסה דברכות איירי בברכת המוציא של כל השנה וע"ז אמרי' שם דהכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע דלחם עוני כתיב, והביא דרבינו מנחם מיוני ורבינו יו"ט היו מקפידין לברך גם המוציא על הפרוסה עי"ש באריכות, ⁷ וכ"כ הריטב"א

הביאו מהקדוש רבינו שלמה מדרייש שהי' מצניע השלישי ללחם משנה ביום.

⁷ ובברכות לט: בתר' כ' רבינו מנחם מוינא וכאן כתוב מיוני וכתוס' קידושין מה: תוד"ה בפירוש כ' רבינו מנחם מוינא שהי' לו מחלוקת עם ר"ת, גם רבינו יו"ט נקרא הקדוש רבינו יו"ט ב"ר יצחק מיוני תלמיד ר"ת שמוזכר בהרבה מקומות בראשונים [תוס' עירובין צו: . מת. הקדוש ר' יו"ט, יבמות מד. כ' שם ב"ר יצחק, נו: מנחות פח. כ' שם ב"ר יצחק, כריתות יד: הקדוש ר' יו"ט, ואולי ר' יו"ט סתם קידושין לח. זבחים טו: כט. סד. חולין גא. פז. הוא רבינו, תלמידו מחז"ו מצטט אותו קס"א הרב תי"ט"ב ובס"י קנ"ה כ' קבלתי ממורי ר' יו"ט וחתום באות תי"ו וכן בראב"ה אלף כ"ו כ' והרב תי"ט"ב פ"י וזה ר"ת תוס' יו"ט הרי לך התוס' יו"ט הראשון לפני כאלף שנה] ובתוס' עירובין צו: ד"ה לא העתק "רבינו יו"ט מו"י"ן" ובאמת זה טעות דאין הכוונה ליוני שהיא עיר באוסטריה אלא לעיר יואני באנגלי, [ול' מהר"ם מרוטנבורג [בהל' ברכות בקרו"ש קמאי פסחים שם] בענין זה, והרב ר' מנחם מיואני והר"ט סברו דסגי בב' מצות וכו' אבל מנהג שלנו ג' מצות וטעם משום לחמי תודה וכן שמעתי מפי ה"ר יצחק מוינא זצ"ל וכו' הרי חילק בין יואני לוינא] ורבינו מנחם היה בתחלה בצרפת ועבר אח"כ ליואני ומלך שם בזמן מלוך ר"ת ברומבורג והוא ור"ת ורשב"ם גזרו ביחד בנושא אשה ומתה בתוך שנתה של נישואין בלא ולד של קיימא שיחזור וישוב כל הנדוניא ותכשיטי האשה לנותני הנדוניא [שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ד"פ סי' אלף כב], וכן רבינו יו"ט תלמיד ר"ת עבר בסוף ימיו מצרפת ליואני באנגלי, [יתכן אחרי פטירת רבו ר"ת בשנת תתקל"א ובצרפת הי' הרבה גזירות ובאנגלי' הצילם המלך - ספר שמות חכמים עמ' קנ"א - גם ר"י מאורלייניש תלמיד ר"ת עבר לאנגלי' ונעדה"ש שנה לפני רבינו יו"ט].

וכיון דאנו עוסקים כעת בתורתו וכעת בליל ח' ניסן הוא היאצייט שלו שנעקד עקדה"ש ולזה נקרא "הקדוש", נזכיר מה שמספר רבינו אפרים מבונא בספר הזכירה שלו דבשנת ד' אלפים תתקנ"ב במסע הצלב השלישי באו הצלבנים על עם ה' בעיר אוברואך שנקרא "יורק" York [קרוב לגייטסהעד וכמדומני ששמעתי מדו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל די"ל דלכן נעשה גייטסהעד למקום תורה שמסתמא עברו שם בעלי התוס' והי' זה בשבת הגדול ועת הנס נהפך לאונס ועונש ויברחו כולם אל מגדל המלך, ובליל ח' ניסן [ליל ש"ק, כנר' פסח חל בשבת ושבת הגדול הי' ח' ניסן] סיבכו הצלבנים את המבצר והיו עומדים לפרוץ פנימה ולאיים על מי שלא ישתמד יהרג, והיו שם רבותינו ר' יו"ט מיוני תלמיד ר"ת וגם רבי אליהו הקדוש מאביוורק, [כשראשונים כותבים הקדוש היינו שנהרג עקדה"ש] רבינו יו"ט פונה ליהודים ואומר להם כשהצלבנים יפרצו פנימה הרי ישאלו אתכם אם תרצו לחיות ולהשתמד, האם אתם בטוחים שתעמדו בנסיון להיות מוכן לההרג עקדה"ש ולא לפנות לע"ז גם לקצת זמן? היו אלה שגמגמו ולא היו בטוחים, רבי יו"ט הוציא סכין כולם בירכו ביחד על קידוש ה' וי"א שגם בירכו על השחיטה, והרגו אחד את השני, [הראשונים דנו בזה ור"ת התיר זה וכו' סי' קנ"ז הביא הש"ס שיש בזה ונשאר להלכה דאסורן וכשהצלבנים פרצו פנימה מצאו ערימות של גופים ונהרות של דם, יהודי הסביבה באו אחרי כמה ימים ומצאו את הגופות והביאו אותם לקבורה, ומאז קיבלו על עצמם שלא לישן כלל לינת לילה ביורק, ומאותו טעם מקפיד מו"ר הג"ר אברהם גורביץ שליט"א כשנוסע דרך שם ברכבת שיעירו אותו לפני זה. בערך בשנת תשמ"ד בא קבלן ורצה לבנות שם והתחיל לפנות את השטח בשביל בניית חניון, ולזרוק את העצמות, ובהשג"פ עבר שם יהודי יר"ש שהי' שם לרגל מסחרו, ונעשה רעש גדול מזה עד שתזרו וקברו העצמות בתוך החניון. - הרב ישראל גולדוואסר שליט"א. ובימים אלו שזה

גאון], ול' הגמ' ברכות כפשוטו, וכ"כ או"ז וראב"ה והביאו כן בשם ירושלמי [ואצלינו ליתא] וכן דקדק הרא"ש [ערבי פסחים סי' ל'] ממה שאמרו הביאו לפניו "מצה" בלשון יחיד.

ולהלכה פסק בשו"ע תע"ג ס"ד דצריך ג' מצות, והגר"א שם אות י"א פסק כרי"ף וכן מסודר הקערה שלו במעשה רב השלם סי' קצ"א וכן נהגו אחריו תלמידיו וכל ההולכים בעקבותיו אבל המשנ"ב סתם ולא הביאו. ובדמשק אליעזר סי' תע"ג סקי"א הק' על הגר"א אשר כל רז לא אניס ל"י איך לא הביא דברי הזוה"ק הנ"ל. וכן בשו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' כ"ב האריך לתמוה על הגר"א בזה והביא שהגר"א בהגהותיו לתיקו"ז שם לא שינה שם הגירסא. [ובטור הביא עוד שיטה דדוקא בפסח שחל בשבת צריך ג' מצות]

רמזי ג' מצות

ולבד ממה דדין ג' מצות מיוסד על דין לחם משנה גם רמזים יש בדבר, דבאו"ז שם ובמרדכי סדר ליל פסח לח. הביאו טעם דג' מצות זכר לג' סוגי מצה דלחמי תודה [חוץ מחמץ] וברא"ש שם דמטעם זה נהגו לעשות הג' מצות מעשרון אחד זכר ללחמי תודה שאפו ג' מצות מעשרון אחד, והובא ברמ"א תע"ה ס"ז. ובדעת זקנים לבעה"ת שמות י"ב ח' כ' דזה זכר לג' סאין שאמר אברהם לשרה מהרי שלש סאין [בראשית י"ח ו] ואז הי' פסח. או נגד ג' אבות אברהם יצחק ויעקב. ואריז"ל [בפרי עץ חיים קיח: עליונה נגד כהן, אמצעית נגד לוי, תחתונה נגד ישראל, וכשער הכוונות פג. כ' שהם נגד ג' ספירות העליונות חכמה בינה ודעת. ⁵

על איזה מצה מברך

והנה כשבאים לברך המוציא ועל אכילת מצה נחלקו הראשונים על מה מברכים, דד' רש"י ורשב"ם פסחים קטז. דמברך המוציא על שתי שלמות מדין לחם משנה, ועל אכילת מצה על הפרוסה, ויש לבצוע על השלימה כמו כל לחם משנה, ⁶ וכ"כ התוס' ברכות לט: ד"ה הכל,

⁵ ובשעה"כ שם בהגהות אות ז' המתחילה א"מ [אמר מאיר היינו ר מאיר פאפירוש] כ' שגם האריז"ל הפירד בין סוד ב' עליונות לבין סוד הג' משום מח' ראשונים ורק שתי עליונות הם חובה, אבל למעשה מבואר דאריז"ל סידר ג' מצות, ובד' הגר"א י"א דהמצות ג"כ נגד ספירות עליונות רק לא מונים דעת, אבל הקערה שלו בלא"ה אינו מתאים עם שי' אריז"ל וכמו שיבואר לקמן בענין הקערה, וכבר נחלקו הגר"א חבר ובעל הלשם אם הגר"א חולק באופן עקרוני על האריז"ל עי' ישרון אלול תש"ע מאמר ר"ד קמינצקי שליט"א.

⁶ ובשו"ת לרש"י סי' רצ"ט כתב 'והשלש מצות שאמרנו, ר' אומר שמברך באחת המוציא, ובאחת על אכילת מצה ובציעה לאפיקומן, ואחת לכריכה כהילל. וכן א[מר]ן לו רבו ר' יעקב בר' יקר הזקן משום אביו, הואיל ושלשתן באו לשם מצוה, תיעשה מצוה בשלשתן. אבל שאר בני אדם מניחין השלישית שלימה. ולא נכון לעשות כן" וראשונים

שמילא כריסו וכו' ועל אכילת מצה על הפרוסה כדי שלא יהיו מצוות חבילות ובוצעים משניהם יחד. רק שהר"י [בתוס' ברכות לט: ד"ה הכל] הי' רוצה לצאת כל הדעות לכן לפעמים שינה ממנהג העולם ובירך על שניהם ובצע משניהם וס"ל דל"ש חבילות דשניהם בענין אחד דזה רק ברכת הנהנין, אבל פעמים שלא רצה לשנות מן המנהג.

ולד' הרי"ף והרמב"ם דסגי במצה ופרוסה לא נתפרש על איזה יבצע אבל הטור סו"ס תע"ה כ' בשיטתו שיש לברך המוציא ואכ"מ על הפרוסה והשלמה יהי' לכורך, עוד כ' הטור שם די"א דמברך על הפרוסה המוציא ועל השלימה על אכ"מ ובבית יוסף ביאר שיטה זו ע"פ ראבי"ה דדרכו של עני בפרוסה כל השנה ולכן יש לברך המוציא שהיא נגד מצה שכל השנה על פרוסה, וכדי שלא יעשה מצוות חבילות יברך על אכ"מ על השלימה. וכדי לצאת כל הדעות פסק הטור כד' המרדכי בשם ר"י שהי' נוטל בידו הפרוסה והשלימה ומברך על שתיהם המוציא ועל אכ"מ.

מאיזה מצה אוכל

ובענין מאיזה מצה אוכל, ד' רש"י פסחים קטז. שיאכל מן השלמות, ולתוס' ברכות לט: בוצע רק על השלימה ויאכל משתיהם שיהא נר' שבצע מן הפרוסה, וכ"כ הרא"ש סי' ל' ובטור סי' תע"ה ע"פ ד' הט"ז סק"א יקח כל הג' מצות בידו בשביל לחם משנה, ויברך המוציא ויבצע העליונה ועדיין לא יאכל [דאז כבר יוצא חובת מצה בלי שבירך על אכ"מ – חק יעקב סק"ה] אח"כ יברך על הפרוסה על אכ"מ ויאכל משתיהם יחד שתי כזיתים, דאם יאכל של המוציא קודם כבר יצא יד"ח ואם יאכל של אכ"מ קודם יהי' הפסק בין ברכת המוציא לשלימה שעלי' הולך ברכת המוציא [ע"פ ב"ח ופרישה שם] ואם אינו יכול לאכלם יחד יאכל של המוציא קודם ול"ה הפסק כיון דזה לצורך ברכת המוציא שצריך גם בשביל הכזית מצה. ומכיון שיש מח' אם המוציא על הפרוסה או על השלימה לכתחלה יאחו שתיהם בידו בשתי הברכות בלי בציעה כלל, ואח"כ יבצע משתיהן ויאכל משתיהם כאחת וכ"פ בשו"ע תע"ה ס"א שיאחו כל הג' מצות [ע"פ מג"א בשם ב"ח רש"ל ושל"ה] ויברך המוציא [לרש"ל הובא בט"ז ישבור כעת קצת העליונה לקיים מצות בציעה בשלימה דעיקר ברכת המוציא על השלימה אולם משנ"ב סק"ב פסק שישבר שתי המצות ביחד רק אחרי שתי הברכות] וישמיט התחתונה [להיכר דרק לברכת המוציא הי' צריך לחם משנה] ויברך על אכ"מ ויאכל מכל אחד כזית. והנה הגם דבעלמא לברכת המוציא סגי בפחות מכזית מ"מ מכיון דכל אחת מן המצות בספק ברכת על אכילת מצה צריך לאכול מכ"א כזית. [פרישה שם סק"א וע"ע ביאור הלכה ד"ה כזית שנתקשה בזה]

ר"ה כט: דכיון דמברך עלי' על אכילת מצה צריך גם לברך עלי' המוציא, כמו קידוש שמברך ברכת הנהנין על היין שיוצא בה ידי קידוש, דהברכת הנהנין מכשירה את המצה לאכילה ולקיים בה את המצוה, וי"א הנוסח דכיון דעבידנא בה מצוה אחת המוציא, נעביד בה מצוה אחריתי דעל אכילת מצה, [ספר המכתם בשם רבינו משה ב"ר יוסף] והמרדכי סדר ליל פסח לת. כתב שהרב יו"ט הי' מברך גם המוציא על הפרוסה והשלימות הי' רק משום היכר לחם משנה. ורי"ץ גאות הל' פסחים כתב אף על פי שכך קבלנו מחסידים ואנשי מעשה לבצוע על השלימה בלבד. אולם דעתנו נוטה לבצוע על הפרוסה בלבד דהיינו לחם עוני ומצוה תלויה בה. וכיון דנקיט לשלימה מפרוסה ובצוע מהפרוסה כאלו על השלימה הוא מברך ובצוע ואינו צריך לבצוע ולחזור ולבצוע. אף על פי ש"ל כי בזמן שבוצע מן השלימה כאלו מן הפרוסה בוצע אפילו [הכי] מן הפרוסה עדיף דלפיכך באה. ובס' תניא רבתי סי' מ"ח הביא ג' שיטות, דלרש"י ורבינו גרשום המוציא ובצוע על השלימה, ולרבינו חננאל ורבינו ישעי' המוציא על הפרוסה ועל אכ"מ על השלימה, ולבעל המאור מברך שתי הברכות על הפרוסה וסיים דמתוך שנהגו לתת בקערה שלש מצות לשמורים. רוצין לקיים מצוה בכל אחת ואחת. באחת מברכין המוציא. ובאחת על אכילת מצה. ובאחרת כורכין מצה בחזרת לעשות זכר לפסח. ומבואר בראשונים דכך הי' אכן מנהג העולם שעשו המוציא על השלימה [בלי אכילה דא"כ וכי אחר

היארציט שלהם יש להזכיר זה, ובפרט יש לנו להעמיק בתורתו של רבינו יו"ט מיוני. ולכן נביא כאן סתירות בראשונים מה הי' שיטתו. דהנה סתימת התוס' כאן מ' דגם ר' מנחם וגם רבינו יו"ט היו מברכים שני הברכות על הפרוסה וכ"כ בשלטי הגבורים בשם סמ"ג עשין מ"א בשם רבו רבינו יהודה [תוס' ריה"ח ברכות לט:]: "והר"ר מנחם מיוני היה מברך המוציא ועל אכיל' מצה על הפרוסה ובשלימה לא היה נוגע כלל שאינו אלא משום לחם משנה" וכ"כ בספר האגור סי' תת"ח בשם רבינו יו"ט שהיה אומר דיש לברך הכל על הפרוסה דכל עיקר הבאת לחם משנה הוא רק להכירא, ובנימוקי יוסף ברכות לט: כתב "ותמה הרב ר' יום טוב ז"ל שהרי שתי כריכות בשתי מצות יחד לא מצינו בתלמוד בשום דוכתא לכך היה הרב ר' מנחם מיוני מברך שתי ברכות על הפרוסה, דהשלימה אינה באה אלא משום לחם משנה ולא היה נוגע בה כלל וכן נהגו מבני יוני" ועי' לקמן בשם תשובות והנהגות חידוש לדינא עפ"י בגדרי לחם משנה, אולם בספר האגור הנ"ל בהמשך דבריו כ' דס"ל לרבינו מנחם ורבינו יו"ט כשי' הרי"ף דא"צ כלל לחם משנה, ובמרדכי סדר של פסח רמז תריא כתב "והר"ר מנחם מיוני והר"ר יום טוב ורמב"ם (פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ו) כתבו דסגי בשני מצות ובצוע אחת לשתיים ושומר חציה לאפיקומן ומברך על הפרוסה המוציא ועל אכילת מצה והשלימה יעשה כריכה מצה ומרור, הרי דסברי כשי' הרי"ף והרמב"ם דא"צ לחם משנה כלל, ומברך הכל על הפרוסה, והשלימה משתמש לכורך וצ"ל דסביא להו דשלימה ופרוסה הוי קיום דין לחם משנה, רק דנתחדש בפסח דזוהו עיקר צורת לחם משנה דהרי עיקר לחם משנה הוא שיהי' כפול, ודין שלם הוא דין נוסף ובפסח אתי לחם עוני וגרעתא לאחד, והמצה השלימה צריך להיות שם רק להיכר בעלמא. אולם עי' באו"י סי' רנ"ו בשם ר"ש מפלייז"א מבואר דרבינו מנחם היה מברך על הבצועה המוציא ועל השלימה על אכילת מצה, ומפרש מה דרכו של עני לעשות המוציא על הפרוסה והר"ר יום טוב מיוני היה מברך שתי הברכות על הבצועה והשלימות כדן שאר שבתות ללחם משנה ובצוע משתיהן וכו' ובדברי התוס' י"ל ג"כ דכוונתם דשניהם עכ"פ הקפידו לברך המוציא על הפרוסה ג"כ.

בגמ' להביא מצה שלמה ולשוברו, אולם בתוי"ט פ"י פסחים מ"ג הביא גירסא "הביאו לפנינו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפר את הפת" [במקום לפרפרת הפת] ופי' בתפא"י ט"ז דר"ל שיאכל הכרפס לפני ששובר המצה האמצעית. ובזמן חלוקת המצה נחלקו הראשונים, לרמב"ם פ"ח מחו"מ ה"ו חוצים את המצה לפני ברכת המוציא, אבל הטור תע"ג כ' דמיד אחרי הכרפס חוצים את המצה, ונותן חצי לא' מן המסובים לשמרה לאפיקומן, וכ"פ בשו"ע שם ס"ו וכן מבואר בסימני הסדר שיחץ אחרי כרפס. ובטעם הדבר כ' הר"ן פסחים כה. מדפי הרי"ף דד' רב האי גאון דין לחם עוני הוא רק אם הביאו לפניו פרוסה ולא כשהביאו לפניו שלימה דאז אסור לפרוס, ולכן יש להקדים לפרוס הרבה לפני הסעודה, אבל בשו"ע הרב תע"ג סל"ו כתב הטעם כדי שיאמר ההגדה על מצה, שנא' לחם עוני ועונים עליו דברים הרבה וא"כ צריך שיהי' ראוי לצאת בו יד"ח דהיינו פרוסה. ובשו"ת משיב דבר סי' כ"א ביאר הטעם ע"פ מה שחידש שם דלחם שהובא לפניו פרוס נחשב שלם ומקיימים בו לח"מ, וא"כ לד' הרי"ף דיש רק ב' מצות וגם לשיטתו בעי' לחם משנה דאל"כ ל"ל עוד שלימה א"כ אם יפרסנו בשעת המוציא לא יהי' נחשב שלם.⁸

האם יש מצוה בשבירת המצה

ונחלקו הראשונים באיזה מצה לבצוע דד' הטור דבוצע האמצעי ונתנו בין שתי השלימות כדי שכשיבוא לברך המוציא יפגע בשלימה תחלה דמעיקר הדין המוציא הוא על השלימה [אף דבפועל בוצע על שניהם ביחד לצאת כל הדעות וכן"ל] וכ"פ בשו"ע ס"ו, אבל הב"ח שם בשם הסמ"ג עשין מ"א והרוקח סי' רפ"ג כתבו דיש לבצוע על העליונה דאין מעבירין על המצוות, אבל המרדכי סדר של פסח לח. כ' דל"ש כלל בזה אי"מ על המצוה כי אין מצוה כלל בשבירת מצה לשנים. ולשון ראבי"ה סי' תקכ"ה דאין בה מצוה כ"כ מ' דיש איזה מצוה בזה, ובהמהרי"ל בסדר ההגדה שכ' דיש לשים הכרפס לפני המצה דאם ישים המצה לפני הכרפס יצטרך להעביר על המצה לבצוע על המצה לאפיקומן מ' דיש איזה מצוה בשבירת המצה, והראני ידידי הרב ישראל וורשנר שליט"א מש"כ ביוצרות לשבת הגדול בפיוט אלקי

והנה לענין שאר המסובים, למשנ"ת לעיל בתחלת דברינו בשם תשובות והנהגות, דקיום מצות לחם משנה כולל לאכול ממה שבצע עליו א"כ צריך ליתן לכ"א מן המסובים לפחות משהו ממצה שלימה דלחם משנה דלא סגי במה שיצא ברכת המוציא שהי' נאמר על לחם משנה.

אולם בתשובות והנהגות שם כתב שחכ"א הוכיח משי' התוס' פסחים קטז. שהזכרנו לעיל דבליל הסדר מקיים לחם משנה בשלימות אף שאינו בוצע מהם כלל רק מן הפרוסה, דהרי ד' התוס' לברך גם המוציא על הפרוסה וכן עשו ר' מנחם מיוני ורבינו יו"ט דסברו דעיקר הבאת השלימות הי' רק להכירא לחם משנה ולא נגעו בהם כלל, [אולם למשנ"ת בהג"ה שם דרבינו יו"ט ורבינו מנחם סברו דקיום דין לחם משנה הוא ע"י שלמה ופרוסה כשי' הרי"ף א"כ אין ראי' כלל דהרי הפרוסה הוא חלק מקיום דין לחם משנה אולם מסתימת דברי התוס' משמע דסברו דין לחם משנה בנוסף לפרוסה] וא"כ משמע דא"צ לברך ולבצוע על הלחם משנה רק דסגי שיהי' שם, ולכן פירסם חידוש במצות לחם משנה, שאם יש לפניו שתיים שלמין, אפילו אינו אוכל מהם כלל, אלא אוכל מפרוסה אחרת שיש לפניו סגי בזה, וקיים מצות לחם משנה, וביותר שברמ"א (שו"ע סי' תפ"ב) כתב שאם אין לו לשני הלילות אלא ג' מצות, יברך בליל ראשון המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה, והשתיים השלמים ישאיר ליום שני, הרי שמועיל בשלמים ללחם משנה כשמונחים לפניו אף שאינו אוכל, ויוצא חידוש פלא שאם יש לו לשבת רק שתיים שלמין יוצא חובת לחם משנה ע"י שבכל סעודה מצרף פרוסה לשתיים שלמין ובוצע מהפרוסה.

ודחה בתשוה"נ שם שבאמת למצות ברכה על לחם משנה מספיק כשמברך על שתיים אף שאינו אוכל מהם, רק יש עוד דין שמצותה לבצוע מהחשובה ופוטר שתיים, ולכן צריך לבצוע משלימה, וכשלפניו פרוסה ושלימות ושינה ובצע מפרוסה לבד לא יצא, אבל התוס' ורמ"א מיירי דוקא בליל פסח שפרוסה חשובה מפני שכולם אוכלים אז לחם עוני, ולכן אם בצע מפרוסה לבד יוצא, ומ"מ לענין מצות ברכה על לח"מ לבד צריך תמיד שתיים שלמין אפילו בליל פסח, ורק למצות בציעה מהחשובה מחלקינן, שתמיד לא מספיק כשאוכל רק מהפרוסה מפני שאינו חשוב, ובליל פסח שחשוב מספיק.

זמן שבירת המצה

הנה אחרי שידענו שלכו"ע צריך שיהי' לנו לפחות מצה אחד שבורה, יל"ע האם מספיק שביא מצה שבורה לשלחן או שיש לו להביא שלימה ולחלקו, ואם יש לו לחלקו מתי יש לו לעשות כן, ובפשטות אין שום מקור

⁸ יל"ע במי שמקפיד לא לאכול מצות מכונה וא' מסעודות יו"ט אין לו מספיק מצות יד שלימות ללחם משנה, האם עדיף שיצרף מצה מכונה, או לסמוך על הנצי"ב לקחת מצות יד שבורות שיש לו דין שלם.

⁹ ובספר הפרדס לרש"י ה"ל פסח כ' "השלש מצות שאמרנו, רשאי אדם להתחיל המצוה באיזה מהן שירצה, מפני ששלשתן חשובות כאחד, כמו שמצינו [מגילה כ"א ע"ב] ראשון חשוב אצל תרומות הקופות, כך מצינו שני חשוב אצל העלאת הנירות, שמניח המזרחי שהוא ראשון ומדשן המערבי שהוא שני. ואף האחרונה נמי ראויה היא להתחיל בה המצוה, שמעלין בקודש ולא מורדין. אבל אמרו חכמים, הנזהר בראשונה תבא עליו ברכה.

אלי' רבה דאין הלעיסה התחלת האכילה, וד' רוב פוסקים דלפחות יש להסתפק אי לעיסה אתחלתא דאכילה.

אלא דיש לדון אי יש ראי' מהלכות ברכת הנהנין דאולי חלות הברכה הוא על התחלת עסק האכילה הגם דלשאר דיני תורה עדיין לא הותחל האכילה, ולאידך גיסא יתכן דלענין ברכת הנהנין בעי' הנאה שלימה דהוא בבליעה דוקא, אלא דבשו"ת ריב"ש סי' רפ"ח מדמי דין אכילה וטעימה דאיסורין לברכת הנהנין דמדפטרינן מטעמת מברכה ה"נ אינו בכלל איסורי אכילה. ובמור וקציעה שם סי' קס"ז כ' דלענין ברכה פשיטא דל"ה הפסק כיון דעכ"פ התחיל עסק האכילה וא"א לבלוע בלי ללעוס וא"כ הגם דפולט א"צ ברכה מ"מ בוודאי ל"ה הפסק, והוסיף להוכיח דעצם הלעיסה מכלל האכילה ממשנה תרומות פ"ח מ"ב דעבד ואשה שאכלו תרומה בהיתר והכניסו תרומה לתוך פיהם ולפני הבליעה נודע להם שאסור להם מותרים לבלוע ובירושלמי שם שאין הטעם מחמת התחיל בהיתר רק מצד דלעוס כבלוע, ועוד הוכיח מגמ' חולין קג: לענין אבר מן החי שחלקו מבחון. ולשון חק יעקב סימן תעה ס"ק כב לענין כזית מצה א"כ יש בין לעיסה ראשונה עד לעיסה אחרונה הפסק כדי אכילת פרס" מבואר דנקט גבי אכילת מצה דהכל תליא בלעיסה.

וכבר דן בזה בשו"ת חלקת יואב [מהדו"ק יו"ד סי' ט] וכתב שם דאף דפשוט דבבליעה לחוד קיים המצוה דהרי קי"ל בלע מצה יצא, מ"מ היכא שלועס אז החיוב בא רק מכח שניהם הלעיסה והבליעה מטעם דהא דחייב בבליעה הוא מטעם אחשבי', אבל אם לועס באמת אז גם הלעיסה מן האכילה. וכ' דכן מוכח קצת מדברי המג"א שהבאנו לעיל דבשח אחרי הלעיסה הגם דלא בלע ל"ה הפסק, [וצ"ע דמג"א ושל"ה הסתפקו בזה ורק לענין ברכה כתבו שאין לחזור ולברך] עוד הוכיח מאוכל תרומה בשוגג לאבא שאול דסובר בפסחים לב: דצריך שיהי' בו שו"פ, וא"כ איך יתחייב נימא דעל הלעיסה אינו חייב ואח"כ אינו שו"פ כמש"כ תוס' כתובות ל: ד"ה לא, אע"כ דכל שלועס החיוב מתחיל בשעת הלעיסה, וכש"ס דחולין קב: זה לפי מחשבתו וזה לפי מחשבתו. ובזה מיושב קושיית המקו"ח [הל' פסח סי' תנ"ד סק"א] במצה גזולה דלמה אינו יוצא והרי קנה בשינוי ע"י הלעיסה קודם המצוה, אבל אי נימא דגם הלעיסה מן המצוה א"ש, ואין להקשות ע"ז דא"כ מאי מקשה הש"ס כתובות שם מדלעסיה קניי' והרי החיוב מתחיל בלעיסה והוי כעקירה צורך הנחה דאמרי' קלב"מ, די"ל דקו' הש"ס קאי ללישנא דלא מצי לאהדורי עי"ש ל"א ע"א תוס' ד"ה הכא נמי דחולקין על הרא"ה שהובא בפנ"י שם וה"נ שייך חיוב בבליעה בלא לעיסה ושוב ל"ש קלב"מ.

הרוחות "וכד אכל יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה" ור"ל דאין מברכים על פעולת החיצוי היינו דהי' הו"א לברך על יחץ קמ"ל דלא מברכין ומסתמא דס"ל דאיננו מצוה כלל דזה רק היכי תמצי שיהי' מצה פרוסה. אבל באמת יש רמזים ופירושים אודות יחץ, דבדעת זקנים מבעה"ת שמות י"ב ח' כ' דזה זכר לקריעת ים סוף, ובאמרי נעם על מועדים ח"ג כ' לרמז דעיקר עבודת ה' צ"ל בהצנע ובהסתר ולכן רק החלק הקטן נשאר מגולה.

האם הלעיסה חלק מן המצוה

הנה קי"ל בסי' תע"ה ס"ו דבאכל כזית מצה תוך כדי אכילת פרס יצא. ויל"ע האם זמן אכילת פ מתחיל מן הלעיסה, או רק מזמן הבליעה, ויש בזה נפק"מ גדולה להלכה דהרי מי שרוצה להחמיר לבלוע שתי כזיתים או לכה"פ כזית כאחת וכד' המג"א בשם תרוה"ד, הוא בוודאי ילעוס הרבה זמן עד שיהי' קטן מאד ואז יצליח לבלוע, ואי נימא דאכילת פ מתחיל מהלעיסה יתכן שלא יצא יד"ח. מאידך אי אזלינן בתר בליעה, צריך להיות כזית בעת הבליעה ואם הכניס כזית מצומצם בפיו ורסקו היטב הרי בשעת הבליעה אין כאן כזית, דהרי מבואר במשנ"ב סי' תפ"ו סק"ג דא"א לחשב החלל וצריך למעכו, הרי דאזלינן בתר המעיכה. עוד נפק"מ בשח בין ברכת על אכילת מצה לבליעה, האם צריך לחזור ולברך.

ושורש השאלה יש כבר בהל' בציעת הפת סי' קס"ז ס"ו דכ' שם דאין לשיח בין ברכה לאכילה ואם שח חוזר ומברך, וכ' מג"א סקט"ז בשם של"ה הק' דיקפיד גם לבלוע, אבל בדיעבד בשח לפני הבליעה אינו חוזר ומברך, אבל השלה"ק מציין לסי' ר"י דלועס א"צ ברכה ומבואר דעיקר הברכה על הבליעה, ונשאר בצ"ע. ובאליה רבה שם ¹⁰ הבין דדעת השל"ה נוטה יותר לחזור ולברך וכן מצא בספר ברכת אברהם שכתב בפשיטות שאין מברך אלא על תכלית הענין שהיא הבליעה אחר הלעיסה ע"כ, ומזה הק' על של"ה שם שהוא כמסתפק. ולהלכה פסק משנ"ב סקל"ה כד' מג"א דא"צ לחזור ולברך וביאר בשעה"צ ס"ק ל' דאף דבאליה רבה מצדד דחוזר ומברך, ממגן אברהם משמע דלא פשיטא ליה וכן מפרי מגדים ומהגר"ז וכן בבגדי ישע ומגן גבורים משמע דסבירא להו דבדיעבד אין צריך לחזור ולברך, כיון דמתכוון בלעיסה לשם אכילה, הלעיסה אתחלתא דאכילה היא, ומסיק דעל כל פנים לכתחלה בוודאי יש ליוזהר בזה מאד, נמצא דיש לנו מח' הפוסקים בזה דד'

¹⁰ רבי אליהו בן בנימין וואלף שפירא מפרגא תלמידו של המג"א וגיטו של החק יעקב והנשאל דוד, תוך כדי כתיבת ספרו אליה זוטא התפרסם ספרי מגן אברהם ולבוש ולכן הרחיב ספרו לאליה רבא, נפטר לפני 312 שנה, ח' ניסן תע"ב, ורק לאחרונה מצאו מקום קבורתו בפרגא, ועל המצבה כתוב שבחים עצומים.

ועי"ש בהג"ה שגם הוכיח מגמ' כתובות כדבריו. עכ"ד
החלקת יואב.

ויש להעיר על דבריו ממש"כ הריטב"א סוכה לה: דהא דלא הוזכר בש"ס בבלי פסול דמצה גזולה [רק בירושלמי] משום דלא משכחת לה, דסברי לה כדאמרין בכתובות ל: דמכי לעסיה בפומיה קנייה דלאו בר אהדורי הוא ואין לנגזל אלא דמים, ותו ליכא בשעת הנאת גרונו ומעיו דעביד מצוה לא משום לכם ולא משום מצוה הבאה בעבירה וכדפי' שם לעיל, הרי דמה שהק' מקו"ח על הירושלמי כס"ל באמת לבבלי, אלא דלכ' כיון דקי"ל כירושלמי לענין פסול דמצה גזולה א"כ יהי' מוכח דקי"ל דהלעיסה מן המצוה.

והג"ר שמואל אליעזר שטרן שליט"א כתב בענין זה בכמה מקומות [קובץ נור התורה ניסן תשס"ה ובעו"מ] וכתב דזה ספק עצום שאין לזה הכרעה ברורה, ושטח השאלה קמי' מרן הגריש"א זצ"ל שהשיב לו דתלוי בלעיסה, ומרן הגר"ח זצ"ל ענה לו דתלוי בבליעה, ורבו בעל שבת הלוי זצ"ל חילק בין תחלת הלעיסה וגמרה, ובתשובותיו ח"ט קי"ט ג' מ' דס"ל כחק יעקב הנ"ל דתלוי בלעיסה. והכריע הגרש"א שטרן שליט"א בדאורייתא כגון אכילת מצה וסוכה יש להחמיר לחשב אכ"פ משעת הלעיסה, אבל בדרבנן יש להקל. והג"ר עמרם אופמן שליט"א מו"ץ בעדה החרדית [בקובץ הנ"ל סיון תשס"ג] כתב לאחד שרצה להחמיר כמג"א לבלוע ב' כזיתים כאחת ולכן לעס הכל ביחד להרבה זמן ואח"כ בלעו וכ' לו דפשיטא דשיעור אכ"פ מתחיל בלעיסה וא"כ לא יצא יד"ח, אי לא דנימא דאם עכ"פ בלע כזית כאחת תו א"צ לצירוף כלל, וכתב שחיפש בענין זה ולא מצא מי שידבר מזה בהדיא עד שאחד שלח לו קונטרס שלם בענין זה מהג"ר יהושע ישראל קליין ממטרסדורף שהכריח דהכל תלוי בלעיסה, וכ' לדחות ההוכחות ומסיק דיתכן דבדיעבד יוצא ומ"מ יש להחמיר לחשב מתחלת הלעיסה. ובקובץ בית אהרן וישראל שנה כ"א ד' האריך בזה הרב אלעזר רייכמן שליט"א ותלאו במח' ראשונים, ומסיק דבוודאי להלכה אזלינן בתר הבליעה. והג"ר יצחק שלמה אלבוים שליט"א [בקובץ אור ישראל] העמיד השאלה דיש ד' אפשריות א: עצם ההכנסה לפה ב: התחלת הלעיסה ג: בין החניכיים ד: הבליעה, והביא ד' הגמ' חולין קג: ופסק הרמב"ם פי"ד ממאכ"א ה"ג דאי אזלינן בתר הנאת גרונו אפשר לצרף לכזית גם בין החניכיים, וא"כ לפ"מ שכ' אחרונים דלענין מצה לכו"ע העיקר הנאת גרונו, ואפשר לצרף בין החניכיים, בהכרח ששם מתחיל מעשה האכילה, אולם בשו"ת מהר"ם שיק רנ"ז כ' דבמצה אפשר לצאת גם בהנאת מעיו לחוד, ואפשר לצרף כדי אכ"פ מעת הבליעה לחוד, אלא דזה רק בדיעבד כיון דבלע מצה רק בדיעבד יצא, והוכיח

דהעיקר הוא הכנסה לפה מדכ' משנ"ב תע"ה סק"ט דיש להכניס לפה ב' הכזיתים כאחד וא"צ לבלוע כאחת וביאר בשעה"צ הטעם להכניס כאחת שלא יקדים לקיים מצות מצה בשלימה, דלכתחלה יש לצאת יד"ח עם הפרוסה, ואי קיום המצוה רק בבליעה מה הועיל בהכנסה לפה. עוד האריך שם בענין שי' תרומת הדשן לבלוע כאחת, ומסיק להלכה דבדיעבד יש לחשב משעת הבליעה אולם לכתחלה יש לחשב משעת הכנסה לפה, ויקפיד שיהי' יותר מכזית דאל"כ בהגיע לבליעה יהי' פחות מכזית.

המרור

הנה המשנה פסחים לט. מבואר דיש ה' מינים שאפשר לצאת בו יד"ח מרור, חזרת, תמכא חרחבינא עולשין מרור, ומבואר בגמ' דחזרת זה חסא, ומוסכם בפוסקים דזה מה שאנו קוראין חסא, דזה עלי הסאלאט, ויש בזה רמז דחס רחמנא עלן, וכן מה מרור תחלתה רך וסופה קשה כן מצריים כן, ולכן מצוה בחזרת יותר מכל המינים, וכ"פ בשו"ע תע"ג ס"ה דרק באין לו חזרת יקח משאר המינים. וכ' הב"י והפר"ח והלבוש ושו"ע הרב דמצוה בחזרת אף שיש בה מתיקות ואינה מרה כ"כ, וכמבואר בירושלמי פ"ב דפסחים ה"ה דפריך הרי חזרת מתוק ומשני דכל עצמן אין תלוי אלא בחזרת שתחלתה מתוק וסופה מר ה"נ ישראל במצרים מתחלה הטיבו מצרים את ישראל ואח"כ מררו את חייהם, ולכן יש לחזור על חזרת גם בדמי' יקרים כמו כל הידור מצוה עד שלישי. והרמב"ם השמיט הא דמצוה בחזרת וכ' ב"י דאולי פי' הרמב"ם בגמ' דרבנותא קמ"ל דאפשר גם לצאת בחזרת הגם שאינו מר כ"כ. אולם החזו"א או"ח קכ"ד לפסחים לט. הוכיח מגמ' דעיקר מצוה מן המוכרח שיהי' מר בפועל ועי"ש מש"כ בד' הירושלמי. וכן מקפידים תלמידי חזו"א.

והנה מהרבה פוסקים מבואר דהמנהג הי' לקחת תמכא למרור מה שאנו קוראין "חריין" ובתשו' חכם צבי סי' קי"ט מחה ע"ז וכ' דכ"ז הי' מפני שלא הי' מצוי להם החסא, או שלא היו בקיאים בשמות הירקות, ויש בזה מכשול דכיון דחריף מאד אין אוכלים כזית, ואם אוכלים כזית מסתכנים בו, ואין בו מצוה, ולכן הירא את דבר ה' יקנה חסא אפי' בדמים מרובים, אבל בשו"ת חת"ס או"ח קל"ב כ' דהגם דדברי חכ"צ אמת, מ"מ כיון דמצויים בו תולעים אז מי שאין לו אנשים מיוחדים יראים שיבדקו וינקו בשבילו את החזרת עדיף שיקח את התמכא דחלילה להכשיל בלאוין הרבה דאורייתא עבור הידור וגם בתמכא אפשר למצוא רמז "תמיד מספרים כבוד אל". ולפ"ז בזמנינו דשכיח לקנות חזרת בדוק מתולעים בוודאי לכו"ע יהדר בחזרת. [חוץ משי' החזו"א הנ"ל וגם

תבשילין אע"פ שאין חרוסת מצוה ראב"ש אומר מצוה ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח" מבואר שהי' כאן שני הבאות נפרדות, והנה ההבאה הראשונה הוא הירק לצורך כרפס, אבל הבאה השני' שהוא מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין לא נצרך רק אחרי ההגדה כשבא לקיים מצוות אלו, וא"כ למה מביאין הכל עכשיו, ובתוס' מבואר דמה שכ' בתחלה הביאו לפניו לא קאי על הירק רק על השלחן שעליה מונח הירק, ואח"כ עקרו את השלחן כדי שישאלו התינוקות למה עקרו את השלחן ועדיין לא אכלנו וכמבואר בגמ' קטו:, ואביו עונה לו עדיין יביאו שלחן לעשות טיבול שני, והבן ישאל למה אנו מטבילין שתי פעמים, ומיד כשעוקרין מחזירין לפניו "והמצה והמרור עליו שהרי צריך לומר בהגדה מצה זו מרור זה וכדאמר לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה." הרי דבעינן שיהי' על השלחן המצה והמרור כדי שיוכלו לומר מצה זה מרור זה, ולפ"ז לא הי' צריך להיות עליו בתחלה, וגם הי' אפשר כבר לסלק הכרפס ומי מלח, וכ"פ במג"א תע"ג סק"ה וכן א"צ שיהי' עליו כעת השני תבשילין וחרוסת, ותי' בשו"ע הרב שם ס"כ דכיון דחרוסת זכר לטיט או לתפוח צריך להיות שם בשעת ההגדה, וכיון דבזמן הבית הביאו לפניו גם גופו של פסח [אולי כדי לומר פסח זה] א"כ עכשיו דב' תבשילים הם זכר לפסח וחגיגה צריכים להיות לפניו בשעת ההגדה. אולם בר"ן (על הרי"ף) פי' דעצם הבאת מצה וחזרת וחרוסת ואף על פי שאין אוכל מהן עד לאחר הגדה הוא כדי שיראו התינוקות וישאלו. עוד מבואר שם דס"ל דגם טיבול הראשון הוא בחרוסת דהרי לחזרת בעי' חרוסת משום קפה, ומש"כ מטבול בחזרת היינו לומר דמטבול במה שנהגו שהיינו בחרוסת, אבל הבאה דסיפא שאינו צריך לה עכשיו עד לאחר ההגדה ואעפ"כ מביאין לפניו משום הכירא דתינוקות בדידה קתני הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת, ועוד דאצטריך ליה למנקט חרוסת בסיפא למתני אף על פי שאין חרוסת מצוה ופלוגתא דרבי אלעזר בר צדוק.

זמן הבאת הקערה

עכ"פ בעצם אין הכרח בגמ' שיבאו מתחלה הכל על השלחן ובב"ח סי' תפ"ו כ' דעדיף להביאו רק אחרי הכרפס דהרי עיקר היכר הכרפס לתינוקות הוא מה שאוכלים אותו לפני הסעודה ואם המצה כבר לפניו הוי כהתחלת הסעודה, אבל עכ"פ אחר הכרפס צריך להחזיר את השלחן ועליו מצה וחזרת וחרוסת וב' תבשילין אבל בגמ' אין זכר לקערה, וכ"פ הרמב"ם פ"ח מחור"מ ה"א דמביאין שלחן ערוך ועליו מרור וירק אחר ומצה וחרוסת וכו' נקט רק שלחן וכן נקט דכבר מתחלה הביאו את הכל [וכן מבואר בטור וש"ע סי' תע"ג ס"ד דכבר מיד אחרי קידוש מביאים הכל, ופי' בשו"ע הרב סק"ה כדי שיהי' הקידוש

יריב"ז כ' דאצלינו אין החסא מר וכתב אולי אצל החכ"צ הי' מר ושמעתי מפי הג"ר בנציון קוק שליט"א שכשגדל אצל אביו שגר בירושלים נהג מנהג ירושלים להשתמש בחסא אח"כ התחתן עם א' מבני ברק וחמיו הלך בדרכו של החזו"א והקפיד לאכול רק חריין, וכיון שאכל שם נהג ג"כ כן, שוב כשהתחיל לערוך סדר לבד שאל את רבו מרן הגריש"א זצ"ל האם יחזור לאכול חסא, ופסק לו שימשיך עם חריין דיש לחשוש לשי' החזו"א ומה שטען הג"ר אשר וייס שליט"א דחריין אינו מר רק חריף ביטל הגריש"א ואמר דאין בזה שום נפק"מ דהכל נקרא מר ולפ"ז יש להקפיד לאכול חריין לבד בלי חסא דעל הצד דאינו יוצא עם חסא, אתא רשות ומטבול מצוה.]

האם יש הבדל בין מה שניקח למרור ומה

שניקח לכורך

והנה לכ' אין שום סברא לחלק במיני המרור בין מה שלוקחים לעיקר קיום מצות מרור או מה שלוקחים לכורך, דעיקר קיום כורך הוא לקחת מין המרור שבו יוצאים יד"ח ולאכלו עם מצה. אולם בט"ז ומג"א הביאו דהי' מנהג לשנות בזה, דהנה במשנה מבואר דיוצאין יד"ח בין בעלין בין בקלחין, והי' מנהג שעבור מצות מרור לקחו עלים ולכורך לקחו את הקלח, והט"ז תע"ג סק"ה כ' דאין למנהג זה לא טעם ולא ריח אלא תמיד יקח את העלים דמעלים אפשר בקלות לאכול כזית דאינו מצער כ"כ כמו הקלח, שכוחו רב ומר יותר, אבל המג"א סק"ב ניסה להצדיק מנהג העולם דכיון דבמשנה כ' ד"יוצאים בקלח שלהם" משמע רק בדיעבד ולכן לעיקר המצוה העדיפו לקחת את העלין, וכיון דאין העלים רבים העדיפו להשתמש בעלים לעיקר המצוה ועבור הכורך לקחו הקלחים וא"ר חולק דמ"ש ויוצאים בקלח שלהם בא לחדש דבקלח יוצאים אפי' יבשים. ועי' משנ"ב סקל"ח דראה אנשים חלושים שדוחקים עצמם לקיים מצות מרור בקלח דוקא, ולא אדע למה לא יקחו העלין למצוה ואולי מפני שמצוי בהם יבשין וכבושין אבל בלחין אין להחמיר בזה כלל וכלל ולשי' החזו"א הנ"ל יתכן דחששו שהעלים אינם כ"כ מר. ועי' לקמן בסדר קערה של אריז"ל בעוד מנהגים בהבדל מרור וכורך.

הקערה

הנה במשנה פסחים קיד. דאחרי קידוש "הביאו לפניו מטבול בחזרת [אם אין שם ירק אחר - מטבול החזרת ולא בחרוסת שעדיין אינו לפניו אלא בחומץ ומי מלח] עד שמגיע לפרפרת הפת [קודם שיגיע לאותה חזרת שהוא אוכל אחר מצה שהוא מברך על אכילת מרור, ונקרא פרפרת שממשכת המאכל כמו פרפראות לחכמה (אבות פ"ג מ"ח) שהירקות ממשיכות הלב למאכל, וטיבול ראשון זה כדי שיכיר תינוק וישאל לפי שאין בני אדם רגילין לאכול ירק קודם סעודה - רשב"ם] הביאו לפניו [אחר אותה טיבול] מצה וחזרת וחרוסת ושני

המלח כדבר בפני עצמו, אבל החרוסת יש בו זכר לטיט לעצמו גם בלי הטיבול, ולכן יש להביאו בשעת ההגדה.

סדר קערת הרמ"א

והנה עדיין לא נאמר סדר מסויים איך להכין הקערה, ובפרט הראשונים שכתבו "סל" במקום קערה וודאי אל הי' בזה שום סדר, ורמ"א שם [ובדרכי משה סי' תפ"ו אין הביא בשם מהרי"ל שצריך לסדר הקערה באופן שלא יעבור על המצוה, דהיינו שהכרפס יהי' למעלה מן הכל [סמוך לו] והחומץ או מי מלח סמוך לו יותר מן המצה, והמצות מן המרור והחרוסת, והם יהיו יותר קרובים אליו מן הבשר והביצה. וזה מה שנקרא מנהג הרמ"א. וכ"ה בסידור יעב"ץ, [וכ"כ הלבוש שם סי' ושל"ה הקדוש ריש מס' פסחים ויוסף אומץ סי' תשמ"ו ונוהג כצאן יוסף עמ' רי"ט ותפארת ישראל סוף פסחים] וכן נהג הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל. וכן נהג בעל התעוררות תשובה בלילה הראשון [דבליל ב' נהג כאריז"ל כמבואר בס' נטעי גבריא], וכן הוא במנהגי מהרי"ץ דינר זצ"ל וכן הי' המנהג בהרבה מקומות, וכן העיר הג"ר אליקים שלזינגר שליט"א ר"י הרמה שכך הי' הי' המנהג מאז ומקדם במקומות שלו, וכעס על שכיום לא מדפיסים בהגדות רק סדר האריז"ל והגר"א.¹¹

ובהגדה לליל פסח שהוציא לאור אא"ו הרבני רבי בער פרענק זצ"ל ממקורבי מרן החת"ס שנתחבר במיוחד להמון עם ומרן החת"ס מביא הגדה זו בשו"ת או"ח סי' קי"ג בזה"ל "ואני תיקנתי השטר [מכירת חמץ] בלשון אשכנז ובדפוס ע"י ר' בער פרענק בסדר הגדה בוועין" ובהגדה נ"ל נמצאו הרבה דינים והלכות בהלכות פסח הלשון אידיש דייטש ישן, ובהגדה זו נדפס הקערה כעין שי' הרמ"א הנ"ל וכדלהלן "מימין סמוך לו הפערעזיליע [כרפס], מעט יותר למעלה מימין המרור, ויותר למעלה הזרוע, ומצד שמאל מלמטה המי מלח, למעלה ממנו החרוסת, ולמעלה ממנו הביצה" ומשמע שמנהג בני פרשבורג הי' כן. [סופרי המלך על מרן החת"ס לאאמו"ר שליט"א עמ' רי"ט] ואמר לי אאמו"ר שליט"א שאין מקורות ברורים איך נהג החת"ס בזה ובפשטות נהג כסתם המנהג דשם, אולם יתכן דכיון דהי' תלמיד ר' נתן אדלר נהג בזה ע"פ קבלה. שוב העיד הג"ר יוסף שישא שליט"א מו"ץ בלונדון ששמע מא' מנכדי החת"ס שיש להם בקבלה במשפחה שהחת"ס נהג כמנהג הרמ"א, אף שלא מוזכר בשום מקום.

והנה מעיון בדברי מהרי"ל נראה שלא אמר כל מש"כ ברמ"א וז"ל בסדר ההגדה "אמר מהר"י סג"ל שנראה בעיניו נכון להניח ירק האיפך [היינו של הכרפס] בקערה

סמוך להתחלת הסעודה, אבל באבודרהם ומטה משה וחיי אדם כלל קל סק"א כתוב דיש להכין הקערה מבעוד יום, ומנהג צדיקים לסדר הקערה בלבישת הקיטל בעמידה ויש מקפידין דוקא להסתכל בתוך ההגדה ולסדרו ע"פ מש"כ שם וכן נהג מרן הגריש"א]

אבל בהרבה ראשונים מוזכר ענין הקערה או הסל, וכ' רשב"ם קטו: ד"ה ואין עוקרין דמ"ש בגמ' שלחן, ה"מ לדידהו דהוי להו שלחן קטן לפני מי שאומר הגדה לבדו וכן לכל אחד אבל אנו מסלקין את הקערה שבה מצה ומרור ושני תבשילין לסוף השלחן ודי לנו בכך וכו' אבל עוקרין הקערה לגמרי ויניחנה בקרן זוית כאילו כבר אכלו כדי שיכיר התינוק וישאל דדמי לעקירת שלחן" וכ"כ עוד הרבה ראשונים. וכ"פ הטור ושו"ע סי' תע"ג דמביאין לפני הבעה"ב קערה שבה ג' מצות וכו'.

ויש להעיר דכיון דהקערה שלנו דוגמת השלחן שלהם ובזה מקיימים דין עקירת השלחן א"כ יש להקפיד שהכל יהי' בתוך הקערה גם המצות וכ"כ מהרי"ל להדיא בסדר ההגדה וז"ל "אמר מהר"י סג"ל הג' מצות והתבשילין וירקות וחרוסת כולן יהיו מונחין בקערה, לאפוקי מאותן אשר מניחין מקצתם ע"ג השלחן חוץ לקערה. דאיך תחשב אז עקירת הקערה במקום עקירת שלחן אם נשאר דברים שם. והיאך ישאל התינוק. ומטעם זה נמי אין לשום שום מצה יותר על השלחן עד אחר הסדר כשסועדין" וכ"כ במטה משה סי' תרי"ג, וכ"ה לעושים הקערה ע"פ אריז"ל אז המצות מונחים תחת הקערה, ואם לוקח הקערה ממילא לוקח גם המצות אבל מי שיש לו שתי קערות נפרדות אינו לוקח גם המצות, וכן לא מקיים סוד אריז"ל דיהי' קערה אחת שכולל הכל וצ"ע. [וכבר העירו בזה תלמידי חכמים, גם שמעתי שאכן הג"ר חיים קלופט שליט"א מקפיד מאד שהכל גם כל המצות שישתמש למסובין יהי' תוך הקערה ואז יוכל לעשות סילוק הקערה על הכל ולוקחו למטבח שיהי' ממש ניכר שכאלו סיים הסעודה, וכן שמעתי מפי הג"ר בנציון קוק שליט"א שמקפיד מאד ע"ז והזמין קערה ענק כדי שיוכל לשים הכל על אותה הקערה, וע"ע לקמן בענין קערת אריז"ל מה שאמר בשם הגריש"א]

מה יש לתת בתוך הקערה

והנה במשנה כ' רק מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין, אבל בטור הוסיף גם את הכרפס, [וכדכ' לעיל בד' הרמב"ם] וגם שלש מצות, ורמ"א הוסיף לשים חומץ או מלח בשביל טיבול הכרפס. ומה שהטור והשו"ע לא הזכירו י"ל כיון דגם במשנה לא הזכירו רק שכ' מטבל בחזרת הרי שאין בזה דין הבאה כלל, דעיקר ההיכר מתייחס למה שאוכל ירק לפני הסעודה בפרט לשי' רש"י ורשב"ם דעיקר ההיכר הוא מה שאוכל ירק לפני סעודה רק כיון דרוב אכילתם בטיבול כ' "מטבל". אבל גם לר"ן שמבואר דבעי' שני טיבולים דוקא להיכר, מ"מ אין המי

¹¹ שמעתי מאחי הרב יעקב שליט"א.

אדם כלל ס"ח ובנשמת אדם י"ג ב' מתוס' מגילה ו: ד"ה מסתבר וזבחים נא. ד"ה אשר דהק' ל"ל קרא דשיירי הדם נשפכים על יסוד מערבי תיפור"ל מצד אי"מ וזה דלא כרדב"ז ח"א סי' תקכ"ט ולכן חשש חיי אדם בכלל י"ג להחמיר כשי' הלבוש והט"ז דאפי' בתפילין בכיס שייך אי"מ הגם דמג"א מיקל בזה אבל כיון דזה איסור דאורייתא יש להחמיר, וכן חשש בביאור הלכה ריש סי' כ"ה ד"ה שלא ינחו ולכן אין להקל גם במקום כבוד הבריות, ויש לדעת דגם במצוה קלה דרבנן נאמר אי"מ עה"מ כמבואר בתוס' יומא לג: ד"ה עבורי בשם רבינו אליהו דיש להקפיד למשמש בתפילין יד לפני תש"ר וכל ענין מישמוש הוא רק היכי תמצי שלא יסיח דעת, ולענין לעבור על מצוה דרבנן לקיים מצוה דאורייתא או מצוה קלה למצוה חמורה ונפק"מ ביכול לצאת מבית האסורין ליום אחד, ד' רדב"ז שו"ת ח"ד סי' י"ג דלעולם אי"מ וכן הוכיח טורי אבן מגילה ו: משי' רש"י יומא לג:, וחכ"צ ח"א סי' ק"ו ס"ל דדוקא בשווין, וחיי אדם כלל ס"ח א' ס"ל דביכול לקיים רק אחת ל"ש כללא דאי"מ ויבחר החמור יותר, וכדמוכח משבת כג: דנר ביתו לפני קידוש היום רק מצד שלום בית ולא מצד קדימה ובמג"א רע"א א' דביו"ט הסמוך לשבת ואין לו רק כוס אחד ישתמש בו לשבת דקי' שבת דאורייתא ויל"ע אי ס"ל כחכ"צ או כחיי אדם] ואין לך לילה שעשיר עם כ"כ הרבה מצוות כמו ליל הסדר שיש לפחות שישים מצוות ואם זה ליל דשני דפסח זה שייך לקצירת העומר שקוצרין מן הקרוב לירושלים מצד אי"מ עה"מ כמבואר במנחות סד: ע"ש בתוס' ושפ"א וח"י הגרי"ז בגדר הדברים¹²

סדר קצרת הגר"א

מנהג הגר"א בכל זה מבואר היטב במעשה רב, דרק אחרי כרפס מביאין הקערה עם שתי מצות מגולין מסודרת שני מצות באמצע, ולמעלה מרור וחרוסת ולמטה [קרוב יותר לבעה"ב] זרוע וביצה. ועושה יחץ ונשאר פרוסה ושלמה פרוסה מלמעלה. ומניח הזרוע והביצה תחת השלימה והמצה מחפה אותם ומרור וחרוסת מלמעלה, ומגביה הקערה להא לחמא עניא, ואח"כ מסלקין הקערה מעל השלחן ומחזירים הקערה רק בשעה שאומר מצה זו ונשאר הקערה מגולה עד

שיהא סמוך אליו יותר מן המצות, דאי המצות סמוכין לו טרם שהיה מעביר על המצוה היה צריך לבצוע אפיקומן בראשונה". [ואמרת לי לפניו שמא לא הוי חשוב מעבירים אך כשמעביר המצוה שבידו ותופס אחרת כמו שאמרינן גבי תפילין. והשיב לי דחשיב נמי מעבירין אף אם מונח במקומו, וראיה גבי נר מערבי פ"ק דשבת דחשביה מעביר אף על גב דמונח במקומו במנורה]. הרי דעיקר דאגתו היה ההעברה על המצוה, וגם לא דאג שיתחייב לאכול מצה, רק שיצטרך לבצוע אפיקומן והיינו שיצטרך לעשות יחץ לפני כרפס. וי"ל כיון שלא הגיע זמן שאר המצוות עד אחרי ההגדה ומבואר במשנ"ב סי' כ"ה סק"ג שאם אין ברצונו עדיין לעשות אותה מצוה אין חשש אי"מ עה"מ. אלא שי"ל דס"ל לרמ"א דאם כשיגיע הזמן לאכול את המצוה יפגוש את המרור קודם ויצטרך להעביר על המצוה לכן יש לדאוג כבר כעת שגם המצוה יהי' לפני המרור והחרוסת, ועל דרך שי' התוס' יומא לג: בשם ר"ת לענין תפילין ש"ר וש"י דיש להקפיד לא לשים אותה בכיס באופן שיצרך אח"כ לעבור על המצוה וכ"פ בשו"ע שם. ועיקר ההערה על הרמ"א כתב בחק יעקב סקט"ז דמה שהוסיף הרמ"א שגם שני תבשילין וחרוסת צריך לזהר שיהי' רק באחרונה לא הוזכר במהרי"ל והטעם דכיון דאין מברכין עליהם, רק לזכר בעלמא מביאין אותם על השלחן לא שייך גבייהו כלל אין מעבירין על המצות, והרי י"א דגם חרוסת אינו מצוה ודוקא גבי מצה הקפיד מהרי"ל דהוא מצוה שמברכין עליה וצונו, וגם הוא מוקדם לברכה, [היינו שברכת המוציא הוא לפני בורא פרי האדמה] על כן יש להקפיד לקרב אליו הירקות יותר מהמצה. ואפילו המרור לא הוזכר כלל במהרי"ל לרחק או לקרב, אף על גב שמברכין עליה וצונו, ואפשר דכיון שאינו חביב על אדם ואין לו דין קדימה בברכה [כי ברכתו האדמה כמו הכרפס] לכן לא הקפיד מהרי"ל על המרור. עכ"ד החק יעקב, ור"ל כי אם היו המצות קרובים יותר מן הכרפס ולא הי' אוכל מהן תחלה הי' עבור על המצוות וגם מזלזל בברכת המוציא שהיא חשובה, אבל אם המרור קרוב יותר אין כאן זילזול מצד הברכה כי הלא מברך האדמה על הכרפס וגם שהמרור אינו חביבה עליו והי' אפשר לדחות אכילתו מצד ברכת הנהנין. ולא נתבאר היטב סברתו בענין מרור הרי סו"ס מצוה היא ואין מעבירין על המצוות ומה איכפ"ל דלענין ברכת הנהנין לא חביב עליו.

חשיבות קפידא בדין אי"מ עה"מ בליל הסדר

[ויש להעיר דחשוב ביותר לשים לב על ענין אין מעבירין על המצוות בלילה הזה דהרי לדי' רש"י מגילה ו: ד"ה אי"מ יומא לג. ד"ה אי"מ ילפינן לי' ממש"כ ושמתם את המצות [שמות י"ב י"ז] מצוה הבאה לידיך על תחמיצנה שהובא ברש"י עה"ת שם בשם מכילתא, ובפשטות הוא דין דאורייתא, [עוד מקור יש ממו"ק ט. דארח חיים פן תפלט ע"ש ברש"י בחי' הר"ן] וכן הוכיח בחיי

¹² מכיון שבלייל שני של פסח הוא זמן קצירת העומר יש להעמיק קצת בזה מצד ענינא דיומא. הנה שם בגמ' כ' ב' טעמים למה תיקנו לקצור מן הקרוב לירושלים, א: מצד כרמל [לח] ב: מצד אי"מ עה"מ, ואמר הגרי"ד סולובייצקי זצ"ל דיש בזה כמה נפק"מ: א: אם המקום הרחוק יותר כרמל, ב: אם הקוצרים נמצאים במקום היותר רחוק ג: כדיעבד אם עברו על המקום הקרוב, למה דנסתפק ה"טו"א מגילה ו: ד"ה טעמא דיש לעשות השני, [וכס"ל להלכה במשנ"ב סי' כ"ה סק"ה ובשעה"צ דפשוט היא, וחזו"א זבחים סי' ט"ז א' חולק], והרמב"ם קבע שני הדינים בפ"ז תו"מ ה"ה כ' דצריך שיהי' מן הקרוב, ובפ"ז תו"מ ה"ה כ' דיהי' כרמל, עוד אמר הגרי"ד דטעם אי"מ הי' רק למה קבעו מקום קרוב, ולא דיש בפועל דין דאי"מ דהרי כשהלכו לקצור לא הי' עדיין לילה ע"י סה: וא"כ הרי יכלו אז ללכת למקום הרחוק וכשנמצא שם כבר ל"ש אי"מ, ובהכרח דלהכי תיקנו כן מעיקרא, וכן טעם דכרמל הי' טעם לתקנה דקרוב, וא"ש מה שנתחדש שם במשנה דבליכא קרוב יביאו מן הרחוק, וזה פשיטא דאינו עובר כלל על המצוה, וגם ליכא יותר לח, ואי כבר תיקנו קביעו"מ א"ש. וכשאמר זה להגרי"ז אמר לו דלפ"ז מובן קו' השטמ"ק שם על תוס' שיסד דלקבוע מקום במצוה אחת ל"ש אי"מ כגון שפיכת שיריים, והק' שטמ"ק מעומר, ובפשוטו צ"ב דאי"ז קביעות מקום כלל, ולגרי"ד א"ש.

ברכת אשר גאלנו, ואחר נטילת ידים מברך המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה, ובוצע שניהם ע"ש עוד.

ביאור דברי הגר"א

ונבאר דבריו ע"פ המפרשים במעשה רב החדש, הנה מה שהביא הקערה אחרי כרפס זה כמדוייק במשנה וכנ"ל ולכן גם אין הכרפס על הקערה, דעיקר הבאת הקערה אחרי הכרפס, וכיון שגם אין מביא המצה עד אז אין סבה שיהי' מכוסה דעיקר סיבת הכיסוי שלא יראה הפת בושטו בשעת הקידוש, וגר"א לשיטתי' דתמיד אין להביא הפת רק אחרי קידוש. ובעת ההגדה יש גם ענין שיהי' מגולה דוקא כדי שיתקיים היטב מה שעונים עליו דברים הרבה. ומה שלקח רק שתי מצות לשיטתו בביאור הגר"א סי' תע"ג י"א שהכריע כהר"ף והרמב"ם וכבר הבאנו הקושיא במה שלא התחשב עם הזוה"ק בזה. ומה שהניח מרור וחרוסת למעלה ולא נהג כרמ"א להסמיך מה שמקיים בהם מצוה ראשון כדי לא יעביר על המצוות, דאדרבה מחמת חשיבותם ראוי שיהיו למעלה, דזה מראה על חשיבות אבל מה שיותר למטה הגם שסמוך לו מראה דחשוב פחות. ולשיטתו ליכא חשש מעבירין על המצוות דהרי לפני הגבהת הקערה מכסה השני תבשילין במצה וא"כ כשיקח מצה ומרור אינו עובר על השני תבשילין כיון שהם תחת המצה. והטעם שכיסה אותם, כיון דיש מח' ראשונים אי יש לסלק התבשילין מן הקערה באמירת הא לחמא עניא מפני הרואים שלא יאמרו מקדיש קדשים בחוץ א"כ כשמכסה אותם יצא לכל הדעות. ומה שהחזיר הקערה רק במצה זו כנר' ס"ל דמתקיים עונים עליו דברים הרבה בהא לחמא עניא ומצה זו לחוד. ומה שבירך המוציא וגם על אכ"מ על הפרוסה ס"ל לגר"א דנתגלה דבפסח עיקר דין לחם משנה מתקיים בפרוסה דוקא וס"ל דאין בזה משום חבילות וע"כ מברך על העליונה דזה הפרוסה אבל בוצע על שניהם וכנ"ל בתחלת דברינו ע"פ הגר"א דמעיקר דין לחם משנה לבצוע ולאכול משתייהם.

סדר קערת האריז"ל

והנה האריז"ל חידש סדר חדש בקערה ע"פ סוד וכתב דיש להקפיד שלא לשנות מסדר זה ואשרי המכוון להרמזים שבו, ונבארם ע"פ מש"כ בהגהות פיתוחי חותם על ספר אבני שהם להג"ר אביש ציינוורט שליט"א סי' תע"ג שכ' בפרי עץ חיים שער חג המצות פ"ו דף ק"ח: דבקערה יש רמז לכל העשר ספירות דהיינו דג' מצות הם נגד חכמה בינה דעת, דהיינו ג' מוחין, [וחיד"א במורה באצבע כ' ע"פ סוד כתר חכמה בינה ואינו מונה את הדעת] ועליהם מניחים את שאר הדברים הרומזים למדות, שהם חסד [זרוע ימין] גבורה [זרוע שמאל] תפארת [עיקר הגוף] נצח [רגל ימין] הוד [רגל שמאל] יסוד [אות ברית קודש] ומלכות. ולכן

הזרוע הרומז לחסד [דזה נגד קרבן פסח ע"ש חג הפסח שהוציאנו ממצרים במדת החסד] מניחים בצד ימין, והביצה הרומזת לגבורה [דביצה לשון "בעא" דהקב"ה "בעי" למיפרקנא ביד חזקה ובגבורה] הוציאנו במדת הגבורה בצד שמאל, ומרור הרומז לתפארת [דמרור תחלתו רך- חסד- וסופו קשה- גבורה- שהוא בחי' רחמים מיזוג חסד ודין] באמצע בין זרוע וביצה תחתיהם ונמצא כעין סגול, וחרוסת הרומז לנצח [כי הנצח משפיע שפע התפארת וממתיק אותו שיהי' ראוי אל מדת היסוד] בצד ימין תחת הזרוע והכרפס הרומז להוד [שהוא דין ועתיד להתבטל ולקבל אפיסה ולכן נקרא כרפ"ס אותיות פ"ס או שזה בחינת קטנות ראשון] תחת הביצה, וחזרת לכריכה הרומז ליסוד [דכורך הוא יסוד המקשר שני דברים להתאחד] תחת המרור נמצא דג"ז כעין סגול והקערה הכוללת כולם היא רומזת לספירת המלכות שכוללת כל המדות העליונות. [והובא סדר זה בבאר היטב תע"ג סק"ח וחיי אדם סי' ק"ל וקש"ע סי' קי"ח ס"ח וערוך השלחן תע"ג סי"א דכן המנהג ושור"ע הרב שם סכ"ו וכן הוא מנהג רוב העולם וכדכ' בקובץ מבית לוי וכן מנהג מו"ז הגרבי"צ זצ"ל והג"ר יעקב סניידערס זצ"ל ובמשנה ברורה רק ציין לעיין בפוסקים סדר זה]

הנה לאריז"ל המי מלח לא נמצא בקערה כלל, וכ"כ בחיי אדם ק"ל א' וערוה"ש סי' תע"ג סי"א כשכתבו המנהג לעשות כאריז"ל כ' דמי מלח על השלחן, וכ"כ בכה"ח סקנ"ח דאין לשים מי מלח בקערה, ונתבאר לעיל דזה חידוש של הרמ"א, אבל בשור"ע לא כתוב, וכן משמע במשנה, וכש"כ להגר"א דלא הביא הקערה רק אחרי כרפס. [אבל לד' מהר"ל לקמן מי מלח בקערה תחת החזרת].

למה מניחים המצות תחת המינים

עוד מבואר בדברי אריז"ל ששמים שש מינים על גבי המצות, וזה קשה דלכ' המצות שהם נגד חב"ד הם למעלה מן הכל, ונתקשה בזה טובא הג"ר ר' ישעי' אשר זעליג מרגליות זצ"ל ובספרו כוחו דרשב"י [תחת הכותרת שו"ת מעוניינת מאד בסידור הקערה בליל פסח] כתב שהעלה שאלה זו לפני כל חכמי המקובלים בירושלים עיה"ק והג"ר חיים שאול דויק הכהן זצ"ל בעל השד"ה אמר לו שעיקר הכוונה הנ"ל הוא מהחברים ולא מובא בשער הכוונות, וכבר הזהיר הרח"ו והרש"ש שלא ללמוד ולעיין בדברי החברים, ואכן חכמי המקובלים והספרדים כולם מסדרים הקערה באורך וביושר, דהיינו בראש הקערה ג' מצות ואחריהם ר"ל למטה אחרי הג' מצות שתי הסגולים זה תחת זה. [וכ"ה בסידור הרש"ש] ודיבר עם עוד חכם נסתר מחכמי האשכנזים שאמר לו שאכן עושה כמו הספרדים והוסיף עוד טעם כדי שיוכל לגלות המצות היטב, ודיבר עם הרבה ת"ח וזקנים ונכונים ויודעי ח"ן מאשכנזים החסידים, וכולם הסכימו שיש

שכולל הכל, או אולי הי' לו מהלך אחר ע"פ מה שקיבל מזקיננו בעל הלשם]

האם יש להפסיק במפה בין מצה למצה

עוד מבואר בטעמי המנהגים אות תק"כ בשם סידור אריז"ל דבין כל מצה ומצה יהי' הפסק במפה יפה לא כמו בשבת כיון דכל אחד מצוה בפני עצמה וכל אחד רומז לכוונה מיוחדת וגם יהי' מפה עליהם לכסות את כולם, אולם בחיי אדם כלל ק"ל כתב לכסות רק בפה אחד, ומה שנוהגין לכרוך המצות ומניחין המטפחות בין מצה למצה, הוא מנהג בורות, ע"כ. וכ' בהערות לטעמי המנהגים שם דלא ראיתי לנהוג כן וגם שאלתי הרבה גדולים יראים ושלימים, וכולם פה אחד שהמנהג לכרוך המצות, ומניחין המטפחות בין מצה למצה. והעיר ידידי הרב פרץ ריין שליט"א דבעושים הפסק בין מצה למצה מרוויחין שלא יהי' חשש מעבירין על המצוות כשלוקח מצה אמצעית ליחץ, והרי כ' הב"ח סי' תע"ג בשם הסמ"ג ורוקח סי' רפ"ג שיש לבצוע העליונה מטעם אי"מ על המצוות [אבל לדידן סבירא לן דיחץ לא נחשב מצוה כ"כ עי' מש"כ בענין יחץ] וראיתי למרן הג"ר משה שטרנבוך שליט"א שהציע לשים מפה רק בין אמצעי לתחתונה לצאת שי' הגר"א די לקחת רק שתי מצות.

מה שקרא אריז"ל רק למרור זכורך בשם חזרת

והנה בקצרת האריז"ל יש פעמיים מרור א' לקיום המצוה וזה נגד תפארת וא' לכריכה נגד מדת היסוד וצ"ב למה בראשון קראו מרור ולשני קראו חזרת, ויש שהבינו [חזון עובדי' פסח מהדו"ב סי' ל"ה] דס"ל לאריז"ל דא"צ להדר אחר חזרת רק בכריכה, ולא בכזית מרור הראשון, ולזה הקשו דזה נגד דינא דגמ' דמצוה בחזרת, ואם ס"ל כרמב"ם דחזרת רבותא קמ"ל א"כ כש"כ בכריכה א"צ להדר בחזרת, ואם יש לאריז"ל פירושים אחרים בגמ' יש ללכת אחר הנגלה, וכן מרומז פירוש זה בחיי אדם שכ' בכלל ק"ל סי"ט "ודע שאין חילוק בין המרור שמברך עליו או זה שלוקח בכריכה, דלא כמו ששמעתי ממקצת בני אדם בשם כתבי האר"י שהם ב' מינים, והם אינם יודעים בין ימינם לשמאלם, שהרי ה' מיני ירק שיוצאין בהם מצטרפין זה לזה אפי' לקט מכולן כזית יצא, אלא דהעולם נוהגים ליקח העלין של חריין לברך עליו, שהוא נוח יותר לאכול וגם שהם הידור מצוה" היינו דפשיטא לי' שאין האריז"ל בא לחלוק על הגמ' אבל עדיין לא הסביר מה אכן כוונת אריז"ל. ובסידור כוונת הרש"ש אהבת שלום הגש"פ נדפס סדר הקערה כמו האריז"ל עם ביאור הכוונות, וסיים שמנהג הרש"ש הי' לא להניח חזרת ובמקומו הי' מניח חומץ

כאן הערה גדולה, אבל אמרו שיען שכל רבותינו תלמידי בעשה"ט ותלמידי תלמידיהון נהגו כן ולא שמענו מאחד מהם לשנות בזה, לכן א"א לשנות דמחמת חוסר הבנה א"א לשנות כי בסודם אל תבוא נפשינו, עוד הציע בד' אריז"ל דכוונתו לא הי' על גבי רק על בסמוך וכמו ועליו מטה מנשה והביא הרבה דוגמאות לזה, [וכן באמת כ' בכף החיים] שוב מצא למהרצ"ה מזידיטשויב זי"ע בספרו פרי קודש הילולים שיישב ע"פ סוד דג' מצות רומזים לג' טיפי הזרעה שעליהם צומחים הרמזים הנפלאים האלה, שוב שלח שאלה לזו לבעל מנחת אלעזר ממונקאטש שהשיב לו שגם הסכים דקבלה מאבותינו ורבותינו תלמידי בעשה"ט כן ומ' דזה הי' כוונת ר' שבתי בסידורו ובאורם נראה אור עד שיבוא מלך המשיח וממילא מוכרחים ליישב זה, ומקודם הסכים לד' מהרצ"ה, אח"כ כ' ליישב כיון דכללות כוונת ליל זה שהי' נס ופלא שע"ז אין אנו יראים עוד מהדינים של קטנות ראשון, כיון שכבר באו בעת הקידוש הגדלות שני וממילא גדלות א' מקודם, ע"כ באים מוחי חב"ד מקודם מניחים למטה היפך מכל עבודתינו וכונתינו בכל השנה ורומז למעלת לילה זו, עוד תי' שם תי' אחר ע"פ סוד, והועתק תשובתו בספרו שו"ת מנחת אלעזר ח"ו סי' י"ג וע"ע ח"ה סי' ט"ז והובא חלק מזה בספרו נימוקי אור"ח, ובס' ויגד משה הערות עמ' רפ"ה ששמע מאחד מחשובי החסידים שהי' הרבה שנים אצל הגה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע שראה בבירור גמור שהי' מסדר הג' מצות למעלה ע"ג המינים. אולם עיקר המנהג לשים המצות למטה ויש ששמים קערה מיוחדת עם כמה קומות, או שמניחים על המצות את המינים בלי קערות ובהירות שלא ישברו המצות [כן נהג הג"ר דוד בהר"ן - ארח דוד אות רי"ג - הגרש"ז אויערבך - הליכות שלמה פסח עמ' ט"ו, ויש שמניחים את כל המינים ליד המצות ולכ' זה ע"פ מנהג רש"ש וספרדים, וא"כ יש לשים המינים בסמוך לו והמצות רחוק יותר, אבל אם שמים המצות קרוב אליו אינו לא ע"פ סוד ולא ע"פ הלכה דהרי א"כ עוברין על המצוות בכרפס ומרור, וגם לפ"ז יש לשים הכל בקערה אחת גדולה משום מדת המלכות הכולל הכל, ועי' בסוף ספר נטעי גבריאל שהביא הרבה ציורים בחילוקי מנהגים אצל החסידים בסדר הקערה והמצות ע"פ אריז"ל, ושמעתי מפי הג"ר בנציון קוק שליט"א שמרן הגריש"א זצ"ל הקפיד מאד בענין זה ואמר דהעולם טועים ושמים המינים על המצה וזה טעות וכמו שאמר החיי אדם לענין הפסק בין מצה למצה דהוי מנהג בורות ה"נ בזה, וכוונת אריז"ל לא הי' "על גבי" רק בסמוך דהיינו שהמצות יהי' באמצע המינים, ולכ' היה כוונתו כמו הספרדים לאפוקי מחסידים וכמש"ל לעיל, אולם בפועל כך עשה מרן, שכל המינים היו בקערות קטנות על השלחן עצמו סביב הקערה של המצות כמעגל סביב וסידר רק מין אחד של מרור, הקלח עם העלים של המין שהשתמש בו למרור, וצ"ע הרי לפי אריז"ל צריך שני סגולים, ופעמיים מרור, ואי המצות באמצע אין כאן מרור מול מדת התפארת, וכן צ"ע הרי אריז"ל הקפיד שיהי' הכל בקערה אחת מצד מדת המלכות ולא בקערות נפרדות ואולי סמך על השלחן

האם יש להשתמש במה שנמצא בקערה

והנה האריז"ל לא חשש כלל להא דאין מעבירין על המצוות, ויש שסברו דלד' אריז"ל אין משתמשין במה שמונח בקערה וא"כ אין חשש אי"מ עה"מ וכן באמת הרבה נוהגים כן, אבל אי"ז נכון דמפורש בדברי אריז"ל שישתמש בו וז"ל "ואח"כ תקח חזרת ותניח למטה מן המרור בקו אמצעי שהוא כנגד היסוד והוא כדי לעשות אח"כ כריכה עם החזרת" הרי מפורש דמשתמש בחזרת זו לכרוך, והכי מסתבר דכל עיקרו של הקערה הוא שמחזיק בתוכו מה שנצרך לסעודת מצוה של פסח, ואולי המנהג הגיע ממש"כ בכף החיים על מש"כ מג"א סי' תע"ג סק"ה דאחרי שאכל הכרפס אפשר לסלקו מן השלחן לזה כ' בכה"ח דכיון דאלו הדברים המונחים בקערה יש להם רמז לאורות עליונים א"כ יש להשאיר קצת כרפס בקערה אף אחר האכילה כדי שיהי' הסדר שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור, וכ"כ בבן איש חי פ' צו, ובדרכי חיים ושלוש אות תקפ"ו, אבל הכוונה בכל זה שגם אם משתמש בהם ישאיר חלק ממנו בקערה כמו הכרפס, אבל לא התכוונו שלא ישתמש בזה כלל, [ומרן הגריש"א [בהגדש"פ הגריש"א עמ' כ"ב] הוכיח דגם ברק נשאר חלק יש בזה קיום לסדר הקערה דהרי המצות לא נשארים שלמות ואוכלים מהם], וגם ממה שהקפידו מהרי"ל ורמ"א על אי"מ על המצוות מוכח שהשתמשו בו, [וכן ממש"כ משנ"ב תע"ו סק"א דאם ביצה נגד חגיגה יש לאכול דוקא מביצה ע"ג הקערה לא מביצה אחרת] וכן הפוסקים דלהלן שאמרו תי' אחרים על אריז"ל מוכח דפשיט"ל שמשתמשים בו, וא"כ שוב תק' למה לא חשש לאי"מ עה"מ.

מה שלא חשש אריז"ל לאי"מ על המצוות

ובשו"ע הרב תע"ג סכ"ו כתב דזה מטעם דברי החק יעקב שהבאנו לעיל דל"ש אי"מ על המצוות במה שהוא לזכר וגם במרור כיון דאינו חביב ל"ש אי"מ, ובס' חמדת ימים ח"ב פ"ה אות מ"ח כ' דנכון לעשות כסדר אריז"ל ולא לבלבל הדברים עליונים למטה ותחתונים למעלה ח"ו ובכה"ג אין חוששין לכללא דאי"מ עה"מ וכמבואר במגילה ו': גבי אדר שני דהגם דאי"מ על המצוות קבעו המצוות באדר שני כדי להסמיך גאולה לגאולה. [אולם בטורי אבן מגילה שם ד"ה מסתבר נקט דל"ש כלל אי"מ עה"מ רק בשתי מצוות בשתי זמנים או בשתי מקומות שעובר על מקום מצוה אחת למקום מצוה השני כקרנות מזבח הפנימי יומא נת, או דישון מנורה לעומת דישון מזבח הפנימי יומא לג, אבל במצוה אחת ואיחור זמנה לא, דזה שייך לכללא דזריזין מקדימין כהני דמגילה כ. דכל היום זמנה ויש להקדימם וכבדיקת חמץ פסחים ד. ומה שנקטו לישנא דאי"מ שיגרא דלישנא נקטו והכוונה לדין זריזין מקדימין ומצינו כה"ג בכ"מ בגמ' דהלשונות שוין והפי' מתחלפין וכדכ' בתשובה סי' ע"ז, וצ"ע על דבריו ממנחות סד: דקוצרים לעומר מן הקרוב מדין אי"מ ועי' תוס' שם ד"ה איב"ע שכ' יסוד כע"ז כדי ליישב למה בשפיכת שיריים צריך קרא זבחים

לצורך טיבול ראשון דחומ"ץ במס' קטן גי' ט' נגד יסוד שהוא ט' לספירות.

והנה בשו"ע הרב סכ"ו ובערוה"ש וחיי אדם העתיקו סדר קערת האריז"ל וכתבו במקום "חזרת" שיתן מרור לכריכה, הרי שהי' פשוט להם שאין שום נפק"מ, וזה אותו סוג מרור רק לאחד משתמשים למצות מרור וא' לכורך, ובהגהות פיתוחי חותם על ס' אבן השהם בסי' תע"ג סק"כ תי' דלעיל מיירי אריז"ל במרור שאוכל לשם מצוה קוראו בשם הכללי "מרור" אבל כאן מיירי במרור שאוכל עם המצה לכן קוראו עם השם הפרטי שלו וכה"ל הגמ' פסחים קטו. מברך על אכילת מרור ואכיל והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש כהלל. ובפרי קודש הילולים להר"ר הערשלע זידיטשויבער זי"ע בהגהותיו לפע"ח כ' דחזרת הוא בסוד יתן ויחזור ויתן בסוד אור ישר ואור חוזר, וא"כ מה שקראו אריז"ל חזרת אינו משום מין מיוחד השונה ממין הקודם רק דיש סוד במה שנקרא כעת חזרת. [וע"ע בתו"ד הגר"ש פינקוס לקמן שכתבנו עוד ביאור במה שקראו אריז"ל לכורך בשם חזרת]

ועי' במאמר הרב משה קוטקס שליט"א [בקובץ אור ישראל ניסן תשע"ג] שהאריך בכ"ז וליקט שם הרבה מנהגים בזה, דיש משתמשים בשניהם חסא, ובזה גופא יש כמה מנהגים האם אין חילוק כלל או במרור חסא ובכורך הקלת, או למרור חסא בשקית שלא לשם שימוש ובחזרת עלי חסא פרודים, או בשניהם חסא עם חריין, או בשניהם רק חריין, ויש שלמרור עלי חסא ולחזרת חריין, [ונהגו ע"פ מנהג אבותיהם עוד מאירופא להניח ב' מינים שונים למרור וחזרת, וא"כ מה שמניחים בחזרת חריין אי"ז מחמת שנקרא כן בא"י, דזה משיבושי העברית- וכבר צווח ע"ז בשו"ת פאת שדך ח"א סי' נ' דאנשים טועים לקחת חריין מחמת זה] וכבר הבאנו מט"ז ומג"א שכבר הי' מנהג לחלק בין מרור לכורך, וא"כ עצם השינוי כבר הי' לפני האריז"ל. וא"כ לא ברור היטב בכל מנהג האם מקורו מחמת האריז"ל או גם בלי זה. ובמאמר הנ"ל פי' אותם שנהגו לצרף חזרת וחריין דבתו"ל הי' החסא יקר מאד לכן קנו רק מעט, וצירפו לחריין דשי' הרא"ש דעיקר חיוב כזית רק מחמת הברכה, ועד"ז מובן הנוהגים לעיקר מצות מרור חסא דזהו עיקר הדין ולכורך חריין כיון דחזרת הי' יקר, ולפ"ז כיום שכבר מצוי בזול חזרת אין סבה לחלק. ויש שלא משתמשים במה שמונח בקערה כלל ובפועל אוכלים בשניהם חסא, ובקערה משאירים כפי מה שנהגו אבותיהם, אבל בלשון אריז"ל מבואר להדיא דהי' משתמש במה שנמצא בקערה. [נטעם למנהג דלכורך שמים חריין י"ל דחריין הוא חריף מאד ולכן אכלו זה רק עם המצה, או י"ל דאלו המקפידין בשרוי' לא רצו להשתמש בחסה שבדרך כלל רטוב, לכורך שהוא עם המצה]

וחרוסת בשמאל ותחתיהן כרפס בימין ומי מלח בשמאל ולא מניח כלל חזרת בקערה, וכ' דכן ראוי לעשות שלא יתנגד לדינא דאי"מ על המצוות, וכן ראוי תמיד לזהר שהסוד לא יתנגד לדין. [והעתיק סדר זה בהל' חג בחג להגרמ"מ קרפ שליט"א אולם כבר יש פיקפוקים על אמינות הגדה הנ"ל כמו שכבר הוכיח הג"ר אברהם בנדיקט במאמרו הנפלא במוריה סיום תשמ"ה, וכן שמעתי בשם הגרי"א ווינטרויב זצ"ל, ועוד יש לציין דאריז"ל הוא שגילה סדר הקערה ומהר"ל לא ראה כלל דברי האריז"ל דפע"ח נדפס בשנת ת"י ומהר"ל נפטר שס"ט וא"כ מסתבר שזה לא ממהר"ל]¹³

ביאור סדר קערת אריז"ל ע"פ דרך העבודה

והנה הגה"צ ר' שמשון דוד פינקוס זצ"ל [בשיחותיו ובהגש"פ תפארת שמשון] היטב להסביר סדר הקערה של האריז"ל בדרך העבודה, דהנה יסוד חג הפסח הוא הלידה וההתחדשות של צורת היהודי, וכמו במצרים גם כשלא היו ראויים כלל לפני זה והיו נראים כגוי מקרב גוי, מ"מ הי' נס עצום שהתחדשו ונולדו מחדש כצורת בן ישראל בקשר להקב"ה, ה"נ כל שנה ושנה בכל ליל פסח מוטל על כל יהודי לבנות כל צורת הקומה שלו מחדש ולהתקשר להקב"ה, והנה בלידת כל דבר מופיע בתחלה בבת אחת באופן קטן התמצית של הרמ"ח אברים ושס"ה גידין וכל מה שיתגדל אח"כ כבר כלול עכשיו באותה תמצית [וכן בליל הסדר עוברים כל סדרי עולם באופן קצר ומתומצת עד סוף כל הדורות הגלות והגאולה] והקערה בנוי בשלש קבוצות של שלש שלש וזה נגד י' ספירות שברא בו ה' את העולם וכנגד מבנה גופו של האדם כמבואר בפתח אליהו, והעבודה שלנו בליל הסדר הוא לבנות את האדם מחדש ע"י אותם י' פרטים המסמלים את כל קומת האדם.

הנה ג' מצות מרמז לחלק הראש וההשגה והדעת של האדם, ולכן הוא לבן, דחכמה הוא עצם הידיעה בינה הוא הבנת המשמעות הפנימית של הדבר ודעת הוא לחבר אותה ההבנה לחיי יום יום, ועיקר חג הפסח הוא המצה, ונקרא מיכלא דמהימנותא ואין בו חמץ ושאר המרמז ליצה"ר, וע"י אכילת המצות אנו יכולים לטהר הלב והמחשבות שלנו מכל משחבת פסול ולהחדיר בתוכינו את המוחין היינו ההשגה האמיתית של יחוד ה' ושאיין עוד מלבדו וההשגה והשכל באמונה ובטחון ולדעת את ה', וכ"ז יש להכניס לשאר חלקי הגוף ע"י

מז: ליסוד מערבי תיפ"ל דאי"מ עה"מ ותי' דאי"מ אינו יכול לקבוע מקום מסויים למצוה אחד, והק' בשטמ"ק שם אות י"א מקצירת העומר, ולטר"א י"ל דגם שם במנחות שיגרא דלישנא נקט, והגרי"ז תי' על קר' התוס' דדין שפיכת שיריים הוא בעצם הדם והמזבח הוא רק מקום הקיום, ובשני קרנות הגם דזה ג"כ דין בדם, אבל סו"ס צריך לעשותו פעמיים, אבל בעומר הדין הוא בעצם הקצירה, ולדבריו ק' ממגילה דעיקרו קיום מצוה אחד ואדר הוא רק הזמן וצ"ל כטו"א דשיגרא דלישנא נקט - עכ"פ אי זה רק מצד זריזין י"ל דזריזין הוי גדר מעלה ולזה ביטלוהו חז"ל משום מעלה יורת גדולה דמיסמך גאולה לגאולה אבל "אין מעבירין" חמירא טפי דהוי גדר איסור דאורייתא כלשון חיי אדם כלל ס"ח א', וע"ע בגליוני הש"ס יומא לג: דכיון דילפי' מושמרתם והשמר הוי לאו א"כ הוי גדר איסור וא"כ].

ובהגהות פיתוחי חותם על אבני השהם תע"ג סקכ"ד הביא מח' רש"י ור"ת ביומא לג: במה דאיתא שם עבורי דרעא אטוטפתא אסור, ולרש"י הפי' דאסור להניח תפילין ש"ר לפני תפילין ש"י דעובר על המצוה שזרוע שלו קרוב לו טפי, אבל תוס' הק' דבלא"ה צריך לעשות כן מקרא וקשרתם וגו' ואח"כ והיו וגו' ולכ"פ דקאי על הכיס שיש להזהר שניחם בצורה שלא יצטרך לעבור על התפילין של ראש להניח תפילין ש"י, וא"כ רק בדברי ר"ת נתחדש שמחוייב לדאוג מקודם שלא יגיע למצב להעביר על המצוה, אבל לרש"י א"צ לדאוג לזה קודם, ואח"כ בשעת קיום המצוות מותר לו לעבור על המצוה כדי לקיים כסדר שתיקנו חז"ל וכמו בתפילין של ראש אם פגע בו יש להעביר על המצוה כדי להקדים את של יד. [וצ"ע דהא קי"ל להלכה כר"ת בזה עי' שו"ע סי' כ"ה ס"א] עוד תי' דמיירי באופן שמכסה אותם במפה על גבם דהיינו שהמצוות שצריך להעביר עליהם [שהם החרוסת והחזרת לכורך והמצות] מכסה אותם כ"א במפה מיוחדת וכשי' מג"א סי' כ"ה סק"א. [אבל הט"ז חולק וכן חושש החיי אדם בכלל י"ג]. עוד י"ל ע"פ מש"כ המשנ"ב סי' כ"ה סק"ג בשם חיי אדם דל"ש אי"מ על המצוות כשעדיין אינו רוצה לקיים המצוה השני כמו בטלית ותפילין בביתו ואינו רוצה להניח הטלית רק בבית הכנסת מותר לו להניח תפילין כעת, וא"כ הרי עדיין לא הגיע זמן קיום מצה ומרור וחרוסת. אבל לכ' זה אינו דהא קי"ל כר"ת הנ"ל דיש לדאוג לפני זה לא להגיע למצב דאין מעבירין, והרי כשיגיע לאכול המצה יצטרך לעבור על המצוה.

סדר הגדת מהר"ל

והנה בהגדת מהר"ל בדברי נגידים מובא סדר אחר שמסדר המצות על הקערה תחלה כהן אח"כ עליו לוי אח"כ עליו ישראל, [אולי רצה להרויח דלכ' המצות צריך להיות על הקערה אבל אם הם בסדר זה למטה אז הספירות הולכים מלמטה למעלה] וע"ז טס שמניח עליו ששה דברים, זרוע וביצה א' מימין וא' משמאל ותחתיהן מרור בימין

¹³ בספר סדר היום מביא עוד סדר לקערה, ששמע ממקובל אחד ואף שנר' דברי נביאות ולא ראה לא' שינהוג כן מ"מ כתבו, והוא שיהי' הקערה מחולק ל"ב חלקים, ויקח י"ב מינים מכל אחד ו' פעמים, ביחד ע"ב, רמז לשם ע"ב שיצאו בזה ממצרים ואלו הם י"ב דברים, גפן תאנה ורימון, בשר ביצים דגים חזרת עולשין חרוסת מצה מלח כרפס, ומרמז לד' טורים דחושן, וכשאומר הא לחמא עניא יתן הקערה על ראשו והוא עומד ורגליו כמי שרוצה ללכת כדי שישאלו ואח"כ מחזיר הקערה על ראש כל המסובין. ע"ש.

החזרת הוא הכורך שזה תוספת המגיע מצידנו ולא קאי על קושיים שמגיעים מהקב"ה רק נסיונות שמביא האדם על עצמו וע"י ההתגברות ע"ז הוא מקשר ומחבר שמים וארץ, ולדוגמא יוסף הצדיק שהי' במצב של נסיון עצום במצרים שהי' שיא הארציות והטומאה, ואעפ"כ התגבר והצליח להביא מהכסא הכבוד דמות דיוקנו של אביו וזה פיסגת מדרגת האדם להביא שכנה בתחתונים ע"י עבודת מדת היסוד. [ובנוס"א י"ל ע"פ מה ששמעתי בשם הגה"צ ר' אלימלך בידרמן שליט"א דכורך הוא אותם הנסיונות של המרור אבל כעת הוא כבר בצירוף עם המצה שמביא ההשגה והאמונה ובטחון בהקב"ה וממילא כבר הסתלק המרירות, ולפ"ז יתיישב למה בקערה של האריז"ל נשתנה שמו לחזרת והארכנו בזה לעיל, ולפ"ז א"ש דע"י המצה פקע כח המרירות וא"ש השיטה לא לטבול בחרוסת דכבר א"צ למתקו ועד"ז כבר כ' הראשונים [מרדכי וראב"ן ולבוש תע"ה ס"ב] דהמצה כבר ממיתה את הקפא.¹⁴]

החלק העשירי שהוא הקערה הוא החלק החשוב ביותר שזה הכח הכללי שמאחד כל הכוחות לכלל המדות אין ביטוי מעשי רק כשכולם מצורפים דאז יש לנו קומת האדם השלם. וזה העבודה בלילה זה לבנות צורת אדם לאחד את כל הכוחו הטומנים בתוכינו ולהגישו מנחה לפני הקב"ה. עכ"ד הגה"צ ר' שמשון פינקוס זצ"ל.

גם אדם פשוט צריך קערה של אריז"ל

עכ"פ לפי זה נבין גודל העבודה שמוטלת עלינו בלילה הזה וא"ש דכל אחד גם מי שאינו מביין בסודות התורה יש לו להיות לפניו קערה בסדר של האריז"ל דבלילה הזה כל אחד מתחדש בקומה שלימה שלו וא"כ על כל אחד מוטל לדעת היסודות של הקומה שלו, וא"ש דל"ש כלל לדון אין מעבירין על המצוות בסדר זה כיון דהכל בנוי בסדר מסויים שא"א כלל להתעסק באחד בלי השני ולא יעלה על הדעת לקחת המרור לפני המצה, גם שנמצא לפניו ממש דעדיין לא הגיע זמנו כלל, ולפ"ז נוכל לבאר לשון המשנה הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת, ופי' התוס' דמרור נקרא פרפרת שממשיך את המאכל, וי"ל שבא לרמז דעיקר פעולת המרור הוא להמשיך הדעת וההשגה לסדר החיים של האדם וע"י הנסיונות והקושיים שבאים על האדם וזה נטפל למצה.

שאר חלקי הקערה, ושני תבשילין ומרור נגד המצוות דאורייתא הם בחלק העליון של הגוף נגד ג' מדות חסד גבורה תפארת, וזה נגד השפעות שבאים מהקב"ה, דזרוע נגד קרבן פסח שהוא הקשר הרוחני להקב"ה והשפעה מהקב"ה יש בשתי אופנים או ע"י חסד שהוא בלי גבול ושיעור או ע"י גבורה שהוא העמדת גבולות בתוך החסד, ובדרך כלל השפעה רוחנית הוא בלי שיעור, ומתנה גשמית מוגבל, ולכן זרוע מימין מסמל ההשפעה הרוחנית של החב"ד אבל מצד שמאל הוא הביצה שמצד שהיא עגולה מסמל ההגבלה, וזה נגד קרבן חגיגה שבא בעיקרו לשם אכילת בשר לשם שובע, וכן הביצה מסמל התמציות של חיים גשמיים שלמים שהרי נוצר ממנו אפרוח שלם, ולרמז דגם הגשמיות יש לקשר להקב"ה [ע"ע משך חכמה פ' מצורע יד טו דהימין מכונה על החכמה והתורה אשר בהגבר המושכלות אצל האדם, והשמאל הוא על כוחות האנושיות הטבעי והמתאווה וההכרח. ולכן אמרו שמאל דוחה וימין מקרבת, שיקרב זה מצד הצורך בזה אל דרכי החכמה והתורה, לא מצד השמאל של האדם, שדבוק בזה בקשר בלתי מתפרד. וביהכ"פ שנגדר כח התאוה אז גם השמאל כשר לעבודה, וכן כהן כל השנה שהוא קדוש יוכל שמאלו להיות כשר לקבל שמן של מצורע] ויש להוסיף דלכן עיקר אבלות נרמז בביצה דשם זה הגבורות והדין וכן עיקר הגלות הוא בגשמיות.

במרכז הקערה הוא המרור נגד מדת התפארת שמסמל היופי במיזוג חסד וגבורה, דא' מהשפעותיו הטובות של האדם הוא מרירות החיים דהנסיונות והקושיים שמביא הקב"ה על האדם הוא זה שמקשר אותנו אליו, דאילו הי' משפיע עלינו הרבה טובה היינו בועטים בו שנא' וישמן ישורון ויבעט, ולכן זה מדת תפארת שהוא מדת הרחמים שמכח רצונו להטיב עם האדם עושה עמו דין. [ויש להוסיף דעיקר היופי וההתפארות שיש להקב"ה מן האדם הוא כשיש לו קושיים ונסיונות ונשאר מקושר עם הקב"ה]

אח"כ יש ג' ספירות תחתונות שהם דרבנן, דזה מגיע מן האדם עצמו, דחרוסת בא למתק את המרור דניתן רשות לאדם למתק הנסיונות והקושיים שמביא עליו הקב"ה ע"י תפלה והתקרבות להקב"ה כיון דאין ענין להקב"ה בעצם המרירות רק לקרב אותו אליו וכשנתקרב יוכל למתקו, והכרפס שבא בשביל התינוקות מרמז למוחין דקטנות היינו התפיסה הפשוטה שכל ילד יודע שנוגע לחיים הטבעיים הפשוטים, והטבע הוא שנחי' במושגים קטנים בשכל המוגבל שלנו, ולפני שמגיעים להשגות גדולות צריך לבנות ההבנות הפשוטות. [והעיר יידי הרב יעקב יוסף לונר שליט"א דכל עיקר הסדר אנו מתעסקים עם התינוקות והרמז שעיקר עבודת ליל הסדר להמשיך המוחין בתוך הקטנות שלנו וכן לבנות את קומת האדם, ובלי המשכה לדרגות הקטנות א"א להגיע להשגות הגדולות].

¹⁴ עד"ז ראיתי מי שפי' מ"ש מרור דמרכז הקערה וחזרת של כורך שלא נקרא מרור, דמרור באמצע מבטא שיטת רבנן דסוכרים דצריך להיות רמז למרור לחוד, אבל חזרת דכורך מבטא שיטת הלל דסוכר דעיקר המצוה שיהיו כרוכים יחד ויתערב טעם מצה ומרור ביחד וא"כ אין כאן שם מרור ותוצאותי' לחוד.

"מתיבתא" אולם סדר הסימנים הידוע והמקובל ביותר בתפוצות ישראל לאורך הדורות, הוא הסדר שהובא במחזור ויטרי (הל' פסח סי' ס"ה) בשם רש"י (עי' לקמן אות כ"ו שכנר' שאינו מרש"י אלא לר' שמואל מפלייזא מבעלי התוס' וכדכ' בס' אוצר התפלות בתיקון תפלה עמ' 964 שמצא כן בכת"י ישן) והוא הסדר הידוע דקדש ורחץ, כרפס, וכו' (וחסר שם יחץ וכ' בויג"מ שכנר' חסר בטעות) ע"ש שמפרש כל סימן. וכ' "שזהו הסדר הערוך שסידר רבינו שלמה בר יצחק זצ"ל" ועל פי סדר זה גם סידרו המקובלים את הרמזים ע"י פע"ח (שער חג המצות פ"ז) וסידור האריז"ל ובספר מגיד משרים פ' צו (מהדו"ק ד"ה אור ליום השלישי) סידר דרך עבודה לב"י עפ"י סדר זה וגם רמזים רבים נכתבו על הסדר המקובל הזה, לדוגמא באלשיך הקדוש (שמות י"ג י' כ' שבסימנים אלו רמוזו הדרך לעבודת ה' שכן בתחילה יש לקדש עצמו במותר לו וזהו קדש ואח"כ ראוי שירחץ עצמו מכל אשמת דבר וזהו ורחץ וכן עד"ז כל הסדר ואחריו מצאנו כן בהרבה ספרי דרוש וחסידות כמו בחיד"א (שמחת הרגל לימוד ג') ובדרשות חת"ס לפסח (רנה: ועוד) ועוד הרבה ובס' מדרש הגדה לר' צמח הכהן יש נ"ה רמזים שחיבר במשך נ"ה שנים פי' לשנה. והנה בספר יסוד ושורש העבודה כ' סימנא מילתא היא דהני חמשה עשר מלות של הסדר קדש ורחץ כו' כי נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאוד, וע"כ בעבודה זו יאמר גם סימני' בפה מלא קדש, וקודם הרחיצה הראשונה יאמר ורחץ וכן כל הסדר. ולפ"ז בוודאי יש מקום להתעמק ולהתבונן בעצם סדר הסימנים ובביאור מילותיו ובהבדל לשונותיו.

השינוי בין ורחץ לרחצה

והנה בסדר הסימנים הרחיצה קודם הכרפס נאמרה בלשון ציווי "ורחץ" אך ברחיצה שקודם אכילת המצה נאמר לשון "רחצה". וכבר דנו בזה כמה ספרים. ובס' כתר שם טוב לר' שם טוב גאגין כ' שנשאל בזה, מדוע בראשונה נקט ורחץ ובשני' רחצה, וכ' כי המחבר רשימה זו יסדה בדרך מליצה להחזיק הזכרון בדרך זה, קדש ורחץ, כרפס, יחץ, מגיד, רחצה, מוציא מצה, והביא מסידור ישן שגרס בשניהם "רחץ" במקום "ורחץ" ובמקום "רחצה". וכן נדפס גם בכמה מחזורים, ובמחזור רבא. וגם בס' תיקון תפלה הנספח עם ס' אוצר התפלות כ' שמצא מגיהים קדש ורחץ וגו' מגיד רחץ, שרצה שיהי' החרוז ג"פ "חץ" ורחץ יחץ רחץ, ואז מוציא מצה, ואז יתאים עם הלל נרצה, אבל מה שנתקבל אצל כל תפוצות ישראל הוא שרחצה מתאים עם מוציא מצה, ומוציא מצה הוא גם סוף שורה ראשונה כדי שיהי' חרוז עד סוף שורה אחרונה שהוא הלל "נרצה". עכ"פ התי' הוא שזה רק הכ"ת להחזיק הזכרון, וכ"כ א' לבעל

ועפ"ז א"ש מה אצל היעקעס היו מאחלים זה את זה אחרי התפלה במעריב בליל פסח "בויען זי גוט" נ-תבנה טוב] ובפשוטו קאי על בנין ביהמ"ק וכמו הפיוט אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב והפיוט באידיש נון בוי דייך טעמפל שירה, אבל להנ"ל י"ל דקאי על בנין האדם עצמו, שכ"א בונה את הקומה שלו ובוודאי ע"ז יבנה ביתו בקרוב דזה נובע ממה שכלל ישראל בונים את עצמם ועשים עצמם ראויים לשכינה.

טעם לסדר "סימנים" בליל הסדר

הנה רבותינו הראשונים תיקנו נוסח שמסודרים בו כל המעשים שיש לעשות בליל הסדר כפי סדרם - ובטעם הדבר שתיקנו כן נאמרה כמה ביאורים: הראשונים כתבו (ס' הפרדס הל' פסח עמ' נ"ה ומחזור ויטרי הל' פסח סי' צ"ה) שיש לסדר את סדר הלילה כדי שלא יטעה בעה"ב וישנה מן הסדר שקבעו רבותינו, ועל כן תיקנו עבורו מסורות או סימנים הכוללים את דיני ומנהגי ליל הסדר.

והנה בשו"ת מהרש"ל סי' פ"ח הביא ג"כ מה שחיבר הוא בעצמו סדר חרוזים לליל הסדר ורמז בו שמו, בר"ת, וכ' אח"כ שהמלות הללו צריכים ביאור ואל יאמר הקורא א"כ מעיקרא מה סבר שעשה רשומות אלו וצריך אומן להולמן, יאמר הדברים כצורתן כפי שצריך ואז יבינו כולם מה לעשות, ובשלמא מהר"ם ז"ל שעשה ג"כ סדר הפסח בחרוזה (הובא בהג"מ הל' חו"מ נוסח ההגדה אות ג') אין עליו טענה כי עשה כדי לקצר וסמך על המבינים, שהרי עשה אותו בלי ביאור, אבל כאן המחבר בעצמו מודה שצריך עדיין הרבה ביאור (כפי שמסביר באריכות אח"כ בתשובתו כל דבר) וא"כ מה התועלת כזה, וע"ז תי' שכבר מצאנו כן גדולי האחרונים התרומת הדשן שעשה חרוזות ארוכות בסדר הפסח ועשה ע"ז ביאור ארוך (הובא בלקט יושר ח"א עמ' פ"ו ענין ג') והביאור הוא שבדוקא עשו כן לעשות חרוזות ומליצות כעין שיר על דרך רוב חדווה ושמחה של אותו הלילה ולהשתעשע עד שיעבור השינה מעל פניו ולהיות עוסק ושומר רוב הלילה ליל שימורים, וג"כ כווננו ע"ד הפסוק השיר יהי' לכם כליל התקדש חג, דמשמע שהכל יהי' בשירות ובנעימות ולכן גם מהרש"ל עשה כן. עוד טעם כ' בס' ויגד משה סי' י"ד דכ"ד שבקדושה צריך הכנה והזמנה כדכ' מג"א ריש ס' קצ"ב.

סדר הסימנים "שלנו"

והנה בספרי הקדמונים ובכת"י נמצאים סדרים רבים (כפי שגם הוזכרו בראשונים פסחים קט"ו ע"ש בתוס' ד"ה כל בסופו) ע"ע אבודרהם שהביא ד' סימנים, ובהג"מ בשם מהר"ם מרוטנבורג, ותרזה"ד ומהרש"ל שהבאנו לעיל, ועוד הרבה שהובאו בחלקם בהגש"פ

כאן הארכנו מאד בגדר נטילה לדבר שטיבולו במשקה ולא העתקנוהו מחמת גודל האריכות והבאנו רק סוף דברינו.

יש ענין לחז"ל ליטול פעמיים

עכ"פ אחרי כל הנ"ל נתבאר, דשני הנטילות שאנו עושין בליל הסדר, מצד עיקר ההלכה הי' מקום להפטר לכה"פ מא' מהם, או מנטילה ראשונה כיון דסמכי' על שי' התוס' דבזמנינו א"צ לכך, או דהוי פחות מכזית, או בנטילה שני' כיון דלא הסיח דעתו מנטילה ראשונה, רק דהי' לנו כמה טעמים למה אנו נוטלים, ראשונה מצד שינוי והיכר, או זכר, ובשני' מצד שי' התוס' דנטילה א' לא עולה לפת, וכדכ' ב"י דאין לכוון לבטל תקנ"ח שתיקנו ליטול פעמיים, ויש להוסיף ד' החיים שאל ח"ב סי' ל"ו בענין אי על פחות מכזית צריך ליטול בדבר לטבמ"ש דלעולם ס"ל לב"י דעל פחות מכזית א"צ נטילה אלא דמכיון דתיקנו חז"ל ליטול בליל הסדר בטיבול ראשון ומחמת מח' הפוסקים אם יברך בו"נ אוכל פחות מכזית לא רצה בשו"ע לעקור הנטילה מטיבול כיון שהוקבעה בכל ישראל. מבו' דהי' ענין לחז"ל לעשות שתי נטילות בליל הסדר. והדבר צ"ב ויתבאר להלן עפ"י דרוש בעז"ה.

ביאור ההבדל בין "ורחץ" ל"רחצה" עפ"י הנ"ל

ועכשיו נבוא בס"ד להערה שהתחלנו בו בביאור ההבדל בין "ורחץ" ל"רחצה", ועפ"י הנ"ל יבוארו התירוצים שנאמרו בזה. דבליקוטי מהרי"ח (מנהגי ליל א' דפסח ד"ה רחצה) כ' שר"ל בנטילה ראשונה "ורחץ" בל' ציווי לפי שנטילה זו חובה אולם נטילה שני' אינה חובה שכן יכול לכוון בנטילה ראשונה לפטור את הנטילה לסעודה ולכן בנטילה שני' סידר ל' רחצה. אולם תי' זו לא יתאים לשי' התוס' דנטילה א' אינו עולה לנטילה דפת. ואי רש"י סידר סימנים אלו א"ש לרש"י לשיטתו. אבל כבר עורר ידידי הרה"ג ר' יחיאל שוורץ שליט"א דבמחז"ו הנדמ"ח לא מופיע כלל ונר' בעליל בדפוסים הישנים הוכנסו שם ע"י המעתיק, להקל על הקורא. וא"כ לראשונה זה מובא ע"י ר"ש מפליזא כדכ' בסידור אוצר התפלות (בתיקון תפלה עמ' 964) דמצא כן בכת"י קדום. ובאוצר כל מנהגי ישורון (עמ' 140) בשם באר יצחק תי' להיפך דנטילה ראשונה אין כ"כ חובה כמו השני' ולכן רק כשנוטלים לסעודה מוסיפים אות ה' להורות על 5 הכללים הנצרכים לנט"י לסעודה המובאים בחיי אדם (כלל ל"ו ס"ב). וזה מתאים עם שי' התוס'. ועד"ז בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' ש' דה' דרחצה מרמז על שם ה' ע"י ברכה דרך בשני' מברכין. והגרש"ז אויערבך זצ"ל (הובא בהליכות שלמה עמ' רנ"ג) תי' דנטילה ראשונה אינו נהוג כל השנה ובפרט לפחות

רבבות אפרים (ח"ב) על מה שהאריך לדון בשאלה הנ"ל בח"א סי' ש', שאין בזה שום רמז ולא שום סוד דכולו הוא רק להתאים עם החרוזים.

ובאמת עד"ז שמעתי בשם הגרי"ז שדן בלשון הפייטן בזמירות שבת "הירהורים מותרים ולשדך הבנות" דוכי הבנים א"צ לשדך והרי בע"כ הם נכללים בבנות דאל"כ עם מי ישתדך ואז למה נקט בנות, ובע"כ שזה יהי' חרוז עם "וגם לחשוב חשבונות" (אולם יל"ע דל' הגמ' הוא שבת קנ. משדכין על התינוקות ליארס בשבת ועל התינוק ללמדו ספר) וכן הוכיח מל' הפייטן בזמירות שבת בבוקר השומר שבת וכו' "כמנחה על מחבת" דלמה לא נקט שאר מנחות, אלא כדי שיהי' חרוז עם "הבן עם הבת" (וכבר נאמרו בזה הרבה פשטים ואכמ"ל). ועד"ז כ' תוס' יומא ח. ד"ה דכו"ע "דמנהגן הי' שלא להקפיד לכתוב כהלכתן" ע"י כמה דוגמאות לזה. וכן במש"כ ר"י טוב עלם בפיוט אלקי הרוחות "ומברך ענט"י לחודי" דמ' דרך מ' שעושה הסדר נוטל ידיו שני' והשיג עליו רבינו שמואל מפליזא באר"ז הל' פסחים סי' רנ"ו כי מי יאמר שאין היסח דעת רק לעושה הסדר רק "פש לו החרוזה" אולם ר' אלי' מלונדריש באמת דקדק מפיוט הנ"ל דהשומעים א"צ לחזור וליטול ידיהם. ולפ"ז ל"ש לדייק שום דבר מדקדוק המילים. ובפרט אי נחליט שר"ש מפליזא הוא זה שסידר סדר הסימנים הנ"ל א"כ א"ש לשיטתו לעיל דאין לדייק מתרוזות.

אולם מאידך גיסא, מצאנו לדוגמא בס' תהלה לדוד שדן בלשון הזמירות "המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבוא" דלמה הקדים יציאת השבת לביאה, וכ' דאין לומר דזה מפני החרוזים, דבוודאי הכל נתחבר עפ"י רוה"ק, בפרט שנתקבל בכל תפוצות ישראל, וא"כ ה"נ י"ל בזה, דבוודאי כיון דנתקבל בכל תפוצות ישראל, ונרמזו בהם רמזים גדולים, בוודאי יש מקום לדון להתבונן בשינוי מלות'.

והנה באמת כבר הזכרנו שיש עוד סדרים, וכמה מהן נמנו בס' אבודרהם וגם שם יש לדייק בענין שתי הנטילות, דא' מהן הסי' הוא יקדש יטהר לכרפס וכו' ונוטל ללחם, וכאן אין פזמון כלל, ולמה בראשונה נקט ל' טהרה אח"כ נקט ל' נטילה. ובא' מן הסדרים שם השמיט לגמרי שני הנטילות וצ"ב, עוד יש לדייק הטעם שאומרים "ורחץ" בתוספת "ו" שלא מצינו כן בשאר הסימנים.

והנה כדי להבין התירוצים שנאמרו בזה, ומה שנציע בזה בעז"ה צריכים אנו להקדים יסודות דיני נט"י בכלל, ובפרט לענין דבר שטיבולו במשקה.

של המהרי"ל בריש סדר ההגדה דרש מהר"י סג"ל כתיב "אשרי אדם מפתח תמיד" וכתיב "משמועה רעה לא יירא" קשיין קראי אהרדי, אלא ר"ל מפתח תמיד על דבר מצוה לעשותה כתיקונה, כך יהא כל אדם חרד באימה לקיים מאמר חכמים שתקנו מצות הסדר וההגדה, ולא יהא הדבר קל בעיניו אף אם כמה דברים יש בסדר שנראה בעיני האדם שאין הקפדה בהן ישכיל בדעתו לקיים שאין שום דבר ריק מהן עכ"ל. ואז בוודאי יש בזה כוונה עמוקה בזה שהצריכו שתי הנטילות. והנה לפי מה שהסברנו עפ"י הגרי"ז דנטילה א' בגדר טהרה ונטילה ב' בגדר קדושה, א"כ י"ל עפ"מ"כ חת"ס בתו"מ ד"ה עבדים ובדרשות רסח: דלכן אין אנו מברכין על סיפור יצי"מ דבחלק הראשון של הסדר אנחנו עדיין כגוים והוי כגר שאינו מברך על הטבילה לפני הטבילה רק אח"כ. וכ' בהגש"פ להורות נתן, עפ"י"ז, דרחיצה א' זה גדר הגעלה כקונה כלי מן הגוי דל"מ טבילה לפני ההגעלה ורחיצה שני' הוא גדר טבילה לקבל את הקדושה, ולדברי הגרי"ז א"ש דנטילה א' הוא גדר טהרה לסלק הטומאה ונטילה ב' זה גדר קדושה לקבל הקדושה, שו"מ דברים נפלאים בס' מגיד משרים פ' צו אור ליום שלישי וז"ל "ובתר הכי רחצה זימנא תנינא משום דבעי לאעלא השתא בקדושתא יתיר ברזא וטהרו וקדשו, בקדמיתא טהרה ובתר הכי קדושה יתיר ברזא דקדושה ותוספות קדושה" הרי דברים מפורשים כמ"ש.

ביאור ענין קדושה וטהרה

ובעיקר ענין קדושה וטהרה יש לציין דבפ' שמיני נתבאר כמ"פ ענין טהרה וקדושה, דאצל המנחה שהיא קדש קדשים כ' (י' י"ג) ואכלתם אותם במקום קדוש וצריך להאכל לפנים מן הקלעים, ובשוק התרומה וחזה התנופה כ' (שם י"ד) "תאכלו במקום טהור" ופירש"י דראשונים הם ק"ק צריך מקום קדוש, אבל אלו א"צ תוך הקלעים אלא תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים, ומבו' דענין טהרה הוא סילוק הטומאה, וענין קדושה הוא תוספת באופן חיובי. וכן בסוף הפרשה אחרי כל ענין מאכ"א וטומאת נבילות (י"א מ"ג) כתוב "לא תטמאו בהם ונטמתם בהם, כי אני ה' אלקיכם והתקדשתם והייתם קדושים. כי קדוש אני ולא תטמאו וגו' כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים והייתם קדושים כי קדוש אני" ומשמעות הפסוקים וכפמשנ"ת גם באוה"ק דכדי שיוכל לחול הקדושה העליונה עליהם צריכים מקודם להטהר ולהתרחק מכל תיעוב, וזה גופא הסיבה למה הקב"ה הוציאם ממצרים דל"ש קדושתו והשראת שכינתו אלא מי שהוא נקי ממין הרע ההוא ולכן הם מוזהרים שלא ישתקעו שוב ברע ההוא, ובזה א"ש ג"כ דדוקא בליל הסדר שאנו חוזרים ויוצאים ממצרים, אנו נוהגים ביותר

מכזית וצריך יותר זירוז לפיכך אמרו בל' ציווי וזירוז ועוד שלנטילה הראשונה יש לקרוא ורחץ בו"י החיבור להורות שהנטילה ראשונה קשורה לקדש, דמחמת קדו' הלילה אנו מתמירים בנט"י שכן בלילה הזה נתקדשנו ונטהרנו מגלות מצרים. ולכן ראוי לקדש עצמינו במותר לנו ולדקדק במצוות, וכ"כ ויגד משה, והאריך שם דכל עבירה שאדם עושה בחג הפסח פוגם יותר משאר הימים, אולם בחיד"א (בשמחת הרגל ד"ה ורחץ) פי' בטעם דורחץ יש תוספת וי"ו שהוא להורות שירחץ את ידיו בליל פסח משום חיוב דבר שטבמ"ש ואף יחזור ויטול ידיו במשך כל השנה ולא כאותם שעושים כן רק בליל פסח, וזה ע"ד דרשת חז"ל ויתן לך האלקים וכו' יתן ויחזור ויתן.

עוד הי' אפש"ל בעז"ה, דהנה יש נדון גדול בראשונים ובפוסקים האם ליטול לפני קידוש או אחר קידוש, דבהל' שבת (רע"א סי"ב) כ' רמ"א דיטול לפני קידוש, ומ"מ כ' בעצמו דליל פסח שאני וכ"פ הט"ז, אבל במהרש"ל ובב"ח כתבו שגם בפסח יש ליטול לפני קידוש, ולכן כ' מהרש"ל בחרוזיו סי' פ"ח "שיפשוף ליטול מקודם הקידוש" ובאמת כבר נתק' בזה מהרי"ל "פליאה נשגבה" למה נוטלין רק אחרי קידוש, וכבר האריכו בזה, וא"כ י"ל דזה בא לרמוז קדש ורק אח"כ רחץ ולא לפני זה. (וזה דלא כויגד משה סי' טז שפי' עפ"י להיפך).

הבדל בין ורחץ לרחצה עפ"י הגרי"ז

אבל לעיקר ההערה בהבדל בין ורחץ לרחצה, הי' נר' בעז"ה לפרש עפ"י דברי מרן הגרי"ז שהזכרנו שחילק בין הנטילות דנטילה א' לשם טהרה ונטילה שני' הוא גדר אחר שיהיו ידיו נטולות וזה גדר קדושה, והסברנו דד"ז יתכן לכל הראשונים, א"כ י"ל ד"רחץ" קאי על ה"מעשה" ויעשה מעשה טהרה, אבל "רחצה" בא לרמוז ללשון הפסוק אצל הכיור "וכנו נחושת לרחצה" וכן בסו"פ פקודי, שמות מ' ל' "וישם את הכיור וגו' ויתן שמה מים לרחצה", להורות דנטילה זה הוא ענין קדושה וכגדר קידוש ידים ורגלים. ובזה יוסבר הא דבסדר הסימנים של אבודרהם כ' הלשון יקדש "טהרה" ואח"כ ל' "ונוטל" דנטילה א' הוא גדר טהרה, (ואגב יוסבר הסדר שהביא אבודרהם שהשמיט ענין נטילה לגמרי ועפ"י הנ"ל א"ש דעפ"י ההלכה אין צורך לשניהם כלל).

שתי הנטילות בגדר "טהרה" ו"קדושה"

ואם באנו כבר לזה לחלק בין הנטילות אם זה גדר טהרה או גדר קדושה אז נוכל כבר בעז"ה לפרש בפנימיות הדברים למה חז"ל רצו באמת שתי הנטילות בדוקא כפי שכבר הבאנו מדברי הב"י. ויש להקדים, דבריו הנוראים

"טהרה" כדי לקבל ה"קדושה" אח"כ. (וקרא והתקדשתם הוא הפסוק על נט"י דפת שהבאנו בריש דברינו).

המצה דוגמת לחמי תודה

ובאמת יש מקום להרחיב דוקא בלילה הזה אנו צריכין להטהר ולהתקדש יותר. חוץ מענין הכללי של יציאת מצרים שכתבנו לעיל, יש כאן דבר נוסף והוא ענין האכילה הקדושה של מצה, וזה לבד ממה שכל הסדר הוא זכר למה שעשו במקדש וכמש"כ בשם המרדכי דזה הטעם שאנו מקפידין על נטילה, אבל עצם אכילת המצה יש בו מעלה יתירה שבשבילה אנו צריכים להתקדש.

ראשית כל ידועים דברי החת"ס (בשו"ת ח"ה סי' קצ"ו) ד"מ"ע של אכילת מצה משומרת בליל פסח היא יחידה נשארת לנו מכל מצות אכילה שבכל התורה, דאין לנו לא פסח ולא קדשים לא תרומה ולא מעשר שני רק מצוה א' משנה לשנה" ולכן אנו רוצים להתנהג בה כאילו אנו אוכלים תרומה וקדשים, שצריכים להקפיד על דיני טומאה וטהרה, ואנו רוצים להזהר שלא לפסול גופינו, אולם עוד יותר מכך, כבר מבו' בראשונים דהמצות הם כנגד הלחמי תודה, והפסח הוא כקרבן תודה, דכ' הראשונים, והרא"ש והמרדכי והובא בטור סי' תע"ה וברמ"א שם ס"ז דנהגו בצרפת לעשות הג' מצות מעשירית האיפה זכר לתרומת לחמי תודה דד' צריכין להודות ולהביא תודה וג' מצות מצות משלושים מצות דסוג מצה, הן עשירית האיפה ואנו יצאנו מבית האסורים ממצרים וחייבין בקרבן תודה. ועי' במשנ"ב בשם בית מאיר שפקפק ע"ז דהרי במכוון לשם לחמי תודה לא יצא, (ובאמת כבר נתק' אברבנאל דא"כ אנו צריכים גם חמץ ופי' בזה שאלת מה נשתנה שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, היינו לחמי תודה שהם חמץ ומצה, ובפסח נמי קרבן תודה וליכא חמץ, אולם כבר העיר החת"ס בהרבה מקומות שלא נמצא בהגדה תשובה ע"ז ולכן פי' דהק"פ איננו גדר הודאה על גאולתנו ועל הגאולה מצוה אלא על תחילת הליכלוך כי מתחלה עע"ז הי' אבותינו וברוב חסדו עבדים היינו לפרעה ועי"ז זיכך אותנו מכל הזוהמא, וההודאה הוא על עצם הליכלוך ע"מ לכבסו וללבנו וע"כ הו"ל גדר קרבן מילואים שמילא ע"י זה ידינו לעבודתנו, ומילואים בא מצה בלי חמץ (מנחות עח: ויל"ע אי יש למילואים קשר לתודה דהנה הגר"א פי' עה"פ וזאת התורה לעולה וכו' דלמילואים הכוונה לתודה, מ' דיש קשר, ויל"ע אי זה מצד דבאים עם לחם וא"כ גם איל נזיר יהי' שייכות ויל"ע). וא"כ נמצא שאנו מתעסקים ממש עם ק"ק דהוי דוגמת לחמי תודה.

עוד יש לציין למש"כ בחת"ס תו"מ פ' צו עה"פ לא תאפה חמץ מ"ט כי חלקם נתתי אותה מאישי דרמז לנו

כי הי' ראוי שחלק הכהנים יאפה חמץ כי א"א לעוה"ז בלי תערוכות קצת שאור שבעיסה, אלא שאין להם חלק מצד עצמם אלא משלחן גבוה ובשלחן גבוה ליכא חמץ והיינו דאמרי' מצה זו שאנו אוכלים ע"ש מה וכו' "עד שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה" דרצה ליישב השאלה למה בקרבן תודה אנו אוכלין גם חמץ והלילה הזה שהוא קרבן פסח תודה כלו מצה ולא לחם חמץ וע"ז משיב מפני שנגלה עליהם ממ"ה וגאלם ובשלחן גבוה ליכא חמץ. וע"ע חת"ס בדרשות רנא: דהסביר הא דאברהם כבר אכל מצות דל"ש טעם דיצ"מ בהכרח דיש טעם נסתר דבאותן ז' ימים המקודשים נאכל מצות דוקא כמו כהנים במקדש כל השנה ושיהי' דוקא ע"ז האופן וטעמו לא נגלה. עכ"פ נתב' דאכילת מצה דמי לאכילת קדשים.

מצה הוא כקדשים

ועד"ז מצאנו בספה"ק תפארת שלמה עה"פ מצות תאכל במקום קדוש וז"ל "הנראה לרמז בזה גודל מעלת אכילת מצה שהוא דומה לאכילת קדשים כי הנה כל המצוות הם נעשים בגופו של אדם מבחוץ אך מצות אכילת מצה ואכילת קדשים הם נכנסים בגופו של אדם בפנים לכן נקראו קרבנות שמקרכת את האדם ברפואת הנפש בפנימיות כמ"ש "והקרב והכרעים ירחץ במים" וז"ש ואכלו אותם אשר כפר בהם כי הם תועלת גדול לקדש את האדם בפנים כמ"ש וכל קרבי את שם קדשו כמ"ש חכז"ל הסיקו מבפנים כי נכנס בכל האברים הפנימיים לקדש ולטהר אותם, וגם ענין אכילת מצה הוא נקרא בזוה"ק מיכלא דאסוותא כי הוא רפואת הנפש בפנים, והוא ג"כ תועלת לאדם ע"י שמכין עצמו בהכנה דרבה בתשובה ומעש"ט שיהי' הגוף טהור ומוכן להכניס הקדושה בתוכו ע"י אכילת מצה, וז"ש מצות תאכל במקום קדושה בהכנה הראוי' אז בחצר אוה"מ יאכלוהו כמו אכילת קדשים בחצר אוה"מ". נתבאר גם מכאן דאכילת מצה דמי לאכילת קדשים.

המקום שאנו עורכים הסדר בבחינת

ביהמ"ק

וביותר יש להוסיף דגם עצם המקום שאנו עורכים הו"ל כמקום המקדש, כמש"כ חת"ס בדרשותיו כמ"פ עי' בעמ' ר"ל ד"מצה מרמז לקדושת ישראל ומצותן ולכן רצה הקב"ה לזכות את ישראל שיהיו צדיקים וחסידיים בכל מקום ובכל זמן ולא יהי' קדושים דוקא בביהמ"ק וחוצה ממנו ישובו לכסלם לכן מצה שאי"ר לאכול בכל מושבות אינו יוצא דבעי' בכ"מ מוקטר ומוגש לשמי. ובדרשות רלו: "דלפעמים האדם נדחק בפרנסה וצרכי הבית וא"א לו להטיב עם אחרים אבל באמת הכל מפיתוי יצה"ר כי במקום קדושה אין כאן דוחק, אשר על

נתקדש בקדושה יתירה וא"כ בודאי צריך האדם להתקדש ולהתטהר ביותר.

עיקר קרבן פסח הוא בביתו של יהודי

והנה באמת יש דבר מיוחד בק"פ יותר משאר הקרבנות ששייך ביותר לבית היהודי, וכמו שמצינו באמת דבפסח מצרים עיקר הקרבן הי' בבית היהודי והכל הסתובב סביב הדין דשה לבית אבות שה לבית, ועצם ההקרבה לא ברירא כולי האי דבעצם עיקרו של ק"פ הוא האכילה כמבו' במשנה ע: (דלא כשאר קרבנות דעיקרו ההקרבה רק דכהנים זכו משולחן גבוה או דבעלים יכולים לאוכלו) וכל דיני ההקרבה בעצם רק נתרבה מפסוקים דפ' קרח בזבחים ר"פ בית שמאי, ועי' באו"ש פ"ו דחו"מ ה"א דמצינו פסח דעיקרו לאכילה ובשחטו שלא לאוכליו פסול ובשאר קרבנות ל"מ דיאכלו בלא הקטרה הגם דאם נאבדו האימורים נאכל הבשר אבל שיהא מתחילה קרבן שאין ממנו לאישים לא אשכחן ואפי' שתה"ל ולחה"פ הכבשים והזבחים נחשב כאילו יש מהן לאישים כמבו' במנחות נז. אבל בפסח מצרים ס"ל לאביי (פסחים צו.) דלא הקטירו אימורים לגבי מזבח רק עבדינהו שויסקו בשר צלי בשפוד ועל שתי המזוזות ותו מידי אחריני ל"ה. עי"ש מה שהאריך עפ"ד.

הבדל בין פסח לראי

והטעם בזה נר' להסביר בעז"ה עפ"ד החת"ס בדרשותיו (רנ:) שהעיר במה דמצינו דפסח שאני מראי' דפסח מי שהוא מן המודיעים ולחוץ בע"פ בחצי היום אין חיוב פסח חל עליו ולא הטריחו רחמנא ב' שבועות קודם ליסע מביתו להיות מוכן ליום מועד, ודרך רחוקה פטור, ואלו משום עולת ראי' מחוייבים כל ישראל לשאת רגלם מקצה א"י ועיקר מצוה להיות בראיית פנים ביום ראשון, והרי פסח חמור ולא החמירה תורה עליו ומשום ראי' מחוייב, אלא דישראל בבחי' צדיקים גמורים הבאים לראות פני שכינה ונוסעים ממקומם ועולים מעלה מעלה יראה אל אלקים בציון והוא בבחי' אתי דכא, (סוטה ה.) שהם עולים אל ה' וכדרך שבא לראות כך בא לראות אמנם במצרים היינו בדרך רחוקה ורק התעוררות מועט שלנו שנא' ויאמן העם, כבר הקב"ה קרב עצמו אלינו בבחי' אשכחן עד דכא (סוטה שם) ע"כ לזכר זה אינו מחוייב ליעקר עצמו מביתו אלא סמוך לזמן פסח. עכ"ד. הרי דזה הי' עיקר חידושו דפסח שבהיותו במקום הטומאה גופא הקב"ה בא אלינו ולכן עיקרו בבית היהודי.

כן בא"י הי' מחזיק כ"כ אנשים אשר עתה אפי' קנים כ"כ א"א להכניס שם, ובכל אותה המדינה ובעיר הקודש ירושלים שהי' יותר מקודש היתה העיר לבדה מחזקת כל אנשי המדינה ולא אמר אדם מעולם וכו' ובמקום עזרה מקודש יותר הי' מחזקת כל אלו האנשים עומדים צפופים ומשתחיים רווחים וכל ישראל מחזקים בין שני בדי הארון בימי יהושע, כי מקום הקדושה אינו מחזיק מקום בעה"ז כלל, וכן בענין ההסתפקות אחז"ל בחילוק לחה"פ כהן שהגיעו כפול הי' אוכל ושבע כי ברכת ה' נשתלח במאכלים ההמה וכן בכל המטלטלים והכל משום קדושתן של ישראל והארץ הקדושה וזה"פ באמרו כהא לחמא עניא דזהו המאכל של עינוי ועוני שאכלו במצרים מחמת רעבון ועינוי, והוא בעצמו המאכל שאנו אוכלים ושמים בו בהיות ברכת ה' חופף עלינו בספרנו ניסיו ונפלאותיו, ולא עוד אלא אעפ"י שלא הכנו אלא לצרכינו מ"מ כל דכפין ייתי וייכול, וכל דצריך ייתי ויפסח ויהי' מספיק לכל הבאים וכל ישראל יוצאים בפסח א' וגם דירתנו ומקום מושבנו לא יהי' דחוק לכל הבא כי להיות עתה בתינו מקום קידוש שמו הגדול וספור נפלאותיו ה"ה מעין הארץ הקדושה כי עתידים בתי כנסיות וב"מ שבבבל לקבוע בא"י והיינו השתא הכא לשנה הבאה תהי' הבית הזה קבוע בא"י ועד"ז כ' בעמ' ת"ח ורמ"ט וע"ע בעמ' רנ"ב. ד"מובטחים אנחנו אפי' בגלות החיל בשעה שאנחנו יושבים לספר ביצי"מ לבנינו להשריש לבותם ביראת ה' אזי שפע אלוה עלינו כמו בצאתנו ממצרים וכשם שאז אכלו מהמשוי ס"א סעודות כן עתה כל דכפין וכו' עי"ש.

מקום אכילה כא"י, וכחצר אוה"מ

ועד"ז מצאנו בספה"ק תפארת שלמה וז"ל, עה"פ מצות תאכל במקום קדוש לרמוז שיכין את עצמו קודם הפסח לקדש את עצמו להיות כלי מוכשר שיבוא לתוכו המצה במקום קדוש ואז בחצר אוה"מ יאכלוה שיהי' המקום שהוא עתה פה כמו חצר אוה"מ, וז"ש בתרגום יונתן פ' יתרו עה"פ ואשא אתכם על כנפי נשרים כי בשעת עשיית ק"פ במצרים הי' עמוד הענן נושא אותם אל הר הבית לעשות שם הק"פ ואח"כ הי' מחזירם למצרים. ומשם יצאו למחרת הפסח, וכמו כן עתה באכילת מצה בכוונה נכונה בקדושה ובטהרה נתקפל בחינת א"י תחתיו ומקומו קדוש בבחינת חצר אוה"מ ובוה יל"פ הפסוק בפ' בא והי' כי יביאך ה' אלקיך וגו' דמשמע דמצוות הפסח תלוי בארץ דדוקא, וק' דהוא הם מצות שבגוף ונהג גם במדבר, וגם בגלות, ולהנ"ל ניחא דגם עתה יוכל לבוא לאותו בחינת א"י במקום שהוא עומד עתה אם הוא אוכל בקדושה ובהכנה הראוי' עי"ש עוד. הרי מבו' כדברי החת"ס דעצם המקום שהוא עורך שם הסדר

דוקא לחגיגה עושין זכר לאכילות

ועפ"ז הי' אפשר ליישב קושיא ששמעתי בשם בעל שבט הלוי זצ"ל בהא דשני תבשילין א' זכר לפסח וא' זכר לחגיגה למה נבחר דוקא הביצה לאכילות דחגיגה ולא לפסח, הרי על שניהם אנו מתאבלים, והוא תי', דפסח הוי קרבן ציבור דהותרה טומאה, ולכן גם בזמנינו בעצם דאם הי' אפשר להקריבו אילו יבנה מזבח, דמקריבין אע"פ שאין בית, וכבר הי' בזה נדון גדול, כמו שכ' רעק"א במכתבו לחת"ס, אבל חגיגה דהוי קרבן יחיד, ל"ש כלל בלי אפר פרה אולם לד' החת"ס הנ"ל י"ל דק"פ שאני דגם בזמנינו אנו שייכים יותר לזה דעיקרו תלוי בבית היהודי, משא"כ בחגיגה דעיקרו הוא ההקרבה. (וע"ד צחות י"ל דלכן מצינו יותר דנוסעים להורים בחו"ל לפסח, אבל בסוכות הרבה באים לא"י ולהנ"ל א"ש).

דומה לכהן גדול לפני ולפנים

ויש להוסיף דבריו הנפלאים של המהר"ל בביאור מנהג לבישת הקיטל, שהוא בגד לבן בליל הסדר, "כי גוון לבן הוא גוון פשוט בלי שום הרכבה וזה מורה כי הגאולה היתה מצד עולם העליון הנבדל והפשוט בכח אתערותא דלעילא ולא מצד שום עולם המורכב וכדמיון זה הי' הכה"ג משמש ביוהכ"פ לפני ולפנים בבגדי לבן בשביל שהי' קונה מדרגה העליונה וליל שימורים הוא כיוהכ"פ בזה הענין וטעם שניהם נסתר" עכ"פ לפ"ז שאנו דומים לכה"ג לפני ולפנים, והמקום בביהמ"ק, והמצה כקדשים, בוודאי אנו צריכים להתקדש ולהתטהר ביותר.

ונסיים בשאלת השם משמואל דלמה מקדימים קדש לפני ורחץ שהרי בדרך השגת השלימות הרחיצה וההטהרות נצרכים לפני שמגיע להשגת הקדושה, ותי' האבנ"ז דבליל פסח זכו ישראל להתעלות רוחניות בהתערותא דלעילא ואז אנו דומים למלאכים שפותחים את פיהם ב"קדושה" ואח"כ ב"טהרה" וכן בכרכת מעין שלש מברכים ונברכך עלי' "בקדושה ובטהרה" לע"ל, ויש להוסיף דבתפלה אחרי ספיה"ע אנו אומרים ואתה ואתקדש בקדו' של מעלה, דאחרי יום א' עבודתינו הוא להיפך, קודם להטהר ואח"כ להתקדש, ויה"ר שנזכה בעז"ה להטהר ולהתקדש בקדושה של מעלה ולזכות לאכול באמת מקדשים בביהמ"ק בב"א.

קצת מדיני ומנהגי פסח שחל בשבת

[נוגע רק בשנה שפסח חל בשבת לכן הצגנוהו באותיות קטנות]

הנה יש כמה וכמה דברים שעושים בשבת שאם חל בו יו"ט יש נדון אי לעשותו. לדוגמא מאלו האומרים הודו בכל ע"ש יש שנוהגים שבערב יו"ט אין אומרים אותו נאלף המגן על מטה אפרים תרכ"ה סקמ"ח] וכן בסדר קבלת שבת יש מנהגים שונים, די שיש אומרים לכה דודי כלל ומתחילים מזמור שיר כמו שהוזכר בפמ"ג תפ"ח

א"א סק"א, ויש מתחילים מזמור לדוד, אנא בכת, ואח"כ החרוז הראשון או שני חרוזים מפיוט לכה דודי, ויש האומרים שני חרוזים הראשונים ושני חרוזים האחרונים ויש שמדלגין רק התנערי מעפר קומי, וטעם אלו שמשמיטין לכה דודי לגמרי כדי שלא לבייש את יו"ט שהרי אומרים פני שבת נקבלה, ואין מזכירים את החג, ובדרך דרוש הי' אפש"ל דהגם דבשאר יו"ט יש לחוש בזה לכבוד יו"ט, פסח שאני כיון דג"כ אקרי שבת וכבר ביארנו דעיקר קדושת פסח נובע מקדושת שבת, והשבת והפסח מצטרפים יחד, א"כ כשאנו מקבלים את השבת ומכבדים אותה אנו מכבדים בזה גם את הפסח.

אף הנוהגים לומר פיוטים ביו"ט, מ"מ אין אומרים בליל יו"ט החל בשבת מצד חשש שמא יטה נמ"א רע"ה ס"ב]

טעה והתפלל רק של שבת או רק של יו"ט ולא הזכיר של שבת, צריך לחזור ולהתפלל, [וס"ח סק"ט וכמבואר בס"י תפ"ז ס"ג ובמשנ"ב סק"ג] ואם כשחזר להתפלל הזכיר רק מה שחסר, כ' בשו"ת אגרו"מ אור"ח ח"ד סי' ע' אות י"ד דיצא בדיעבד אבל לכתחלה בוודאי יזכיר שניהם וכן הוא בטעם במפטיר ואמר רק של שבת או רק של יו"ט דלכתחלה יש לו לחזור ולהזכיר שניהם ובדיעבד יצא בהשלים מה שחסר, אכן לענין מוסף כ' דגם לכתחלה סגי להשלים מה שחסר וכן הורה בליובאן כשחטפו אנשים והושיבו בבית האסורים כדי שיתן כסף של זהב להמדינה כפי הסך שאמדו שיש לו, והי' שבת ר"ח ולא הניחוהו להביא סידור ולא הי' בקי באתה יצרת לכן הורה הגרמ"פ שיתפלל מוסף דשבת ואח"כ יתפלל רק מוסף דר"ח, דכבר יצא של שבת, ולפ"ז הי' במוספין דיו"ט בשבת.

ויל"ע מ"ש מוסף דהורה דגם לכתחלה אפשר להשלים רק מה שחסר ולענין שחרית כ' דלכתחלה יש לצרפם שוב, והגרמ"פ בעצמו רמז התי' כיון דמוספין לא מעכבין זה את זה, ועדיין צ"ב, ובס' פסח שחל בשבת נעמ' ק"טן ביאר דמוסף הרי הוא במקום קרבן מוסף והיום צריך להקריב שתי מוספין נפרדים ואין א' מעכב את השני, וכיון שכבר התפלל של שבת הרי זה כאילו כבר הקריב את של שבת ושוב אין ענין להזכירו שוב.

ויבואר הדבר היטב ע"פ מה שהאריך ידידי הרב ישראל וורשנר שליט"א לברר מכמה מקורות דאכן תפלת מוסף נחשב כהקרכת הקרבן ממש. א: ע"פ ירושלמי פ"ד דר"ה ה"ח דתקיעת שופר במוסף דאז הוא זמן עשיית הקרבן ב: ש"י הלבוש בכמה מקומות דלכן לא מניחין תפילין במוסף חוה"מ ור"ח כיון דאז הוי כיו"ט מצד הקרכת הקרבן, ג: מבואר בטור אור"ח סי' ת"צ דבחוה"מ אף אי בשחרית לא אומרים מקראי קודש מ"מ במוסף אומרים, וביאר הב"ח כיון דאז מתאספים להקרכת הקרבן, ד: ש"י הצל"ח ברכות כו. דנשים פטורות מתפלת מוסף דמוסף אינו משום רחמי, ולהנ"ל י"ל מצד שאינם בני הקרבה.

ובזה הסביר ידידי למה בחו"ל נושאים כפים רק במוסף, ובכ"מ אומרים ותערב רק במוסף, וגם נוהגין לומר שיר של יום אחרי מוסף, דאז הוי הקרכת הקרבן והדוכן והשיר יש להיות על הקרבן, וחידוש לפ"ז בביאור מה שאומרים ברצה "ואשי ישראל ותפלתם" דנחלקו הראשונים על מה קאי וי"ל דבמוסף התפלה הוא כמו הקרבן וא"כ י"ל ואשי ישראל ותפלתם ביחד תקבל ברצון. עכ"פ לפ"ז מוכן היטב דאם כבר התפלל מוסף של אחד נחשב כאילו הקריבו בפועל ממש ול"ש לאומרו שוב.

ועד"ז שמעתי ממורינו הגה"צ רבי מתתיהו סלומון זצ"ל שאמר דהרי מפורש בפסוקים דתכלית יצ"מ הוא לוידעתם כי אני ה' דהיינו שלא מספיק לדעת שיש הקב"ה ושיש בורא עולם, רק לדעת ולהבין מה זה הקב"ה, ואיך הוא מנהיג כל פרט ופרט בחיים שלנו, ושרק הוא לבדו עושה כל, וכשאומרים בהגדה "עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה" צריך להסביר לילדים מה זה מלך מה זה מלכי המלכים מה זה הקב"ה שידעו ושירגישו שהקב"ה הוא כל החיים שלנו.

והביא דברי המהר"ל דלכן גורשו ממצרים בלי שיספיקו לאפות את בציקם, כדי שגם עצם היציאה לא יוכלו לייחס אל עצמם, כיון שבאותה רגע לא רצו לצאת עד שאפו את לחמם, ועי"ז יהי אך ורק מעשי הקב"ה בעצמו, ולכן הודגש לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף, גם לא הוזכר משה בהגדה, דאם יש זכר לשליח או מלאך כבר זה עושה חציצה לענין זה שהכל הוא אך ורק הקב"ה בעצמו.

ומה שאנו קוראין את ההלל, זה הקלימקס להרגשה והכרה זו, דאם כבר הגיע להכרה זו שהכל הוא מהקב"ה ואליה יש להודות, ממילא יתפרץ הלל והודאה לפניו, אבל אם לא הגיע לזה, והילדים לא מרגישים את ההלל, אין לו לבוא בטענות עליהם, דכנראה שלא מספיק העביר עליהם ההרגשה שהכל הוא הקב"ה.

הכרת הטוב

אולם ר' ירוחם פ"י באופן אחר. אבל לפני שנביא שיטתו יש להקדים מהלך אחר בענין. דיסוד סיפור יצ"מ הוא להשריש בקרבינו הכרת הטוב להקב"ה על כל הניסים שעשה לנו, ולהודות לו ולשבחו ע"ז, וכדנראה ממה שמתחיל בגנות ומסיים בשבח, ואומרים אח"כ על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת וכו' ואח"כ אומרים לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו' וכדמשמע בלשון הזוה"ק שהקב"ה וכל פמליא דילי' יורדים לסדר של כלל ישראל לשמוע איך הם משבחים להקב"ה, ומודגש שם הרבה פעמים ענין השבח להקב"ה ושמותוך זה גם המלאכים משבחים ומודים להקב"ה.

והנה עיקר שם "הגדה" [שכבר נקרא כן מזמן הגמ' כפסחים קטו:] מיוסד על שתי פסוקים א: והגדת היום לה"א [כלבון] ושם מתרגמינן ותחוי דהוא לשון דיבור כמ"ש ולילה לילה יחווה דעת, ב: הגדתי היום לה"א בפ' ביכורים [אבודרהם] ושם בתרגום ירושלמי "שבחית" הרי מבואר לפ"ז דעיקר שם הגדה הוא ע"ש השבח וההודאה.

אלא דלענין ר"ח יש להעיר האם כוונת הגרמ"פ שיגיד נוסח של חול דהיינו "ראשי חדשים לעמך נתת" או שיגיד "אתה יצרת" רק בהמשך לא יזכיר של שבת, והנה לד' שפ"א כמ"פ כשר"ח חל בשבת נשתנה עצם ר"ח כיון שבשבת לא חלה חטא העגל, וא"כ עדיין י"ל אתה יצרת, וכן מבואר בגמ' זבחים צא. אטו ר"ח למוספין דידי' אהני למוספי שבת לא מהני, וכ"כ שם בר"ה לגבי ר"ח הרי דמוסף אחד מהני למוסף השני, וא"כ יתכן דצריך לשלבם ביחד, ומהאי טעמא היו שעוררו לא לשנות הניגון כשאומרים "וביום השבת" כיון דעצם השבת נשתנה כשחל בו ר"ח או יו"ט. [וידידי הרב יצחק הלוי דינר שליט"א כשעובר לפני התיבה, נוהג דבקטע "זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור" אומר חצי הראשון בניגון של יו"ט וחצי השני בניגון של שבת]

מטרת סיפור יצ"מ וליל הסדר

יש לחקור מהו עיקר מטרת סיפור יצ"מ, האם להגביר בתוכינו ובבנינו יסודות האמונה, או להגביר בתוכינו הרגשת הכרת הטוב להקב"ה ולהודות ולהלל לפניו ע"ז או העיקר הוא לבוא להרגשת עבדות והתבטלות ולקבל עלינו עומ"ש. ובוודאי הכל נכון, שוודאי בסוף גם אומרים הלל, רק מהו עיקר ההדגשה, וכמו בשמחת התורה וודאי מי שרק שמח עם התורה ואינו מקבל עליו עלו עומ"ש וקיום המצוות אין ערך לשמחתו, מ"מ החפצא דשמחת תורה אינו קבלת עומ"ש רק ששמחים עם זה שיש לנו התורה, ה"נ יש לחקור בסיפור יצ"מ, מהו עיקר חפצא דמצוה, האם השרשת אמונה בחוש כאילו יצא ממצרים או שבח והלל ולהקב"ה מתוך הכרת הטוב על הניסים שעשה לנו וקבלת עול עבדות.

ונראה שיש בזה חילוקי דעות:

השרשת האמונה

דהנה המשגיח רבי יחזקאל לזונשטיין זצ"ל הי' תמיד מדבר על אמונה בחוש ושזה עיקר מטרת יצ"מ להביאנו לאמונה בחוש וזהו עיקר עבודת הלילה, והי' עושה פעולות לזה שירגיש בחוש היציאה מצרים, ועי"ז יבוא לאמונה, ומסופר שפעם שאל רבי ירוחם לר' יחזקאל מה עלינו ללמוד מכל הפרשיות של יצ"מ, וענה דעיקרו להשריש בנו אמונה בחוש, והי' תמיד חוזר על הרמב"ן בסוף פ' בא שהאריך טובא דכל המצוות שאנו עושים זכר ליצ"מ הוא להכחיש כל הדעות הכוזבות¹⁵ דכוונת כל הבריאה כדי שנודה לאל שבריותיך אנחנו ופשטות כוונת הרמב"ן להודאה מלשון מודה בקנס, היינו שאנחנו נבראים. וזהו יסוד הראשון באמונה, ובוודאי זה צריך להביא אותנו לקבל עול מצוות מ"מ עיקר הראשון הוא להכיר שאנו נבראים והקב"ה הוא הבורא.

¹⁵ ר' שלמה וולבא הי' אומר דר' יחזקאל הוא היהודי האחרון שיצא ממצרים, וכשפגש הגה"צ רבי גדל אייזנר זצ"ל את ר' דן סג"ל שליט"א שלמד בפונוביז, שאלו האם כבר שמע מר' יחזקאל הרמב"ן בפ' בא.

פסח המבואר בד' הגרייז ע"פ הראשונים, ולפ"ז מבואר למה זה חלק ממצות והגדת לבנך דרך אם נצרף לחלק הסיפור גם ענין הכרת הטוב וחובת ההודאה להקב"ה אז נשיג התכלית המבוקש, ועוד יותר מזה ע"י מדת ההתלהבות שלו באמירת ההלל קובע עד כמה השפיע עליו סיפור יצ"מ. ולפ"ז יתבאר היטב מה שאמר גדעון **אמש הקרני אבא את ההלל** ולא אמר שסיפר לי יצ"מ כי עיקר הרושם על גדעון הי' מן ההלל של אביו שנתלהב כ"כ בסיפורי יצ"מ עד כדי שההלל הי' מתוך רגש עצום של הכרת הטוב, ובזה יש לרמוז סימנים האחרונים של הסדר **הלל נרצה** דגם אם קיים כל הסדר עדיין לא יתרצה אא"כ ההלל הי' בשלימות. ע"כ ממורינו המשגיח זצ"ל.

העיקר הוא לבוא לעבודות ולקבלת עומ"ש

עכשיו נבוא לדברי ר' ירוחם [בדעת חכמה ומוסר ח"א קמ"ד ועוד מקומות וכן במכתב האריך בזה] דלא מספיק בהכרת הטוב גרידא, אלא דעיקר תכלית הלילה הוא להביאנו לקבלת עול עבודות ית' וכפורש בפסוקים להיות לכם אלקים, ואנכי ה' אלקיך, דזהו עיקר ההוצאה כדי שנהי' עבדים אליו, וטעות מי שחושב שהתכלית הוא האמונה שיתאמתו אצלנו הניסים ויכולת הקב"ה דעיקר הוא שיצא מזה עבודות, דאל"כ ל"ל לראות כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים, וכמ"ש **רמב"ן** יתרו משל למלך וכו' קודם תקבלון מלכותי ואז אגזור עליכם גזירות, וכל ענין הכרת הטוב הוא רק ביוצא מזה עבודות אבל סתם הכרת הטוב אין לו ערך, ולזה א"ש דאפילו כולנו חכמים דאין המצוה בידיעה והכרה רק מדות, וכל הפעולות של ליל הסדר דבעי' מעשה דוקא, דגוף האדם מתפעל רק ע"י מעשים, ואלו הן מעשים של עבודות. ובשעת שאומר הלל בליל הסדר יש לו לחשוב ע"ז שמקבל עבודות ית'. ועד"ז האריך הגה"צ ר' אבגדור מילר זצ"ל בשיחותיו דמי שלא קיבל על עצמו איזה קבלה בתיקון המדות בליל הסדר לא עשה כלום דזהו עיקר העבודה לקבל עול מלכותו, ותיקון המדות הוא השורש לכל הנהגת האדם.

ועיי' בספר הנפלא ירח למועדים להג"ר ירוחם אולשין שליט"א [בחלק המאמרים] שהאריך בכ"ז, וכתב דגם ר' יחזקאל מודה דהעיקר הוא להגיע לעבודות ולקבלת עומ"ש ועבודות, והכניס גם עבודת ההודאה כיון דזה מביא העבודות, אולם כבר הערנו לעיל דגם אם המטרה הוא קבלת עומ"ש, מ"מ יש לדעת מהו עיקר חפצא דמצוה בליל הסדר. ושם בחלק השיעורים הביא מהרב מפונוביז זצ"ל שביאר דענין סיפור יצ"מ הוא מדין ת"ת והאריך בזה.

גם הגר"ח פרידלנדר זצ"ל [בשפתי חיים ח"ב עמוד רע"ו] האריך דעיקר הנקודה הוא להגיע להכרת הטוב ושזה יביא אותו לעבודות, והביא משנ"ת במשנת ר' אליעזר

והג"ר יצחק דוב קופלמן זצ"ל ר"י לוצערן הי' תמיד מרעיש ע"ז דזהו עיקרו של ליל הסדר ותלמידו הרב משה עזריאל נויפלד שליט"א הוציא הגדה שכולה בנוי על רעיון זה, לבטאות ההכרת הטובה להקב"ה. וכן ממה שבחר בעל ההגדה דוקא פ' מקרא ביכורים לספר ביצ"מ נראה שעיקר מה שאנו רוצים זה ביטוי הכרת הטוב. [אולם עי"ש בהגדה שהבאנו טעם אחר] ות"ח חשוב אחד שליט"א טען כלפי אלו המאריכים בהלל בביהכ"נ, ובבית בשעת הסדר ממהרים בחלק ההלל כדי לתפוס אכילת מצה קודם חצות, בשעה שעיקר מטרת הסיפור הוא להגיע לחלק ההלל.

והגאון ר' אלי' ברוך פינקל זצ"ל¹⁶ גם הלך בדרך זה, ואמר דלכן מעולם לא הבין מהו קושיית העולם מ"ש מצות זכירת יצ"מ בליל פסח משאר הלילות [ולשורת חת"ס או"ח ט' החילוק הוא דבעי' בפה דוקא ולא סגי בהירהור, ובמנ"ח מצוה כ"א הוא שיש מצוה להגיד לבנו דוקא] וידועים ד' הגר"ח בזה דיש ג' נפק"מ: שיהי' דרך שו"ת ושיהי' מתחיל בגנות ומסיים בשבח, וגם לפרש טעמי מצה ומרור [הובא בעמק ברכה הגדה] והוסיף שם דלהגר"ח צ"ל דהלל הוא כבר דין אחר. והק' רא"ב זצ"ל דהרי ברור מלשונות הראשונים, דהמצוה הוא לספר בשבחו של מקום על שהוציא אותנו ממצרים, אבל שאר הימים ענינה זכירה בעלמא כדי להשריש בנו יסודות האמונה, וכ"מ ממה שבחרו דוקא בפ' מקרא ביכורים, דענינה הכרת הטוב ושבח להקב"ה, וגם דקדק מגדעון שאמר הלשון **אמש הקרני אבא את ההלל** הרי דהלל הוא חלק מסיפור יצ"מ, וכן מבואר **מרש"י פסחים ל"ו**. דכלל ההלל כחלק ממה שעונין עליו דברים הרבה וע"ע שם הרבה ענינים שיישב לפ"ז.

הסיפור מתוך רגשי הכרת הטוב הוא חלק

ממצות והגדת לבנך

ומורינו המשגיח הגרמ"ח סלומון זצ"ל [מתנת חיים מועדים עמ' רצ"ג] דייק מד' הרמב"ם בסה"מ קנ"ז דלהודות להקב"ה על הניסים הוא חלק ממצות והגדת לבנך, וביאר ע"פ ד' חובת הלבבות [בתחלת שער עבודת האלקים] שביאר הטעם שהקדים שער הבחינה לשער עבודת האלקים כי כפי שיעור הכרת הטוב שיש לו להקב"ה כך יקבל עליו עומ"ש. והנה אם נתבונן בג' מכות ראשונות נר' שהקב"ה לימד אותנו פרק בהל' הכרת הטוב בזה שנעשו ע"י אהרן ולא ע"י משה, והטעם שלימד אותנו עם המכות דוקא, י"ל דלימוד האמונה צריך להיות ביחד עם שיעור על הכרת הטוב דבלי זה לא יועילו שיעורי האמונה כלום, וזהו עניינה של הלל של שירה של ליל

¹⁶ בספר משלחנו של ר' אלי' ברוך.

עבודת ציפוי למשיח

והג"ר ישראל דוד שלעזינגר שליט"א הגדיר עבודת ליל הסדר, דמתחלק לשתיים עבודת השרשת האמונה ועבודת הבטחון. דבטחון ענינו שהקב"ה יעזור לנו ויושיע אותנו מן הגלות המר הזה עד שכבר הוא מודה ומשבח להקב"ה ע"ז, וחלק הראשון של ההגדה אנו משרישים אמונה ע"י סיפור מה שהי' במצרים והניסים הגדולים שנעשה לנו, ואח"כ שכבר השרשנו האמונה מגיע חלק ההלל שגם שאנו עדיין בגלות מ"מ אנו כ"כ בטוחים שהקב"ה יגאלנו לכן אומרים הלל וכמ"ש ואני בחסדך בטחתי וגו'. והמשילו בזה משל למי שזכה בהרבה כסף בפייס ועשה לזה סעודה גדולה, וא' רצה לראות הכסף שזכה בו, ואמר שעדיין לא קיבלו ולתמיהת חבירו א"כ על מה הוא עושה סעודה, אמר דכיון דבטוח כ"כ שיקבל הכסף, כבר יכול מעתה לעשות סעודה, כן אנו בטוחים כ"כ שהקב"ה יגאלנו ולכן אנו כבר עכשיו מודים ומשבחים להקב"ה באמירת הלל והודאה.

ומה ששייכא עבודה זו בליל הסדר דוקא יוסבר ע"פ הסמ"ק בתחלת הספר, ששאל כמה דנאמר חיוב לצפות לישועה דמנ"ל חיוב זה, וכתב דזה נובע ממצות אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים דה"ק "כשם שאני רוצה שתאמינו בי שהוצאתי אתכם כך אני רוצה שתאמינו בי שאני עתיד לקבץ אתכם" הרי דהחיוב לצפות לישועה הוא פרט באמונת יצ"מ ולכן זה חלק מהותי בליל הסדר. ולכן צריך במשך ליל הסדר לשבת בהרגשה שכבר נמצא בבית המקדש. וכפי שיבואר.

וכן יבואר ע"פ דברי הבית הלוי פ' בא דכיון דהוקדם הגאולה, לכן עוד הי' חסר להשלים הגלות, ולכן עדיין אנו מקוים להשלמת גאולת מצרים, וכיון שראינו שהקב"ה גאלנו מצרים, הרי ממילא אנו מובטחים על הגאולה העתידה, וכדכ' הספורנו עה"פ ליל שימורים הוא לה', דאז שמר והמתין מתי יכול לגאלינו, ואח"כ ממשיך "שימורים לבני" לדורותם" שעדין עכשיו שומר ומצפה לגאלנו. וכן אנו אומרים במוסף "והוא יגאלנו שנית" היינו דגאולה העתידה הוא השלמה וגמר לגאולת מצרים.

נוסח הרמב"ם בתחלת ההגדה הוא "נוסח הגדה כשישראל בגלות בבהילו יצאנו ממצרים" והכוונה דכך צריך להתחיל שיצאנו ממצרים, דכיון דהי' בחפזון לפני הזמן, לכן עדיין אנו באמצע הגאולה, והגמר יהי' בביאת המשיח וזהו ההמשך השתא הכא וכו' כיון דזה לנו לחיזוק שעדיין יהי' לנו הגאולה.

והאריך טובא דחזינן דכל הסדר בנוי בצורה שאנו מדמים כבר בעצמינו שכבר ביהמ"ק קיים ואנו מבטאים

פ"ז שאמר הקב"ה לישראל אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך ממצרים ותזהרו שלא תהיו כפויין טובה, שכפוי טובה אינו יכול לקבל עומ"ש, וכן אמר יהושע לישראל אם כפיתם טובה א"א לעבוד את ה' ואח"כ בעמ' רפ"ד הביא מחובת הלכות בענין זה ומאכן עזרא ורמב"ן עה"פ אנכי ה' אלקיך וגו' מבית עבדים דהקב"ה רוצה שנכיר טוב על שהוציאנו ממצרים כדי שנהי' לו לעבדים, והביא ע"ז דברי רבי ירוחם הנ"ל, וכתב דהדרך להגיע להכרת הטוב הוא רק ע"י ידיעת כל פרטי הסיפור ע"י שמחדש אצלו הטובות שעשה לו הקב"ה. ולכן מתחיל בגנות ומסיים בשבח וזה"פ דאר"נ לדרו עבדי' אדון שמוציא עבדו לחירות ונותן בגמ' קטז. לו גם כסף וזהב, א"ל עליו להללו ולשבחו א"ל פטרתן מלומר מה נשתנה, מבואר דהעיקר הוא להלל ולהודות וכו' ולפ"ז הודאה והלל ועבודת הולכים ביחד, דהכרת טובה מביא להלל והודאה וממילא מביא לעבודת. גם הגה"צ שלמה ברעוודא זצ"ל [בספרו ליל שימורים] האריך טובא ביסוד זה, וע"ז בנוי כל ספרו שם, וכתב שדרש זה לפני פסח להרבה ת"ח והרבה אמרו לו שזה הי' חידוש בעיניהם.

והנה לשון הגמ' תמיד הוא אגדתא והלילא גם ברש"י לו. ד"ה עונין עליו דברים הרבה דהיינו הגדה והלל, משמע דיש כאן שתי ענינים ויתכן דעיקר מטרת הגדה להביא להלל, אלא דצ"ע דחלק ההלל אינו מדאורייתא, וכן נקט מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל ויתכן דחז"ל תיקנו לקיים המצוה דאורייתא בצורה של הלל, ויל"פ דצורת הסיפור צ"ל באופן של כאילו היום יצא א"כ זה מחייב הלל דהרי נעשה לו נס עכשיו, אולם ר' אלי' ברוך פינקל זצ"ל צידד לחדש להנ"ל דהלל דליל הסדר דאורייתא כיון דזה ועיקר הסיפור בליל הסדר.

יציאה ממערכת הטבע

באופן אחר לגמרי הראה ידידי הרב אברהם אהרן קויפמן שליט"א מה שנתבאר בהקדמת הגדת יד מצרים להג"ר יצחק אייזיק חבר זצ"ל ובדרך זו הלך הג"ר משה שפירא זצ"ל דעיקר נקודת הסיפור הוא שכלל ישראל יצאו ממערכת הטבע ונכנסו למערכת אחרת לגמרי, וזה ע"י שהקב"ה השפיל שרי מעלה ורומם את ישראל, ומעכשיו נעשו כלל ישראל מציאות אחרת לגמרי במערכת של נס, ונעשו חלקו של הקב"ה ואשר בחר בנו מכל עם, וטעות העגל הי' של ידעו כ"ז וצריך להדגיש ד"ז בכל ההגדה והג"ר ראובן לויכטער שליט"א חיבר הגש"פ שכולו בנוי על מהלך זה.

אולם דודי הגה"צ רבי יצחק ראקאו שליט"א אמר על כל הצדדים דהיינו הך, דהעיקר הוא להשריש אצל כולם שיש רבש"ע בחיים שלנו, ומובן דזה מחייב הכרת הטוב ועבודת להקב"ה והא בלא הא לא שייך לדון כלל.

הגדה ש"פ נכלל בו דברים הרבה

והנה מו"ר הגרצ"מ זילברברג שליט"א תמיד מרחיב במה שגילו הצדיקים, דהגדה של פסח מציאותו עונין עליו "דברים הרבה" היינו דכל תיבה וכל קטע של ההגדה כולל בתוכו דברים וענינים הרבה, שהקב"ה סידר שכל תיבה ותיבה של ההגדה יפעל דברים הרבה אצלנו ואצל דורותינו, וכל שנה מתוסף והולך השפעת דברים הרבה בלי שיעור וגבול, ולכן זה נקרא ליל הסדר שאין לנו שמץ השגה כמה אנו פועלים בלילה הקדוש הזה, שהקב"ה לוקח ההגדה שלנו ומסדר אותם לפעול על ידם כל מה שאנו יכולים וצריכים לפעול, ובעיקר זה נפעל בח"י קטעים ד"הא לחמא עניא עד גאל ישראל" שיש בו אלף תת"כ תיבות כמו מספר שמות הוי"ה בכל התורה, דכל תיבה מהגש"פ מכוון נגד שם הוי"ה בתורה, ולכן נמשך מתוכם השפעות בלי סוף.

יש ד' ענינים הנכללים בכל קטע של ההגדה:

א: הקב"ה מפעיל בכל תיבה כח מיוחד שנוכל להאיר האמונה והאהבת ה' בצאצאים שלנו, אף שאין אנו מרגישים בזה ולא רואים כלום על הילדים, מ"מ כח הקדושה של התיבות פועלים כן ממילא, וכאן יש להוסיף מה שרואים שהרבה מן ההגדה בנוי על דרשות מפסוקי התורה, כיון דכח קדושת תורה שבכתב הוא כ"כ עצום ונורא עד שזה כמו פצצת אטום לנשמתנו ולנשמת ילדינו ולכן יש לכוון היטב כל פעם שאנו אומרים פסוק בתורה.

ב: בכל תיבה ותיבה מונח ג"כ תפלות ותחנונים על מה שאנו צריכים ברוחניות ובגשמיות, וגם אם לא יפרט להדיא תפלות ותחנונים מ"מ כבר מונח כן ממילא והקב"ה מקבל זה כאילו התפלל, ולדוגמא בעת אמירת "ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו" אינו רק בגדר סיפור דברים בעלמא כדי להודות להקב"ה על מה ששמע תפלותינו, רק בעצם אמירת ונצעק אנו מצטרפים לרבבות התפלות שנאמרו ע"י כלל ישראל במשך ימי גלותם, והי' יהודי פשוט שפעל ישועה גדולה באמירת ונצעק, ¹⁷ וכן א' פעל ישועה באמירת גאל ישראל, וכן הסיפור הידוע בהגלח ששמו הי' דיינו שעשה צרות אצל המלך, וכ"ז נכלל בדברים הרבה של כל תיבה וכל קטע של ההגדה ש"פ.

ג: בכל תיבה ותיבה מונח ג"כ שיר והלל להקב"ה, שנא' השיר יהי' לכם כליל התקדש חג, שמציאות ליל החג הוא כולו שיר והלל, ומאיר כאן ההארה של מקרא ביכורים, דוענית ואמרת בקול רם שאינך כפוי טובה.

אמונתנו שהקב"ה ישלח לנו אליהו הנביא. והביא זה מהנצי"ב בהקדמתו להגש"פ שהדגיש ד"ז ממה שזה הפעם היחיד שאנו עושין זכר לקרבן באכילה בפועל ע"י כורך, ואנו אומרים זכר למקדש כהלל בזמן שביהמ"ק וכו' אבל שאר קרבנות כל ימות השנה אנו רק אומרים בפה, ובזה מקיימים ונשלמה פרים שפתינו.

גם מה שאנו לובשין קיטל זה בשביל שהיו לובשים בגדים מיוחדים כשהיו אוכלין קדשים, וכן אנו מטבילים לדבר שטיכולו במשקה שאין אנו עושין כל השנה.

וכן בסוף הסדר אנו שרים אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב ו"אלמעכטיגע גאט" וכו' דאנו כ"כ מובטחים בגאולה עד ששרים נגונים ע"ז, וכן אנו מברכים אשר גאלנו וגאל את אבותינו וכו' והגיענו כן ה' אלקינו יגיענו למועדים וכו' הבאים לקראתינו לשלום וק' הלשון דהרי אנו הולכים לקראת הימים ולא הימים לקראתינו, אלא אנו מרגישים כבר הגאולה, ולכן נקטינן לשון זה.

וכן אנו אומרים כל ימי חיין להביא לימות המשיח וצ"ע לשון להביא וכ"ה רעק"א במשניות פ"א דברכות והגרי"ז פי' דחייב לילה ויום הוא שני חיובים אבל ימות המשיח הוא המשך לחיוב הישן, אבל התפארת שלמה פי' בכ"מ דעיקר תכלית דסיפור יצ"מ בלילה הזה הוא שיביא לאמונה שנזכה לימות המשיח.

וכן אנו מסיימים הכמה מעלות טובות ובנה לנו את בית הבחירה ולא מסיימים עם מלכות בית דוד וכדומה, דעיקר מה שצריך להרגיש בליל הסדר שאנו מובטחים שהקב"ה נותן לנו ביצת הבחירה.

ובזה א"ש מש"כ השפ"א [תרל"ה] דלכן נקרא ליל הסדר, כיון דבעצם הקב"ה הי' רוצה להוציאם בצורה שיהי' תיקון השלם, אולם הקב"ה הוציאם בחפזון שלא כסדר אבל אנו מנסים לעשותו באופן שנזכה להסדר הנכון שנזכה לגאולה.

וכן כל ענין פתיחת הדלת בשפוך חמתך פי' המטה משה סי' תרנ"ה להראות אמונתנו בביאת המשיח דבניסן עתידין להגאל ולכן פותחים הדלת דאם יבוא אליהו ימצא פתח פתוח ונצא לקראתו מהרה.

וע"ע מש"כ בשמו לקמן בענין אכילת שני תבשילין והביצה. וגם ראה לעיל שהארנו טובא בהא דביתו של אדם בליל הסדר הוא כביהמ"ק.

נמצא לפ"ז דעיקר המבט בשעת הסדר הוא התקוה לביאת המשיח, ואי"ז סתירא למשנ"ת לעיל להשריש אמונה וקבלת עומ"ש והכרת הטוב דכולהו אתנאי ב'.

¹⁷ ראה לקמן בהגש"פ על "ונצעק" בהערה שהובא הסיפור המלא ומה שהי' גם בזמנינו.

ואחרונים, והוא ביאר דכיון דצריך לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים ומתחלה יש להרגיש כאילו הוא עבד ממש, ואח"כ יש להרגיש כאילו יצא ממש, הרי יש כאן התהפכות אצל האדם וזה נחשב כהיסח הדעת לגמרי.

עניני ארבע כוסות

הנה מצות ד' כוסות הוא מן המצוות החשובות ביותר בליל הסדר, והם מקיפים כל ליל הסדר מתחלתו ועד סופו, וכל התחלת פרק ערבי פסחים הוא במצוה זו, כדתנן ואפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבעה כוסות של יין ואפי' מן התמחוי.

ויש להעיר דלמה דלא כתוב במשנה דחייב בהיסיבה וד' כוסות וכבר העיר בזה בחי' חת"ס עי"ש תירוצו וכ' דמי שדעתו רחבה מדעתינו יר' ליישב דקדוק לשון משנתנו על דרך היותר נכון, והנה בוודאי אין בידינו ליישב הכל אולם עכ"פ לענין ד' כוסות י"ל דהתנא בא להגדיל הנחיצות בקיום מצוה זו וכדפי' הרשב"ם דקאי אגבאי צדקה אבל ה"ה אם לא יתנו לו צריך לחזור בכל כוחו אחריו וימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין לד' כוסות. ובשאר מצוות הרי פסק ברמ"א סי' תרנ"ו ס"א דא"צ לבזבז יותר מחומש.²⁰ משמע דלפני שלומדים הלכות ארבע כוסות צריך לדעת גודל הנחיצות לחזר אחריהם וא"כ גם להעמיק ולהתבונן במשמעות ד' כוסות.

והנה באמת בבבלי לא מבואר כלל טעמא דד' כוסות וכמו שנאריך בזה לקמן בעז"ה, אולם ברש"י ורשב"ם מביאים ד' הירושלמי דזה כנגד ד' לשונות של גאולה, וא"כ כדי לעמוד על סודן של הד' כוסות עלינו להעמיק במשמעות ד' לשונות של גאולה.

ביאור ד' לשונות של גאולה

לכן אמר לבנ"י אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי וגו' וגאלתי וגו' ולקחתי וגו' [שמות ו-ז]

הנה אם יש כאן ציווי מיוחדת מהקב"ה למשה רבינו ע"ה שיגיד לנו ד' לשונות אלו של גאולה, וזהו פתיחת כל הפרשה, א"כ מבואר דכדי לזכות לגאולה הי' לנו להתעמק בד' לשונות אלו והמשמעות שבהם, דאל"כ

ד: ע"י כל תיבה ותיבה שאנו אומרים בהגדה, ממילא הקב"ה גם מאיר לנו הארות עצומות באמונה ואהבת ה' ותשובה, וכמ"ש ולמען תספר באזני וגו' וידעתם כי אני ה', היינו שעי"ז אתם בעצמכם תדעו כי אני ה'. ואף שאינו מרגיש אצלו שום שינוי, ידע נאמנה שנשמתו נהפכה ונעשה יהודי חדש ממש, ובזה מובן הסיפור שפעם כשהגיע ר' יהודה לייב אביו של ר' מוטל סלונימער ל"ועכשיו" קרבנו המקום לעבודתו, התלהב כ"כ עד שרקד וקפץ על השלחן עד שכל השלחן התהפך, דהיינו דהול"ל ואח"כ ולמה כ' ועכשיו¹⁸ אלא דאפשר עכשיו להתחדש, וצ"ב דלכ' הווארט של "ועכשיו" הוא ווארט יפה להגיד בשלחן עורך שצריך לחיות עם ההווה ושאפר להתחדש, אך מה ענין ההתלהבות והקפיצות והריקודים, אלא שנכלל בזה דבשעה שאמר ועכשיו אכן האיר לו הקב"ה הארות עצומה, שעכשיו ממש יוכל להתהפך לגמרי ולהתקרב להקב"ה.

עכ"פ המבואר מזה, דבעצם יש הרבה עבודות בהגדה של פסח וק' לכוון על הכל, אבל הקב"ה השפיע בהגדה ש"פ דברים הרבה מאד עד שכל הענינים נעשים ממילא, וא"כ יתכן שגם אם נימא שהעבודה הוא אמונה וגם קבלת עומ"ש וגם הכרת הטוב וגם ציפוי וייחול לביאת המשיח, וגם ההבהרה שנתהפכנו לעם אחר מחוץ למערכת הטבע, ולא נצליח לכוון בכל אלה, מ"מ עצם המילים הקדושות ישפיעו עלינו כ"ז, וכדאי להתפלל להקב"ה מקודם, שיושפעו כל ההשפעות של התיבות הקדושות, אז ממילא יצא מן הלילה הקדוש הזה מלא וגדוש באמונה ואהבת ה' ושיר והלל להקב"ה.

אריכות הגדה לפני אכילה

מה שאנו מאריכים הרבה בהגדה והלל לפני האכילה ולא כבכל יו"ט, דאנו מתחילין מיד עם הסעודה, ביאר מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל¹⁹ כיון שבתחלת הסדר אנו עדיין בהרגשת השיעבוד וכפי שאמרנו הא לחמא עניא ממילא אנו רוצים להרגיש הרעבון ולזה נרגיש עוד יותר כאילו יצאנו ממצרים.

ועד"ז ביאר מו"ז הגה"צ רבי יעקב סניידערס זצ"ל בהא דמברכים על כל כוס וכוס וכבר האריכו בזה ראשונים

¹⁸ ואחי הרב יעקב שליט"א מצא הערה זו בהגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים [ליבוויטש].

¹⁹ בהגדת גן רב להרב אלי קאהן שליט"א שהי' מסב הרבה אצל מו"ז זצ"ל בליל הסדר, ורשם הרבה דברים מפיו, ונקרא ג"ן על שיש יש בו נ"ג ד"ת ממו"ז על הגש"פ ורב ר"ת שמו של מו"ז, [בנציון ראקאון] וג"ן הוא גם מספר הבית ברחוב שהי' גר בו, וביתו הי' כמו גן שכולם יכולים ליכנס וליהנות מפירותיו. וכל מה שיובא להלן בשם מו"ז זצ"ל בסתמא הכוונה להג"ר בנציון זצ"ל ורוב הדברים מהגדה זו.

²⁰ אולם בבבליה"ל שם ד"ה אפי' תמה דמ"ש כל המצוות מד' כוסות ונר חנוכה דצריך לחזור על הפתחים ואפי' תימא דפירסומי ניסא שאני, הלא גם בנר שבת מבואר בסי' רס"ג ס"ב דצריך לחזור על הפתחים [אולם בבבליה"ל רס"ג ס"ב ד"ה אין לו ביאר נר שבת שאני משום שלום ביתו ונר ביתו גם עדיף מד' כוסות כמבואר במשנ"ב סי' תע"ב סקמ"א בשם מג"א.

זוכין להשראת השכינה. ובאופ"א כתב בשנת תרמ"א כי גלות מצרים הי' כולל כל חלקי בני' בגוף בנפש ברוח ונשמה ופי' בשפתי צדיק אות ה' דיש ד' מיני גליות שמי שלא נשתקע כ"כ בחטא ואז רק נשמתו בגלות, ולזה די לו בלשון א' של גאולה, ומי שנשתקע יותר בחטא אז אף בחי' הרוח בגלות וכן בנפש וגוף, ואף מי שנשתקע בכל הד' בחי' דחטא וגלות מ"מ יש לו תקנה ע"י ד' לשונות אלו. עוד רמז לד' מינים בכלל ישראל כמבואר אצל ד' מינים יש שיש בו טעם וריח ויש טעם בלי ריח ולהיפך ויש שאין להם כלום ולכולם יש תקנה. עכ"פ מבואר היטב הנחיצות של ד' לשונות אלו שמכוחה נגאלנו, ומכוח אנו יכולין למשוך גאולה בכל שנה שנה ושנה.

ד' כוסות כנגד ד' לשונות של גאולה

והנה מבואר ברש"י ורשב"ם ריש ערכי פסחים [צט:] דהחיוב לשנות ד' כוסות הוא כנגד ד' לשונות של גאולה הכתובים כאן בפ' וארא. אולם בבבלי אין שום רמז לזה ע"י מה שהארכנו בענין זה לקמן בענין איסור להוסיף על הכוסות.

וד' רש"י ורשב"ם מקורם בירושלמי [פ"י פסחים ה"א סח:]: דפריך באמת "מנין לארבעה כוסות? רבי יוחנן בשם ר' בנייה כנגד ארבע גאולות לכן אמור לבני' וגו' והוצאתי והצאתי וגאלתי ולקחתי, ריב"ל אמר כנגד ד' כוסות של פרעה וכוס פרעה בידי וגו' ר' לוי אמר כנגד ד' מלכיות ורבנן אמרי ד' כוסות של פרעניות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם כי כה אמר ה' וגו' וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ארבעה כוסות של נחמות ה' מנת חלקי וכוסי" וגו' ועד"ז במדרש [ב"ר פ"ח] אחרי שהובא כוסות של פרעה "מכאן קבעו חכמים ד' כוסות של ליל פסח" וההמשך כמ"ש בירושלמי. ועוד טעמים רבים נאמרו בראשונים ואחרונים על ד' כוסות אולם עיקר הטעם הוא נגד ד' לשונות של גאולה.

וצע"ט למה לא שאלו כן בבבלי דמ' דא"צ הסבר כיון דאין כאן דבר מכוון במס' ארבע דוקא.

והנה השאלות ורי"צ גאות וס' העיטור גרסו בירושלמי מנין לד' כוסות מה"ת, משמע דזה דאורייתא וכן הוכיח הכלי חמדה ר"פ וארא מד' ירושלמי פ"ג דשקלים ה"ב, אולם במדרש שם מבואר להדיא "שקבעו חכמים" וכן בבבלי מבואר להדיא דחיוב ד' כוסות הוא רק דרבנן [פסחים קי"ז: ד' כסי תיקנו רבנן ובדף קט: כיצד תקנו רבנן דבר שיבוא לסכנה וכו'] ד' כסוסות תיקנו רבנן דרך חרות וכו' וכ' הרבה ראשונים דהפסוקים המובאים בירושלמי הוא רק אסמכתא. ובשפ"א [פסח תרנ"ג ד"ה כתיבן כ' דחז"ל תיקנוהו רק אחרי החרבן כשנחסר ק"פ, ובמגלה עמוקות

הי' סגי שגיד לישראל הבשורה על הגאולה באופן כללי, ומה גם שכבר בישר להם בפ' שמות שיגאלו, ובהכרח שיש כאן משמעות מיוחדת בגאולה.

ואכן משה רבינו אמרו לבני ישראל, אלא שלא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, והי' נראה כאילו לא פעל בזה כלום, וא"כ לאיזה תועלת אמרו הקב"ה למשה שגיד לבני' אכן כבר כ' השפ"א תרל"ט דודאי נשאר להם קצת רושם מדיבורים אלו ואחר הגאולה נתברר להם למפרע כל הדיבורים, ובליקוטי יהודה בשם אמרי אמת דבוודאי בפנימיות שמעו בני' ורק בחיצוניות לא שמעו וכרמב"ם פ"ב מגירושינן לענין גט מעושה, וזה לימוד גדול לעבודת ה' שאף שאינו מרגיש שינוי לטובה יעשה את שלו, כי באמת הכח חודר לפנימיות הנפש ועושה בו רושם. וראה עוד להלן בזה. ויש להוסיף עוד, דלשונות אלו נשארו לנו לדורות שכל פעם בליל הסדר כשנשתה ד' כוסות המרומזים נגד ד' לשונות אלו וכיבואר לקמן, נקבל בתוכינו כוחות של גאולה.

והנה מקודם יש לבאר מה מונח בד' לשונות אלו, נאגב הפשטות דלשון רביעי הוא ולקחתי אולם ד' הגר"א דגאלתי מתחלק לשתיים לזרוע נטוי' ושפטים גדולים] וכ' ברמב"ן דוהוצאתי קאי על כובד משא מצרים והצאתי הוא שגם אחרי היציאה לא נצטרך לתת להם מס, וגאלתי היינו שע"י השפטים יאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשינו וא"כ יהי' זה בדרך פדיון מכה. וכלי יקר ואוה"ק ואדרת אליהו כ' דוהוצאתי הוא על עיקר העינוי והשיעבוד והצאתי הוא על הפסקת העבודה לגמרי וגאלתי הוא עצם היציאה, וחיד"א בפתח עיניים פסחים קט: פי' דהי' כמה שלבים דבניסן התחילו המכות וממכת דם הוקל מעליהם תוקף השיעבוד, ובתשרי פסקה העבודה כמבואר בר"ה י"א. ובניסן נגאלו.

וצ"ע למה באמת לא נעשה כל שלבי הגאולה כאחת ואז לא נצטרך ד' לשונות של גאולה, ותי' בהעמק דבר, דלא הי' שייך לישראל שהי' בשיא השפלות משעובדים בחומר ובלבנים, שיעלו בזמן מועט להיות ראויים למעמד הר סיני וקבלת התורה, ולכן הי' נדרש להיות לאט לאט.

ובשפ"א [תרנ"א תרנ"ח תרס"ד] פי' ענין ד' לשונות ביתר עומק כי האדם כלול מד' יסודות אש רוח מים עפר, ויש להם פנימיות, וצריכין גאולה מן הגשמיות ולכן יש ד' גאולות, שצריך הנפש להיות נגאל מד' יסודות הגשמי וזהו עיקר הגאולה, שיתמשכו יסודות הגוף אחר יסודות הנפש וזהו כח ד' מלכיות ובכל גאולה מאותו מלכות נגאל יסוד אחד, וזה ד' לשונות של גאולה כי יש לד' יסודות שרשים גדולים מאתיות הוי"ה כידוע, ובכח ג' אבות ודוד המלך יכולין לברר הד' יסודות וכשנתבררו

שנגאלנו ממנו, ות"ל שנים אלו הוצרכו לטהרם מזוהמתם, וזוהמא זו בא ע"י יין דעץ שאכל אדם הראשון גפן הי', ולכן תיקנו ד' כוסות על היין להראות חסדי ה' שנגאלנו מד' חלקי זוהמא. אולם עדיין ל"ש לד' לשונות גאולה דוקא.

ג: בבני יששכר [ניסן מאמר ד' דרוש ג'] פי' דכוס בגי' אלקים ובגלות מלוכש השגחת ה' בהנהגת "הטבע" בגי' אלקים וכן יין הוא התגלות דבר הטמון בתוך הענבים, וד' כוסות בא להודות על גאולת ד' גליות, דגלות מצרים השורש לכל הגליות.

ד: במשך חכמה כאן פי' שכלל ישראל גדרו עצמן מן העריות והרי גזרו על סתם יינם משום בנותיהם, וע"כ אנו שותים יין להראות על הבדלתינו מן הגוים ועי"ז נגאל בגאולת עולמים.

ה: בשם משמואל [הגדה סוף ענין ד' כוסות] פי' דיין גורם ביטול הדעת דכפי ביטול הדעת להקב"ה, כך נותן לו הקב"ה דעת בקדושה עמוקה יותר, ולכן תיקנו על יין להשפיע לאדם דעת יותר נעלה, והביא מאביו האבנ"ז דזה ענין שתיית יין בפורים לבטל דעת דעמלק, וכ' ששמע מאביו שהגיש הר"ר בונם מפשיסחא בליל פסח להרה"ק רמ"מ מקאצק את הגדולה שבכוסות וטעמו שמוח גדול צריך כמות גדולה של יין כדי לבטל דעתו.

ו: בחת"ס [בחי' פסחים צט:] תמה על עצם הקושיא, דאטו תיקנו לאכול ולשתות הרי נגד ד' לשונות תיקנוהו חכמים והואיל וקי"ל [ברכות לה.] דאין אומרים שירה אלא על היין ולכן תיקנו קידוש והבדלה ובהמ"ז ונישואין על היין, ה"נ ד' שבחים אלו בעי' ד' כוסות, ובדין הוא דהו"ל מתני בריש ע"פ ולא יפחות אדם מד' שבחים שהם העיקר והכוסות טפילה להם, רק דכיון דעסיק במה ליתן לעני מיירי בכוסות, ובסדר משנה שלפנינו יפורש כל כוס וכוס מה אומר עליו. [אגב מבואר בד' החת"ס דעיקר תקנת ד' וכוסות הוא הדברים הנאמרים על הכוס ודין הכוס הוא רק טפל, וזה דלא כד' הגרי"ז בד' הרי"ף והרמב"ם דתרי דיני יש בד' כוסות א: עצם שתיית ד' כוסות דרך חירות ב: שיהי' אלו כוסות של ברכה, וד' החת"ס מתאימים עם מש"כ הגרי"ז בד' התוס' דעיקר הדין הוא רק שיהי' כוס של ברכה וא"כ י"ל דעיקר מה שרצו חכמים הוא השבחים רק שתיקנו שיהי' על היין מדין שירה על היין והארכנו בכ"ז לקמן]²²

[וישלח ד"ה בזה] כ' דהאבות שתו ד' כוסות וזהו היין שהגיש יעקב לאביו בליל הסדר.

והנה לד' הירושלמי והמדרש דד' לשונות מרמזים לד' שלבי גאולה בזמן יצ"מ צ"ע למה לנו להדגיש זה, הרי בסופו של דבר נגאלנו לגמרי ולמה יש לנו להדגיש מה שהי' לפני שנגאלנו לגמרי, וכ' בספר המכתם פסחים צט: דכיון דיש כאן ד' ענייני גאולות, יש לנו להודות להקב"ה על כ"א בפנ"ע, דלרוב קושי השיעבוד שהי' לנו הי' מספיק שיקל מעלינו העול ההוא גם אם היינו נשארים במצרים, ואעפ"כ הוצאנו הקב"ה מממשלת פרעה ולא די בזה אלא גם עשה בהם שפטים, וגם בזה הי' מספיק ולא הי' צריך לקחת אותנו לעם אולם הקב"ה עוד הוסיף בחסדיו לקחת אותנו לעם. ולפ"ז הוא כדרך הפיוט "אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו וכו'". אולם לד' שפ"א הנ"ל א"ש יותר דכל לשון מיוחד לסוג גאולה אחרת א' לנשמה וא' לרוח וכדו' וא"כ בוודאי נצרך להדגיש כ"א במיוחד.

והנה אחרי שד' לשונות אלו הם הפתיחה של כל הגאולה, משמע שעד כמה שאנו משרישים בתוכינו עניני ד' לשונות אלו ככה נזכה לגאולה, א"כ מבואר היטב למה תיקנו ד' כוסות כנגד ד' לשונות אלו. אלא שצ"ב דלפי גודל החשיבות של ד' לשונות אלו הו"ל להיות באמת דין דאו' ולמה הוא רק תקנ"ח, וביותר ק' דחזינן דד' כוסות מקיפים את ליל הסדר מתחלתו ועד סופו יותר משאר מצות דאו' דמצה הוא רק באמצע וכן ק"פ, אולם ד' כוסות הוא מתחלה עד סוף והרי זה רק דרבנן.

מה שתיקנו על היין דוקא

עוד צ"ע למה תיקנוהו על היין דוקא הו"ל לתקנו על ד' מצות וכן באמת הק' המרדכי [פסחים רמז תריא ד"ה ולא יפחתו לו],

ותי' השלה"ק [בהגהותיו בגדי ישע שם] דלכן הביאו בירושלמי הטעם של חלום שר המשקים, ומישוב דרש"י צט: כ' טעם ד' לשונות גאולה וכדף קח. [ד"ה ד' כוסות] כ' טעם דשר המשקים. ועוד נאמרו בזה כמה תירוצים²¹ א: כיון דבלילה הזה קנו מדרגתם הגדולה, ושתי' מורה על מדרגה עליונה מן אכילה כי המשקה יותר דק ומורה על ענין פנימי, וכש"כ יין שהוא יותר פנימי. [מהר"ל גבורות ה' פ"ס ד"ה ובמדרש] אלא דלפ"ז ל"ש לד' לשונות אלו דוקא.

ב: בתורת חיים חולין צב. פי' דעיקר הגזירה הי' ת"ל שנה ומתוכם הי' קושי השיעבוד רק פ"ו שנים, שהוא חמישית הזמן הקצוב, וד' כוסות הם נגד הד' חלקים

²² ובגליון עיון הפרשה הביאו לתרץ ממרן הגר"ק זצ"ל דעיקר הכוסות נתקנו משום שמחת יו"ט, רק מה שהצריכו ארבע הוא מצד ד' לשונות, וזה מתאים עם ד' הגרי"ז בד' ראשונים דעיקר התקנה הי' השתיי', וכפשוט דברי רבא קיז: הארכנו בזה לקמן.

²¹ הובאו בהגש"פ מתיבתא.

הקשר לד' לשונות גאולה דוקא

אולם כל התירושים האלו לא מיישבים איך זה קשור לד' לשונות של גאולה דוקא. ומו"ז הג"ר בניציון זצ"ל הי' חוזר בזה על דברי הנצי"ב [העמק דבר כאן והעמק שאלה שאלתא ע"ז אות ד' ובהגדת אמרי שפרן דבר] לשונות של גאולה כ' ד' מדרגות של גאולה, דמתחלה הוציאם רק מעול סבלות מצרים, ואח"כ גאלם מעבודה, אך דעתם הי' עדיין נתון עדיין תחת שלטון ודעת פרעה ואח"כ גאלם גם מזאת, ואף הכניסם תחת כנפי השכינה, וע"כ שותים כוסות יין שכן אין לך דבר מאכל ומשקה שמשנה תואר פניו ודעתו של אדם כיון זכר לגאולת הדעת שנהפכו לבני חורין לגמרי, והוסיף מו"ז דהרי כשישראל יצאו ממצרים היו שקועים במ"ט שערי טומאה, ולכן יצאו בחפזון שלא יכלו להתמהמה, והעלה אותם הקב"ה למדרגות עצומות בקדושה כדי שיהיו ראויים לקב"ה נמצא שאצל כל יהודי הי' שינוי גדול במצבו הרוחני, וא"ש דיש לשתות יין דוקא שזה עושה שינוי באדם ואחרי כל כוס הוא מרגיש יותר שמחה, עוד ביאר, דכל לשון של גאולה מתייחס ליהודי במדרגה שונה במצרים, על דרך הארבע בנים, ולכן תיקנו ד' כוסות לד' דרגות בנגאלין. ועד"ז הי' מפרש הגרשז"א זצ"ל [להליכות שלמה פ"ט הערה 169] עפ"י המפרשים דד' לשונות הם במעלה אחת מעל השני, ולכן ביקשו חז"ל לקבוע ארבע פעולות שכל אחת מוסיפה על חבירתה וגורמת למעלה יתירה, וד"ז הוא רק ביון שבכל מאכל ומשקה ככל שמרבה בו מתמעט החשק וההנאה, כל יין כל שמרבה מתרומם ושמח יותר.

אולם עדיין לא מוסבר כ"כ למה זה רק תקנ"ח הרי לגודל חשיבות ד' לשונות של גאולה הו"ל להיות דאו', ועוד דלמה הם מקיפים כל סדר הלילה מתחלתו ועד סופו, וצריכים אנו לדברי הגה"צ שמשון פינקוס זצ"ל שפי' דד' כוסות מטרטן לעורר בנו ההתלהבות להגיע לדבקות בו ית', וכשתבונן נראה דיש הבדל בין מצה לד' כוסות, כללות ג' מצות הם החב"ד היינו ידיעת האמת לאמיתה, דלכן נקרא מיכלא דמהימנותא שמחדיר בתוכינו את האמונה בהקב"ה, ולכן צבעה לבן שהוא לא צבע אלא האמת כמות שהיא שמשמלת עצם קבלת החיים מהקב"ה. אך כללות ד' כוסות הוא הבינה היינו השבת דברים אל הלב כי ד' כוסות הם מצוות דרבנן שזהו חלק הבא מצידנו, כאן בא לידי ביטוי נקודת השמחה והרתיחה שלנו במצוות היום, ד' כוסות מלאים ביון שצבעו אדום כדם כי הדם הוא הנפש המבטא חיות הדברים, ומאחר והבינה הוא בלב הרי כדי לעוררה נדרש דוקא יין שעליו נאמר ויין ישמח לבב אנוש. ולכן לעומת המצה שמתקיימת פעם אחת בלבד בכל מהלך הסדר, הד' כוסות חובקות כל מהלך הסדר מתחלה ועד סוף,

קידוש על הכוס, הגדה על הכוס בהמ"ז על הכוס והלל על הכוס, מאחר ואת ידיעת האמת עלינו לראשינו ותו לא מידי, אבל את החשק ואת ההתלהבות חייבים לשמר מתחלת הסדר ועד סופו. ע"כ דבריו.

זכירה הוא תמיד על יין דוקא

ויש להוסיף דברי מו"ז זצ"ל שרמז ענין ד' כוסות בתורה דביצ"מ כ' ד"פ ענין זכירה א: בפ' בא זכר את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, ב: בפ' ואתחנן וזכרת כי עבד היית במצרים ג: בפ' ראה למען תזכר את יום צאתך וגו' ד: בפ' ראה וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, וא"כ כמו בקידוש דרשי' זכרהו על היין ה"נ יש לדרוש ד"פ זכרהו על היין, והרמב"ם כבר משוהו ביחד בפ"ז מחו"מ ה"א דיש לספר ביצ"מ בליל ט"ו שנא' זכור את היום הזה וגו' וכמו שנא' זכור את יום השבת לקדשו וא"כ יש להשוותם לענין יין ג"כ, ותכלית היין הוא להוציא סוד ההתלהבות להקב"ה, וא"כ ע"י ששותה יין יתעורר ויזכור ניסי יצ"מ ויתרבה בקרבו החשק והאהבה להקב"ה, ויוכל לקיים המצוה דזכור את היום הזה בשלמות השמחה. וכמו בשבת יש זכור ושמור ה"נ בפסח נאמר ג"כ שמור את חודש האביב.

ומו"ר הגרא"י ברזל זצ"ל פי' ההשוואה לשבת דהנה ד' הרמב"ם דהא דשבת הא זכר ליצ"מ ג"כ כמבואר בפ' ואתחנן היינו לזכר שהיינו עבדים והוציאנו לחירות והק' עליו רמב"ן דבמה זה ניכר דאולי אינו עובד כיון שאין לו עבודה, ותי' הרב זצ"ל דביצ"מ לא רק ששבתנו ממלאכה רק כל המציאות שלנו השתנתה ונהיינו מציאות חדשה ולכן בשבת הזמן לזכור יצ"מ שאדם בשבת הוא מציאות אחרת כמבואר במדרש בראשית דאינו דומה קירון עור פניו של אדם בשבת לימות החול, ²³ וכן ביצ"מ בנ"י יצאו מטומאה לקדושה, ואומות העולם היו תמהין על שינוי הגדול הזה ע"י מדרש שהש"ר פרשה ו' דגם בגשמיות הי' ניכר שהם אנשים אחרים וכש"כ ברוחניות, ולכן זכור את יום הזה שליצ"מ הוא כמו הזכור של שבת.

ולדברינו הנ"ל א"ש דכל ענין ד' כוסות הוא להורות על השינוי שנעשה בנו, וכן ענין על הכוס הוא לעורר בנו ההתלהבות והדבקות להקב"ה, ושני דברים אלו שייכם בשבת ג"כ ולכן בשניהם יש דין על הכוס דוקא.

²³ בדרך צחות אפש"ל הא דאמרי בשבת קמט. דאין רואין במראה בשבת, ומ' סתימת הדברים בכל גווני, אולם למסקנא שם יוצא דדוקא במראה של מתכות מחשש שמא יגזוז שערותיו המדולדלות, ודחוק, וכן הק' ראשונים הלא בלא"ה אסור להסתכל במראה מצד לא ילבש, וע"ד הדרוש י"ל הכוונה דל"ש כלל לראות במראה בשבת כיון שמראה רק משקף החיצונית של האדם ובש"ק היהודי משתנה לגמרי ברוחניות, ובמראה הוא רק רואה החיצונית שלו ויחשוב שככה הוא באמת גם בשבת.

והנה הרא"ש [שם בסי' ל"ב] כ' דגם לד' ר"ח בר רבא מוכח דבהמ"ז בעלמא א"צ כוס ביחיד, דאל"כ למה נקרא ארבע כוסות הא יש רק שתיים נוספות דקידוש ובהמ"ז יש בלא"ה, ובהכרח דבעלמא ביחיד א"צ כוס ובליל פסח יש להדר אחר ג' כדי שיהי' כוס, ובקידוש בעלמא אפשר בפת ובליל פסח יש לחזר אחר יין, אולם העולם לא נהגו להדר על זימון וא"כ נקטו דיחיד בעי' כוס ומה שנקרא ד' כוסות כיון דסו"ס ביחד הם ד' כוסות. והובא כ"ז בט"ז [סי' תע"ט סק"ג] וכבר תמה בפמ"ג שם דמה זה קשור להידור אחר זימון, הרי בלא"ה יש לברך על הכוס מצד ד' לשונות של גאולה. ונר' דהרא"ש אזיל כאן בשי' הבבלי דלא מוזכר ענין ד' לשונות של גאולה וכד' ר"ח בר רבא דלא ס"ל ד' כוסות תיקנו רבנן דרך חירות, ומ"מ הי' ק' לי' לרא"ש דאי כוס דקידוש ובהמ"ז הוא דין רגיל א"א שיהי' לו שם ד' כוסות, ובהכרח דגם לר"ח בר רבא יש הידור שיתחייב בבהמ"ז על הכוס וזה בשלשה דוקא ויחזר שקידוש יהי' על יין דוקא, אולם לד' רבא ל"ש כ"ז דהרי מעיקרא תיקנו ד' כוסות של יין גם בלי המצוות, וא"כ אין כל קושיא למה נקרא ד' כוסות.²⁴

מח' ראשונים אי עיקר ד' כוסות הם

השבחים או השתיי'

והנה בתוס' ר"פ ערכי פסחים [צט: ד"ה לא יפחתו] הסתפקו האם אפשר לצאת ד' כוסות בשמיעה דמ"ש קידוש ובהמ"ז של פסח מכל ימות השנה, ודקדק בחי' מרן רי"ז הלוי [פ"ז מחו"מ ה"ט] בשם הגר"ח דבד' כוסות אין עיקר המצוה בשתיית הכוסות רק בברכות על הכוס והיא ממש כקידוש ובהמ"ז של כל השנה, דעיקר הדין הוא הקידוש וההגדה וברכהמ"ז וההלל אלא שביליל פסח תיקנוהו על הכוס, והק' מהר"ל [בגבורות ה' פמ"ח ד"ה ולא יפחתו] דהרי הכא עיקר הדבר הוא הכוס ולא הקידוש רק שתיקנו כ"א מן הכוסות שיעשה בו מצוות ול"ש להוציא חבירו. ולכ' זה תלוי בגמ' קי"ז: דד' התוס' נכונים לד' ר"ח בר רבא וד' מהר"ל הוא ע"פ תירוצו של רבא דמעיקרא תיקנו ד' כוסות ואח"כ תיקנו שיעשו בו מצוה. ובדף קח: בשתאן בב"א דלרשב"ם ותו' הגירסא ידי יין יצא וידי ד' כוסות

²⁴ והנה להלכה יתכן דכ"ז תלוי במח' ראשונים אי להלכה בהמ"ז טעונה כוס ביחיד דרז"ה בברכות [לט. מדפי הרי"ף] כ' דיש טועין ממה שהעתיק הרי"ף סוגיין להלכה דבהמ"ז א"צ כוס וטעות היא דלהלכה יש ראיות דבהמ"ז טעון כוס, [וכ"ה ש"י הרא"ש שם וטור א"ח קפ"ב ותוס' פסחים קה:] ודחה רמב"ן במלחמות שם דוודאי לכונ"ע ראוי ומצוה לברך על הכוס, ור"ח בר רבא רצה להוכיח דיש חובה ויש לחזר על כוס ביחיד, לזה דחה רבא דאינו ראוי והכי קי"ל כיון דאמימרא דבתראי סמכי' וכ"פ הרי"ף ורבינו דוד בד' הרי"ף מבואר דרז"ה פסק כר"ח בר רבא ורי"ף ודעימי' פסקו כרבא. וא"כ יתכן דיחלקו בגדר ד' כוסות. ולפ"ז ש"י התוס' שיבואר לקמן בד' הגרי"ז דס"ל דעיקר דין ד' כוסות הוא כוסות של ברכה י"ל לשיטתו דס"ל בהמ"ז טעונה כוס.

ולפ"ז א"ש מה שנאמר למשה שיגיד לכלל ישראל ד' לשונות אלו דאע"פ שעכשיו הם לא מתלהבים מזה אבל כשיגאלו יוכלו להתלהב מדיבורים אלו שכבר עשה עליהם רושם בלבם וכד' השפ"א, ע"י שכל שנה יקחו ד' כוסות המרמזים על ד' לשונות אלו, ובוזה יתלהב לבם באהבה להקב"ה ויוכלו להשתנות ולהתעלות ממדרגה למדרגה. ובכך לפני כל כוס מד' כוסות שאנו שותים נכוון היטב כשאנו אומרים הנני מוכן ומזומן לקיים כוס פלוני מד' כוסות שהוא נגד א' מלשונות של גאולה שעיי"ז יושפע עלינו כח גאולה זה. [וגם הנו"ב אינו מסכים להגיד לשם יחוד אבל הנני מוכן ומזומן גם הוא יסכים לומר]

בדעת הבבלי בביאור ענין ד' כוסות

הנה כבר נתב' לעיל דבבבלי לא נתפרש להדיא דיש מכוון מסויים במספר ארבע, וממה שלא פריך בשום מקום מ"ט תיקנו ד' כוסות דוקא מ' דאי"ז שאלה דקידוש ובהמ"ז א"צ הסבר, ועוד שני כוסות תיקנו, שרצו שהגדה והלל שיהי' ג"כ על הכוס ובמקרה יצא ד' כוסות.

ביאור מח' רבא ורב חנן בר רבא

אולם נראה דד"ז תלוי בסוגיית הגמ' קיז: דמבואר במשנה שם "מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו", ובגמ' "א"ל רב חנן בר רבא לרבא ש"מ ברכת המזון טעונה כוס", ופ"י הרי"ן [כו. מדפי הרי"ף] ורבינו דוד [קה:] דכיון דאין גומרין עליו את ההלל ול"ה מעניני הסדר כלל, לכס"ד דעיקר ענין הכוס הוא רק מצד דבעלמא בהמ"ז טעונה כוס.

וע"ז השיבו רבא "ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד ביה מצוה", ופ"י המאירי [ונכע"ז כ' רבינו דוד והרי"ן] שהכוסות לא לברכות נתקנו דאדרבה הברכות נתקנה להם, ומ' דזה גופא קאמר לי' דבעצם תיקנו ד' כוסות מסבה אחרת, רק דרצו שיעשו בו מצוה ולכן קבעוהו גם על בהמ"ז. ונר' דלד' ר"ח בר רבא גם קידוש אינו דבר מיוחד מצד ליל הסדר, וא"כ בעצם לא תיקנו רק ב' כוסות, אבל לד' רבא גם אם לא הי' דין קידוש ובהמ"ז היו מתקנים ד' כוסות ועכשיו שיש בלא"ה קידוש ובהמ"ז תיקנו שד' כוסות יתקיימו על ידם. ומ"מ לא נתפרש בד' רבא בטעם שתיקנו ד' כוסות דוקא דקאמר רק דזה דרך חירות דמ' דמדורך בני חורין לשנות ד' כוסות. וכ"כ מהר"ל [בגבורות ה' פרק ס' ד"ה ובמדרש] כי פחות מד' אינו מורה על חירות ויותר מזה הוא דרך שכרות וג"ז אינו בן חורין ולכן רמזו ד' כוסות אצל פרעה שהי' מלך להורות דהכוסות הראויות למלך הם ארבע ולכן תיקנו ד' כוסות.

לא קיים הג', לכן ימכור מה שיש לו להוציא הוצאות עד שימצא יין או צימוקים כמו שיש לו לחזור אחר לולב ואתרוג, ²⁶ אבל רב יוסף ורב האי גאון כתבו דמי שאין לו יין לא יכול לקדש על הפת בליל פסח שהרי אמרו ולא יפחתו לו מד' כוסות. ולכ' נחלקו בהנ"ל אי עיקר התקנה הי' גדר כוס של ברכה היינו לתת חשיבות לאמירתו וא"כ כמו כל קידוש אפשר על פת ה"נ בליל פסח, אול דעת רה"ג הוא דעיקר התקנה הי' שתיי' דרך חירות ואיך תקיים ד"ז בלי יין.

ביאור ד' הגמ' כל חדא וחדא מצוה באפי נפשה

והנה בדף קט: פריך האיך תיקנו רבנן ד' כוסות דאתי לידי סכנת זוגות, משמע באמת דהי' תקנה מיוחדת של מס' ארבע דוקא וכמסקנת רבא, ורבא בעצמו תי' שם דכוס ברכה [של בהמ"ז] מצטרף לטובה ולא לרעה, אולם רבינא תי' ארבעה כסי תיקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד מצוה באפי נפשה היא, ונר' דרבא לשיטתי' לא תי' כן דס"ל דעיקר תקנת ד' כוסות הי' מכוון למס' ארבע, ולכן א"ל דכל חד מצוה בפנ"ע, ונקרא כוס בהמ"ז כוס של ברכה אף דבהמ"ז א"צ כוס כלל אבל אחרי שתיקנו שהי' נאמר על דבר מצוה נעשה בזה כוס של ברכה - אגרו"מ או"ח ח"ד סי' ס"טן אולם בד' רבינא יל"ע מה כוונתו, והנה ר"ח ורי"ף ורבינו דוד לא גרסו ד' כסי תיקנו רבנן דרך חירות" אלא רק "כל חד וחד מצוה באפי נפשה" והק' רבינו דוד הרי בעי' ד' כוסות ומעכבין זא"ז, ²⁷ ותי' דכוונת הגמ' דכיון דתיקנו כל אחד למצותו זה לקידוש וזה לסיפור ההגדה וזה לבהמ"ז וזה להלל כ"א נחשב לעצמו ואין מצטרפין לענין זוגות. ולהסבר זה יתכן דמודה לשי' רבא דהי' תקנה מיוחדת על ד' כוסות גם לפני המצוות, אלא שסבר רבינא דאחרי שאמרו דכ"א נעביד בי' מצוה א"כ נתחלקו זה מזה. אבל אי גרסינן ד' כסי תיקנו דרך חירות" צ"ב למה טעמא דדרך חירות הוא סבה שיהי' מצוה נפרדת ועוד דאדרבה אם תיקנהו דרך חירות מ' יותר דהי' ענין מכוון במספר ד' כוסות, ועי' בזה באגרו"מ שם, אולם יותר מ' דכל אחד מצוה בפנ"ע בעצם מצד תקנת ד' כוסות דרך חירות, וי"א דאכן כוונת הגמ' בדרך חירות הוא לד'

²⁶ מ' דא"צ לחזור על ד' כוסות יותר משאר מצות עשה, וצ"ע דהרי מבואר ברשב"ם ר"פ ערבי פסחים דחייב לשאול על הפתחים ולמכור מלבושו או ללוות ולהשכיר עצמו וכ"פ בשו"ע סי' תע"ב סי"ג ואילו בשאר מ"ע מבואר ברמ"א סי' תרנ"ז ס"א דא"צ לבזבז יותר מחומש ויוצא לפ"ז דיש לוותר על מצה דאורייתא בשביל ד' כוסות דרבנן, אולם בבבאורה"ל שם ד"ה אפי' תמה דמ"ש כל המצוות מד' כוסות ונר' חנוכה דצריך לחזור על הפתחים ואפי' תימא דפירוטומי ניסא שאני, הלא גם בנר שבת מבואר בסי' רס"ג ס"ב דצריך לחזור על הפתחים [אולם בבבאורה"ל רס"ג ס"ב ד"ה אין לו ביאר דנר שבת שאני משום שלום ביתו ונר ביתו גם עדיף מד' כוסות כמבואר במשנ"ב סי' תע"ב סקמ"א בשם מג"א.

²⁷ ובהג' רש"ש אכן דייק מכאן דאין מעכבין זא"ז וכן מבואר במג"א בהקדמה לסי' תפ"ג שדן מה יעשה מי שיש לו פחות מד' כוסות אבל שי' רבינו דוד דמעכבין וכס"ל למהר"ל בגבורות ה' פמ"ט.

לא יצא ופי' דל"ק כלום מד' כוסות אבל יצא ידי שמחת יו"ט אולם הרי"ף והרמב"ם גרסו ידי חירות יצא ופי' הגרי"ז בשיטתם דיש ב' דינים בד' כוסות א: שתיית ד' כוסות דרך חירות ב: שהכוסות יהיו כוסות של ברכה ובשתה שלא על הסדר קיים ענין ראשון ולא שני, וכן לכ' מבואר מדברי רבינו דוד שם, וכ' הגרי"ז דמקורם מדברי רבא קיה: דלשונו ד' כוסות תיקנו רבנן דרך חירות וכו' מבואר דעיקר המחייב הוא הוא השתיי' דרך חירות ורק אח"כ תיקנו שכ"א יעשה בו מצוה, אולם ד' רשב"ם ותוס' לשיטתם דהמצוה הי' רק ד' כוסות של ברכה ואין להם דינים חדשים יותר מכוס של ברכה בעלמא. וי"ל דרשב"ם לשיטתי' פי' בהא דשתאן בבת אחת היינו שלא הסדר שתיקנו חכמים, כיון דעיקר ד' כוסות נתקנו בשביל סדר האמירות והשבחים וכ"פ הפר"ח תפ"ד, אולם בב"י שם נקט דגם בלי בהמ"ז יצא ידי כוס ג' כיון דעיקרו לא נתקן בשביל הכוס ומשמע דכן נקט להלכה בבבאורה"ל סי' תע"ב סי"ז ד"ה שלא על הסדר] ובה תלוי אי סגי לשתות מלא לוגמיו ככל כוס של ברכה וכ"ה שי' התוס' [קח: ד"ה רובא] או יש דין לשתות רוב רביעית או רוב כוס דוקא וכפשטות לשון הגמ' שם "והוא דשתי רובא דכסא". ²⁵ ולכ' זה לא מתאים עם ד' רבא אולם יתכן לומר דהגם דבתחלה רצו חז"ל לקבוע דין שתיית ד' כוסות דרך חירות, אבל כיון שרצו שיהיו כוסות של ברכה החליטו לקבוע ככל דיני כוסות של ברכה שאין השתיי' העיקר.

האם אפשר לעשות קידוש על הפת בליל הסדר

והנה בטור סי' תפ"ג העתיק ד' הרי"ף במי שאין לו יין איך עושה הסדר על המצה [ומובא בשו"ע], וסיים בשם בעל העיטור דמי שאין לו יין עבר אדרבנן דאמרי ולא יפחתו לו מד' כוסות וצריך למכור כל מה שיש לו לקיים מצות חכמים, ואל יסמוך על הפת שאם קיים כוס אחד

²⁵ אלא שכ' הגרי"ז דגם לרי"ף ורמב"ם אי לא יכול לקיים החלק של שתיי' יקיים לפחות דין כוס של ברכה, ונפק"מ להא דמבואר בסי' תפ"ג דבאין לו יין יקח חמר מדינה דזה לא מהני לענין דין שתיית יין דבעי' דרך חירות דוקא, ומ"מ מהני לכוס של ברכה, ולפ"ז בכה"ג יהי' סגי לשתות מלא לוגמיו, וכן שיכול לצאת ע"י אחר כשי' התוס'. וכך הי' מעשה בימי המלחמה הראשונה דהגרי"ז הי' בעיר תאסלאוויטש בחג הפסח והי' אפשר לקנות יין לד' כוסות רק עבור אחד מבני המשפחה אבל חמר מדינה הי' שייך לקנות עבור כולם, ואחר מו"מ בלימוד עם אחיו הגר"מ זצ"ל החליטו לקנות יין לאחד, דטען הגרי"ז אף דמבואר ברמ"א דאפשר לצאת בחמר מדינה אולם זה רק מדין כוס של ברכה אבל שתיי' דרך חירות ליכא בזה, ומצד דין ברכה על הכוס אפשר לצאת ע"י אחר ואין שום מעלה לקנות חמר מדינה לעצמו מלצאת ע"י אחר, וא"כ עדיף דלפחות אחד יקיים שתי' דרך חירות ויוציא אחרים מדין כוס של ברכה.

וראיתי בספר שפתי שלמה להג"ר שלמה פרישוואטער שליט"א דיתכן דלדין שתיי' דרך חירות ד' כוסות מעכבין זא"ז דזה נגד ד' לשונות של גאולה אולם כוסות של ברכה לא מעכבין דכ"א הוא כוס של ברכה ולפ"ז מש"כ במג"א ריש סי' תפ"ג דד' כוסות אין מעכבין זא"ז ובאין לו רק ג' כוסות יקדים קידוש ובהמ"ז והגדה, וכן מבואר במג"א סי' תע"ב סק"ד שהוצרך להסביר דביש לו רק ד' מצומצמות דיקח הכל ללילה ראשונה מצד דיומא קמא עיקר וקי"ט דרבנן וקידוש אפשר בפת, מ' דבעצם אין ד' כוסות מעכבין זא"ז, י"ל דזה רק מצד כוס של ברכה אולם מצד תקנת שתיי' דרך חירות בעי' דוקא ד' כוסות.

בעצם בין הכוסות מצד כל חדא מצוה בפנ"ע לא הי' מהני כל הסברא דמשתי וברוכי בהדי הדדי. וא"כ צ"ע למה באמת חשוב כ"כ שיהי' כל כוס וכוס דבר נפרד.

לשונות של גאולה וכיון דכל כוס מכוון נגד לשון אחר ממילא הם מחולקים.

ביאור שי' הרי"ף דעל כל כוס מברך בפה"ג

והנה הרי"ף שם כ' דכיון דכ"א מצוה בפנ"ע דיש לברך על כל כוס בפה"ג, וסייע לזה ג"כ ממס' חולין דמשתי וברוכי בהדי הדדי לא אפשר וממילא זה מהווה הפסק והאריך טובא להחזיק סברא זו. ובעה"מ חלק עליו בתוקף דאי"ז נקרא הפסק. ויל"ע בד' הרי"ף האם כל סברתו מצד הלכות הפסק, או שבנוסף לזה יש סברא בעצם זה שנחשב כמצוה בפנ"ע ואז הי' נראה דהי' בזה כוונה מיוחדת שיהי' ד' כוסות נפרדות כנגד ד' לשונות של גאולה. ונר' בזה שינוי בראשונים דר"ן ורבינו דוד פי' ד' הרי"ף בדמיון לזוגות דכיון דבנמלך ליכא משום זוגות ונמלך קובע ברכה לעצמו א"כ כיון דכל כוס עומד בפנ"ע לענין זוגות ה"נ לענין ברכה, ועוד למדה וכו' הרי דיש כאן שתי סברות וסברא ראשונה הוא עצם זה דנחשב כמצוה בפנ"ע וסברא שני' הוא מצד הלכות הפסק. גם הרא"ש [פ"י סי' כ"ד] נקט דיש כאן שתי סברות ודחה את שתייהם דלא מצינו ששני מצוות יחייבו ב' ברכות כ"ז דליכא היסח הדעת, גם חולק על סברת משתי וברוכי בהדי הדדי לא אפשר. אולם הרמב"ן אחרי שיישב באריכות שי' הרי"ף דההגדה נחשב הפסק דכיון דמשעה שמוזג כוס שני אסור לו לשתות, מסיק "דהיינו נמי דאמר רבינא דכל חד וחד מצוה בפנ"ע כלומר והו"ל כנמלך דאי"ב משום זוגות כיון דנפסקה קביעותו והוא מברך על כוס" מבואר דיסוד הדבר הוא זה דיש הפסק וממילא צריך לברך שוב וזה גופא הטעם למה אין בו משום זוגות ולא דכוסות מצד עצמן מחייבין ברכה נפרדת.

מקור איסור מוסיף על הכוסות

והנה בד' הגמ' לא נזכר כלל דיש איזה חסרון במוסיף על הכוסות, וא"ש לפי הנ"ל דהרי לא הוזכר בגמ' כלל ענין ד' לשונות של גאולה וא"כ עיקר הקפידא שלא יפחות מד' ומהכ"ת לא יוסיף, אלא דבמתני' קיז: תנן בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה בין שלישי ורביעי לא ישתה, ופלא שלא נתפרש בגמ' כלל טעם האיסור, וכ' הרשב"ם [ד"ה בין ג' לד'] שמצא בגמרת ירושלמי [פ"י הי"ו ע"א]. ולמה לא ישתה בשביל שלא ישתכר [דתו לא מצי לומר הלל-רשב"ם] כבר משוכר הוא [ששתה כבר הרבה בסעודתו-רשב"ם] מה בין יין שבתוך המזון מה בין יין של אחר המזון [ומשנין] יין של אחר המזון משכר, יין שבתוך המזון אינו משכר [וה"ה נמי דיין שלפני המזון אינו משכר ואם רצה לשתות בין ראשון לשני ישתה דהא לא ממעט תנא אלא בין ג' לד'-רשב"ם] והובא טעם זה ברי"ף. ולפ"ז עיקר הקפידא הוא רק בין כוס ג' לד' אבל אחר כוס ד' אין חשש, וכן בחמר מדינה שאינו משכר גם אם יכול לצאת בזה מצות ד' כוסות ג"כ אין חשש.

אולם רשב"ם [לעיל קח. ד"ה בין] כ' טעם חדש דנר' כמוסיף על ד' כוסות, ומה דמותר לפני כוס ג' זה ע"פ הגמ' שם דחמרא מגרר גריר ומסייע לאכילת מצה ²⁸ וא"כ לא נראה כמוסיף. ולפ"ז יאסר לשתות גם אחר כוס רביעי. ובשו"ע בסי' תע"ט ס"א כ' דלא ישתה בין כוס ג' לד' והביא משנ"ב סק"ה טעם דשכרות וטעם דמוסיף, וכ' שם בביאור"ל ד"ה ולא, כמה נפק"מ בין הטעמים,

²⁸ ל' הגמ' שם "רבא הוי שתי חמרא כולי מעלי יומא דפסחא כי היכי דנגררי לליכבי, דניכול מצה טפי באורתא" והוכיח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל מגמ' זו כשי' המהר"ל [גבורות ה' פמ"ח] והנצי"ב [בהעמק שאלה שאילתא נ"ג סק"ד] דכל מה שאוכל בלילה ראשונה נכלל בקיום מ"ע דאורייתא של מצה [אלא שלנצי"ב הוא דוקא באותה אכילה ולמהר"ל גם באכילה נפרדת] דהרי רבא שתי חמרא שיכול הרבה מצה, ואי ליכא קיום דאו' מה הענין בזה. והעיר בזה הג"ר אליהו דיסקין שליט"א שאנחנו יכולים לראות את הגמ' הזאת אלף פעמים ולא לשים לב למש"כ בה, אבל הגרי"ש ידע איך ללמוד שורה בגמ', אם נשאל כל צורך שלמד גמ' זה מה למד למה שתה רבא יין בע"פ? יענה כדי שיאכל מצה בערב לתיאבון, אבל מי שיוודע ללמוד ישיב כנגדו וכי תרגום המלה לתיאבון בארמית הוא טפי? ! טפי תרגומו - הרבה! אנחנו קוראים מהר ולא שים לב למש"כ אבל כתוב: טפי. "טפי" פירושו הרבה ולא "לתיאבון".

ובמה דאיתא בגמ' שם דרק יין הרבה גריר אבל יין פורתא סעיד, ולכ"כ תוס' ברכות לה: ד"ה טובא דאסור לשתות יין מעט בע"פ, אמר הרב הנ"ל שליט"א דיש כאן רמז נאה, דהרי תורה נמשלה ליין [תענית ז.]. וכן הוא הדרך בלימוד תורה דכשלומודים רק מעט שבעים אבל אם לומדים הרבה מתרבה החשק, וד"ו בדוק ומנוסה כל הרוצה לקבל חשק ותיאבון ללמוד ולהוסיף ע"י ריבוי לימוד התורה מתגבר ומתרבה החשק והתיאבון, זה הי' לנו לימוד ממרן הגרי"ש שחשקת התורה שלו הי' לפלא, מהיכן זכה לחשקת התורה כוונ? אלא סוד הענין הוא פורתא סעיד- טובא גריר מרוב שקידתו בתורה הוא זכה לצימאון עצום לד"ת. זו ואין בלתי! אין עצות אחרות!!

ומג"א [סי' תע"ד סק"א] כ' דהגם דקי"ל דהגדה ל"ה הפסק מ"מ כיון דכל חדא מצוה בפנ"ע מברכין על כל אחד מ' דזה לחוד מהווה סברא לברך על כאו"א, אולם רעק"א הוסיף על ד' המג"א מש"כ במרדכי דכיון דכל חד למילתי' איתקן מסיח דעתו ממנו עד שיגיע זמנו, היינו דעדיין הוא מהל' היסח הדעת ולא דעצם הכוס מחייב עוד ברכה. וכעיי"ז כ' הט"ז סק"א דכיון דחכמים תיקנו ד' כוסות הוי כמתנה בפ"י בשעת ברכה שאין דעתו לשתות מחמת ברכה זו אלא כוס זה.

עכ"פ המבואר מכ"ז דמצד הגמ' דכל כוס מצוה בפנ"ע אין הכרח דהי' כאן מס' מכוון של ד' כוסות ורצו שיהיו נפרדים, אלא מהלכות הפסק איירינן דכיון דלמעשה יש כאן הפסק ויתכן שגם מחייב ברכה, ממילא ליכא זוגות. אולם פשטות ל' הרי"ף והמג"א הוא דיש סברא בעצם זה שכל כוס מצוה בפנ"ע, וכן האריך הגרשו"א [במנחת שלמה קמא סי' י"ח] דלולא זה שחז"ל רצו שיהי' הפסק

ואין נמנין על ב' פסחים כאחד ואין אנו משגיחין לכל מה שהתיר בעה"מ ולא שומעין אנו לדבריו לפרוץ גדרן של ראשונים" והביא דבריו בחי' רבינו דוד קיט: וכ' דעדיין אינו מוכח מן הגמ' איסור השתי' דמנ"ל דהלל הגדול בא להתיר כוס חמישי דיתכן דבלא"ה חייב בהלל הגדול רק שטוב להגיד אותו על הכוס אלא שכבר הורו הגאונים ז"ל שאין לו לשנות אף לאחר כוס חמישי ואין לנו לשנות ממנהג הראשונים נוחי נפש. [עוד טעמים נאמרו לאיסור שתי' אחר כוס ד' א: שלא לבטל טעם מצה ב: דחייב לעסוק ביצ"מ כל הלילה - טור תפ"א בשם רבינו יונה]

טעם האיסור להוסיף על הכוסות

ומ"מ עדיין לא נתפרש היטב בד' הרמב"ן למה לא להוסיף על ד' כוסות, אולם בד' הראב"ד בהשגתו על הרז"ה מפורש יותר דכ' "זה לא ידע על מה הוקבעו [היינו הבעה"מ לא ידע ע"מ נקבעו ד' כוסות] ובוודאי יש סמך למנהג הזה מדברי ר' טרפון שאמר חמישי אומר עליו הלל הגדול ומצוה לעשות כדבריו, והד' כוסות סמכום בהגדה כנגד ד' גאולות והוצאתי והצלתי וגו' והה' כבר סמכוהו בהגדה כנגד והבאתי, ות"ק נמי לא יפחתו מד' כוסות קאמר אבל הוסיף עליהם חמישי ה"ז משובח, ומה שאסרו לשתות כ"ז שלא יאמר הלל הגדול כדי שיהא היכר לד' כוסות שכנגד הגאולה, כי כל מה שהאדם שותה אין בו היכר לגאולה לפי שהוא צורך האכילה ולא יפטר אא"כ ישתה שלא בתוך הסעודה "וטעם יפה וראוי לסמוך עליו ולא להלעיג על המנהגות".

עכ"פ מד' רשב"ם ורמב"ן ור"ן בד' הרי"ף למדנו דיש איסור להוסיף על הכוסות, ונר' דרז"ה, וכן תוס' ורא"ש שתמהו על ר"י טוב עלם חולקים ע"ז דס"ל לעיקר דאיסור שתי' בין ג' לד' הוא רק מצד שכרות. ובד' הרא"ש צ"ע דהרי בסי' כ' הסתפק בלא שתה בהסיבה אי יחזור וישתה דיהי' נראה כמוסיף על הכוסות אלא שחידש דע"י שלא היסב התברר שלא נחשב כמנין הכוסות וא"כ מודה לאיסור מוסיף על הכוסות וא"כ מה ק' לי' כ"כ סברת ר"י טוב עלם. [שו"ר שכע"ז הק' בקרבן נתנאל על הרא"ש שם סק"ר דהרי הרא"ש כ' הטעם לאסור בין ג' לד' רק מצד שכרות ולא כ' טעם מוסיף, וכע"ז תק' על הרי"ף שכ' טעם איסור בין ג' לד' רק מצד שכרות ואעפ"כ פי' רמב"ן וראב"ד בדבריו דיש איסור מוסיף, ות"י דמוסיף ל"ש רק בהסיבה ובלא שתה בהסיבה לא חיישי' לטעם שכרות על הצד שלא קיים תקנ"ח וצ"ע]

המקומות בפוסקים שמבואר איסור להוסיף על

ד' כוסות

והנה בטור ושו"ע מבואר כמ"פ האיסור של מוסיף על ד' כוסות:

דכדי שיהי' נחשב כמוסיף בעי' יין או חמר מדינה דוקא, גם בעינין שיעור רביעית שהי' אפשר לצאת בו, וכן רק באופן שיצטרך לברך עליו בפה"ג אבל אם כוון בשעת ברכת היין לפטור מה שישתה אין חשש מוסיף וכמו שיתבאר לקמן באריכות. אולם לטעם דשכרות הוא רק במשקה המשכר ולא דוקא ביין או חמר מדינה שאפשר לצאת בו וכן גם בכל שהוא עד כמה שמשכר. ויתכן דנפק"מ בכ"ז למיץ ענבים שאינו משכר ומ"מ נר' כמוסיף על הכוסות.

האיסור לשתות אחר כוס ד' וענין כוס חמישי

והנה בדף קיח. איתא דרביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול דברי ר' טרפון כ"ג רשב"ם וביאר הרא"ש דכוס חמישי מאן דכר שמי', אולם גי' הרי"ף ת"ר חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון וכו' ומנהגא בעלמא כרב יהודה היינו צורת הלל הגדול על כוס חמישי עוד מבואר ברי"ף לקמן בשם הגאונים שאסרו לשתות יין כל הלילה ולא נתפרש הטעם.

ובתוס' קיז: ד"ה רביעי הביא דברי ר' יוסף טוב עלם ביוצרות לשבה"ג [-ואם מתאוה] קמעא לשתות, מים יכנס [-ישתה מים ולא שאר משקין אולם] אם חולה הוא או אסטניס ובעי למשתי חמרא משום אונס [-שהוא תאב הרבה], לומר בחמישי הלל הגדול ישתנס [-יתחזק לומר הלל הגדול ורק לאחריו ישתה] ותמהו התוס' דאי אסור לשתות אחר כוס רביעי איך התירו ע"י הלל הגדול, וגם מהכ"ת יאסר הרי לא מבטל טעם מצה ע"י שתי' בפרט מים, וכ"ה עליו הרא"ש [סי' ל"ג] דמנ"ל הא הרי אין איסור אלא לאכול אחרי אפיקומן, ואיסור שתי' בין כוס ג' לד' ל"ש כלל דעיקרו רק משום שכרות.

ובבעל המאור השיג על הרי"ף דהוא לא ראה מנהג כזה בהלל הגדול דזה רק אליב"ד דר"ט ולא קי"ל כדבריו, שר' טרפון חולק על משנתינו שהזכיר רק חובת ד' כוסות וס"ל דחייב בה' כוסות ולא קי"ל כר' טרפון, אבל אם רצה לשתות כוס חמישי או יותר מותר, דהרי עיקר איסור שתי' בין כוס ג' לד' מצד שכרות ואחר כוס ד' ל"ש זה, והביא דברי רב האי גאון דלא מצינו איסור שתי' אחרי כוס ד' רק איסור אכילה מצד אפיקומן, אלא שהוא מנהג מצד ירושת בנים מאבות.

אולם הרמב"ן במלחמות כ' דלא יתכן לומר דר' טרפון יחלוק על מה דנקטינן בכלי פרקין דיש רק חיוב ד' כוסות, ובהכרח דלכו"ע ד' כוסות חובה וכוס חמישי אינו מותר לשתות אא"כ יאמר עליו הלל הגדול דהאריכו עליו את הדרך, וזה מקור הגאונים שאסרו לשתות יין אחר כוס ד', והטעם "שלא יהא נראה כמוסיף על הכוסות ונראה כמו שמתחיל סדר אחר ורוצה לאכול מצה ומרור,

ובשכח יעלה ויבוא ונזכר אחר שכבר שתה כוס ג' כבר נשאל ע"ז בעל שבט הלוי [בח"ט סי' מ"א] ע"י מו"ר הג"ר זאב פעלדמן שליט"א רב ור"מ ק"ק תורה עץ חיים לונדון דלכ' למש"כ מט"א תקפ"ב דבשכח ביו"ט שחל בשבת רצה ובפעם שני שכח יעלה ויבוא נחשב כמאן דלא בירך וא"כ ל"ה כאן בהמ"ז על הכוס כלל וה"ל כשתה שלא כסדרן וא"כ אולי יש לו לברך על הכוס שוב ולשתות, והשיבו דכוס ג' לא נחשב כוס של בהמ"ז כלל למאי דקי"ל דבהמ"ז א"צ כוס וכמבואר בדברי רבא דד' כסי תיקנו דרך חירות וכל חד נעביד ב"י מצוה ופי' רשב"ם דא"כ הכוס לא בא בשביל בהמ"ז כלל רק דהסמיכו אותו לכתחלה לבהמ"ז [והארכנו בזה לעיל] וכיון דבעלמא קי"ל דא"צ כוס וא"כ גם בנפסל בהמ"ז שלו יצא כוס שלישי, ולכן יחזור ויברך בלי כוס, ודבריו כנר' מיסודים על דברי ב"י סי' תפ"ד בד' הרא"ש דא"א להוציא בהמ"ז גם בליל פסח אא"כ אכל, ול"ה כברכת המוציא של מצה דאפי' יצא מוציא, דד' כוסות אפשר לצאת בלי בהמ"ז, דאף שכל כוס תיקנו על דבר מיוחד מ"מ אם שתאן שלא על הסדר יצא, [וכבר הק' עליו בפר"ח שם דהרי שתאן בבת אחת לא יצא ולרשב"ם הכוונה שלא על הסדר, אולם כבר תי' בביאור"ל סי' תע"ב סי' דנקטי' כפשטות הגמ' כרש"י ועוד, דרק בלא שהא בינתיים קי"ל דלא יצא] וכ"פ בשו"ת שרגא המאיר [ח"ז סי' קי"ז]. ובתשובות והנהגות ח"א סי' ש"ח כ' דזה תלוי בשאלה אי שתאן שלא על הסדר יצא דד' הפר"ח דלא יצא וכנ"ל אולם העיקר להלכה כד' הפוסקים דיצא כדמ' בביאור הלכה סי' תע"ב ד"ה שלא כסדר, וגם לד' הפר"ח הרי יתכן דעיקר ברהמ"ז יצא ותלוי במח' ראשונים ברכות נו: ולמעשה נר' שיחזור ויברך על הכוס ולא ישתה רק בסוף כוס רביעי, מצד חשש מוסיף על הכוסות דיחזור ויברך בלי כוס וכמו באפיקומן.

וכשמברכים שבע ברכות בליל פסח כ' בדרכי משה [סי' תע"ג סק"ד] דבהמ"ז יעשה על כוס שלו וז' ברכות על כוס של החתן, דא"א לייחד כוס נפרד לז' ברכות מצד מוסיף על הכוסות, ובפתחי תשובה [אה"ע סי' ס"ב סקי"ח] הביא בזה מד' חיד"א ויעב"ץ כמה מנהגים ותמה שנעלם מהם ד' הרמ"א ובוודאי קי"ל כרמ"א. וכן הכריע בשו"ת אגרו"מ [אה"ע ח"א סי' צ"ה] וכ' בשם בנו הג"ר דוד זצ"ל לבאר ד' הרמ"א דלכ' ק' הרי כוס החתן הוא ג"כ כוס של בהמ"ז ואין עושים שתי קדושות על כוס אחד, ותי' דתקנ"ח דד' כוסות הי' על גוף השתי' ורק רצו שהי' ג"כ כוס של ברכה וכיון דמעיקר הדין בהמ"ז א"צ כוס יכול החתן לומר ז' ברכות על כוסו ובזה יחשב ככוס של ברכה.

ד: במג"א תע"ג סק"ב ובמשנ"ב סק"ד דלדידן דמברכין על כל כוס אם שכח להבדיל גם בנזכר לפני ההגדה לא

א: בטור סי' תע"ג הביא שי' הראב"ה דכל ההיתור לשתות בין כוסות הראשונים הוא רק עד כמה שלא יצטרך לברך בפ"ג כגון שהי' דעתו בכוס ראשון לפטור מה שישתה אח"כ אבל אם יצטרך לברך שוב, אסור לשתות מצד מוסיף על הכוסות וכ"כ מהר"ם מרוטנבורג דההיתור לשתות הוא רק אם לא יברך, וכ' הטור דכ"ז לשי' הרי"ף ומנהג אשכנזים לברך בפ"ג על כל כוס, ולכן נר' כמוסיף אם יברך על כוס אחר, אבל לשי' הרא"ש [והשו"ע סי' תע"ד] דאין מברכין על כל כוס לא נר' יותר כמוסיף ע"י שמברך, אולם ד' הב"ח דלכו"ע אם מברך נר' כמוסיף דסו"ס דומה לשאר הכוסות שאומר עליו ברכה ושבח.

ב: אם שתה כוס ג' בלא הסיבה הסתפק הרא"ש סי' כ' אי יחזור וישתה מצד חשש מוסיף ומסיק דכיון דלא שתה כדין נתברר שאינו ממנין הכוסות וכ"פ הטור [סי' תע"ט] ובשו"ע [סי' תע"ב ס"ז], והב"ח סי' תע"ט פסק כמרדכי דנשאר בזה בספק וצירף שי' ראב"ה דבזמנינו אין להסב וא"כ יתכן שכבר יצא וא"כ יש ספק איסור מוסיף. וברמ"א [סי' תע"ב שם] הביא די"א לסמוך על ראב"ה דבזמנינו אין להסב, וא"כ לא יחזור וישתה בכל ד' כוסות, אולם רמ"א בעצמו הכריע דרק בין ג' לד' יסמוך על ראב"ה ולא יחזור וישתה מצד חשש מוסיף, [וכ' ביאור"ל ד"ה ונ"ל דקי"ל כרמ"א בזה ולא כב"ח] והק' עליו הט"ז סק"ה דעל הצד דסמך על ראב"ה דכבר יצא א"כ ל"ל לומר טעם דמוסיף הול"ל טעם דשכרות [דלא הוזכר במשנה וגם דכל שעושה מספק שלא יצא ליכא חשש מוסיף - פמ"ג מ"ז שם] ולד' קרב"נ שהבאנו לעיל א"ש דעד כמה שלא קיים תקנת חכמים אינו שותה בצורת שכרות אולם חשש מוסיף אכתי יש, וצ"ע. ובמג"א כ' דלטעמא דמוסיף א"כ לדידן דמברכין על כל כוס יש חשש גם במוסיף בין כוסות הראשונות וכנ"ל בשם ראב"ה, אולם אם יכוון לפטור מברכה אין חשש, וכ' שעה"צ סקל"ב דעצה זה לא מהני לבין ג' וד' דאף דלא יהי' חשש מוסיף אולם יש חשש שכרות.

ג: כ' הטור בסי' תע"ז בשם ראב"ה בשכח לאכול אפיקומן וכבר בירך בהמ"ז ושתה כוס ג', אין לו תקנה לאכול שוב עד כמה שיכול לסמוך על שאר המצות שאכל דא"כ יצטרך לשתות כוס אחר ונר' כמוסיף, אבל בלא קיים אפיקומן כלל איתברר שכוס ג' הי' בטעות, וד' בעל העיטור דגם אם כבר אמר הב לן ונברך אין תקנה כיון שצריך לברך ואם בירך חייב לשתות כוס ג' ואחר שיאכל אפיקומן יצטרך שוב לברך ולשתות ומכניס עצמו לספק איסור וכ"כ המרדכי שרבינו קלונימוס שכח לאכול אפיקומן והי' באמצע ברהמ"ז וכבר לא אכל כלל אפיקומן מחשש הנ"ל. [ולהלכה דבהמ"ז א"צ כוס בכל גווני יכול לאכול אפיקומן בלי לשתות כוס ג' שוב - משנ"ב סקי"א].

ע"ל ע"פ חת"ס [במדבר ט"ו ל"ג ד"ה מקושש עצים] דג' לשונות ראשונות נגד גאולת הגוף ולשון ד' נגד גאולת הנפש, ותכלית גאולת הגוף הוא עבור גאולת הנפש במעמד הר סיני, ולכן לא תיקנו ה' כוסות שלא יטעו לחשוב דבלי גאולת הארץ חסר בעיקר הגאולה, לא כן הוא אלא עיקר גאולת הנפש היא בקבלת התורה ולכן תיקנו ד' כוסות ולא פחות, להורות דגאולת הגוף בלי גאולת הנפש לא כלום הוא, ולפ"ז א"ש דבעי' ד' כוסות דוקא.

אולם בכ"ז לא נתיישב היטב הענין דכל חד וחד מצוה בפנ"ע, וכן למה לא נתפרש בבבלי טעמא דד' כוסות, וגם הא דבין ג' לד' לא ישתה לא נתפרש כלל בבבלי לא משום שכרות ולא משום מוסיף.

הכוסות מורים על מדרגות בפנימיות

והנר' ליישב כל זה, ע"פ דבריו הנפלאים של המהר"ל בגבורות ה' בפרק ס' דמתחלה ביאר בכמה אופנים ענין ד' לשונות שזה ד' מדרגות בגאולה גם אחרי עצם ההוצאה, והתכלית הוא "ולקחתי" שזה החיבור הגמור להקב"ה [וכבר הארכנו בזה לעיל בכמה מהלכים ושעל כל אחד צריך להודות להקב"ה] ולזה כ' מהר"ל דחלוק ד' כוסות מפסח מצה ומרור, דפסח מצה ומרור מורים על עצם היציאה לחירות בלבד והוא הגאולה הנגלית ודומה לולד שנולד, וזהו בעצם עיקר הנס וזה הטעם דפסח מצה ומרור דאורייתא, ולכן זה בענין אכילה שהוא יותר גשמי והגוף מתפרנס ממנו, אבל ד' כוסות שמורים על המשך והשלמת הגאולה אחרי הלידה, וקאי על מדרגות יותר עליונות בגאולה שהיא נסתרת, לכן זה דרבנן, והיא נרמזת בשתי' שאינו כ"כ גשמי, [ולכן משקין עלולים תמיד יותר לטומאה] ובפרט ביין שהוא משקה פנימי שיוצא מסתר הענב, וכאשר נכנס היין יצא הסוד והפנימיות של האדם, ולכן מורה על מדריגה עליונה יותר לרמז שהם במצב של גאולים תמיד ודבוקים בהשי"ת.

מספר ארבע מורה על הגילוי בעולם הפירוד

ולכן זה ארבע כוסות דוקא כי הגאולה היא באה מעולם העליון לעוה"ז שהוא עולם הריבוי, וכל דבר שבא מעולם הנבדל לעוה"ז יש בו ריבוי של ארבע, כי מספר זה הוא מספר הריבוי שהוא נגד ד' צדדין המחולקין ומורה על התפשטות לכל הצדדין, ואלו דברים הם ד' צדדים המחולקים. וסוד זה מבואר בתורה [בראשית ב' י"ז] "ונהר יוצא מעדן להשקות וגו' ומשם יפרד והי' לארבעה ראשים" ומבואר דכל דבר שבא מעולם נבדל כמו הנהר שיוצא מעדן להשקות הגן כשהוא בא לעולם הטבע הוא עולם הריבוי יפרד לד' ראשים, כי זה נגד הפירוד והריבוי שהוא בעולם הריבוי, ולכן הגאולה שבא מעולם

יבדיל דיצטרך לברך בפה"ג ויהי' נר' כמוסיף אם לא שכוון להדיא לפטור, ובשעה"צ סק"י מסתפק דאולי ברכת הבדלה מוכיח עליו דאינו מכוון להוסיף על הכוסות.

האם במוסיף על רמז נפסד הרמז

והנה יל"ע בגדר האיסור להוסיף האם זה בגדר בל תוסיף דרבנן, [וכ"מ קצת בפמ"ג תע"ב סק"ה שכ' דבספק ליכא חשש מוסיף וזה יסוד שכתב במקו"א בכמה מקומות לענין איסור בל תוסיף] או כגדר איסור להוסיף על כריעות שתיקנו חכמים כמבואר באו"ח סי' קי"ג, ומראב"ד שהזכרנו מבואר דבזה נפסד הרמז דד' לשונות של גאולה, צ"ב בכ"ז מה כל החומר בזה, דמנ"ל דאם יוסיף יפסיד הרמז והרי מבואר ברמ"א או"ח רס"ג ס"א דהגם דיש ענין להדליק ב' נרות לשבת א' נגד זכור וא' נגד שמור מ"מ אפשר גם להוסיף, וכן בשכחה להדליק פעם אחת מוסיפה כל חיי' כי יכולין להוסיף על דבר המכוון נגד דבר אחר ובלבד שלא יפחות, ומקורו מהרא"ש והמרדכי ריש פ"ד דר"ה [ברא"ש סי' ג' ומרדכי סי' תש"כ] דמותר להוסיף על פסוקי מלכיות הגם דנתקנו נגד עשרה מאמרות, והוכיח הרא"ש כן ממה דמותר להוסיף על ז' קרואים בשבת הגם דנתקנו נגד ז' רואי פני המלך, הרי דאפשר להוסיף על המנין וא"כ מ"ש ד' כוסות דאסור להוסיף.

ובספר שפתי שלמה [להג"ר שלמה פרישוואסער שליט"א] רצה ליישב ע"פ מש"כ בשו"ת חת"ס או"ח סי' נ"ה דעמד על הרמ"א מעוד מקומות מהא דפסחים קג: דאין להוסיף על מנין הבדלות וכ' תוס' קד: [ד"ה ומה] משום דנתקן נגד דבר מה כמו חוליות שבציצית לא יפחות מז' ולא יוסיף על י"ג ומ"ש מד' הרא"ש והרמ"א הנ"ל, ותי' החת"ס דבהבדלה לולא תקנת חז"ל לא היו מונים סדר הבדלות כלל, וכן בציצית לולא תיקון חז"ל מהכ"ת לעשות חוליות, ואפי' אם היו עושים שלישי גדיל מ"מ חוליות לא היו עושים והם אמרו והם אמרו ואין לשנות, אבל הדלקת נרות שבת דמצוה להרבות בנרות כדכתיב באורים כבדו ה', איך יבואו חז"ל ויאסרו להוסיף על' ב' נרות משום רמז דידהו, וכן בקריה"ת שאי"ב בו ביטול מלאכה היו יכולין לקרות כל היום ואיך יבואו חכמים לאסור להוסיף משום רמז דידהו, וכן בפסוקי מלכיות שהוא סיפור שבחיו של מקום א"א למנוע מלהוסיף. עכ"ד החת"ס. ולפ"ז הי' אפשר"ל דגם בד' כוסות דלולא תקנת חז"ל לא הי' ענין לשנות כלל, וחז"ל הם שחידשו דין כוסות לשם חירות כדי לרמז ד' לשונות של גאולה לכן אין להוסיף. ועדיין צ"ע למה לא הזכיר החת"ס שאלה זה.

מה שלא נתפרש בגמ' כיון שזה טעם נפלא

לפ"ז יתיישבו היטב כל מה ששאלנו, ונקדים ד' מהר"ל בפמ"ט שהביא טעם הירושלמי לאיסור שתיי' בין ג' לד' שהוא משום שכרות, וכ' דבאמת יש עוד טעם נפלא דכיון דב' כוסות אחרונות הם של חירות כמבואר בגמ' קח. יש להם שיתוף וא"א לחלק ביניהם, ועוד יש טעם עמוק ואילו בגמ' דילן, אילו סברו טעם דשכרות לא הוי שתיק גמ' דילן מלפרש, אבל לכך לא פי' בגמ' מפני שהוא טעם מופלא כמו שיתב' לקמן אצל ד' כוסות. ע"כ ד' מהר"ל. הרי דאם הוא טעם פנימי ועמוק אין הגמ' מפרשת. וא"כ א"ש למה לא נת' בבבלי טעם ד' לשונות של גאולה דאז היינו סוברים דזה רמז בעלמא ואין כלל חשש להוסיף, דע"י הוספה לא נפסד הרמז, ולזה לא נתפרש דבאמת יש טעם עמוק למספר ד' דוקא וכד' מהר"ל דזה מורה שאלו הד' מדרגות של גאולה באו מעולם העליון לעולם הריבוי וממילא מתפרד לארבע, וכן נגד אותיות שם הוי"ה וכדכ' בהג"ה, וא"כ ל"ש לפחות ולא להוסיף דדוקא מס' ארבע מורה על הריבוי, וא"ש שהגמ' לא מפרשת מה דאסור לשתות בין ג' לד' דזה ג"כ טעם פנימי דל"ש להפסיק ביניהם כלל, וגם טעם הראשונים דנר' כמוסיף א"ש ע"פ טעם הפנימי של מס' ד'.

ובזה אפשר להסביר הא דבין ג' לד' לא ישתה, ויובנו דברי הגמ' קט: לענין הקו' דזוגות דד' כוסות תיקנו רבנן דרך חירות וכאו"א מצוה בפנ"ע, היינו דכיון דעיקר תקנת ד' כוסות הוא להורות על החירות שבא מעולם העליון שמתפרד לד' וכנגד ד' אותיות שם הוי"ה ב"ה, א"כ עיקרו ענין פירוד וחילוק דוקא ואיך שייך לצרפם ביחד, וא"ש ד' הרי"ף דצריך לברך על כ"א בפנ"ע דהם מחולקים בעצם גם לולא דיני הפסק, וא"ש דשי' מהר"ל פמ"ט דאין להוכיח מהא דכ"א מצוה בפנ"ע דאין ד' כוסות מעכבין זא"ז [וכשי' הרש"ש] דלא נאמר שהם בפנ"ע רק דלא נחשב שתי' אחת ומ"מ מעכבין זא"ז, ולהנ"ל א"ש דבעי' דוקא ארבע לרמז הנ"ל ושג"כ יהי' מחולקים. [אולי זה כוונת מהר"ל בפרק מ"ט בביאור שי' הרי"ף דשאני ד' כוסות מכוס בהמ"ז דלרב אשי אינו מברך עליו כיון דכבר בירך על קידוש אף דהוי מצוה בפנ"ע, דהתם רק בהמ"ז וקידוש הם מצוות מחולקות דעיקר המצוה הוא עצם הקידוש ובהמ"ז, אבל א"צ שהכוסות יהיו מחולקים דהכוסות נחשבים

העליון הנבדל הי' מתפרד לד' ראשים והם ד' לשונות של גאולה.²⁹ נזוהו גם ענין שי' רבי אליעזר דכל מכה שהי' למצרים הי' של ארבע מכות וכדביאר בפנ"ח]

ולכן תיקנו ד' כוסות של שתי' שמתלווה תמיד עם אכילה, דכיון שהאכילה של המצה מורה על הגאולה הפשוטה א"כ השתי' שהוא יותר רחוקה מן הגשמי צריך שיורה ג"כ על גאולה במדרגה יותר גדולה ויותר רוחני ופנימי, ולכן מורה על היותו בא מעולם העליון, וכוס חמישי שהוא רשות מורה על הריבוי המתאחד שלא הי' ריבוי מחולק רק ריבוי מתאחד.

ובזה יתבאר דשני כוסות הם לפני המצה ושנים אחרי המצה, דכל דבר שהוא יותר עליו במדרגה כולל לכל מה שמלמטה ממנו, וע"י שהכוסות מקיפים כל הסדר הם ממילא כוללים כל הסעודה, וכיון דכוס ג' נגד וגאלתי וכוס ד' נגד ולקחתי אסרו לשתות ביניהם כי ל"ש הפסק ביניהם דתכלית הגאולה הוא שיהי' הקב"ה להם לאלקים כמפ' בתורה הרבה פעמים.

ועי"ש שמאריך לבאר גם שאר הרמזים דד' כוסות המבואר בירושל' שהוא נגד ד' מלכיות ושהקב"ה ישקה להם כוסות פרעניות וכוסות תנחומין לישראל, הכל להורות שכלל ישראל קנו בלילה הזה מעלה יותר עליונה מן האומות ועי"ז יוגרם הפסד לאומות ותנחומין לישראל. עכ"ד מהר"ל.³⁰

²⁹ והאיר עיני מו"ר הגרמ"י רייזמן שליט"א ביתר ביאור ע"פ פנימיות, וז"ל אלי: הרי הכל הכל מאמיתת המצאו ית' נמצאו כמבואר ברמב"ם ריש הל' יסוה"ת, והוא הוציא שמו להוי"ה זאת בשם הוי"ה. והכל נמשך מקוצו של יו"ד שכולל הכל, והיא ראשית הראשית שאינו נתפס, ומתקן = כתר נמשך הוי"ד שגם הוא הרחבת הקוץ, והיא פרצוף החכמה, ומן היוד באנו אל הבינה שמרחבת החכמה לכל צד, ונעשה מהרחבת היוד ה"א ראשונה, משם נמשכו כולם אל הז"א שהיא הכלול בו' שהיא הצינור של המשכת השפע, אל ה"א האחרונה היא המלכות. הרי שהבא מהקוץ האחדות הפשוט רישא דלא איתידע נתחלק לארבע להוי"ה שלנו. ולפיכך הכל עומד על ארבע יסודות בעולם העשייה שלנו ג"כ. וכמבואר בשערי קדושה למהר"ו ועוד ועוד, ולפי שהוי"ה בעצמו ובכבודו הוציאנו ממצרים ניכר חותמו האחדות המתחלקת בהאצלתה לארבע, והחותם מעיד על היוצר כל הוא אלוקינו ב"ה ובי"ש והן הן דברי מהר"ל ע"כ דברי מו"ר שליט"א. ועצם הרמז ד' כוסות לד' אותיות הוי"ה כ' ברבינו בחיי שמות י"ב כ"ג, ובדרשות חת"ס רמ"ז ג', ולפ"ז מבואר יותר גודל החומר להוסיף על הכוסות דפוגמים בשם הוי"ה.

³⁰ והנה במהר"ל שם בסוה"פ כ' דד' כוסות נגד ד' אמהות ונשים נמשלו לגפן שנא' [תהילים קכ"ח ג'] אשתך כגפן פורי', ובזכות האבות והאמהות נגאלו ממצרים וכמו שדרשו [שיר השירים רבה ב' כ"ב] משגיח מן החלונות זו זכות אבות מציץ מן החרכים זו זכות אמהות. ויש להמתיק דברים ע"פ דבריו הנפלאים של השלה"ק [מס' פסחים מצה עשירה דרוש שלישי ד"ה עוד יש עין גדול] בביאור ענין מה שלוט אפה מצות [בראשית י"ט ג'] והרי לא הי' צדיק, וביאר ענין מה שכל האמהות יצאו מהרן אבי לוט, וכן רות המואבי', דהרן אחי אברהם האמין רק בחלק מציאות ה' ושברא העולם יש מאין אבל לא האמין בהשגחתו ית' ושכר ועונש, והנה מצה מרמז על חידוש הבריאה יש מאין כיון שאינו בא מחומר של שאור, אבל פסח מרמז גם על השגחתו מה שחמל על בני ישראל והעניש המצרים, וכיון שהרן נדבק בסוד מצה ומצה רומז על חירות יצ"מ כי הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ, לכן בזכות נשים צדקניות יצאו ממצרים שיצאו מהרן שמתייחס אליו סוד הגאולה.

והרן הי' נדבק קצת בקדושה ולא בשלימות דהי' ג"כ מהפירוד, וסוד זה נרמז במש"כ ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד וגו' וצירוף נהר הוא הרן ע"כ מדברי השלה"ק. ולד' מהר"ל דסוד ד' כוסות נגד ד' אמהות ולעיל ביאר דענין מס' ארבע הוא גילוי לעולם הפירוד, א"ש דדוקא כאן נרמז ענין ד' שהוא ענין הפירוד כיון דאמהות הם מהרן שהי' ג"כ מהפירוד.

אחד, אבל כאן לענין ד' כוסות צריך שיהי' כל שתי' בפנ"ע ולכן יש לברך על כל שתי' כדי שיהיו מחולקים בכוסות.³¹

עיקר התקנה על השתיי', ודוקא רוב כוס, וכוסות מחולקות,

ובזה א"ש ד' הגרייז ע"פ הראשונים דתיקנו דין שתיית ד' כוסות דרך חירות גם לולא דין כוס של ברכה כיון דהשתיי' של היין הוא זה מוציא הפנימיות ומורה על המדרגה העליונה וזה ענין הדרך חירות שנא' בגמ'.

ואולי בזה יל"פ שי' הראשונים דלא סגי לשתות רוב רביעי רק בעי' רוב כוס דוקא [עי' שו"ע סי' תע"ב ס"ט] וד' הב"ח דלכתחלה יש לשתות כל הכוס ממש, וכן שי' הפמ"ג סי' תע"ט שהובא במשנ"ב [סי' תע"ב סקכ"ד] דבשתה ד' פעמים מכוס אחד גם בהפסיק בינתיים באמירת הגדה לא יצא דד' כוסות דוקא בעינין, ותמה בביאורה"ל [שם ד"ה על הסדר] דוכי ד' כלים בעינין הרי העיקר הוא ד' פעמים ונשאר בצ"ע ולהנ"ל י"ל דאילו הי' זה רמז בעלמא לד' לשונות של גאולה אולי הי' מספיק לשתות ד' פעמים, אבל כיון שזה בא להורות על הפירוד והחילוק בעולם הריבוי, לא מספיק במה שזה מחולק ע"י מעשה השתיי' רק דבעי' דיתחלקו בפועל גם בכוס הגשמי. ועוד י"ל דזה גופא דמשקים צריכים כוס מורה שזה פחות גשמי וגס, ולזה צריך כלי, ולכן מורה על מדרגה יותר גדולה וצריך ששתייתו יהי' מרוב הכוס דוקא.

מה שמהדרים שכל אחד מקדש לבד

חלק מדרשת שבת הגדול של אאמור"ר שליט"א [תשפ"ב]

הנה תוס' פסחים צ"ט: ד"ה לא הסתפקו האם כל אחד מהמסובים צריך ד' כוסות, או שדינן ככוס של קידוש בשאר סעודות שבת ויו"ט שדי שיש כוס לפני המברך, וגם בקידוש גופא הסתפקו מעיקרא דאולי צריך כ"א כוסו לפניו והוכיחו דא"צ. ולענין ד' כוסות ביאור הספק הוא, האם עיקר מצות ד' כוסות הוא אמירת קידוש והגדה וברכת המזון והלל רק שדינן להיות נאמר על

³¹ ולפי כ"ז פשיטא דמהר"ל מודה דאין להוסיף על הכוסות ובשפתיה שלמה להג"ר שלמה פרישוואסער שליט"א הוכיח דמהר"ל לית לי' כן ממש"כ להוכיח מרמב"ם דכל מצה שאוכל בליל הסדר נחשב מצוה אחת וכי' הב"ח תע"ב ד"ה השמש דכוונתו למש"כ בפ"ז מחומ"מ ה"ח דשאר אכילתו ושתייתו אם היסב ה"ז משובח ונקט דאכילה קאי על מצה דוקא כיון שנכלל במצות מצה וא"כ גם שתיי' הכוונה ליין ונכלל במצות שתיית ד' כוסות, ובהכרח דס"ל לב"ח ומהר"ל דאין קפידא במנין הכוסות דכל שמוסיף להרבות ביין דרך חירות ה"ז משובח. עכ"ד. וצ"ע טובא דהרי הב"ח בעצמו מסכים בכמה מקומות לאיסור מוסיף על הכוסות והוא זה שהחמיר בשכח להסב לאיסור מוסיף בכל ד' כוסות. וכן בד' מהר"ל לא מסתבר דחולק על רוב ראשונים ואחרונים. ובהכרח דד' הרמב"ם הוא בשותה הרבה מכוס אחד גם אחרי ששתה שיעור רביעיית דיצא לרו"פ, וכן בשותה תוך הסעודה דאין חשש מוסיף.

הכוס כקידוש וא"כ יש לצאת בשומע כעונה, או דעיקר הדין הוא השתיי' וא"כ ל"ש לצאת כמו שאין אחד מוציא את חבריו באכילת מצה, ולענין קידוש יסוד הספק פי' החזו"א או"ח סי' כ"ט סק"ג בגדרי שומע כעונה כיון דאין כוס אחד מועיל לכולם רק ע"י דינא דשומע כעונה, וא"כ יל"ע האם ע"י שומע כעונה נשלם כל פרטי המצוה עם כל התנאים או שיכול להוציא רק הדיבור. ומסקנת התוס' להחמיר לענין ד' כוסות שלכל אחד יהי' כוסו לפניו, וצריך כ"א לשתותו לבד וכ"פ המשנ"ב תע"ב סקל"ו. וכן מבואר בשו"ע שם סט"ו לענין תינוקות שהגיעו לחינוך שמצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו.

והנה גם אחרי שיש לכ"א כוסו לפניו עדיין יל"ע האם יקדש כ"א לבד או שבזה יצא יד"ח מבעה"ב, והנה בעלמא עדיף שאחד יוציא לכולם ומדין ברוב עם הדרת מלך וכמבואר בברכות נג. לענין ברכת הנר, וכ"פ בשו"ע רצ"ח סי"ד, וכ"כ בשו"ע הרב תע"ב סכ"ב, וא"כ בפשטות ה"ה בליל הסדר, ואכן כן נהגו בבית הגרייז מבריסק וכמבואר בהגדה מבית לוי, [ובשש"כ ח"ב פמ"ז הערה כ"ו בשם הגרשז"א דטוב שיגביהו כל בני הבית את כוסם כדרך המקדשים למעו ידעו שהכוס אינו רק א' מד' כוסות רק גם כוס של קידוש ונחשב כאילו מקדשים בעצמם מדין שומע כעונה] אולם יש נוהגין שכל אחד מהמסובין אומר קידוש בעצמו, - [ובס' בני בנימין פסחים קיג. להגר"ח גליק שליט"א העיד מרבו הגי"ר בנימין פאלער זצ"ל שמנהג החת"ס הי' כן, וביאר דהוי דין שיאמר קידוש והגדה על הכוס, ומסתמא שמע כן בשם חמיו הגר"ש ערנפעלד אב"ד מאטעסדארף וכן באמת נוהגין במשפחת נכדי החת"ס אולם בשום ספר ממנהגי החת"ס הובא מנהג זה] ואז לא יענו אמן כדי שלא להפסיק בין ברכת כפה"ג לטעימה.

והטעם למנהג זה הביא בספר סדר הערוך [עמ' רצ"ז] כמה טעמים:

א: שבלייל פסח שבו מספרים יצ"מ ראוי שכל המסובים יאמרו קידוש בעצמם לפי שבנוסח הקידוש מזכירין יצ"מ. ב: דבעלמא יש לחוש שיבלבלו זא"ז כשיאמרו קידוש יחדיו, אבל בלייל פסח שיש לכל אחד הגדה לפניו אין חשש לבלבול. ג: כיון שבלא"ה יש לכל אחד כוסו לפניו עדיף לקדש בעצמו לפי שלא כל אחד יודע לכוון להוציא ולצאת אבל בכל השנה אין לכל אחד כוס לפניו בהכרח יש לצאת מבעה"ב. ד: למאי דס"ל לחזו"א סי' כ"ט ס"א דאין גדר שומע כעונה כאילו מדבר בעצמו דא"כ בכל קידוש לא הי' נחשב כאילו יש לו כוס ובהכרח דגדרו רק דדברי המדבר מתייחסים אל השומע ולכן זה כולל כל מה שעשה המדבר, וא"כ כאן שכל אחד כוסו לפניו בעי' שיהי' נחשב כאילו מדבר בעצמו, ולכן יש להדר לקדש בעצמו, ובודעת הנוהגים לצאת

קדוש לאכילת מצה ה"נ יש לקדש את הפה שיהי ראוי לקיום מצות סיפור יצ"מ, ומה"ט כתבנו לקמן דמאריכים הרבה בפתיחה לעצם הסיפור דזה גופא מקדש את הפה שלנו, וא"כ אנו רוצים גם לקדש פינו ע"י מצוה של קידוש ואין אנו רוצים לצאת בשמיעה דכל עניני הלילה הם בפה, וכמו שנרמז בעצם שמו של פסח פה סח ולכן מהדרים כל אחד לומר בעצמו קידוש בפה.

מקורות דקידוש ליל פסח דאורייתא

חלק מדרשת שבת הגדול אאמו"ר שליט"א
[תשפ"ג]

הנה בפסחים קיז: מבואר דד' רב אחא בר יעקב דיש להזכיר יצ"מ בקידוש היום מגז"ש דלמען תזכור את יום צאתך וכ' זכור את יום השבת לקדשו. ובפשוטו הוא דין דאורייתא אבל ברשב"ם כ' דצריך להזכירו בין בקידוש בין בתפלה של שבת ומועדים מגז"ש דפסח, ולרשב"ם מוכח דזה רק מדרבנן ואסמכתא דהרי קידוש יו"ט הוא דרבנן [כ"כ בשו"ת חיים שאל סי' מ"ג אות ו'] אבל בפשוטו הוא דין דאורייתא. ומזה הק' במנ"ח מצוה ל"א על ד' המג"א ריש סי' רע"א שאפשר לצאת קידוש דאורייתא בתפלה והרי לא הזכיר יצ"מ וכ"ה בביאור"ל שם.

ובדברי שפת אמת [במכתב שנדפס בליקוטיהו], מצינו יישוב ע"ז ע"פ יסוד גדול דאף דקידוש דיו"ט דרבנן מ"מ קידוש דליל פסח דאורייתא. וא"כ י"ל דסוגיין מיירי רק בליל פסח דאז קידוש דאורייתא, והוכיח כן דאל"כ מה ענינו לערבי פסחים דאיירי בעניני ליל הסדר. וכ"כ בשו"ת חיים שאל שם.

ועיקר היסוד מבואר כן בכת"י ילקוט אור האפילה [מובא בס' עריכת השלחן ח"א עמ' נ"ח] "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, מצות עשה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן וזה הוא קידוש לילי פסחים כעניין שנאמר זכור את יום השבת, וכן מבואר מדרש שכל טוב [בא בשלח פרק יג] זכור את היום הזה, ציווי הוא לדורות נאמר כאן זכור ונאמר בשבת זכור זכור את יום השבת, מה להלן זכירה על היין בכניסתו אף כאן צריך זכירה על היין בכניסתו מכאן לקידוש לילי פסח מן התורה.

ובד' הרמב"ם פ"ז מחו"מ ה"א מ"ע של תורה לספר וכו' בליל ט"ו בניסן שנא' זכור את היום הזה וגו' כמ"ש זכור את יום השבת לקדשו וגו' וזה נר' כהעתק ד' הגמ' פסחים הנ"ל ובאו"ש שם כ' דבא לדמות כמו קידוש דעצם הקידוש דאורייתא וחז"ל תיקנוהו על היין, ה"נ סיפור יצ"מ דאורייתא וחז"ל תיקנוהו על היין, ומד' הרמב"ם לשון "זכירה" משמע דכולל בזה גם קידוש

מבעה"ב צ"ל דסוברים דשומע כעונה נחשב כאילו מדבר בעצמו ממש וא"כ יש לו קידוש על כוס שלו. וכע"ז כתב מרן הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א [בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רמ"ג ח"ה סי' קמ"ו ובמועדים וזמנים ח"ז סי' רל"א בהג"ה] דאם יצא מבעה"ב אין הכוס שלו נעשה כוס של קידוש רק הכוס של בעה"ב הוא הכוס של קידוש.

אולם יש להעיר [וכבר העיר במוע"ז בזה] מציור ההפוך, שדן בשע"ת א"ח רצ"ו בשם הגהות יש נוחלין באומר לעצמו יחד עם המקדש נוסח הקידוש בלי כוס וסומך על כוסו של המקדש דמותר, והביאו בביאור"ל סי' רע"א ד"ה מיד, ולפ"ז ה"ה להיפך כבליל הסדר שיוצא בקידוש וכוסו לפניו מהני, אולם כבר פקפק הביאור"ל בעצמו ע"ז ממש"כ רעק"א בשו"ת ז' דמבואר דאינו סובר דברי השערי תשובה, וכן בחזו"א הנ"ל על ד' התוס' הסיק דא"א לקדש על כוס שביד חבירו והוכיח כן מדברי רעק"א אלו דמבואר דאשה בעצם אינה יכולה לקדש בעצמה ותסמוך על הכוס שביד הקטן, [רק מטעם אחר היקל שם רעק"א ע"ש] והנה לד' החזו"א ורעק"א נראה דזה מעכב אפי' בדיעבד, אולם מביאור"ל נראה דחשש לזה רק לכתחלה, ולכן בשעת הדחק כגון באשה השומעת ע"י מכשיר שמיעה, הורה הגריש"א זצ"ל שתאמר את הקידוש עם המקדש וא"צ לאחוז הכוס, ומרן הגר"ח זצ"ל נר' קצת דסתר משנתו, דבשונה הלכות סי' קפ"ב ס"ט העתיק דברי החזו"א דאין אדם מקדש בכוס שביד חבירו ומ' דנקט כן אפי' לעיכובא, ובסי' רע"א כ' דרק נכון למנוע מלצאת ע"י קטן מ' דבדיעבד מהני.

וחזו"א לשיטתו הורה בא' שלא שמע איזה תיבה מהבדלה שא"א להשלימו כיון שאין תיבה זו על הכוס והכוס הי' מיוחד לש"ץ ולא ליחידים, [נחלת אליהו לר"א דושניצר עמ' ל"ז] מאידך ידוע על הגרי"ז שהי' תמיד מסיים בעצמו תיבת "לחול" אולי לא שמע, [אבני שי להגר"י יצחק שלמה אלבוים שליט"א בסי' ז'] וא"כ ס"ל דנחשב על הכוס וא"ש דמנהג הגרי"ז בליל הסדר שלא מקדשים בעצמם, אולם יתכן דהתם בהבדלה שאני דהי' הכוס מיועד בעיקר בשבילו וא"כ הו"ל כאילו אוחו את הכוס, אולם דוחק לחלק בזה דהרי בציור דרעק"א הקטן מקדש בשבילה ומ"מ לא מהני.

ועל הצד דיש להקל שם ה"נ להיפך כבליל הסדר, ביש כוסו לפניו ורוצה שהקידוש של המקדש יתייחס על כוס שלו דיהני. ע"כ חלק מדברי אאמו"ר שליט"א.

ובדרך דרוש יתכן עוד טעם למה מהדרים שכל אחד יגיד קידוש לבד, ע"פ מש"כ התפארת שלמה עה"פ מצות יכול במקום קדוש דצריך להכין את הפה שיהי מקום

רבינו עקיבא איגר [חוט המשולש עמ' רה] "בליל פסח יתנהג בקדושה וביראה ולשמוח במצות שזיכה ה' אותנו בלילה הזה מצות עשה של קידוש ומצות עשה של אכילת מצה ומצות מרור וד' כוסות ואמירת הלל". [נדחק לומר דאיירי בליל פסח שחל בשבת]

[ויש כאן להעיר דהגם דבעלמא מבואר בחיי אדם, ובמשנה ברורה (סימן ס' סק"ז), ובביאור הלכה שם, דהיכא דמוכח לפי הענין שעשייתו כדי לצאת ידי חובה, וכגון בסדר התפלה, אף על פי שלא כיוון להדיא יצא ידי חובה, [וראה עוד בספר מנחת שלמה סימן א'] מ"מ בליל פסח לא מהני דהרי אולי עושה רק לשם קידוש, ולא לשם ד' כוסות ולכן יש להדר ולומר מש"כ כאן הנני מוכן ומזומן וכו'.]

דליל פסח וא"כ יש סמך דקידוש ליל פסח דאורייתא. [הערת הג"ר יהודה לייב רובין שליט"א]

וכן מבואר בד' מרן החתם סופר [בחי' פסחים דף קב: ד"ה אבל] בהא דביאר שם דברבנן ל"ש חבילות, והק' דאי אין קידוש יו"ט דאורייתא מאי פריך שם, ולזה תי' די"ל "למאי דפשיטא ליה להמקשן דביו"ט ראשון של פסח קאי אפשר דהוה נמי דאורייתא דכתיב זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וכו' ולא יאכל חמץ". וכן מבואר בלשון רבינו הבן איש חי [בס' לשון חכמים ח"א סי' נ'] "הנה אנכי מוכן ומזומן לקיים מצות עשה מן התורה של קידוש יו"ט של חג המצות, ולקיים מצוה דרבנן לקדש על היין, ולשתות כוס ראשון מארבע כוסות יין שתקנו לנו חכמים בליל חג המצות כדי לעשות נחת רוח ליוצרי", וכן יש לדקדק מלשון קדשו של

וייכול

ביאר מו"ז זצ"ל ע"פ מה שהי' אצל גדול אחד, שרצה לאסוף כסף מעשיר אחד בשביל עניים, וסירב להכנס לביתו שרצה שיצא לחוץ וירגיש הקור בעצמו ואז יבין לנפש העניים כמה הם סובלים, והי' אחרי שאנו אומרים הא לחמא עניא, ואנו מרגישים שוב כאילו אנחנו במצרים, הרי אנו מרגישים הרעבון שהי' לנו וממילא אנו מכריזים כל דכפין וכו'.

כל דכפין למי שצריך מלה טובה

ובאמת ק' מה יועיל עכשין לזמן כל דכפין, והגרצ"מ ע"פ דרכו שבכל קטע מונח ד' עניים, אמר דכאן מונח גם תפלה להקב"ה שיזמן הצרכים לכל דכפין, וכן נכלל כאן כל דכפין לאו דוקא באוכל רק לכל דבר כמו מלה טובה, וזה נוגע לבני ביתו דמעתה הוא אומר גם לבני ביתו שמי שצריך ורעב לאיזה מלה טובה הוא מוכן לתת לו את זה, וכן כל דצריך ייתי ויפסח אנו מתפללים להקב"ה שכולנו נצרכים למצוות הקדושות דק"פ ושנוכח כולנו גם לזה.

והנה איך י"ל "כל דכפין ייתי וייכול" הרי אין לו מקום לכולם, אלא הדבר יבואר לפי מה שישד התפארת שלמה עה"פ מצות תאכל במקום קדוש, והחת"ס, [העתקנו כל לשונם בתחלת הגליון] דהמקום שאנו אוכלים ליל הסדר הוי כביהמ"ק, ולכן אפשר לומר כל דכפין ייתי ויאכל, דבטוח שיהי' לו מספיק מקום לכל האוכלים כיון שדינו כביהמ"ק שלא אמר אדם מעולם צר לי המקום וגו'. גם מבואר בקב הישר פפ"ב דכביהמ"ק הגיעו ברגל נשמת האבות הקדושים וכל הנשמות ונעשה כביהמ"ק של מעלה שהוא רוחני ואינו תופס מקום, וא"כ גם המקום של ליל הסדר יכול להחזיק בלי שיעור וסוף.

ענין השינויים לתינוקות

הנה מצינו דתיקנו חז"ל כמה וכמה שינויים כדי להביא התינוקות לשאלה.

א: מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו. [פסחים קט. וש"ע תע"ב סט"ז]

ב: חטיפת מצה בליל פסח שלא יישנו [פסחים שם] ולרש"י היינו הגבהת הקערה ובטור וש"ע ועו"ר היינו שממהרין הסדר, ולרשב"ם ור"ן היינו שמסלקין ממנו המאכל שלא יישן.

ג: כרפס מבואר בפסחים קיד. מפני התינוקות, לרש"י וטור כיון דאין רגילין לאכול ירק לפני הסעודה, ולתוס'

אכילת מצה בגדר לחם עוני

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים וכו'.

הנה בטעם אכילת מצה נראה שיש בו שתי עינים זכר לגאולה וזכר לשיעבוד, דהנה בפ' ראה [דברים ט"ז ג] נקרא לחם עוני ופי' רמב"ן שאכלו לחם צר ומים לחץ, והביאו הראשונים בשם ה"ר יהוסף האיזובי בשם האבן עזרא שכשהי' שבוי בהודו היו מאכילים אותו מצה דוקא כיון שהמצה אינו מתעכלת במהרה, וכן עשו המצרים לישראל ואיתא בספרי שם דלכן נקרא לחם עוני ע"ש העינוי במצרים ובפסחים קט"ז. דמה עני דרכו בפרוסה, וי"א דלזה גופא נקרא עוני כיון דיש עינוי באכילתו דק' להתעכל.

מאידך הוא זכר לגאולה כמו שאומרים בהגדה "מצה זו שאנו אוכלים ע"ש שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ" וכו' ובתחלת הסדר שאנו עדיין בחלק דמתחיל בגנות אנו מדגישים חלק העבדות הא לחמא עניא, אולם אח"כ שכבר הגענו למסיים בשבח ונגאלנו, אנו מדגישים חלק הגאולה.

אולם באמת צ"ע איך נודמן לפונדק אחד אוכל זהה שמרמוז לשתי עינים שונים, דוודאי גם מה שזימן הקב"ה שיהי' לא הספיק בציקם ושיהי' אותה מאכל שאכלו במצרים בוודאי יש לזה קשר.

ומו"ז הג"ר בנציון זצ"ל פי' דתכלית יצ"מ הוא קבלת התורה ואין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, ולרוב דוקא העני הוא זה שהוא בגדר בן חורין, כי העשיר משועבד לכספו ולכן אוכלים אנו מצה לזכור שאנו בני חורין עוסקים בתורה. ועד"ז כ' המהר"ל.

ועד"ז שמעתי מיהודי יקר הרב אושרי ברוך שליט"א דבא להורות שבל נחשוב שענין החירות הוא חפשויות ופריקת עול, אלא אדרבה אנו נכנסנו לעבדות ושיעבוד להקב"ה, ולכן נמשיך לאכול את אותה מאכל שאכלנו אז, דאנו ממשיכים בעבדות לעבוד את הקב"ה, וכמו שהבאנו מר' ירוחם דעיקר עבודת הלילה הוא להגיע לעבדות ולקבלת עומ"ש.

והגרצ"מ זילברברג שליט"א ביאר דעוצם קדושת המצה ליוה אותנו גם בימי היותינו במצרים, דהמצה הורה לנו דעצם קושי השיעבוד הי' צינור נפלא למה שזכינו אח"כ וא"כ המצה דעוני והמצה דגאולה היינו הך.

שמכין עצמו לפסח ע"י ביעור חמץ והכנת מצה כבר נתרגלו לזה הילדים מכל שנה וא"כ אין מקום כלל לשאלות, ויש שמשו"ז רוצים להמציא שינויים חדשים שלא מוזכר בחז"ל ופוסקים. וגם זה יעזור רק לשנה אחד ומה יעשה לשנה הבאה.

ואמר בזה הג"ר יוסף שרייבער שליט"א דמוכרחים לומר דחז"ל העמידו הצורה של היכר כדי שיהי' בדרך שו"ת והם צריכים לשאול גם אם זה לא בא מתמיהת עצמם, וכמו שת"ח צריכים לשאול זה את זה מה נשתנה, כך העמידו ענין התינוקות בדרך שו"ת ע"י ההיכרים שתיקנו, ולפ"ז מוכרח שאין שום ענין להמציא שינויים חדשים דהרי מבואר בגמ' גופא שלא תיקנו באופן שהבן ישים לב מעצמו בלי שום ידיעה מוקדמת, רק הם העמידו השינויים, ועדיין צ"ע רב.

ביאור מבנה ההגדה

עבדים היינו לפרעה במצרים וכו' וכל ההגדה.

הנה מקור חלק זה הוא במשנה פסחים קטז. בה נאמר שאחר שאלת הבן מה נשתנה משיב לו האב [היינו שמספר לו סיפור יצ"מ] ולפי דעתו של בן אביו מלמדו, וממשיכה המשנה שהוא "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" ונחלקו בגמ' רב ושמואל מהי הגנות: לרב הגנות היא מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו וכו' ולשמואל הגנות היא עבדים היינו, [ובעצם "עבדים היינו" מפורש בתורה בפ' ואתחנן [דברים ו' כ-כ"ד] כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים וגו' ולפי מה שדרשו חז"ל שזו שאלת החכם אודות שינויי ליל הסדר א"כ נאמר בתורה שיש להשיב לו עבדים היינו וגו'. ורבינו מנוח פ"ז מחו"מ ה"ד כ' דגם מתחלה עובדי ע"ז ילפי' מכאן, כיון שנא' ויצונו ה' לעשות את החקים האלה ליראה את ה'א [שם] והיינו שמתחלה לא היינו יראים את ה' אלא עבדנו ע"ז, ויצ"מ חיזקה לנו את אמונה בה'.]

ובפירוש מסיים בשבח פי' הרמב"ם [פ"ז מחו"מ ה"ד] דכלפי הגנות דעבדים היינו, מסיים השבח ויוציאנו ה' משם, וכלפי ההתחלה בגנות מתחלה עובדי ע"ז מסיים בשבח ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו.

להלכה כתבו הר"ח והרי"ף שם שעתה נוהגין כשתי הדעות ואומרים גם עבדים היינו, וגם מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו וכ"פ הרמב"ם.

נמצא לפ"ז דעיקר מצות סיפור יצ"מ קיימנו כבר בקטע זה ובקטע מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו, וכל ההמשך מאחר פסקא זו עד מתחלה עובדי ע"ז הוא רק הקדמה ופתיחה לעיקר הסיפור.

ור"ן היינו שמביאים כבר עכשיו החרוסת, ועי"ז יודע שיש שני טיבולים.

ד: לת"ק [פסחים קח:] דנותנין לתינוק ד' כוסות, ומה דפריך שם וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין פי' המאירי כדי שישאלו.

ה: הגבהת הקערה [שו"ע תע"ג ס"ז] ופי' בשבלי הלקט כדי שיראו ישאלו.

ו: עקירת השלחן [פסחים קטו:] ובזמנינו סגי בסילוק הקערה עד סוף השלחן. [שו"ע שם]

ז: מזיגת כוס שני. [רש"י ורשב"ם פסחים קטז.]

והנה כ"ז להביא הבן לשאלה. ויל"ע אי דוקא דרך שאלת הבן יש חיוב מצות והגדת. ונחלקו בזה הראשונים דרמב"ם [פ"ז מחו"מ ה"ב] הביא מכילתא דדרשי' מוהגדת לבנך, דגם בלי שאלה יש חיוב. אולם ד' הגרי"פ פערלא בד' הרא"ש כלל כ"ד דבלי שאלה הוא רק דרבנן, ולהכי עשו חז"ל כ"כ הרבה היכרים לתינוקות כדי שישאלו דרך אז חלה הדין דאורייתא.

והא דבעי' דרך שו"ת דוקא כבר פירשו רבים דרך אז נכנס עמוק יותר, ובס' מדרש בחידוש כ' דע"י השאלה מתחשק יותר לדעת התשובה ויכנס יותר בלבבו.

השאלות דמה נשתנה

והנה השאלות דמה נשתנה, כבר דייקו החת"ס [בהגהותיו לשו"ע תע"ג ס"ז] והגר"ח [הגדש"פ מבית לוי קובץ הוספות עמ' פ' מרמב"ם [פ"ח מחו"מ ה"ב]. שכ' "וכאן הבן שואל ואומר הקורא מה נשתנה" וכו' משמע דגם אחרי שואל הבן אומר בעה"ב, וביאר הגר"ח דמן הבן מצפים שישאל רק על איזה שינוי בלילה, ולא דוקא ד' שאלות אלו, וד' שאלות הוא רק קיום דצורת הסיפור יהי' דרך שו"ת שהוא אחד מג' החילוקים שאמר הגר"ח. אולם ד' רוב ראשונים דהבן הוא זה ששואל ד' שאלות אלו, ובתוס' קטו: מבואר דכל עניני השינוי הוא להביאו שממילא ישאל הד' שאלות וכ"פ הפר"ח הובא במשנ"ב תע"ג סקס"ט.

לכאורה לא שייכא כלל גדר שאלה ותמיה

והנה יש כאן תמיה עצומה דלכ' השאלות הללו אינם בגדר שאלות כלל, דכל הילדים כבר יודעים ונתגדלו על חג הפסח וליל הסדר, ויודעים שבבילי הסדר יש סדר שלם דקדש ורחץ וכו' וגם אם אחד יקפיד לא להגיד לבנו כלום לפני פסח, ולא ישלחנו לחדר כמו שיש אלו שעושים כן, מ"מ אין שום תמיה לכל ילד שכבר נתגדל בעת הולדו בצורת הסדר, וגם על זמן הגמ' קשה דכל מי

איה: לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, לא ברחוב בדרך מביהכ"נ.

איך: מתחיל בגנות ומסיים בשבח.

למה: ר"ג אומר כל שלא אמר ג' דברים וכו'.

נמצא דו' הוספות אלו הם ממש מכוונים לז' הביירוים שמסכם התפא"י.

אבל חשוב לדעת שהם רק הוספות ולא עיקר הסיפור, ולא כאלו שטועים להרבות בפירושים וחידושים בקטעים הראשונים שהם רק הקדמה לעצם הסיפור, ולבסוף מתאחר השעה ורצים במהירות מבתחלה עובדי ע"ז וכו' ונמצא שהחליפו העיקר עם הטפל.

ומ"מ אמר מו"ר שליט"א שעצם האריכות בהקדמות אלו מקדש את הפה ומכין אותו לעיקר הסיפור, וכמ"ש **התפארת שלמה** על מצות תאכל במקום קדוש, כן הסיפור צריך להיות ע"י פה קדוש, וא"ש דכל הקטעים בהגדה מכוונים יחד כמו שכבר הקדמנו דיש חמישים קטעים נגד נ' פעמים שהוזכר יציאת מצרים בתורה, ומספר התיבות 1820 כמספר כל שמות הוי"ה שבתורה, ולכן יש לדייק ולומר כל מלה, אלא דיש לדעת דמעיקר הדין מה שצריך כדי לקיים חובת הסיפור הוא מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודברי רבן גמליאל כמשנ"ת, ונפק"מ לחולה וחבוש בבית האסורים בלי הגדה, או כל אונס אחר.

כל אחד יש בתוכו בחינת ארבעה בנים

כנגד ארבעה בנים דיברה תורה וכו'.

בפשוטו קאי על בנים גשמיים שיש לבן אדם. וא"כ מקוים שחלק בן הרשע לא יתקיים וכן מבואר ברמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ב שכתב "מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזו פדה אותנו הקדוש ברוך הוא ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן" ולא הזכיר את בן הרשע.

אולם דבר נפלא כתוב בשפ"א פסח תרל"ד שמזה נראה שכל הד' בנים שייך לכאו"א מאתנו.

וז"ל: כנגד ארבעה בנים כו'. נראה שהוא נגד הארבע לשונות של גאולה. שהגאולה הי' מכל הד' גליות. ושאלות הללו יש בכל איש ישראל. מצד חקירות השכל שע"ז היצה"ר מהרהר אחר החוקים ועל זה צריך להיות

ובאמת במקור הי' ההגדה נוסח קצר מאד: מה נשתנה בלי הא לחמא עניא, עבדים היינו, בלי "ואילו לא הוציא וכו'" מתחלה עובדי ע"ז וכו' אח"כ פסוקי ארמי עובד אבי ודרשו כל הפסוקים, וכמבואר במשנה, אח"כ משנת רבן גמליאל פסח מצה ומרור, אח"כ קיימו עיקר החיוב לומר ואותנו הוציא משם וחייב אדם לראות א"ע וכו' כמבואר בגמ', אח"כ שני פרקי הלל עם פתיחה לפיכך אנחנו חייבים וכו' ונאמר לפניו שירה חדשה וכו' ב' פרקי הלל, ברכת גאל ישראל ושותין כוס שני ומי שלא אמר כ"ז לא יצא יד"ח כראוי.

אבל בדורינו יש הרבה הוספות גם לפני שמתחילים עיקר ההגדה דמתחלה עובדי ע"ז, ולא רק מימי הראשונים והאחרונים אלא עוד מתקופת הגאונים הרמב"ם בסדר ההגדה שלו כבר הביא כל החלקים שיש בהגדה שלנו, והענין בזה הוא להאריך בחשיבות סיפור זה, שאפי' כולנו חכמים וכו' ואפי' התנאים הגדולים עסקו בזה, וענין החיוב בלילות, ושיכול מבעו"י ועוד כמה הוספות, ועוד שני הוספות אחר תשלום ההגדה כמה מכות הי' במצרים, וכמה מעלות טובות למקום עלינו וכו'.

שבע שאלות של התפארת ישראל לבירור כל ענין

ומו"ר הגרמ"י רייזמן שליט"א אמר השערה לבאר מבנה ההגדה ע"פ ד' התפארת ישראל [על משניות פ"ב דאבות מ"ד וכן בקונ' חומר בקודש] ששם סיכם כל דיני עבודה וכתב שיש כלל רוחני בבירור כל דבר שצריך להשיב לעצמו על ז' שאלות "מי" "מה" "למי" או "את מי" "מתי" "איך" "איך" ו"למה" היינו מי הוא, מה הוא הדבר, בשביל מי הוא, אימתי הוא, היכן הוא, ואיך הי' הדבר, ומדוע צריך הדבר הזה. וכתב דכשתדע להשיב על אלה השאלות יבורר לך כל דבר חמור ועמוק.

ולפ"ז נבין אריכות ההקדמה לפני סיפור יצ"מ: תחלה חוקרים:

מי: מי צריך לספר? אפי' כולנו חכמים וכו'.

מה: מה צריך לספר הרי כל לילה צריך לספר, ומה מוסיפין בלילה הזה? לכן הביא משנת ראב"ע דאה"נ בכל לילה יש לספר אבל בלילה הזה יותר, ולזה מביא המעשה על התנאים שהאריכו בסיפור כל הלילה.

למי: בשביל מי צריך לספר? לד' בנים שדיברה בו תורה.

מתי: יכול מר"ח וכו'.

"וגאלתי אתכם בזרוע נטויה" מתייחס לאלו שגם בלי שם עבד הרגישו בגלות.

והנה הרשע גם אם הי' יוצא מסבלות מצרים, וגם הי' ניצל מן העבדות, מ"מ לא הי' לו גאולה, כיון דכלפי חלק זה אינו מרגיש גלות ממילא לא יתכן לו גאולה, והוא רק מרגיש עול בקיום המצוות שאומר מה העבודה הזאת לכם, ולכן גם אם הקב"ה לקח אותו לעבודתו, מ"מ אינו נגאל כלל ממצבו הרוחני.

ענין האריכות בדרשות הפסוקים

צא ולמד מה ביקש וכו'.

הנה כאן אנו מתחילים לדרוש הפסוקים בפ' ביכורים. וכבר הבאנו דיש שהוכיחו מכאן דעיקר מצות סיפור יצ"מ בליל פסח הוא השבח וההלל ולכן נקטי' דוקא פ' זו, ואי לא נימא כן צ"ל כדשמעתי ממו"ר הגרמ"י רייזמן שליט"א דכיון דחייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים ורק בפרשה זו הוא אחד שמספר על יצ"מ על עצמו, גם אם לא יצא ממצרים, כיון דהוא מדור באי הארץ שלא יצאו ממצרים ואעפ"כ מודה כאילו יצא בעצמו.

ובאמת יש כאן שאלה גדולה, הרי העיקר מה שאנו רוצים בכ"ז הוא להשריש לבנינו אמונת הקב"ה וההשג"פ עלינו, ואיך צריך לשבח להקב"ה, וא"כ עדיף הי' להאריך בתיאור מעניין על ניסי יצ"מ בלשון הילדים וכל המדרשים שנאמרו בזה, וכבר נכתבו ע"ז כמה ספרים, ובמקום זה אנו מאריכים בדרשות על פסוקים, והילדים נראים כמשתעממים מגודל האריכות בזה, ולכן יש שבאמת שממהרים בדרשות אלו, וכשמגיעים לעשר מכות מאריכים בכל מכה ומכה בתיאור מוחשי כדי שיהי' מעניין לילדים.

אולם לנתבאר בשם הגרצ"מ שליט"א בראשית דברינו, דבכל תיבה ותיבה של ההגדה מונחים ענינים ודברים הרבה, והקב"ה הוא זה שמאיר בלבות ילדינו וגם בלבבינו כל ההשפעות של אמונה ואהבת ה' ע"י המילים הקדושות, א"כ כל מה שעלינו לעשות הוא להגיד המילים בכוונה גדולה ובהתלהבות וחשק גדול, ובפרט באמירת פסוקים שהוא תורה שבכתב שהוא דבר ה' בעצמו, אין לנו השגה עד כמה היא פועלת בלב האדם, שכל פסוק הוא כמו פצצת אטום לכל בן ישראל, והדרשות של הפסוקים הוא גילוי על התפשטות כוחם של הפסוקים, לכן בוודאי יתלהב לב האדם באומרו פסוקים ודרשות אלו, ויוכל גם להתפלל להקב"ה לפני זה שכל זה יפעל עליו ועל המסובין אהבה ויראה ואמונה ויראה וכל מה שהקב"ה רוצה שיאיר בו. ואח"כ

התשובה מוכן בלב האדם כי לעשות רצון השי"ת יש מזה יותר טעם ושמחה מהבנת טעם המצוה. וזה אין מפטירין כו'. שטעם מצוה של מצוה אף שאין בו טעם. מתוק לו יותר ממטעמים.

והרשע פורק עול ממש. מה העבודה. ואומרו לכם פי' מה כוחו של בוי"ד לעבוד להשי"ת. ועי"ז מהרהר אחר השגחה עליונה כמ"ש בספרים. והתשובה. בעבור זה. פי' ע"י שהוא בוי"ד ואין לו שכל כראוי חשוב לפניו ית' עבודתינו יותר ממלאכי עליון.

ושאלת התם ע"י התמימות כשהקב"ה נותן איזה הארה בחסדו בא האדם לידי התנשאות באומרו מה זאת. וצריך לידע שהוא רק בחסד עליון. וזה התשובה בחוזק יד כו' בלי זכיות האדם.

ושאינו יודע לשאול הוא בגלות המר שא"י כלל איך לפתוח הלב וע"ז נאמר את פתח לו.

ועי"ז נותנים השבח. שגאולת מצרים הי' בכל הד' מיני גליות בכלל ובפרט שנמצא בחי' אלו בכל אחד מישראל. ונק' בנים שבאמת נגמר הבנין ע"י החקירות הללו בלב האדם כשזוכה לבוא לדרך האמת ולצאת מהבלי עולם הזה ועניניהם" עכ"ל.

צריך להרגיש שנמצאים בגלות

רשע מה הוא אומר מה העבודה וגו' אילו הי' שם לא הי' נגאל.

ויל"ע למה נקט דוקא לשון גאולה מכל ד' לשונות הנמנים בפ' וארא.

וביאר בזה מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל, דיש כמה דרגות של גלות, דגם בזמנינו אנחנו בגלות גם שאין לנו צרות מן הגוים, אבל סו"ס אנחנו תחת ממשלתם ואין לנו ביהמ"ק, אבל חלק גדול של כלל ישראל אינו רואה בזה גלות אא"כ יסבלו בפועל מן הגוים, אז נאנחים ואומרים שאנחנו בגלות.

הנה שבט לוי לא היו צריכים לסבול מן השיעבוד כיון שהרגישו הגלות גם בעצם זה שנמצאים במצרים וא"כ לא היו צריכים לסבול מקושי השיעבוד, אבל שאר ישראל לא היו מרגישים הגלות רק כששעבד בהם פרעה, אבל לפני זה הרגישו מאד טוב וגם רצו לעזור לפרעה.

וזה"פ בפסוקים תחלת פרשת וארא [שמות ו' ו'], "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים" מתייחס לאלו שסבלו בפועל ממצרים, "והצלתי אתכם מעבודתם" הם אלו שגם בלי סבל הרגישו בעצם העבדות ענין גלות,

כח מסירות נפש לדבר שבקדושה

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך וגו'. [יחזקאל ט"ז ו' ז']

מש"כ מתבוססת בדמיך כ' בתרגום יונתן יחזקאל שם דקאי על דם פסח ומילה, אולם לפ"ז ק' דמקודם הי' צ"ל "ואומר לך" דהרי קודם נתן לנו פסח ומילה ואח"כ ראה הקב"ה שעסוקים בזה, ורש"י שם באמת פי' דקאי על ליכלוך בחומר ובלבנים, אלא דא"כ לא דמי לדמיך חיי ות"י מו"ז צ"ל דהרי לכל אחד יש מדת מסירות נפש בחיים שלו, רק שרוב בני אדם לא מנצלים זה לקדושה, והקב"ה ראה שבנ"י יש להם מדת מסי"נ אבל השתמשו בזה לרעה, ולכן נתן להם הקב"ה מצוות אלו, שישתמשו במס"נ לעניני קדושה, וזה ואראך מתבוססת בדמים של מס"נ דעלמא ואמר לך הרי במדה זו אתה יכול לחיות.

ולהגרצ"מ שליט"א מונח כאן תפלה שנזכה ג"כ למסי"נ על תורה ועבודה, וגם שבח על מה שאנו זוכים למסור נפש על עבודת ה'.

הצעקה בזכות אבותינו

ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו וישמע ה' את קולינו וגו'.

פתח באבותינו וגמר עם קולינו ופי' מו"ז צ"ל דאם מתפללים בזכות האבות אז הקב"ה עונה בזכות עצמם, וכדאמרו ברכות י' כל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו.

ולהגרצ"מ שליט"א מונח כאן זעקה וצעקה עצומה על המצב שלנו, ולכל אחד ואחד בפרט על הצרות שלו ברוחניות ובגשמיות, וכפי שמסופר שהי' אחד שנושע באמצע ע"י שצעק בשעת אמירת ונצעק, ³³ ומונח גם שיר ושבח על כל הפעמים שהקב"ה ענה לנו.

³³ זה הי' אצל בן כפר שלא הי' לו מה לשלם לפריץ, והזהירו הפריץ שאם לא ישלם ישים כל משפחתו בבור, והגיע להאזהב ישראל מאפטא בשבת הגדול ולא הניחוהו ליכנס, אולם בדרשת שבה"ג שמע ממנו, שבשעת הגדה בעת אמירת ונצעק אפשר לפעול כל מה שצריך, ואכן כך עשה, ובליל הסדר צעק על מצבו, ותוך כדי דיבור דפק אצלו גוי שפחד ממה שהרג אשתו ולכן ברח, והפקיד אצלו שתי חביות כסף וזהב ולתשלום נתן לו אחד מהם. ע"כ המעשה. והגה"צ ר' אלימלך בידרמן שליט"א פירסם סיפור על שני אחים מבוגרים בארה"ב לא' קראו מניש בן 26 ולאחיו חיים בן 30 ואף א' לא הציע להם שידוך, ולפני עשר שנים בשעת הסדר ראה מניש בהגדה שלו הסיפור הנ"ל, והחליט לנצל אף הוא את העת רצון והכריח כל משפחתו שיצעקו ביחד על מצבו ועל מצב אחיו הגדול, ואכן מיד בחוה"מ הגיעו שני הצעות ואכן נתארסו בשטו"מ בזה אח"ז, ומאז כל שנה ושנה מוסרים לו מאות יהודים פתקא לליל הסדר שיתפלל עבורם עד שכבר מגיע המספר למאות בקשות והוא אומר לכולן שכאו"א יש לו כח הצעקה. וכבר נתפרסמו מאות ואלפים סיפורי ישועות מזה.

יוכל גם להרחיב בלשון עצמו אבל העיקר הוא הפסוקים והדרשות.

ובזה יובן גודל העת רצון שנעשה בעת אמירת פסוקים אלו, עד שנתפרסם מאד גודל הסגולה בצעקה להקב"ה מכל הלב באמירת פסוק ונצעק אל ה' וגו' כפי שנשמע בזמנינו מאות ואלפים סיפורים נפלאים ע"ז, ראה להלן בהג"ה, והכל הוא מגודל כח פעולת הפסוקים.

לא להרגיש כאזרח בגלות

וירד מצרימה אנוס ע"פ הדיבור, ויגר שם מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם וכו'.

באמת לא מפורש היטב ענין אנוס ע"פ הדיבור, ויל"פ דהנה בהא דלא ירד יעקב אבינו להשתקע וכו' פי' משך חכמה [ויקרא כ"ו מ"ד] שיעקב הורה בזה הוראה לדורות, שכל פעם כשיגלו באיזה גלות שלא יהיו, ההנהגה צריך להיות שידעו של ירדו להשתקע אלא הם רק גרים שם עד זמן הגאולה, והרי הם רק כגרים ולא יחשבו כאזרחים, וא"כ י"ל דזהו אנוס ע"פ הדיבור שהי' מרגיש עצמו כל הזמן כאנוס, דבעצם לא היה רוצה להיות שם.

והי' מוסיף מו"ז הגי' בנציון צ"ל דעצם מחשבתו של יעקב שלא להשתקע במצרים, זה גופא גרם ופעל שלא ישתקעו לנ' שערי טומאה, וזה הוראה לדורות שע"י שהאבות ירגישו עצמם כגרים בגלות, ממילא זה יפעל על הדורות שלעולם לא ישתקעו בין הגוים

הסיפור על רבי בנציון הנימן צ"ל

והי' רגיל מו"ז לספר כאן בכל שנה, [וכן מספר אאמו"ר שליט"א תמיד] על דודו זקיננו שעל שמו הי' נקרא הגה"צ רבי בנציון הנימן צ"ל מעיר מעמל ברוסיא שהי' ת"ח גדול ועשיר ומקורב מאד לרבי ישראל סלנטר צ"ל שהתאכסן אצלו הרבה ועזר לו רבות ותמכו בכל פעולותיו, ³² ובעת גירוש יהודי רוסיא בימי מלחמת העולם הראשונה, היגר לגרמניה וקיבל רשות להשאר שם ולקבל אזרחות, כיון שהי' אדם עשיר ונכבד, אך הוא סירב בכל תוקף באמרו "שלא ירדנו להשתקע בגלות אלא לגור" ואם נגזרה גלות על אחיו ילך גם הוא עמם. וד"ז באמת השפיע לדורות שמכח מעשה כזה הדורות אחריו מתחזקים בזה, ועי"ז יכלו אבותינו להחזיק מעמד בכל מקומו מגוריהם שלא להשתקע בין הגוים.

³² ראה עוד ספר ארחות ישרים לאאמו"ר שליט"א עמוד ש"י.

הבנים נקראים עמל

ואת עמלינו אלו הבנים ואת לחצינו זה הדחק.

יל"ע למה נקראים הבנים עמל, וגם למה נסמך לענין הלחץ זו הדחק, ופי' מו"ז צ"ל דתמיד נחוץ עמל רב לחנך הבנים ע"ד התורה והיראה, ובפרט במקום כמצרים ששם היינו עבדים ולחצו אותנו עד מאד עד שהכל הי' בדחקות.

וליסוד הגרצ"מ שליט"א הנ"ל, יש לכוון כאן גם לתפלה שהקב"ה יעזור לנו שנוכל לחנך ילדינו לתורה ויראה בכל המצבים, וגם שיר ושבח על מה שזכינו עד כה, והקב"ה מאיר לנו באמת הכוחות לזה וגם מאיר להבנים בזה.

יסוד דברי רבן גמליאל

ר"ג הי' אומר כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו.

הנה במש"כ הלשון ר"ג הי' אומר ולא ר"ג אומר, י"א כיון שאמרו רק בזמן הבית, וי"א שכך הי' אומר כל ליל הסדר, ונר' דמה שאנו חוזרים שכך הוא הי' אומר הרי לכ' פשוט שאמר כן אם סבר כן להלכה, אלא דנראה שר"ג הי' אומר כן בהתלהבות גדולה, ואנו רוצים להתקשר לרבותינו מדורות הקודמים, ולכן אנו חוזרים על דברי ר"ג בשעת הסדר, כדי להמשיך מכוחו עלינו כמ"ש "צאי לך בעקבי הצאן" וגו'.

האם זה מדיני הגדה או מדיני המצה

והנה יש לחקור האם זה ממצות ההגדה או שזה מדיני המצה, ובר"ן [סוכה י"ב:] ורמב"ן [במלחמות ברכות ב:] מ' דזה חסרון במצות מצה ולא שלי' כלל, רק שלא יצא כראוי, וא"כ דמי לשי' הב"ח בסוכה ותפילין דצ"ל טעם המצוה, ובדברי שאול הוכיח באמת מכאן כשי' הב"ח, אלא דא"כ ל"ל לומר בפה דוקא, וצ"ל דגזה"כ שנא' ואמרתם זבח פסח וגו', וגם צ"ע דלמה זה נכנס למגיד דהול"ל כן לפני אכילת מצה ומרור ומ' דזה מדיני הגדה, אולם מאירי כ' דזה צורת הפלגה בסיפור, ובאברבנאל כ' דזה המינימום שצ"ל בשביל לצאת החיוב דסיפור יצ"מ, והוא בשביל נשים וע"ה דלפחות צ"ל זאת, וכדכ' החיי אדם דצריך לקרוא כאן המשרתת, ומ' דזה מדין הגדה וסיפור יצ"מ.

ומו"ז הג"ר בנציון צ"ל [בילקוט שיעורים מועדים ח"א סי' ל"ב] עשה מזה מח' רמב"ם ותוס' דברמב"ם מבואר דזה בכלל הגדה, אולם בתוס' פסחים קטז. כ' דמקור לדין אמירה זה הוא ממש"כ ואמרתם זבח פסח וגו' ומצה

ומרור הוקש לפסח, ומ' דזה דין באכילה, וכן הוכיח הערוך לנר [סוכה כח.] וכ"מ במהרש"א פסחים שם דזה גדר לשמה באכילה.

אמירת ההגדה בשבת הגדול

והנה כתב הרמ"א סי' ת"ל דבשבת הגדול נוהגים לומר חלק מן ההגדה מעבדים היינו עד לכפר על כל עוונותינו, אבל לא אומרים ההמשך, ורצה ידידי הרב יעקב יוסף לרנר שליט"א להוכיח מזה דאינו מדין הגדה רק מדין מצה ומרור דעדיין ל"ש, אולם מו"ז הוכיח מזה להיפך דהנה הגר"א [שם ובמעשה רב אות קע"ז] והיעב"ץ [במרוק שם] פקפקו על מנהג זה, דהרי אין לומר הגדה רק בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, והנה אי נימא דהא דר"ג הי' אומר הוא מדין הגדה וזה מעיקר חלק ההגדה דבלי זה אינו יוצא, א"כ א"ש דבזה גופא שאנו משמיטים זה כבר מותר לאומרו גם בשבת הגדול, שו"מ ת"י זה בויגד משה בשם הרה"ק מאוסטרובצא צ"ל.

וג' נפק"מ להלכה יש בחקירה זו:

א: אי נוהג בפסח שני דאין בו דין סיפור יצ"מ. [בנין ציון סי' ל"ב:] אי בעי' להגיד לבן או די להגיד לעצמו. [ויגד משה] ג: אי כשאין לו מצה ומרור יש ענין לאומרו.

אולם דקדק מו"ז צ"ל ממה דבהמשך הסוגיא קטז: דקאי על המשנה דר"ג מובא הענין דסומא פטור מהגדה שנא' זה, מבואר דדינא דר"ג הוא מדיני ההגדה, אח"כ צידד לחדש דכל עיקר ההגדה הוא גופא תנאי באכילת פסח מצה ומרור, דבגמ' מבואר דאי מצה בזמנה"ז דרבנן לא יתכן דיהי' הגדה דאורייתא, אבל יתכן דלא נשאר כן במסקנת הסוגיא.

האם בעי' מצה ומרור בפועל בשעת ההגדה

אולם ד"ז תלוי בחקירת האחרונים אי הגדה תלוי במצה בפועל או סגי בזמן הראוי למצה, דהגרי"ז [הגדה מבית לוי עמ' קכ"ה] הכריע דמדין לחם שעונין עליו דברים הרבה מבואר, דהא דבשעה שמצה ומרור מונחים לפניך אינו דין זמן גרידא אלא בעי' המצה והמרור ממש, וכ"מ במכילתא וכ"כ הגרי"פ פערלא בד' כמה ראשונים דמי שאין לו מצה א"א לקיים מצות סיפור יצ"מ, אולם בתרומת הדשן [סי' קל"ז] ובמנחת [מצוה כ"א] מבואר דעיקר הוא שיהי' זמן הראוי למצה ומרורו ולא בעי' מצה ומרור.

וא"כ לד' הגרי"ז יתכן דל"י יד"ח הוא בין על המצה ובין על סיפור יצ"מ, דעד כמה דחסר בקיום מצות מצה ממילא יחסר בקיום מצות סיפור.

ביאור הענין דבעי מצה בפועל

ולבאר הצד דבעי מצה ומרור בפועל ושזה תנאי באכילה, י"ל ע"פ דברי הגר"מ משה שפירא זצ"ל [אפיקי מים פסח ענין בין דרמב"ן [בסה"מ מצוה ט"ן] הי' לו הו"א למנות סיפור יצ"מ ואכילת מצה למצוה אחד, ע"פ מש"כ רש"י פ' ראה עה"פ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון וגו' למען תזכר את יום צאתך, [דברים ט"ז ג'] היינו דע"י אכילת מצה ומרור תזכור את יום צאתך, דהיינו דבאכילה גופא יש קיום דסיפור יצ"מ ולכס"ד דמצות סיפור לא ימנה למצוה נפרדת, דאכילת מצה הוא גופא קיום דינא דסיפור יצ"מ, והביאור בזה ע"פ רמב"ן על אנכי ה' אלקיך דע"י הפקעת עבדות פרעה גופא חלה עבדות כלפי הקב"ה, וקיום מצות הלילה הוא קיום עבדות להקב"ה, וגילויי העבדות שלנו כלפי הקב"ה הוא גופא קיום דחייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים, וע"י אמירת שלשת הדברים יש כאן צירוף בין האכילה והסיפור, ולכן נקרא כל מה שאנו עושין בלילה הזה עבודה שהכל הוא מעשה עבדות, ולפ"ז מבואר הא דהסיפור והמצה הולכים ביחד.

שם פסח ע"ש הפסיחה

פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו' ע"ש שפסח וכו'.

הנה הגירסא שלפנינו על שום מה היינו שאנו מבארים כאן טעם המצוה. אולם הרמב"ם גרס על שם מה. וביאר הגר"ח [מבית לוי קובץ הוספות] וכך הי' נוהג לפרש כל ליל סדר דאנו באים לפרש טעם מדוע נקרא כל דבר כן, שמשום כך נקרא פסח בשם פסח ע"ש שפסח וכו'.

ולפ"ז יש מקום לעיין בעצם קריאת השם, דבפשוטו פסיחה הוא ע"ש דילוג בית היהודי והצלתו, וק' טובא מ"ש מכל שאר המכות דכלל ישראל ניצלו ולא עושים מזה ענין, וגם דנמצא דע"י הפסיחה לא הי' כאן יחס לבית היהודי, רק אדרבה רק לבית המצרי הי' יחס, והרי כ' שהקב"ה ראה את הדם והדם הי' בפנים הרי דכביכול נכנס לבית היהודי, ועוד הרי הי' גילוי שכינה בכל בית יהודי.

אולם כבר הארכנו בפ' בא ע"פ דברי שפ"א דפסח איננו דילוג ומילוט גרידא, אלא דכל יהודי הי' מעורב בעצם בתערובות טוב ברע דהללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, וע"י הפסיחה נעשה התבררות גדול בנשמת היהודי גופא, דעצם הקדושה נפסחת, וכמו שאמרו צדיקים "ופסחת עליכם" איך וועל איך מאכען פסח'דיג" [אני יעשה אתכם כשר לפסח] וכמו שרקד הגה"ק ר' משה

לייב סטובער זי"ע על השלחן ואמר דכך עשה הקב"ה כביכול, שרקד על כל בית יהודי, ואמר "דא וואוינט א יוד" [-כאן גר יהודי] הרי דהפסיחה הי' התייחסות גדול ועצומה לבית היהודי. ולכן כל הקרבן וכל היו"ט קרוי ע"ש הפסיחה, ובזה גם ביארנו למה לא מצינו שמו של יהודי ע"ש יו"ט אחר, רק שם "פסח" כיון דיש חביבות גדולה לענין זה שמתייחס לעצם היהודי, משא"כ שאר יו"ט מתייחס למאורע מסוים, או חפץ מסויים.

ביאור ולא יכלו להתמהמה

מצה זה שאנו אוכלין ע"ש מה, על שלא הספיק בצקם של אבותינו וכו' ולא יכלו להתמהמה.

בלשון התמהמה ביאר מו"ז זצ"ל בלשון צחות דלא הי' להם פנאי לשאול "מה מה" מה נעשה כאן, וזה הי' כדי שלא ישתקעו בשער הנ'. ונוסח זה אנו אומרים גם באני מאמין ואע"פ שיתמהמה דאנו מאמינים באמונה שלימה, ולא מקשים על מה ומה עדיין לא בא הגאולה, אלא אנו מחכים בכל יום שיבוא.

והנה באמת בזמן הגאולה כתוב [ישעי' נ"ב י"ב] "כי לא בחפזון תצאו" הרי דחפזון אינו מעלה, ורוב מפרשים פירשו דרק לענין מצרים הוא מעלה, כיון שאם היו נשארים עוד מעט היו נשקעים בנ' שערי טומאה.

אולם באמת למשנ"ת בהקדמה מהגרי"ד שלעזינגר ע"פ הבית הלוי פ' בא, דחפזון דמצרים מורה על הגאולה עתידה, כיון שלא נשלם עדיין הגאולה, דלא השלמנו כל הגלות, ממילא א"ש דחפזון דמצרים מורה על הגאולה העתידה שלא יהי' בחפזון, וכשאנו רואים המצה הזו זה מחזק בנו האמונה בביאת המשיח, ולכן נתפס ענין החפזון בעצם המצה דעיקר הגאולה עדיין לא הושלם.

וידידי הרב יצחק הלוי דינר שליט"א הראוני דברי הגר"ד זלמן סורוצקין זצ"ל עה"פ ולא יכלו להתמהמה, דזה הי' רק במצרים שלא הי' להם תורה ולכן אילו הי' מתמהמהים היו נשקעים לגמרי, אבל אנו כבר נמצאים בגלות אלפי שנים ולא נשקענו בטומאה כיון שיש לו תורה, עכ"ד. ולהנ"ל יש להוסיף דא"ש מה שאנו אומרים באני מאמין הלשון ואע"פ "שיתמהמה" שאנו משתמשים באותו מטבע לשון של לא יכלו להתמהמה להורות שאנו לא דואגים בזה שמשח מתמהמה, דבכל מצב וכל זמן שיעבור, עדיין נהי' ראויים לגאולה.

האם היו אוכלים חמץ לולא החפזון

ע"ש שלא הספיק בציקם וכו'.

הבקשה בברכת הגאולה

אשר גאלנו וגאל את אבותינו במצרים כן ה' אלקינו יגיענו וכו'.

הנה ברכה זו יש בו הודאה על העבר ובקשה על העתיד. וי"א [שבלי הלקט] דזה בגדר ברכה על סיפור יצ"מ³⁴ וזה דעת רבי עקיבא בפסחים קטז: אבל לרבי טרפון הוא רק ברכה קצרה שרק מודים על הגאולה ולא מבקשים על העתיד.

וכבר הק' אבודרהם דזה נראה כברכת שהחיינו והרי כבר בירכנו שהחיינו על כל המצוות, ותי' דכיון דאנו רוצים להמשיך בבקשה על העתיד לכן מקדימים שוב להודות ע"ז. אולם צ"ע למה באמת מכניסים כאן בקשה יותר משאר פעמים שמודים על שהחיינו לקיים מצוות, וגם מוסיפים להאריך בקשה חדשה שמחים בבנין עירך.

וביאר בזה הג"ר ישראל דוד שלעזינגר שליט"א ע"פ מה שהקדמנו בשמו ע"פ הבית הלוי והספורנו, דאנו עדיין באמצע תהליך הגאולה ואנו מובטחים ומאמינים וברור לנו שנזכה עוד להמשך גאולת מצרים, לכן אנו מזכירים זה עכשיו.

והי' אפשר ל' דכמו שזה תפלה ובקשה וכמבואר באבודרהם ור"י בר יקר נכלל בזה גם הודאה ושבת, שאנו כבר מודים מעתה על מה שנזכה למועדים ולרגלים אחרים, ושנזכה לשמחה בבנין עירך ושנזכה לאכול מן הקדשים. ולפ"ז מיושב קושית הראשונים כאן [אבודרהם ר"י בר יקר ועוד] דלמה אנו חותמין גאל ישראל ולא גואל ישראל, והרי בפסחים קיז: מבואר דלשון גואל ישראל הוא בלשון עתיד, דזה בקשה על העתיד, והרי כאן החתימה הוא בקשה וצריך לחתום מעין החתימה, ולהנ"ל א"ש דגם החתימה הוא בגדר הודאה, כיון דאנו כ"כ בטוחים בגאולה העתידה, שכבר אנו יכולים להודות ע"ז ולכן אנו אומרים כבר גאל ישראל על העבר.

והנה ר' טרפון במשנה לא ס"ל המשך זה, ורק רע"ק ס"ל כן, ואמר הגרי"ד שליט"א דרע"ק לשיטתי' שמשחק גם בזמן הגלות כמבואר בסוף מכות, ולהנ"ל א"ש דרע"ק אומר לו שעכשיו בליל הסדר ידע נאמנה שעוד יזכה להגיע למועדים ולרגלים אחרים.

מ' שאילו לא היו נחפזים לצאת היו אופים חמץ, והק' המפרשים דהרי מבואר בפסחים צו: דאיסור חמץ במצרים הי' נוהג כל יום ראשון, עי' בר"ן [פסחים כה: מדפי הרי"ף] בזה. ופי' הצ"ח והמלבי"ם [שמות י"ב ל"ד] דכיון דבקדשים הלילה הולך אחר היום, א"כ גם לענין פסח הוא כן, וא"כ כשאמר משה היום אתם יוצאים ונאמר זה ביום י"ד זמן הקרבת הפסח, התכוון ליום ולילה שלאחריו ורק אז נאסרו בחמץ, ולכן בבוקר כבר הותרו בחמץ. אולם לפ"ז נמצא דמה שלא הי' חמץ ל"ש כלל לאיסור חמץ רק ענין חדש שלא הספיק בציקם.

ובאופן אחר י"ל ע"פ מש"כ החת"ס [פסח תק"פ] דבלילה עדיין אנו נחשבים כגוים, וא"כ גם במצרים י"ל דבע"פ ולילה שלאחריו עדיין הי' דינם כבני נח, דהלילה הולך אחר היום וכמ"ש ההפלאה בכמה מקומות, ולכן באמת הי' מותרים בחמץ למחר וכנ"ל, אולם למחר בעת היציאה וגילוי כבודו ית' עליהם נתברר שהם כישראל שהיום הולך אחר הלילה שעבר ושוב נאסרו בחמץ, ולכן נתגלה זה דוקא ע"י שלא הספיק בציקם, להורות שעצם היציאה גרם אצלם מהפיכה גדולה, ונמצא דהמצה שאנו אוכלין קשור לאיסור חמץ. [אולם הפלאה בעצמו נקט שהיו כבני נח בזה עד מתן תורה]

הלל דליל הסדר מדין שירה על הנס

הנה נחלקו הראשונים אי מברכין על הלל בליל הסדר. דתוס' ברכות [יד. ד"ה ימים] הביא הדעות דסוכרים דמברכים ע"פ ירושלמי, אולם כבר כ' התוס' שם דאין מברכין, וכ"כ הרבה ראשונים, והובא כן להלכה בטור וב"י סי' תע"ג דכן מנהג כל העולם.

ובטעם הדבר שאין מברכין כ' תוס' שם כיון שמפסיקין בו, ולפ"ז מי שלא מפסיק כלל עליו לברך, אולם ברשב"א [ברכות יא.] ובר"ן [פסחים קי"ז.] הביאו בשם רב האי גאון הטעם, כיון דהלל זה אינו בתורת קריאה אלא בתורת שירה על הנס, וביאר הגרי"ז [פ"ג מחנוכה ה"ן] דהלל דשאר ימים הוא על נס שנעשה לאבותינו, אולם ליל הסדר הוא מחמת נס שנעשה לנו דהרי חייב אדם לראות את עצמו וכו' וזה נאמר כשירה. ולכן אנו מקדימים לפני אמירת ההלל "בכל דור ודור וכו' לפיכך אנחנו חייבים וכו' על אשר עשה לאבותינו ולנו וכו'.

ואכתי לא נתבאר היטב למה זה לא מחייב ברכה הרי סו"ס חיוב הוא, וביאר מו"ז וצ"ל ע"ד דרוש, כי לומר הלל בדרך שירה צריך שזה יבוא מהרגשה עצמית של הכרת הטוב על הנס שנעשה לו, וא"א לצוות על האדם, אם אינו מבין זה מעצמו, דאם זה בגדר ציווי כבר חסר בשירה.

³⁴ אלא דתמה חת"ס דרשות דרוש י"ז דהו"ל לברך בתחילת ההגדה, ולזה חידש דאז אנחנו עדיין כגוים ע"ש והוי כגר שאינו מברך לפני הטבילה.

למועדים ולרגלים אחרים

כבר נתק' המפרשים מה הם שני ענינים אלה, ולאבודרהם מועדים קאי על ר"ה ויו"כ, וג' רגלים מפרטים בנפרד כדי לבטא הבקשה שנוכח לעלות בהם לרגל. ועדיין צ"ב למה הקדים מועדים לרגלים, וגם לשון אחרים אכתי לא נתבאר.

ומו"ז וצ"ל ביאר דמועדים קאי על הימים טובים שלנו, ורגלים אחרים קאי על הד' צומות שיהפכו לששון ולשמחה, דכיון שבכל הסדר אנו עוסקים בציפוי לביאת המשיח וכנ"ל, ובתחלת ההגדה אומרים לשנה הבאה בארעא דישראל, וכן בסוף ההגדה לשנה הבאה בירושלים, ומתפללין אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב, לכן אנו מפרטים ענין הד' צומות ג"כ.

שני תבשילין וענין הביצה לחיזוק בביאתהמשיח

עצם אכילת הביצה כתב הרמ"א סי' תע"ו ס"ב דזה זכר לאבילות דת"ב חל תמיד ביום שחל בו פסח. והגר"א חולק דא"א לעשות עכשיו זכר לאבילות בשעה שהוא יושב בשמחה כבן חורין. אולם הבית הלוי פ' בא פי' שאי"ז כוונת הרמ"א. אלא כוונתו דלכן יצא ליל הסדר כמו ת"ב דידע דזה שמחה וחיזוק ליהודי שעוד נזכה לגאולה, והליל פסח יתקן הגלות שהתחיל בת"ב. ובה ציין הגרי"ד שלעזינגר שליט"א דברי המי השלוח דביצה הוא הנברא היחידי שיש לו לידה כפולה, א' שנעשה ביצה וא' שנעשה אפרוח, וכן גאולת מצרים הוא רק הלידה הראשונה, אולם אנו מאמינים שיהי' עוד גאולה שני' המשלימה גאולה זו וזה אנו רוצים להראות בסימן הביצה.

עוד הוסיף הגרי"ד שליט"א [להשלמת הדברים שהבאנו בשמו בהקדמה] מה שאנו עושין שני תבשילין זכר לפסח וחיגיגה, ויש חששות על הזרוע באופנים מסויימים שנראה כמקדיש קדשים בחוץ, הרי דעד כדי כך זה מושרש בנו ההרגש בליל פסח כאילו אנו אוכלין קרבנות, שבע"פ שחל בשבת אסר הרא"ש לעשות זכר לחגיגה כיון דבזמן ביהמ"ק לא הי' חגיגת י"ד דוחה שבת, ואם נעשה זכר לחגיגה שמא יבנה ביהמ"ק ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו חגיגה, הרי לן עד כמה אנו מושרשים בהרגשה שכאילו אנו אוכלים קדשים. [ולהלכה לא קי"ל כרא"ש ולא דלא סברו גזירה זו רק דסברי דמביאים בע"ש ואכמ"ל]

והנה החת"ס חידש [דרשות ז' אברכו:] דאבותינו במצרים היו אוכלים בכל ליל פסח ביצים מצד אבילות דאז נגזר גזירת גלות בברית בין הבתרים, וגם הוכפלו בו הצרות

בסוף היותם במצרים. אבל אי"ז סתירא לדברינו, דאדרבה זה לחיזוק בשבלינו, דהרי היינו כמה מאות שנים במצרים, ואכלנו ביצה לאבלות ואעפ"כ נעשה מזה היו"ט הכי גדול, כן תהי' בטוח שאף שיום זה חל בו ת"ב בוודאי תגאל שנית.

והנה בע"פ שחל בשבת לא הביאו חגיגה ולכ"כ הרא"ש שלא יביא שני תבשילין רק אחד כיון שא' זכר לחגיגה וחיישינן שמא כשיבנה ביהמ"ק יביא חגיגה בשבת דיאמר אשתקד מי לא הבאנו זכר לחגיגה, ולדברי הנצי"ב א"ש דהרגשת ליל הסדר צריך להיות כאילו אנו כבר יושבים בביהמ"ק ולכן א"ש דיהי' כזה טעות.

וראה עוד בתחלת הגליון מש"כ בשם שבט הלוי למה נבחר הביצה לחגיגה ולא לפסח.

בטעם גניבת אפיקומן

בטעם גניבת אפיקומן שכתב חק יעקב תע"ב ב' שזה נובע ממש"כ "חוטפין מצה בלילי פסחים" [אולם יש שפקקו ע"ז ראה הגדת מבית לוי בשם הגר"ח, דפסח בעי שמירה דאלי"כ נפסל בהיסח הדעת, ובהליכות שלמה פ"ט הערה 210 דזה שיבוש, דאיך אפשר להרגיל התינוקות לגניבה ולקבל שכר ע"ז, אולם זהו מנהג ישראל, והבא גם בא"ר ובערוך השלחן שם] ופי' מו"ז וצ"ל דאנו רוצים לעשות זכר להא דלא חרץ כלב לשונו, דמבואר בפסחים קיג. וברש"י שם דכלבים נובחים הוא שמירה מגנבים, ושצריך לדור דוקא במקום כלבים להיות שמירה מגנבים, ואם הילדים גונבים ואעפ"כ אין הכלבים נובחים צ"ל דבלילה זה לא יחרץ כלב לשונו.

עוד אמר מו"ז, שקבלה בידינו דאותם הדרכים שהובילו אותנו לגלות, הם שיובילו אותנו בדרך לגאולה, וא"כ כמו שגלותינו הראשונה נעשה בדרך גניבה "כי גנב גנובתי מארץ העברים" כך גם צריך להיות הגאולה בדרך של הערמת החוק והעקפתו ולציון ד"ז אנו גונבים אפיקומן בליל הסדר.

כוונת שפוך חמתך

מנהג רוב ישראל לומר שפוך חמתך בעמידה כמבואר בערוה"ש ס"א כדי לחזק האמונה בביאת המשיח, [אולם החזו"א הי' יושב וכן הי' דעת בעל שבט הלוי קובץ מבית לוי ח"ג עמ' ל"ד] ואומרים אותו אחר שפוחתין הדלת כדי לזכור שהוא ליל שימורים כמבואר ברמ"א סי' ת"פ ס"א, וכן מוזגין כוס יין וקורין אותו כוס של אליהו וכמבואר במשנ"ב שם סק"י, ובערוך השלחן הובא המנהג לומר ברוך הבא לכבוד אליהו הנביא, [עיי' לקמן המקורות למה שאליהו בא לכל בית יהודי בליל הסדר] ויש מוזגים אותו כבר בתחלת הסדר, ויש חילוקי מנהגים מה עושין בכוס זה,

ולנתב' לקמן בשם החת"ס דל"ש קיום והבאתי בלי קיום ונתתי אותה לכם מורשה, דיתכן דאנו נמצאים בא"י בלי שיש לנו שליטה עלי', א"כ י"ל דלכן דוקא כאן אנו מוזגים כוס של אליהו ולגר"א זה גם זכר לכוס חמישי, להגיד שגם מי שנמצא בא"י כמו הגרי"ח זוננפלד, פונה לביהמ"ק ואומר לאליהו שכ"ז שלא תבוא להשליט כאן שליטת התורה אין לנו גם כוס חמישי של והבאתי.

כוס חמישי וכוס של אליהו

קיום והבאתי בליל פסח

הנה כוס חמישי שיבואר לקמן ע"פ ראשונים הוא נגד והבאתי. וקשה והלא והבאתי לא נתקיים בלילה הזה, וגם למה זה נכנס כהמשך לד' לשונות של גאולה בתחלת פ' וארא, ותי' באבן עזרא שם דהי' הרבה מהם שהיו פחותים מבני עשרים ועליהם לא נגזרה הגזירה, ועוד שגם בניהם יחשבו כמותם, אולם הספורנו שם פי' דוהבאתי הוא המשך לציווי להתבונן בדרכי ה', שאם תתבוננו בכ"ז יהיו ראויים שאביא אתכם אל הארץ. ובאור החיים הק' שם פי' דוהבאתי הוא הבטחה אך רק בתנאי וידעתם כי אני ה' וגו' וכיון שלא קיימו התנאי וחטאו בעגל לא התקיימה בהם ההבטחה שרק בניהם נכנסו.

אולם מו"ר הג"ר בנציון זצ"ל פי' דוודאי הי' עכ"פ קיום כל דהוא, ע"פ תרגום יונתן עה"פ ואשא אתכם על כנפי נשרים, [שמות י"ט ד'] דבאותה לילה העבירם לירושלים להקריב ק"פ וא"כ נתקיים פסוק זה, וי"ל בדרך צחות דלכן לא היו רשאים לצאת מביתם, כי אילו יצאו לא היו יודעים איך לחזור לבתיהם. שו"ר בליקוטי יהודה שפעם בליל הסדר כשמזגו כוס של אליהו אמר האמרי אמת דאיתא דזה מרומז לגאולה ע"ש והבאתי וגו' ושאל אותו אחיו הרה"ק ר' מנחם מנדל הי"ד אבד"ק פאביניץ הא לא הי' זה בלילה הזה, והשיב לו האמרי אמת וכי לא הי' באותו לילה הלא איתא בתרגום יונתן וכו' ובזה מיושב קו' הראשונים והאזה"ק הנ"ל. והוסיף הלב שמחה דיתכן דלכן לא שמעו אל משה שהרגישו שלא יתקיים בהם והבאתי כפשוטו, דמה שנסעו לא"י בליל גאולתם הי' רק לזמן מועט.

ביאור ענין כוס חמישי

והנה מה שנקטו מו"ז והאמרי אמת בפשיטות דכוס של אליהו הוא נגד והבאתי אינו כ"כ ד"פ. ונקדים דמתחלה יל"ע הרי עיקר תקנת ד' כוסות הי' נגד ד' לשונות של גאולה וא"כ הו"ל לתקן ה' כוסות גם נגד והבאתי, והנה כבר הארכנו בענין מוסיף על הכוסות, דבפסחים קיז: איתא דכוס רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל

אם מוזגים לכ"א מן המסובין כוס ד' אחר שפוך חמתך ומחלקים לכ"א מהמסובין מכוסו של אליהו, או משאירים כוס של אליהו עד שתיית כוס ד' ואז מוסיפים לכוסות של המסובים או שמניחים אותו עד הבוקר מכוסה ובבוקר מחזירים אותו לבקבוק ולוקחים מן היין לקידוש היום.

ולכאורה צ"ב איך נכנס לכאן שפוך חמתך, והנה לדעת הגר"א ועוד כיון שאמירת ההלל נחלקת לשנים, בחלק הראשון עוסקים בגאולת מצרים, והחלק השני מדבר בגאולת העתידה, וכמו שמבקשים לא לנו כי אם לשמך וגו' לכן אנו מקדימים פסוקים אלו. ויש לבאר איך זה הקדמה ללא לנו, וביאר מו"ז זצ"ל, דהגם שהקב"ה הוא זה שהביא עלינו היסורים ע"י הגוים, וא"כ הם שלוחי הקב"ה, ולמה נאמר שישפוך חמתו עליהם, אבל הגוים לא מתכוונים לש"ש כלל רק להנאתם, ולכן מגיע להם עונש כי בשמך לא קראו כלל, ואף שאנו חייבים לסבול יסורים, מ"מ אנו מבקשים בשביל גילוי כבוד שמים, "כי לשמך תן כבוד" כדי "שלא יאמרו הגוים" וגו'.

אולם מו"ר הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א הראוני ³⁵ דבריו הנפלאים של המאירי פסחים צט: שפי' דזה כהמשך לברכת המזון, שמכיון שאנו רגילים להודות ולהכיר טובה למי שגמלנו, עד שאחר אכילה אנו מודים ומברכים, ולעומת זה אותם שאוכלים בכל פה, דורסים ואוכלים ואין בפיהם שבח להקב"ה, והם שנא' עליהם אוכלי עמי כלו לחם ה' לא קראו, לכן נהגו לומר שפוך חמתך וגו' דהיינו שה' ישפוך חמתו על אלו שבאכילתם, לא קראו את ה'.

עוד הראה סיפור נפלא בס' משבצות זהב [על מגילת אסתר עמ' ל"ה לר' שבתי שמואל ווייס שליט"א] שסיפר על זקינו הג"ר שמעון הירשור זצ"ל אב"ד מודרען מו"ץ בפרשבורג שעלה לא"י בשנת תרפ"ו עם שלשה מתלמידיו, ובליל הסדר הי' אצל מרן הגרי"ח זוננפלד זי"ע שכל הסדר לא אמר הרבה תורה רק תירגם מעט בשביל הב"ב ופניו היו זורחים קרני אור, אולם בהגיעו לשפוך חמתך פתח החלון שהי' פונה לעיר העתיקה ולמקום המקדש ואמר הנה ב"ה זכינו לקיים כמה מצוות, מצה, ומרור, סיפור יצ"מ, וד' כוסות, וברכת המזון, אולם שתי מצוות לא זכינו לקיים הקרבת קרבן פסח ואכילתה, וזה כל בשביל הגוים הארורים שהחריבו ביהמ"ק וא"כ שפוך חמתך על הגוים וגו' ולפ"ז א"ש דשייך דוקא לכאן שסיימנו לקיים מצוות האכילה ולא זכינו לקיים מצות ק"פ לכן אנו מבקשים שפוך חמתך.

³⁵ כשפגשתי אותו בלונדון הי' ניסן תשפ"ב.

ר"ט צ"ב למה באמת לא נעשה זכר לזהבאתי, ובפשטות הי' נראה דתלוי בקו' המפרשים עה"ת כאן דהרי לא נתקיים והבאתי אז עכ"פ בשלימות וא"כ ל"ש לעשות זכר לזה, ³⁷ אולם החת"ס פ' שלח [במדבר ט"ו ל"ג ד"ה מקושש עצים] כ' הטעם, שלכן לא תיקנו כוס נגד הביאה לא"י כדי שלא יאמרו שאין מצוות בלי א"י אלא עיקר היהדות הוא חלק ולקחתי שהוא מעמד הר סיני שקיבלנו תורה ומצוות. ³⁸

והנה כ"ז הוא בענין כוס חמישי המוזכר בגמ' וראשונים.

ביאור ענין כוס של אליהו

והנה דבר נוסף הוזכר רק באחרונים ולא בשו"ע [והובא במ"ב ת"פ סק"ן] דמנהג אשכנז למזוג כוס יתירה בשפוך חמתך וקראוהו כוס של אליהו לרמז שאנו מאמינים שכמו שגאלנו הקב"ה ממצרים כן יגאלנו שנית וישלח אליהו לבשרינו, ובפשטות אין לזה שייכות לכוס חמישי הנ"ל, דזה נקרא כוס של אליהו וכוס חמישי נקרא סתם כוס חמישי, ונושא דכוס חמישי הוא בסי' תפ"א וכוס של אליהו הוא בסי' ת"פ ולא קשור גם לזהבאתי, רק זה כוס נפרד עשוי לכבוד אליהו ולציפוי לגאולה, וכן יש נ"מ לדינא דכוס חמישי הי' אמור להיות לפני כל אחד כמו שאר כוסות אבל כוס של אליהו הוא כוס אחד גדול באמצע, וגם נאמרו עוד טעמים לכוס זה, כמו מש"כ בס' ויגד משה סי' ל' דלולא שאינו כדאי וא"י עד היכן הדברים מגיעים הי' אומר שכ"ז הוא כעין הכנה והזמנה שיבוא כמו בברית מילה ולכן מכינים כוס לכבודו, וכ"כ בס' תורת אמת לר' לייבל איגר זי"ע דכיון שישראל נכנסים לברית הוי זה כמו כסא של אליהו.

*המקור לביאת אליהו לבית יהודי בליל

הסדר

ובאמת למעיין היטב בספרי המפרשים יראה דמכל הטעמים שמוזכר על כוס של אליהו וכן לפתיחת הדלת בשפוך חמתך, לא מבואר להדיא דבר זה שמורגל בפי כל העולם שאליהו הנביא בא לכל בית יהודי, ויש תלמידי חכמים שכתבו שאין לזה שום מקור וי"ל בדרך צחות דענין אליהו תלוי באמונה ולא במקורות] אלא שאצל החסידים יש הרבה סיפורים ע"ז שאליהו התגלה אל גדולי האדמורים כמו המגיד מקוונץ זי"ע ועוד בשפוך חמתך, כן סיפר מהר"י אסאד זצ"ל שביושבו בליל הסדר אצל רבו מהר"ם

³⁷ ובגליון עיון הפרשה הביאו ממין הגרח"ק זצ"ל שתי ע"ז דוהבאתי אינו לשון גאולה אל הבטחה שהבטיח לאברהם אבינו. והגרמ"מ אזרחי זצ"ל תי' דרך ד' לשונות קשורים ליצ"מ אבל והבאתי שייך לא"י.

³⁸ וכע"ז כ' בגליון עיון הפרשה בשם מרן הג"ר משה שטרנבוך שליט"א דוהבאתי אינו בגדר גאולה דעיקר הגאולה הוא גאולת הנפש, והביאה לא"י מצד עצמה אינה תמיד בגדר גאולה, שאם יגורו בא"י ללא חיי תורה אין בזה גאולה כלל.

הגדול דברי ר' טרפון, וגי' הגאונים והרבה ראשונים הוא חמישי אומר עליו הלל הגדול, אלא דנחלקו ראשונים האם זה רק דעת ר' טרפון וחכמים נחלקו עליו או שזה דבר מוסכם, דד' בעה"מ דהוא מח' וקי"ל כחכמים אולם ד' הרי"ף והרמב"ם דקי"ל כר"ט וביאר רמב"ן ור"ן דחכמים לא נחלקו עליו, אלא שאין כוס חמישי חובה רק רשות, ולראב"ד בהשגות על הרי"ף יש בזה מצוה עכ"פ, ובס' מעשה רוקח על הרמב"ם הביא מכת"י שר"א בן הרמב"ם העיד על אביו שאמר הלל הגדול על כוס ד' שלא רצה להוסיף על הכוסות. ושו"ע השמיט היתר שתיית כוס חמישי, והמנהג אכן לומר הלל הגדול על כוס רביעי, אלא שהרמ"א סי' תפ"א כ' שאם צריך לשתות יאמר הלל הגדול על כוס חמישי. וכ' ערוה"ש סי' תפ"א דמימינו לא שמענו ולא ראינו נוהגין כן, ³⁶ וא"כ נראה דלא קי"ל כר"ט כלל וא"כ אין לנו כוס חמישי.

אלא דיל"ע מה טעם כוס חמישי לר' טרפון עכ"פ, ועמד בזה הראב"ד בהשגות שם וכ' דכיון דד' כוסות נסמכו על ד' לשונות של גאולה והחמישי כבר סמכוהו בהגדה נגד והבאתי ולכס"ל לראב"ד דיש בזה מצוה. וכ"כ בדעת זקנים לבעה"ת פ' בא י"ב ח' דזהו הטעם למאן דבעי למשתיי' דאם לא הביא אותם הקב"ה לא"י מה הי' מועיל להם היציאה ממצרים אלא דלא נתפרש למה זה רק מצוה וכן למה לדידן לא סבירא לן הכי ולמה לא נעשה באמת זכר לזהבאתי, בפרט אי חכמים חולקים על

³⁶ אבל היו גדולי ישראל שנהגו כן, עי' בס' אביר הרועים אות רי"ז שהאבנ"ז נהג כן בליל שני, ובס' ארחות רבינו ח"ב עמ' ע"ז ש הסטייפלר הי' שותה כוס חמישי באמצע הסעודה ולא אמר עליו הלל הגדול וקראו כוס הרי"ף והי' מקפיד על כך כל שנה. ואחרי שכבר הי' ק' לו שתאו במיץ ענבים ושאר הכוסות רק חצי מעורב, ואמר שהטעם שלא נוהגים לשתותו דחוששים לדעות דאסור לשתות אחר אפיקומן, וגם סבר שא"א לצאת כוס זה באמצע הסעודה ואעפ"כ שתאו. והגרמ"מ כשר זצ"ל בהגדה שלמה אסף רשימה של הרבה ראשונים דסברו שיש ענין לעשות כוס חמישי ושמח שמצא כן בד' מהר"ל בהגדה שלו שיש לנהוג כן למעשה. והנה בהגדת מהר"ל ליקטו הרבה חלקים מגבורות ה', ובנוסף לזה יש ביאורי לשון לימודים ודברי נגידים שבנוי על יסוד ד' מהר"ל וד"ז נמצא רק בלשון לימודים ודברי נגידים, דבגבורות ה' פס"ה כ' על ד' רשב"ם דאין דבר נראים נגד כל המפרשים וביאר באריכות עומק ענין כוס חמישי, ומ"מ כתב "ואין אנו נוהגין בכוס חמישי" אולם בלשון לימודים ודברי נגידים כ' על רשב"ם דדבריו בטלים נגד כל המפרשים ומאריך לבאר ענין כוס חמישי ושיש לעשות כן, ואח"כ כ' נוסח הנני מוכן ומוזמן לקיים מצות כוס חמישי שהוא כנגד בשורת הישועה וכו' וראש הבית לבדו יקח כוס של אליהו וישתה בהסיבה בלי ברכה. הנה גם צירף כוס חמישי לכוסו של אליהו. וכ"ז לא מופיע בס' גבורות ה'. אולם יש לדעת דא"י ד' מהר"ל בעצמו רק של הרב רויזנברג ז"ל שכתב שהעתיקו מכת"י של הגה"ק מהר"י כ"ץ זצ"ל חתנו של מהר"ל, שכתב דברים אלו ע"פ פקודת חותנו שבכמה מקומות צוה לקצר ממש"כ בגבורות ה' ובכמה מקומות הוסיף דברים חדשים אשר לא נמצאים בספר הנ"ל. אולם כבר הפליג הרב אברהם בנדיקט [במורי שנה י"ד גליון ג' ד' קי"ב] להוכיח שא"ז כלל מחתנו של מהר"ל אלא זה כולו המצאה מהרב הנ"ל ע"פ ד' מהר"ל, והוכחתו הראשון הוא בענין כוס חמישי שיש כמה דברים שכי' אחרת ממש"כ בגבורות ה'. והוא זה שהוציא גם הסיפורים על הגולם של המהר"ל. וא"כ יש לבדוק כל דבר שאומרים בשם מהר"ל בענין פסח האם זה לא רק ע"פ הגדה הנ"ל.

המלך שיכול להחזיק הכוס והגזירה יבוטל. ע"כ המעשה.

***המקור הקדום ביותר לזה שאליהו הנביא**

בא בליל הסדר

עכ"פ מצד הסיפורים בוודאי יש מקורות לזה וע"ע בס' ויגד משה סי' ל' שחיפש מקורות לזה והעיקר הם מקורות מספרי חסידות שכבר בנויים על מה שמקובל בכלל ישראל מקודם. אולם מקור אחד קדום יש לנו מענין זה והוא בשו"ת שתי הלחם למהר"ם חגיז בתשובה מ"ו ומרוב חשיבותו אעתיק כל לשונו:

"כדי שלא להוציא הנייר חלק אדפיס ענין א' מס' מאמר המנהגים להמחבר ז"ל.

שאלתני, אודיעך קושט אמרי אמת על מה סמכו בקצת ק"ק מאשכנז ואטליא שג' ימים קודם חג הפסח מכינים את השולחן שעושיין בו הסדר. לא זו אף זו כי אם בליל פסח בהתחלת הסדר מכינים כוס אחד וממלאים אותו יין ואומרים זה הכוס הוא לאליהו הנביא, ואחר גמר הסדר מתקנין המטה שהסכו לבעל הבית ומניחין הכוס מלא יין ואומרים עליו לשם אליהו. שבעיניך נראה כדבר זר אצל ישראל מפני שאין לו שורש וענף. ומאן דכר שמיה דאליהו הכא בליל פסח ואינו אלא כניחוש נשים והבליהם. עד כאן תמצית שאלתיך בחסרון ידיעתך.

אשר לזאת אען ואומר לך הוי זהיר בדבריך ואל תלעיג במנהגן של ישראל דכעין תורה היא לכל הפחות אמנם אם נחקור נמצא שהוא תורה ממש. הנה מנהג הראשון שמכינים השולחן ג"י קודם פסח ודאי היא זכר לקרבן פסח שהיו מבקרין אותו ג"י קודם פסח. כמ"ש בהלכות הפסח כי פסח דורות היה מבוקר ועומד ב"ד.

ועל הכנת הכוס לאליהו זכור לטוב יש לו שורש למטה וענף עץ עבות למעלה דהנה ודאי שמעת עד כה טעם הכנת הכסא לאליהו בשעת המילה וכינוי השם. שהוא אלי' מלאך הברית כי הוא זה הנה שכרו אתו והפה שאסור לדבר על ישראל שהפרו את הברית הוא הפה שמאשר ומעיד על ישראל ונעשה עצמו סניגור בהיותו עד הרואה שישראל מקיימין את הברית. א"כ הכא זכינו לקיים מנהגן של ישראל בליל פסח להכין לו כסא דמהמנותא ומטה ושולחן ערוך שבו ישראל מקיימים את הפסח שאחד מחוקותיהן ומשפטיו הישרים הוא ית' אשר צוה עליו וכל ערל לא יאכל בו להביא את שמתו אחיו מחמת מילה.

ולדעת רבי יהושע אפילו מילת עבדיו מעכבתו מלאכול הפסח ממאי דכתיב ומלתה אותו אז יאכל בו ובלילה

באנעט זצ"ל צעקה בתו הקטנה של רבו בקול שהיא רואה את אליהו שותה מכוסו, וניסה אבי' להשתיקה, ובלילה יצתה נשמתה, ועל הנו"ב העיד החי' הרי"ם שבכל שנה בליל הסדר כשאמרו שפוך חמתך ופתחו הדלת לאליהו הנביא הי' נוהג לקום ולומר ברוך הבא וכך הי' נשאר לעמוד על מקומו עד שסיימו לומר את הקטע, ואח"כ הי' יוצא ללות אותו ובני ביתו היו בטוחים שאביהם רואה את אליהו, ופעם שאלוהו ע"ז ואמר לא ולא אינני רואה כלל את אליהו, אבל אני מאמין באמונה שלימה בד' חז"ל ואם חז"ל אומרים שאליהו מגיע לכל בית מאמין אני באמונה שלימה בדבריהם כאילו ראיתיו בפועל ממש, והי' החי' הרי"ם מפליג בגדלות הנו"ב בזה שזה מדרגה יותר גבוה מאילו הי' מתגלה אליו בפועל. אלא שצ"ע איפה מוזכר דבר זה בדברי חכמינו ז"ל.

*אליהו הנביא עם ר' יהודה אברבנאל

עוד יש סיפור שכ' בספר סיפורי יעקב אות ג' ובס' זכותא דאברהם ומהרי"ץ דושינסקי זצ"ל הי' מספר סיפור זה כל פעם בפתיחת הדלת לשפוך חמתך, [נהגת מהרי"ץ עמ' ר"מ] על דון יצחק אברבנאל, שאחרי גירוש שפאניא עבר לוינציה ולא נשאר לו מכל נכסיו רק צרור כסף וכוס יפה מאד שהי' משתמש בו לברית ולליל הסדר בשביל אליהו, וכשנפטר ירשו בנו הרב יהודה אחריו, וכשמלך וינציה שמע ע"ז נתאווה לה והפציר בו שיתן לו והגביל לו זמן, ור' יהודה לא אבה לתתה לו ולכן סגרו בארגז וזרק המפתח והכריז לאליהו שיעשה בו מה שחפץ שזה שייך לו, והמלך פרץ הארגז ולא מצאו ומתוך כעס גזר גזירת גירוש על כל יהודי ארצו והגביל זמן לאחרי פסח, סמוך לפסח הי' מצבו של ר' יהודה נורא מאד בלי שום כסף לצרכי החג, ובלילה בא דון יצחק למלך שפאניא בחלום והכה אותו מכות נמרצות והורה לו שימכור מנכסיו שהשאיר אחריו בשפאניא כדי שיהי' לבנו כסף, ועשה כן המלך ונסע לוינציה ומסר הכסף לר' יהודה ששמח מאד, והכינו בזה כל צרכי החג, ובליל הסדר לפני שהלך לביהכ"נ הי' עצוב מאד על שלא הי' לו כוס אליהו לכבוד אותו כשיבוא, אמר לו אשתו שלפחות יזמין איזה אורח ולענין הכוס אין מה לעשות הלא אליהו בעצמו לקחו, ואכן בביהכ"נ מצא עני הגון שבא לביתם ושם את הכוס שלו על השולחן ונעלם, מיד הכירו שזה הכוס הנעלם והבינו שהי' זה אליהו, וערכו הסדר כהוגן ובהגיע לשפוך חמתך נכנס אליהו והתיישב וסיפר להם מה שנתגלה אביו ר' יצחק למלך ספרד, ואמר לו דע לך שכשם שהכה במלך ספרד כן הכה במלך וינציה והורה לו שאחר יו"ט ילך למלך וינציה לתת לו הכוס כדי שיבטל הגזירה, ואכן הלך למלך אח"כ ואמר לו

שעה וזה יתקיים לעתיד כשנזכה לגא"ש וישלח לנו את אליהו הנביא לזה אנו קורין אותו כוס של אליהו.³⁹

ואם נצרף כל מש"כ ביחד גם התחלת דברינו -כפתיחה- בענין ד' כוסות נמא דההרגשה צריך להיות דאחרי יצ"מ זכינו לד' גאולות, אבל אף פעם לא זכינו לביאת א"י בשלמות, ולכן אנו לא שותין כוס חמישי. אולם במקום זה אנו מצפים לביאת אליהו שיבשרנו על הגאולה ולזה אנו מוזגין כוס ולא שותין רק מסתכלין עליו בהשתוקקות מתי יגיע הזמן ונזכה גם לכוס חמישי זה.

הרוצה לשתות כוס חמישי יתחזק בהלל הגדול

ולד' הראשונים שאמרו בד' רבי טרפון דאם רצה לשתות כוס חמישי יאמר הלל הגדול, י"ל בדרך צחות ע"פ ד' החת"ס דלא רצו לתקן כוס חמישי פן יחשבו שא"א להיות יהודי בלי א"י, וגם למשנ"ת בשם מהר"ל דד' כוסות הוא בעולם העשיי עולם הפירוד, אולם כוס חמישי הוא סוד האחדות שמאחד כל הארבע וא"כ זה שייך יותר לעולם התיקון, ובדרך כלל אין אדם בגלות שייך לזה, וא"כ י"ל דאם האדם תאב ומשתוקק מאד להתחבר לעולם התיקון וגאולה, לא יעשה כוס חמישי אא"כ ישריש בעצמו היטב ענין הלל הגדול ונשמת ולחיות בסוד האחדות, שכל מה שקורה אתו אינו אלא טובות עצומות מהקב"ה, וישבח להקב"ה בהתלהבות גדולה כאילו לא נמצא שום דבר רע בעולם וזהו כי לעולם חסדו שהכל הוא רק טוב, ועי"ז יקשר עצמו לעולם הגאולה, ורק אם נמצא במדרגה גבוה של שבח כזה, אין לחשוש שיהי נסחב לדעות כוזבות בענין הגאולה ומותר לו לשתות כוס חמישי, אבל לדידן שאין אנו נמצאים במדרגה גדולה אין לנו לעשות כוס חמישי. וי"ל דזה הלשון דרבי יוסף טוב עלם ביוצרות אם חולה הוא או אסטניס ובעי למשתי חמרא משום אונס -שהוא תאב הרבה, לומר בחמישי הלל הגדול ישתנס -יתחזק לומר הלל הגדול ורק לאחריו ישתה] דתמוה מה התאבון העצום הזה, ומה ענין ההתחזקות בהלל הגדול, ולהנ"ל א"ש.

הראשונה שנתקיימה מצוה זו מאכילת הפסח הוצרכו לקיים מצות מילה תחיל' כמ"ש ואעבור עליך מתבוססת בדמך שדרוז"ל זה דם מילה ודם פסח אם ודאי להגיד שבחן של ישראל ולהזכיר לפני הקדוש ברוך הוא שהם קיימו מה שקבלו במצות פסח התלויה במילה אין כאן ספק כי בא יבא ברכת אליהו ז"ל בכל בתי ישראל לראות קיום המצוה אחת שהוא שתיים פסח ומילה שהם מקיימים ויעלה לנו השמימה להליץ בעד כלל ופרט ישראל למהר ולהחיש גאולתם ופדיון נפשם בגאול' אחרונה דהאי דרגא בתראה דגואל אתקרי שיהיה במהרה בימינו אמן וזה פשוט וק"ל. ואם ימצאו טעמים אלו בס' ד' אלהים הוא היודע כי לא ראיתם עד הנה וזכיתי מחלקם בחיים ועל שמם יקרא.

אחר החיפוש ראיתי לה"ה בעל כנה"ג בס' פסח מעובי אשר לו שהביא בס"ק קפ"ב שראה מנהג בקצת אשכנזים להניח בשולחן כוס א' ריקן חוץ מן הכוסות הצריכין למסובין בשולחן כדי להריק בו כל שיורי כוסות המסובים. ושקורין לכוס זה כוס של אליהו ז"ל ושהיה לו לנחת מנהג זה ונהג בו ומאותן השיריים היה נוהג לשתות בתוך הסעוד' המנהג שהוא היה נוהג עליו אין להשיב כי מנהג יפה הוא. אמנם מנהג אותן האשכנזים שעל כוס ריקן ושיורי כוסותיהן ששופכין לתוכו ליחסו לאליהו ז"ל נ"ל פשוט שטעות הוא בידם וחוששני להם מחטאת כי זה הוא זלזול כבוד למכובד מאליו והמנהג הנכון שראיתי הוא עיקר הואיל וארבעה כסי דהאי לילא ארבעה גאולות קרינן להו וארבע' גאולות נינהו ראוי ונכון להכין כוס זה בשם אליהו כי הוא המבשר את הגאולה אחרונה. ולתכלית מ"ש ה"ה בעל כנה"ג ז"ל נוהג אני בשנים אך לא ליחס על כוס הריקם מלא שיריים שמו של אליהו ז"ל וזה פשוט. ע"כ מספר שו"ת שתי הלחם.

עכ"פ כ"ז הוא לברר טעמו של כוסו של אליהו דשייכא לביאת אליהו בליל הסדר.

אלא שבספר טעמי המנהגים [עניני פסח סי' תקנ"א] ובתשובות והנהגות [ח"ב סי' רמ"ד] ובס' ויגד משה סי' ל' אות א' כתבו בשם הגר"א דכוס זה הוא לחשוש לשי' הראשונים דבעי' כוס חמישי ונקראת כוס של אליהו כיון שהדבר בספק עד שיבוא אליהו. עוד כ' שם בקו"א סקמ"ז בשם ספר תולדות אסתר ע"פ הירושלמי הנ"ל דד' כוסות הם נגד ד' לשונות של גאולה, והרי יש עוד לשון של גאולה והוא והבאתי אתכם אל הארץ רק יען כי מה שבאנו אל הארץ לא הי' ביאה ממש לדרות, רק לפי

³⁹ והג"ר אליהו דיסקין שליט"א ביאר ענין כוס של אליהו עפ"מ ש"ב בס' תורת חיים חולין צב. דבעצם הי' צריך להיות השיעבוד 430 שנה כמבואר שמות י"ב מ' והנה במצרים היו 210 שנים אולם עיקר קושי השיעבוד היו רק 86 שנה מעת לידת מרים. כוס בגי' 430 86 בגי' חמש פעמים כוס, ומצד הגזירה הי' צריך להיות 430 והקב"ה ברחמיו הוריד 4 פעמים מנין כוס ונשארו רק מנין כוס אחד בלבד ולכן תיקנו ד' כוסות. וזה מרומז במש"כ בראשית מ"ז כ"ד ויהיו בתבואות ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידות יהי' לכם עכ"ד התו"ח. והנה לע"ל גם על בשורות רעות נברך הטוב והמטיב [פסחים נ]. דאז יתגלה דכל הרעות שעברו עלינו הי' לטובה, ואז יתברר שגם אלה 86 שנים של קושי השיעבוד הי' לטובה וכל גאולת ישראל דלע"ל אינו אל מכת אותם שנים ונבין של שנים אלו נצטרך להודות יותר מכל השנים, ולכן מניחים כוס חמישי כוס של אליהו להורות שגם ע"ז יתברר לע"ל דהי' לטובה.

לעתיד לבוא נשתה ששה כוסות

ונסיים בדבריו הנפלאים של מרן החת"ס בחי' עה"ת פ' וארא [שמות ו' ו' ד"ה והוצאתי] דבאמת יש בקראי ששה לשונות של גאולה, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי והבאתי ונתתי אותה לכם מורשה וגו', וכל אחד הוא ענין בפנ"ע ע"ש כל הד', ה' הוא הביאה לא"י, וי"ו לתת לנו למורשה ולא נהי' שם משועבדים לעם אחר כמו בבית שני, ועל ד' ראשונים תקנו חז"ל ד' כוסות כי היו חירות עולם, אמנם שנים האחרונים לא היו עדיין קשר של קיימא עד לע"ל שאז יהיו ששה יעודים מקויימים. ואולי משום כן נתוסף וי"ו של אליהו ליעקב לרמז על וי"ו גאולות וסימנך ותבט עיני בשור"י כי שור"י גי' שש פעמים כוס ואולי לע"ל יתוספו שתי כוסות נגד שני גאולות הנ"ל הנוספות עכ"ד החת"ס. ויל"פ דזה ענין צירוף כוס חמישי לכוס של אליהו להורות דכוס חמישי המורה על הביאה לא"י לחד איננו גמר גאולה כלל דשייך לחיות בא"י ללא תורה כמו שרואים היום שאין על א"י שלטון של תורה, וזה לא נקרא ונתתי לכם מורשה, ולכן א"א לשתותו, אבל כשיבוא אליהו ואז יהי' שלטון של תורה וזה יקרא ונתתי לכם מורשה. ואז כוס שישי ישלים ויתקן כוס חמישי.

הבאת קרבן תודה גם בחג המצות

נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הללויה.

מצינו בקרבן תודה שנתרבו בלחמים וגם מיצטה התורה בזמן אכילתו, ופי' הספורנו והנצי"ב שטעם הדבר כדי להזמין קרואים רבים שיתפרסם הנס שנא' ובתוך רבים אהללנו [נתהלים ק"ט ל' ובזה פי' הג"ר אליהו דיסקין שליט"א מש"כ כאן נגדה נא לכל עמו דאיירי כאן בקרבן תודה שיהי' נגד כל עמו וזהו מש"כ ובשם ה' אקרא בפירסום.

ובטעמא דקרא להגר"ק זצ"ל פי' דזהו מש"כ בחצרות בית ה' דקאי על מקום שחיתת התורה בכ"מ בעזרה, בתוככי ירושלים הוא על מקום האכילה, ועפי"ז יל"פ מש"כ "הללויה" דאכילה זו של תודה גורם שבח והילול להקב"ה וכו"ל.

והנה אין מביאין תודה בחג המצות, ומה"ט גם אין אומרים מזמור לתודה אפי' בערב פסח כמבואר ברמ"א סי' נ"א ס"ט ובמשנ"ב שם, וצ"ע וכי איך נודה ונשבח להקב"ה במשך ימי הפסח, וי"ל ע"פ מה שהארכנו בפ' צו דקרבן פסח הוא במקום קרבן תודה על היציאה ממצרים, והמצות הם הלחמי תודה, [וכבר נתב' שם כמה מהלכים למה א"צ חמץ] והרי המצות דכל שבעה נאכלים

כהמשך לקרבן פסח כמ"ש שבעת ימים תאכל עליו מצות וגו' [דברים ט"ז ג'] א"כ בזה מתקיים חובתינו להודות לה' כל יום.

ועלינו לכוון היטב בפסוקים אלו מה אשיב לה' וגו' נדרי לה' אשלם וגו' דעוד יבוא יום ונשלים להביא כל הקרבן תודות שהתחייבנו בגלות על נסיך שכל יום עמנו, ואפש"ל דלכן מקדימים כוס ישועות אשא, דהלל ושירה על הכוס יכולים לומר בכל עת גם בגלות וגם בזמן שא"א להביא ק"פ וזהו ענין ד' כוסות.

למה נקרא סדר

חסל סידור פסח וכו' כאשר זכינו לסדר אותו.

מה שנקרא ליל הסדר ע"ש הסידור, נאמרו כמה פירושים. בפשוטו, כיון שיש כ"כ הרבה ענינים שצריך לעשות בלילה זה, ובלי סדר ותיכונן קבוע מראש לא הי' שייך לעשותו, וזה לימוד לכל מהלך החיים שיהי' עם סדר. עוד מונח בסדר להדגיש מה העיקר ומה טפל בעבודת ה', וביתר עומק אמר הגרצ"מ שליט"א שהקב"ה מסדר בתוך כל מה שאנו עושים ואומרים בלילה זה שיהי' מונח בו כל הענינים הנשגבים להשפיע על נשמותינו ועל נפש עוללינו, וכל התפלות וכל השבח וההלל שצריך להיות מונח במה שאנו עושים, הכל מסודר בו היטב ממילא.

כן מונח בסדר זה שע"י השפעת וקדושת ליל הסדר ליל הסדר, כל השנה מסודר לנו היטב ברוחניות, אף שאין אתנו יודע איך ואין אנו מרגישים כלום.

עוד פי' בשפת אמת בשם חי' הרי"ם לרמז לדברי המהר"ל שכמו שיש סדר מיוחד לטבע ואין הוא דרך מקרה, כן יש סדר מיוחד לניסים ונפלאות, והכל מסובב בהשגחה עליונה לטובת בני".

לשנה הבאה בירושלים

מה שאנו אומרים בסוף הסדר "לשנה הבאה בירושלים" הוא גם תפלה וגם שבח להקב"ה על מה שנזכה, ולמה שהקדמנו מהגרי"ד שלעזינגר שליט"א ע"פ בית הלוי וספורנו דע"י גאולת מצרים אנו מובטחים בגאולה, ממילא א"ש דאנו מכריזים כן בסוף בסדר, כיון דבסוף הסדר אנו כבר מרגישים מובטחים בגאולה.

ובשבלי הלקט כתב, דהגם שאנו בגלות עכשיו מ"מ אנו בטוחים שהקב"ה יגאלנו שנית, וזה כנ"ל, והרב מפונוביז הי' מפרש דלאחר בקשת שפוך חמתך והזכרת הצרות ורדיפת הגוים, אומרים לשנה הבאה, להורות שאנו בטוחים בגאולה הקרובה.

פיוט אדיר הוא "אלמעכטיגן גאט"

פיוט אדיר הוא, נדפס לראשונה בהגדת פראג שנת רפ"ז בלשון אשכנז, היינו "אלמעכטיגן גאט נון בוי דיין טעמפל שירה" ואף שנדפס בסידור השל"ה אינו מיוחס להשל"ה, דכבר קדום לפניו הרבה, ויש שיחסוהו לר' זלמן מלונדרש והובא במנהגים דק"ק וורמייזא. [והשיר דלשון קודש "אדיר הוא" י"א שהוא תרגומו של השיר דאידיש, שלא רצו לשוררו בלשון אשכנז]. והיו מגדולי ישראל ששרו אותו בליל הסדר בהתלהבות גדולה, ואמרו שהוא מלא וגדוש ברמזים וסודות עליונים, ולכן באשכנז היו נהוג לכנות ליל הסדר בשם "באוניאכט" ע"ש הבני". ואני עדיין זוכר אותם יהודי אשכנז שהיו מאחלים זה לזה אחרי מעריב ליל פסח "באויען זי גוט". [שתבנה טוב]

והנה הענין בפיוט זה בליל הסדר דוקא יוסבר היטב לפי ההקדמה שהקדמנו מהגרי"ד שלעזינגר שליט"א ע"פ בית הלוי פ' בא דמזה שיצאו בחפזון לפני הזמן מזה נראה שעדיין חסר בגאולה, והי' עלינו להשלים הגליות, ולכן אנו בטוחים שיגאלנו שנית, וכדברי הספורנו ע"ה פ' ליל שימורים שכמו שאז חיכה הקב"ה שנהיו ראויים לגאולה כן לדורות הקב"ה מחכה לגאול אותנו, וגם בשעת הסדר עשינו כל מיני ענינים להורות שאנו כבר רואים הישועה בעינינו, וכבר אכלנו כעין קרבנות, ומקום שלנו הוא כבר דוגמת ביהמ"ק, וליל פסח מסוגל לגאולה, וא"כ בוודאי המקום עכשיו להתפלל על גאולה.

וחוץ ממה שהלשון אדיר הוא יבנה ביתו הוא תפלה, הוא גם לשון בטחון, שאנו בטוחים שבוודאי יבנה ביתו בקרוב, ולכן נקרא ליל של בניה, שע"י ליל הסדר באמת אנו מקדימים הגאולה. ואחרי הסדר עלינו להאמין באמונה שלימה שהגאולה נעשה קרוב יותר.

אחד מי יודע

לא נודע מחבר הפיוט, אולם זה נמצא במגילה כתובה וגנוזה בבית מדרשו של בעל הרוקח.

בטעם למה אנו שרים זה עכשיו, הובא בהגדת חכמי ירושלים שרבי שלמה ורטהיימר ראה בכת"י ישן נושן, שהי' כדי להזכיר להגיד ק"ש של ערבית, כיון שהתחילו הסדר מבעו"י ולא יכלו לסמוך על ק"ש שעל המטה, כיון שזה ליל שימורים ולא אומרים אותו.

אולם מפי הגרי"ד שלעזינגר שליט"א שמעתי, דכיון דכל הלילה הי' כדי להשריש בנו האמונה שהי' אלקינו הי' אחד, ממילא אנו מדגישים כאן, שכל כך כבר מושרש בנו שהי' אחד, עד שאם נשאלנו אחד מי יודע נענה מיד

שרק הי' הוא אחד. ומו"ר הג"ר אברהם גורביץ שליט"א הי' מפרש שהדבר הראשון שמונה בזכרון האדם יחשוב ע"ז, ומיד כששומעים מספר "אחד" נחשוב על הי' אחד.

ויש לצרף מה שראינו אצל מו"ז הגה"צ רבי יעקב סניידערס זצ"ל, שהי' הולך ברחוב, ורואה המספר על הרכב, ומיד הי' אומר גימ' שמרמז לשמותיו של הקב"ה, לפי שיהודי כזה הי' חי תמיד עם הי' אחד, ולכן מיד שקרא איזה מספר בכ"מ שהוא, ראה בזה שמותיו של הקב"ה וזהו תכלית הלילה, שההכרה שלנו יהי' כ"כ בחוש עד שכשרואים איזה מספר, מיד אנו מקשרים אותו להקב"ה ותורתו ומצוותיו.

אלא דלפ"ז לא יתיישב למה אנו צריכים למנות כל המספרים ולא סגי במספר אחד.

מי יודע השורש בקדושה למספר זה

ולכן יש לבאר בכוונת פיוט זה דהנה כלל גדול יש בתורתנו הקדושה שאם איזה רעיון תואם בכל הבחינות מלמעלה עד למטה, סימן היכר הוא על אמיתתו. וכן הוא בענין המספרים שבתורה לדוגמא מה שמצאנו בדברי רבי לוי בירושלמי מסכת מגילה פ"ג ה"ה שהשווה ד' כוסות לד' פרשיות דלכן אין מפסיקין בין פרה לחודש כמו שאין מפסיקים בין כוס ג' לכוס ד' וזה פשוט שהסימנים שבדברי חז"ל לא באו רק לתת סימן לזכרון בעלמא, אלא באו ללמד על מהות הדבר. וכן מצאנו בפיוטי מוסף שבת החודש, שבכל ברכה וברכה מזכיר ענין שיש בו מנין ארבע, ואחד מהם הוא 'ארבע כוסות כבמחזה', שבחלומו של שר המשקים מוזכר ד' פעמים 'כוס' כנגד ד' כוסות שבליל פסח, וסמוך לזה: 'ארבעה ערכים אשננה' כלומר ד' פרשיות שקלים זכור פרה החודש, וכדברי רבי לוי הנ"ל.

ובספר מנחת עני פ' בא פי' היחס בין ארבע פרשיות לארבע כוסות ע"פ מה דאמרינן בפסחים [ע"י רש"י פסחים צט: ד"ה ארבע וכו' פ"ח ה' וירושלמי פסחים י' א'] שתקנו ארבע כוסות כנגד ארבע לשונות של גאולה שהם והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, וביאר שם באריכות דמרמז לד' מדרגות של גאולה, וג' זה גאולה מטומאה, וד' זה כניסה לקדושה ובין שניהם אסור להיות הפסק, ומבאר איך כ"ז נרמז בד' פרשיות ע"י ש' וד' הכנות בד' שבתות לד' דרגות הגאולה והדברים האלה נזכרים ונעשים בכל שנה ושנה, הקב"ה בא בכל ליל פסח ולוקח אותנו מחדש לעם, כמבואר בספה"ק 'חסד לאברהם', ולשם כך אנו צריכים ד' הכנות, ד' שבתות, כנגד ד' לשונות של גאולה.

שליט"א ביאר דזה להראות לנו עוצם קדושת הלילה שאין לנו בו השגה כלל ולכן שרים דבר שנראה מסתורי מאד.

ובמש"כ ואתא חוטר, וצ"ע וכי איך המקל מכה לבד, ושמעתי בזה מהר"ר זכרי' וואלרשטיין צ"ל ששמע לפרש⁴⁰ דבעל ההגדה רצה שנתבונן דכמו דפשיטא דא"א שהמקל יכה לבד, ובהכרח דהקב"ה הוא האוחז, וכמשל הידוע שהכלב רודף אחר המקל שחושב שהוא זה שמכהו] כן כל הצרות והגליות האחרות שהחתול והכלב והאש ומים מרמזים לזה, שנדמה לנו שבאו ע"י בעלי בחירה ג"כ זה רק מהקב"ה.

החד גדיא נשאר בסוף

ודבר נפלא כ' החת"ס דרשות [ע' רע"ח] דנקודת השיר הזה הוא להורות, שגם אחרי שנדמה לנו שהגדי נאכל ע"י השונרא, מ"מ הוא תמיד נמצא, ואנו חוזרים שוב ושוב "חד גדיא", דהחד גדיא נשאר תמיד בסוף. ויש להוסיף דזה הגמר של הסדר, להורות שהנקודה של גאולת מצרים נשאר לדורות בכל מצב, וגם אם איש יהודי גלה למקום השפל ביותר, ולא נשאר שום זכר מכל היהדות שלו, מ"מ יוכל ע"י ליל הסדר לחזור ולהיות החד גדיא דזבין אבא.

סיפור נפלא על כוחו של חד גדיא

וכן רגיל הג"ר אליהו דיסקין שליט"א לספר מעשה נפלא שמורה על עצם קדושת הלילה בכלל, ועל פיוט חד גדיא בפרט, דלפני עשרים שנה הי' מקרב בעלי תשובה מעולי רוסיא, ופעם הגיע אליו יהודי מבוגר בן שמונים וחמשה שלא ידע ולא זכר שום דבר מיהדות, אבל הי' נראה עליו שהוא יהודי וגם הלשון שלו הי' אידיש. והתחיל לדבר אתו על יהדות, וראה שלא יודע כלום. הוא לא ידע על ס"ת תפילין ומזוזות, לא האבות הקדושים, לא על מעמד הר סיני וא"י ובהמ"ק, ימים טובים, ר"ה יו"כ, שום דבר לא זכר ולא ידע, הגיע לדבר עמו על פסח והתחיל לעבור איתו סדר הלילה, "קדש ורחץ" וכו' מה נשתנה, עבדים היינו, מצה ומרור שלחן עורך, ומ"מ לא זכר מאומה, עד שהגיע לסוף ההגדה לפיוט חד גדיא ופתאום פרץ בבכי כמו תינוק, והתחיל לנגן באידיש "איין ציגאלע איין ציגאלע" ופתאום התחיל להזכר בחלקים של ההגדה, והתחיל לשיר בשפה ליטאית "כי לו נאה כי לו יאה" "עבדים היינו" "הא לחמא עניא" ויצא מהמעמד

עוד מבואר בירושלמי דד' כוסות נגד ד' אמהות וגם בזה אין הפסק בין ג' לד', דבין רחל ללאה אין שום הפסק וכשנעייין נמצא גם בהם אותו ענין, בין שרה לרבקה היה הפסק בישמעאל, בין רבקה ללאה ורחל היה הפסק ע"י עשו, אבל בין רחל ללאה אין שום הפסק, כמו שכתוב 'מלא שבוע זאת ואתנה לך גם את זאת', כי בין כוס שלישי לרביעי לא יפסיק, כך בין פרה להחודש אין הפסקה, ובין וגאלתי לבין ולקחתי אין להפסיק. הכל אחד.

וא"כ כשמזכירין ארבע אמהות הכוונה לארבע כוסות, דהיינו הך והכל שורש אחד, ומובן לפ"ז למה בפיוט שלנו לא אמרו במספר 'ארבע', ארבע כוסות דליל פסח, כי גם כשמזכירין ארבע אמהות הכוונה על ארבע כוסות, כי בכל חלקי הקדושה הכל אחד. וכמו שלא אמרו 'שלשה מי יודע, שלשה רגלים, או שלשה תפילות ביום' כי גם כשאומרים ג' אבות הכל אחד. כל המספרים שווים, רק ב'אחד אלקינו' אין עוד אחד מלבדו.

ולפ"ז יל"פ ביאור חדש בשאלת "מי יודע" ר"ל "שנים מי יודע" מי באמת מבין הכוונה והשורש חמספר שנים או שלש או ארבע בתורתנו הקדושה איזה שורש הוא, וכשעונים ג' אבות אז הכוונה שיודע ומתחבר לשורש לכל מה שיש מספר שלש בתורתנו הקדושה כולל ג' תפלות ביום וג' מצות וג' ימים טובים וכן הלאה. ואחד מי יודע הכוונה שמבין שאין שום דבר בעולם שיש בו מספר אחד רק ה' אלקינו.

כוונת הפיוט חד גדיא

הנה בהגדת מרבה לספר הובא שגם מקור פיוט זה הוא במגילה שהי' גנוז על קלף בבית מדרשו של בעל הרוקח וקבעוהו לדורות לזמרו בליל פסח.

והנה זה כתוב בלשון ארמי, ומאות פירושים כבר נאמרו על פיוט זה, ובעיקר נתפרש על הגליות שעברו ישראל. ויל"ע דלמה נכתב בלשון כ"כ מסתורי. ונאמר בשם הרה"ק מרופשיץ כשהיסב על שולחנו של החוזה מלובלין, שאמר החוזה בסוף הסדר, כי מפני שהקב"ה יורד עם הפמליא של מעלה ושמח בישראל שמחה גדולה, אז המלאכים מקנאים בנו קנאה גדולה, לכן מחשש לעין הרע אנו אומרים פיוט זה שהוא כמו לחש לעין הרע של מלאכים.

והגרצ"מ זילברברג שליט"א פי', דזה להראות לנו שכמו שכ"א מבין דא"א להשיג ע"פ פשוטן של דברים מה ענין השונרא והכלב לליל הסדר, כמו כל ההייליגע סדר נאכט וכל ההגדה אין לנו השגה מה מונח בכל תיבה, ומרמז לענינים הרבה. והגר"ד שלעזנינגער

⁴⁰ מפי משולח אחד שאמר לו שישאל לו השאלה הכי פשוטה על ההגדה ואם ידע התשובה לא יקח ממנו כסף ואם לא ידע התשובה, יצטרך לכפול לו נתינתו ולבסוף התפעל כ"כ עד ששילש נתינתו.

שירת

בהתרגשות נוראה וחזר בתשובה שלימה, ואחרי תקופה הוא נפטר מן העולם בשם טוב כשומר תורה ומצוות.

ואמר הג"ר אליהו שליט"א "רכש"ע בא וראה מה גדול כוחו של הלילה הגדול הזה, לילה של אמונה, את הכל הצליחו לעקור ממנו, אולם החוט האחרון שנשאר לו מאידישקייט הי' אותה פיוט שבסוף ההגדה וזה לא הצליחו לעקור ודוקא בליל הסדר זה מה שהחזירו בתשובה בסוף ימיו" עכ"ד הרב.

ולדברינו א"ש, דדוקא פיוט זה דחד גדיא מורה, דאחרי כל הגליות והשמדות, וכל מה שרצו לעקור מעצמינו כל זיק של יהדות, ונדמה שהצליחו בזה, והשונרא הצליח לאכול הגדיא, מ"מ בסוף רואים שהגדי נשאר חי וקים, וזה החיזוק שאנו יוצאים ממנו בליל הסדר. וכוודאי גם

הגדה של פסח

עצם זה שמונח בפיוט גדיא כ"כ הרבה ענינים מסתוריים, וכמו שאמרנו בשם הגרצ"מ שליט"א דעצם המילים משפיעות על כל נשמה, ממילא זה גופא פעל על נשמת אותה יהודי.

והג"ר חיים ברוורמן שליט"א, אמר לי שפעם הי' לו יהודי זקן מרוסיא שג"כ לא זכר כלום מכל היהדות ומכל הסדר, רק זה זכר, הא דהי' מנהגם דהיינן ששפכו ב"דם ואש ותמרות עשן" לא שתו רק נתנוהו להשפחה הגוי', וי"ל דעצם זה השפיכה הרי הוא מורה על פרעניות הגוים, והגוים הרי רצו לעקור האמונה מישראל לגמרי ושפיכה זו על ראש אומות העולם, גרם לפחות ישאר עדיין איזה זיק של יהדות שמכוחו יחזרו לשורש.

שביעי של פסח

הנה אנו מתקרבים לימים האחרונים של יו"ט פסח שביעי ואחרון ש"פ, שעיקרו בנוי על קריעת ים סוף ושירת הים, ובכך עלינו להתבונן ולהעמיק מה נתחדש לנו בקריעת ים סוף יותר מיצ"מ, ובכך יש לנו לעיין בקריאה של היו"ט שהוא פרשת בשלח, ומשם נוכל להוציא עומק קדו' היום. ונביא קצת ממש"כ בפ' בשלח וזה נוגע לעכשיו כיון שכל ענין פ' בשלח בחורף הי' רק הכנה וחרישה לשביעי של פסח ועכשיו הוא זמן הקצירה ולכן נעיין בעז"ה שוב בענינו של הפרשה.

הנה פרשה זו נקראת פרשת בשלח ע"ש השילוח ממצרים ומשמע דזה ענינו של הפרשה, ובאמת יש עוד הרבה ענינים בפרשה כמו כל הענין של קרי"ס ופרשת המן ומלחמת עמלק שלכ' ל"ש לעצם שילוחו של פרעה. והנה בעיקר צ"ב הרי בפ' בא כבר יצאנו ממצרים ומה מיוחד בפ' בשלח לעומת פ' בא ושנקרא ע"ש השילוח של פרעה. ושיהי' מיוחד להיות פרשה נפרדת. והעיקר שפרשה זו מפסקת בין יצ"מ וקבה"ת מבואר דזה הכנה נצרכת לקבה"ת. עוד נקראת שבת זו בחורף שבת שירה ע"ש השירה שכ' כאן מצד שני זה נקרא פ' בשלח ואיך הם מצטרפים ומשלימים זא"ז. גם יל"ע איך התחלת פרשה זו המשך למצות תפילין שהסתיים בפ' בא.

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבנו מצרימה: [י"ז א']

א: ויהי למה כתוב ויהי לשון צער, הרי שמחה היא שיצאו. וכבר עמד בזה באור החיים הק'. [ובמדרש יש בזה שתי אופנים אי הי' צער לפרעה או למשה]

ב: "בשלח פרעה" וצ"ע וכי פרעה שלחם מרצונו, הרי הקב"ה הוא זה שהוציאם ממצרים, וכן העירו במדרש נכ' ג]. ראה להלן התי'.

ג: "את העם" למה אמר את העם ולא אמר את ישראל.

ד: ולא נחם אלקים ד"א פלשתים כי קרוב הוא: צ"ב איך כי קרוב הוא הסבר על לא נחם הלא להיפך הוא, ורש"י פי' כי קרוב הוא ונוח לשוב, ורמב"ן השיגו דא"כ הול"ל תחלה כי אמר אלקים כי קרוב הוא פן ינחם העם, ולכ"פ דאע"פ שקרוב הוא והי' טוב להנחותם בדרך ההוא, מ"מ לא נחם פן ינחם וגו' וא"כ חסר מלת אף.

ה: כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבנו מצרימה. צ"ב למה דבר זה כ"כ חשוב להדגיש מיד בפסוק הראשון ומ' די'ש בזה הקדמה יסודית לכל הפרשה. עוד צ"ע דלא נתפרש בקרא על איזה מלחמה מדובר ולרש"י קאי על מלחמות העתידות להיות בכניסתם לארץ, ורמב"ן פי' שיהי' מלחמה עם הפלשתים וצ"ע דסתם הכ' בזה, ועוד צ"ע וכי לא הי' באמת מלחמות אח"כ כמו מלחמת עמלק כאן בסו"פ בשלח, ואח"כ כשנכנסו לא"י, וא"כ מה הרוויח הקב"ה בזה שלא עברו דרך פלשתים, ולרש"י הפי' שאם ילכו בדרך קצרה ידעו כיצד לחזור למצרים מאימת המלחמות וזה"פ כי קרוב הוא היינו שקרוב הדרך לחזור למצרים.

אבל עדיין צ"ע וכי יד ה' תקצר לעשות שהאויבים יכנעו מפני בני" או ימותו ובכך לא הי' צורך להוליך את ישראל במדבר, ובאמת במדרש וראשונים כ' סבות נוספות למה הוליכם הקב"ה במדבר, במכילתא כ' דלכן סיבבם במדבר כדי לעשות להם נסים וגבורות במן ובאר ושלי, ובדרשות רבינו יונה כ' דכבר מתחלה רצה להקב"ה להוליכם במדבר כדי לעשות נס קרי"ס וכדי לתת להם התורה בהר סיני, וגם הביא מש"כ בתנחומא דרצה להוליכם דרך המדבר כדי לאכול המן ולשתות המן הבאר ויעסקו בתורה ותתיישב בגופן, וא"כ ק' איך יתכן דלולא פחד מלחמה הי' מוליכם מיד לא"י הרי א"כ לא יראו כל הניסים ולא קרי"ס ולא מתן תורה ולא יהי' להם זמן לעסוק בתורה, וכבר עמד בזה ברבינו יונה שם, ע"ש תירוץ, ובחזו"א סי' קכ"ה סקי"א, הק' רק מצד מתן תורה שהי' צריך להיות בהר סיני, ותי' דאולי הי' נותן התורה בא"י [וזה לא יתרץ הניסים של מן ושלי ובאר], או שמא"י היו יוצאים למדבר.

ו: ולא נחם וגו' פן ינחם וגו' יל"ע שנקט שני פעמים לשון נחם ולא נחם פן ינחם הלא דבר הוא שבפסוק אחד ינקוט פעמיים לשון נדיר כזה הגם דאין משמעותן אחד דנחם לשון הנהגה וינחם לשון חרטה, והי' יכול לומר ולא נהגם אלקים, וגם בהמשך הפרשה נקט לשון זה והי' הולך לפנייהם בעמוד אש לנחותם הדרך וגו' ובוודאי יש בזה עומק. ובדרשות רבינו יונה שם צירף לכאן הפסוקים תמת ישרים תנחם דהיא תמתם ואמונתם במשה לצאת מן היישוב אל המדבר, לכן הנחם הקב"ה בדרך זו על כנפי נשרים וע"י עמוד אש ענן וכאמור וינחם בענן יומם [תהילים ע"ח י"ד] וינחם לבטח ולא פחדו [שם נ"ג] וע"ז אמר נחית בחסדך וגו' וכ' נחית כצאן עמ"ך ביד משה ואהרן. מבואר דכל הנהגת הקב"ה את כלל ישראל במדבר נקרא מל' "נחם".

תיקון המחשבות והמוחין, וכ' למען תהי' תורת ה' בפיך לכן בעוד שלא נתקן הכל גם במחשבה, לא אמרו שירה כי שירה הוא אחר שלימות כל הגאולה כדאיתא במדרש שנטהרו לבם ואמרו שירה, וזו השירה הי' עדות שנטהרו לגמרי מגלות מצרים, וכן הוא בכל הגאולות, ובפרט, נפש ישראל ג"כ כשיוצא לחירות מאיזה שיעבוד של ס"ט"א צריכין אח"כ גאולה שנית שלא להשאיר שמץ והירהורים וזהו גאולה שלימה, ובמדרש כי קי"ס בשביעי של פסח הוא בחי' השבת ע"ש סו"פ בא והוא כנ"ל דמקודם הי' הגאולה במעשה בחי' ו' ימי המעשה ואח"כ הגאולה בנפש בחי' השבת וכנ"ל.

והנה אם נצרף ד' השפ"א ביחד נוכל לומר דהא דלא יכלו להפטר מעיקרא מטומאות המחשבות של מצרים הי' בזה גופא שפרעה ליוסם בדרך ושילחם ברצון טוב, דעי"ז הי' להם התחברות לפרעה וממילא נשארו אתו עכ"פ במחשבה, ולכן הי' נצרך כל סדר הדברים הכתוב בפרשה כדי לטהרם ולהפקיע מהם כל המחשבות שהם במהלך של מצרים. ויש לבאר יותר ענין המחשבות הרעות, ע"פ מה שהי' מו"ר הגרא"י ברזל זצ"ל רגיל לצטט דברי רש"י עה"פ בשנאת ה' אותנו וגו' [דברים א' כ"ן] "הוצאתו לשנאה היתה משל למלך ב"ו שהי' לו שתי בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען" הרי דמצרים הוא מקום שמסודרים בגשמיות והחיים מאד קלים ובלי טירדות ודאגות כלל, ואין הם נצרכים להקב"ה כלל, אבל ארץ כנען הוא מקום קשה שתמיד צריך לדאוג שמא לא יבא גשם, והאמת שהקב"ה רצה להשריש בכלל ישראל מהלך מחשבה חדשה לגמרי שהוא התלות המוחלט בהקב"ה, וזה דוקא ע"י שהחיים לא הולכים כ"כ בקלות ותמיד יש לו דאגות וטירדות וזה יכריח אותו לפנות להקב"ה תמיד ועי"ז הי' תמיד מקושר להקב"ה, ולכן בפרשת בשלח הכניס הקב"ה את כלל ישראל כסדר למצבים שהכל נראה אבוד ושאיין להם שום תקוה ושום דרך להנצל ואז ישאו את עיניהם להקב"ה ויבטחו בו, ועי"ז יקבע בקרבם מהלך מחשבה חדשה, ובזה יבינו דזה צורת ההנהגה שהקב"ה מנהיג אותם תמיד וזה כדי שישארו קשורים וסמוכים אליו תמיד.

ריבוי הנסיונות בפרשת בשלח

ובאמת כשנתבונן נראה, דמצאנו כאן בפרשה כמה נסיונות שהכל הי' נראה הפוך, דמתחלה הי' נראה שחוזרים למצרים, והי' נראה שמצרים מצליחים להשיגם, והי' נראה שאין שום דרך להנצל עד שצעקו אל הקב"ה ועזרם בסוף, ואחר שעלו מן הים היו צמאים

והנראה בעז"ה ע"פ דברי שפת אמת תרל"ט על המדרש הנ"ל דהק' הרי הקב"ה הוציאם שנא' אל מוציאם ממצרים, אלא [דאיתא בתנחומא ומכילתא כאן] אין שילוח אלא לשון לוי' שהי' פרעה מלווה אותם וא"ל התפללו עלי וביקשו עלי רחמים, ופי' דבראות פרעה הרשע כי בע"כ צריך לשלחם, חיבר עצמו עליהם ושילחם ברצון טוב, וטובתם של רשעים רעה הוא אצל צדיקים, ולכן כ' ויהי לשון צער. והי' העצה לזה מהקב"ה להגביהם למעלה מדרך הטבע, כמ"ש במדרש ולא נחם אלקים דרך ארץ, היינו שלא הנהיגם כדרך כל הארץ, וכ"ז כדי שלא יוכל להרע תערובות התחברות פרעה, ולכן הי' צריך פרעה להתחרט על השילוח לומר, מה זאת עשינו כי שילחנו וגו' כדי לבטל השילוח שלו.⁴¹

והכלל, דכל ענין קרי"ס הי' תיקון ליצ"מ, דכתוב אח"כ "התייצבו וראו את ישועת ה'" וכ"כ "וירא ישראל את היד הגדולה" וגו' פי' כי לא היו יכולין לראות ולהבין גאולת מצרים, עד אחר שנטבעו כל המצריים בים דכ"ז שהיו קיימים הי' להם התחברות כנ"ל.

קריעת ים סוף הוא הגאולה ממהלך

מחשבה שבמצרים

ובשנת תרמ"ה כ' מה שסמך הפרשה לאות על ידך לוייה בשלח וגו' כיון דענין קרי"ס אחר יצ"מ איתא במדרש דהזכרת יצ"מ מעכב והזכרת קרי"ס באמת ויציב לא מעכב כיון שיצ"מ יותר קשה, שנא' או הנסה וגו' הינו כי יצ"מ הי' הגאולה מהגלות במעשה ובשיעבוד הגוף, וקי"ס הי' הגאולה בנפש, שאחר הגלות הי' נשאר מחשבות והירהורים מטומאות המצרים, כעין דאיתא שהנשמות עוברין בנהר דינור קודם שעולין לג"ע לעזוב כל הירהורים מעוה"ז, כן עברו בים קודם קבה"ת וכמו שנרמז בפ' פן ינחם העם וגו' [היינו שמא יחשבו מחשבות וכשרק תהי' להם מחשבה אז כבר ושבו מצרימה – ליקוטי יהודה עי' לקמן בשם בת עין] וכן כל היראה והפחד הי' הכל במחשבה, וכן פרעה שרדף ארדוף אשיג אחלק וגו' ולא הי' בפועל,⁴² רק שהי' הגאולה לעקור שורש הגלות, [וכמו בכל ע"ז שצריך גם לשרש אחרי' ע"ז מה:] ועל ב' אלו הגאולות רמוז בתפילין של יד תיקון המעשה, ושל ראש

⁴¹ לד' שפ"א יש ליישב מה שק' על המשך התנחומא שם דמה שכר נטלו על כך לא תתעב מצרי [דברים כ"ג ח'] כיון שליוה אותם, וק' דמפורש בקרא שם הטעם כי גר היית בארצו, ולשפ"א י"ל דמצד השילוח בעצם נקבע לו שכר דלא תתעב מצרי דהרי עשאו מרצונו הטוב וזה גופא משלים ומחזק ההכרת הטוב להיות גר בארצו כיון שגם ליום אחרי האכסניא, ומה שהתחרט הי' ע"פ גזירת הקב"ה כדי שלא יהי' לו התחברות לכלל ישראל, וא"כ עדיין מגיע לו שכר על כך, אבל כלל ישראל מצד עצמם לא יכולים להכיר לו טוב על כך דא"כ חוזר סכנת ההתחברות, ולכן בתורה נאמר לישראל הטעם שלא תתעב מצד שהיית גר בארצו דג"ז סבה ללא תתעב.

⁴² בזה מיושב הערת הרמב"ן לאיזה צורך הביא מחשבת פרעה בשירה, ולד' שפ"א א"ש דזה הי' עיקר הגאולה לעקור ענין המחשבות הרעות.

זה עיקר גדול באמונה והשלמת הנפש ולכן נתחכם ה' לתת להם מן כל יום ולא מן לכל חודש [וכמבואר ביומא עד. מה שענה כן רשב"י לתלמידיו] ולכן מנע מהם הנס כדי שיתחננו למול קונם וישמע צעקתם וכו'.

והנה במשנה בפ"ה דאבות מ"ד איתא "עשרה נסיונות ניסו אבותינו את המקום ב"ה במדבר שנא' [במדבר י"ד כ"ב] וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" ורשב"י עה"ת שם מראה מקום לגמ' ערכין טו. "אמר רבי יהודה י' נסיונות ניסו אותנו להקב"ה שנים בים שנים במים שנים במן שנים בשליו א' בעגל וא' במדבר פארן, שנים בים א' בירידה דכתיב המבלי אין קברים במצרים וגו' א' בעלי"י שנא' וימרו על ים בים סוף שאמרו כשם שאנו עולים בצד זה כך הם עולים מצד אחר, שנים במים במרה וברפידים במרה דכ' ויבואו מרתה ולא יכלו וגו' וכ' וילן העם על משה, ברפידים כ' ויחננו ברפידים ולא מצאו שם מים לשתות וכ' וירב העם עם משה וגו' שנים במן דכ' אל תצאו ויצאו, אל תותירו ויתירו, שנים בשליו, בשליו ראשון, כשהתחיל המן לירד כ' ויאמרו עליהם בנ"י מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר וגו' ובשליו שני וכו' עי"ש בגמ'. וכ' בתוי"ט באבות שם דחטאים אלו נקראים נסיונות לפי שעיקר חטאו של המנסה את הקב"ה הוא החסרון שיש לו באמונה ובטחון בה' ולכן כל חטא הנעשה מחמת חוסר בטחון נקרא נסיון. הרי דשבעה מכל העשר נסיונות בעניני בטחון ה' בפ' בשלח ⁴³ [וכאן בפ' בשלח לקמן ט"ו כ"ה כתוב לענין מרה שם שם לו חוק ומשפט "ושם נסהו" ולענין מן כתוב לקמן ט"ז ד' למען אנסנו הילך בתורת אס לאן ולהנ"ל א"ש דזהו כל ענינו של פ' בשלח להרגילם בצורת החיים של נסיונות ולהיות סמוך ובטוח על הקב"ה.

ויש להוסיף מה שנתבאר לקמן בענין שירת הים בשם השפת אמת, דיכולת השירה ה' עיקר נקודת הגאולה שנפתחו עיניהם ולבם ויכלו כבר לומר שירה עי"ש, וזה ה' רק אחרי שטבעו מצרים בים סוף דאז התנתקו לגמרי ממצרים ואז נגמר הגאולה, וכן כתבנו לעיל בשם שפ"א, ושלכן נקרא שבת פ' בשלח שבת שירה דזה עיקר הגאולה, גם לענין פרשת המן הבאנו מדברי הספורנו דבזה הוציאים ה' ממנהגי מצרים באכילתם וא"כ זה גם מצטרף לניתוק המוחלט ממצרים. וא"כ א"ש דבזה חלוק פרשת בשלח מפרשת בא דפ' בא ה' עצם ביציאה בפועל ממצרים אבל עדיין היו מחוברים למצרים. ובפרשת בשלח התנתקו כלול ממצרים ולכן רק עכשיו

מאד למים, עד שהורה ה' למשה מה לעשות, ואח"כ היו רעבים מאד לאוכל והיה נראה שימותו ברעב, עד שאמר הקב"ה הנני ממטיר וגו' ובסוף הפרשה עוה"פ צמאו מאד למים, עד שצעק משה אל ה' והורה לו להכות בצור, ואח"כ הנסיון עם עמלק שרק ע"י שהיו ידיו של משה אמונה ועיניהם של ישראל היו נשואות כלפי הקב"ה היו ניצולים, ואצל המן הדגיש הקב"ה דכל ענינו הוא למען אנסנו וגו' וסוף הפרשה כ' ה' ניסי, דנסיון מטרתו לרומם את האדם, ולדברינו א"ש דמטרת נקודת כל הפרשה כאן ה' לנתקם לגמרי מכל השקפת מצרים שתולים בטחונם בעצמם ובע"ז שלהם ובזה שהכל יהי נראה הפוך ואעפ"כ יתלו בטחונם בהקב"ה יצאו לגמרי ממצרים ברוחניות. גם רצה להשריש בהם כח התפלה בעת צרה וכפי שהרחבנו בהמשך הפרשה דתכלית הצרה הוא לקרב האדם להקב"ה, וזהו צורת החיים של יהודי להיפך ממצרי.

וכשנשאל רשב"י ע"י תלמידיו [ביומא עו.]. למה לא ירד להם לישראל מן פעם א' בשנה הקב"ה לכל השנה, ענה להם במשל למלך ב"ו שהי' לו בן אחד פסק לו מזונותיו פעם א' בשנה ולא הי' מקביל פני אביו רק פעם אחת בשנה, עמד ופסק מזונותיו כל יום והי' מקביל פני אביו כל יום, אף ישראל מי שהי' לו ד' וה' בנים הי' דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולנו מתים ברעב נמצאו כולם מכוונים את לבם לאביהן שבשמים.

וראה עוד בהקדמת רבינו בחיי על הפרשה דמאריך בענין מה שהקב"ה בוחן לב האדם בנסיונות לראות אם בוטח בו ומסיק וז"ל: "כן כשיצאו ישראל ממצרים רוב ניסים שהי' להם במדבר ה' כדי לבחון לבם ולהביאם לידי נסיון כענין קריעת ים סוף שלא נקרע להם הים ביחד לעשות להם שביל ארוך מתחלתו ועד סופו כי הים היה נס מפניהם ומדי עברם היו רואים הים לעיניהם וכן אמר דוד ע"ה: (תהלים קיד, ג) "הים ראה וינוס", וכענין ירידת המן שלא היה יורד להם ביחד לחדש אחד או לשני חדשים אלא דבר יום ביומו, ולמה הוצרך לעשות כן כדי להרגיל את טבעם במדרגת הבטחון, ושיהיו עיניהם תלויים בכל יום ויום לאביהם שבשמים, וכדי להבחין את לבם לראות אם יהרהרו אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא. וכן כששלח פרעה לישראל הוליכם הש"י דרך המדבר, והכל היה לנסותם ולבחון את לבם כשיצאו עם נשיהם וטפם (דברים ח, יד) "במדבר ההוא הגדול והנורא נחש שרף ועקרב", והיה אפשר להוליכם בדרך הקרוב הוא ארץ פלשתים ולא עשה". עכ"ל הרי דלדעת רבינו בחיי ענין זה הוא יסוד כל הפרשה. וע"ע באור החיים הק' בסוף הפרשה [לקמן י"ז ג'] דהק' למה הביאם ה' לנסיון הגדול הזה למות בצמא ותי' כי ה' ניסה אותם להדריכם לשאת עיניהם ולהתפלל לפני ה' כי

⁴³ אולם לרמב"ם ורע"ב ומאירי באבות שם רצו למנות רק מה שמפורש בתורה ולכן בעלו מן הים כ' דקאי על מרה והכניסו המתאוננים בתבערה והרשב"י על אבות פ"י דבעלו מן הים קאי עמש"כ ויסע משה שהסיעם בע"כ.

לא הי' להם הכח להתגבר על מחשבה זו, אבל ע"י שהולכים הקב"ה בדרך גבוה זו, אשר שם אין רצונם מזיק כלל, כמ"ש ואשא אותם על כנפי נשרים ולכן לא שבו בפועל למצרים, ולדרכינו זה נעשה ע"י שכבר עברו עד אז כמה נסיונות שהוצרכו לתלות עיניהם להקב"ה, והתרגלו לחיות עם מחשבה זו לכן גם אם נכשלו במחשה הפכית מ"מ בקל היו יכולין להתגבר.

ובזה מיושב קו' החזו"א שהק' דהרי קבע הקב"ה מקום נתינת התורה על ההר ואם יכנסו לא"י לא יהי' בהר, ולהנ"ל זה גופא הטעם למה קבע הקב"ה שיהי' מקום קבה"ת במדבר, כיון דהדרך לזכות לתורה ולא"י הוא רק ע"י שמתקרבים לקב"ה ומנקים הלב מכל מהלכי המחשבה של מצרים, וא"ש דבמדרש כתוב הטעם להנהיגם דרך המדבר כדי שיעסקו בתורה וכדו' ולא יתעסקו בשדה וכרם, דהעומק בזה הוא שעדיין יחיו עם מחשבות והירהורים של מצרים לבטוח בכוחי ועוצם ידי, ולחיות דוקא בצורה של חיים קלים ומסודרים, ולזה הנהיגם במדבר שיהי' מצב של מדבר שאין על מי להשען, ויצטרכו לבטוח בהקב"ה ועי"ז יוכלו לקבלת תורה ושיתחברו אלי' בעומק ובאמת, וא"כ א"ש דהכל אחד.

ו: א"ש דנקט ל' נחם דכל ענין חרטה נובע ממחשבת האדם, ועיקר הנהגתו של הקב"ה עם כלל ישראל כאן הי' כדי לתקן מחשבתם ודעתם, ונחם הוא ג"כ מלשון הנהגה דעיקר הגאולה הוא שהקב"ה הוא זה שמנהיג את האדם במחשבתו ג"כ, דהוא סמוך ובטוח על הקב"ה בכל עת ובכל מצב, וגם כשאינו מביין דרכי הקב"ה והכל נראה הפוך והיפך מסברתו מ"מ יודע שהכל לטובה. ויתכן דזה גם מלשון מנוחה דהמנוחה האמיתית הוא שיודע ומרגיש שהקב"ה הוא זה שמנהיג אותו בכל צעד ושאל בחייו.

מה שנקרא פרשת בשלח

וא"ש דפרשה נקראת פרשת בשלח, דכל עיקר ענינו של הפרשה הי' להפקיע התחברותו של פרעה שנגרם ע"י ששלח אותם וליוה אותם מרצונו, וגם נרמז במלת בשלח דנרמז בזה השילוח והניתוק לגמרי מכל דרכי מצרים וזה ע"י כל עניני הפרשה, ויש לרמז דשילוח הוא לשון הפשטה ג"כ דהפשטת העור מתורגם שילוח וכן הוא בגמ' עורות נקרא שלחין, וכאן התפשטנו לגמרי מכל שייכות וחיבור למצרים. וא"ש דפ' בשלח מפסקת בין פ' בא דהוא היציאה בפועל ממצרים ופ' דהוא קבלת התורה דזהו עיקר ההכנה לקבה"ת, וגם א"ש דבשלח משלימה לשבת שירה דעיקר השירה בא רק בשלימות הגאולה גם במחשבה והירהורים וכדכ' שפ"א.

הודגש הענין של ענני כבוד שבזה נכנסו לגמרי ברשותו של הקב"ה וכפי שנרחיב לקמן בעז"ה.

ומיושב בעז"ה כל השאלות:

א: לכ"כ ויהי לשון צער דזה הי' צער, שהשילוח הי' ע"י פרעה דע"ז הי' עדיין התחברות לפרעה ולכן הי' עדיין צריך לעבור כל הפחד שהי' כאן.

ב: בוודאי הקב"ה הוציאם, אבל ע"י ששילחם פרעה ברצונו הי' כאן התחברות מפרעה וזה מה שאנו רוצים להדגיש כאן כהקדמה לפרשה זו.

ג: לכן נקט את העם כיון שע"י התחברות לפרעה עדיין היו בדרגת "עם" ולא הגיעו לדרגת ישראל לגמרי עד שהתנתקו ממהלך המחשבה של מצרים.

ד: יל"פ כי קרוב הוא היינו דללכת דרך פלשתים הוא להמשיך בחיים הקלים בלי הנסיונות של המדבר וזה מהלך קרוב וקל, וגם פלשתים ל' גלוי ובלי מחיצות היינו שלא יהי' הסתרות כלל, רק הכל יהי' גלוי וברור ומסודר, וא"כ לא יתעלו לחיות עם הקב"ה.

ה: י"ל דענין המלחמה קאי על סוג מלחמה ברוחניות וגשמיות שתבוא לידם מעכשיו, דאם לא יתרגלו לחיות חיים קשים עם נסיונות אז כל פעם שיהי' להם קושי בחיים לא יפנו להקב"ה רק ירצו מיד לחזור למצרים למקום חיים קלים, ולזה הקדים פסוק זה דזהו עיקר ענינו של פרשה זו שהקב"ה הנהיגם בצורה אחרת לגמרי למעלה מדרך הטבע וגם בצורה של נסיונות שבזה העלם ורוממם אליו לגמרי. וגם הטביע את המצריים בים כדי לנתקם מישראל לגמרי. וא"ש למה לא אימץ לבב ישראל ויוכלו לעבור דרך פלשתים בלי פחד מלחמה וכן להיפך שיטיל פחד על הפלשתים שלא יצאו במלחמה כיון שעיקר המטרה הוא לנקות את כלל ישראל מכל סוגי מחשבות פסולות, ואם יכנסו מיד לא"י עדיין ישארו במצב בפנימיות לבם שבראותם כל מלחמה וקושי ברוחניות וגשמיות לא ידעו איך לתלות עיניהם בהקב"ה, כיון שעדיים הם חיים במהלך המחשבה של מצרים שרוצים שהכל ילך בקלות ובלי נסיונות ושיוכלו להסתדר לבד, והקב"ה רצה שילכו דרך המדבר בצורה של נסיונות וקושיים וכל פעם לא יהי' להם ברירה רק לתלות עיניהם בהקב"ה, עד שלאט לאט יתחנכו לחיות עם הקב"ה כל הזמן ואז לא יחשבו כלל למחשבה לחזור למצרים, ובזה יהי' שלימות הגאולה.

ויש להוסיף מה שאמר החי' הרי"ם [ליקוטי יהודה] דאף דגם עכשיו התנחמו ורצו לשוב למצרים כמ"ש [במדבר י"ד ד'] נתנה ראש וגו' אבל אם היו הולכים דרך פלשתים אם היו מתנחמים היו באמת שבים למצרים בפועל, כי

היית מסודר לא היית מרגיש שאתה צריך את הקב"ה, והרי זו כל המטרה שבשבילה ירדנו לעולם. כל אחד יבדוק בעצמו וימצא שכל השיעור קומה שלו בקרבת ה' הגיע לו מתפלה בעת צרה כשהוא מתפלל מעומק הלב. הקשיים של החיים הם אלו המחלישים את הגאווה וזה מה שנותן הרגשת תלות בהקב"ה, וחשוב מאד לדעת דרוב הצרות הבאים עלך האדם הם קריאה של אהבה מהקב"ה, קריאה שנתפלל יותר טוב, קריאה של הראיני את מראיך השמיעיני את קולך, והג"ר אבגדור מילר זצ"ל ה' אומר אדם שקיבל דבר טוב מן השמים בלי שהתפלל על כך הרי זה אסון רוחני! זה גורם שהי' מנותק מהקב"ה ומפסיד את הקשר. היום בדורינו רגילים לבקש הרבה מאחרים שיתפללו עלינו בעת צרה ונותנים כסף ולצדקה לכל מיני קופות כדי שיתפלל צדיק פלוני או אצל קבר פלוני, וודאי יש ענין גדול לילך אצל חכם לבקש עליו רחמים אבל צריך לדעת עיקר התפלה היא התפלה על עצמו.

והנה הגם דכבר התנה הקב"ה במעשה בראשית שיבקע הים לא נבקע רק ע"י תפלה, רואים מכאן שאף שהישועה כבר מוכנה ועומד מ"מ הברז והמפתח להבא את הישועה הוא רק ע"י תפלה, ובזה יל"פ ההשוואה בין זיווגו של אדם כקריעת ים סוף [סוטה ב:] מזונות של אדם כקרי"ס [פסחים קיח.] דב' דברים אלו גם אם נגזרו מראש דהרי מ' יום קודם יצירת הולד יוצאת ב"ק ב"פ לפלוני [סוטה שם] וכל מזונותיו קצובין מר"ה [ביצה טז.] מ"מ לא יגיע רק ע"י תפלה כמו בקרי"ס. ע"כ דברי הרב שליט"א.

פלישתים קליפת ליצנות

ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וגו' [שם י"ז]

הנה פלשתים מרמז על קליפת ליצנות כמבואר בע"ז יז, ופלישתים לשון פילוש שאין להם שום גבולות וא"א לצמצמם בשום דבר דכל דבר ילעגו ויתלוצצו, וכמו שכבר העיד עליהם אברהם "כי אמרתי רק אין יראת אלקים במקום הזה", [בראשית כ' י"א] וכמו שנת' בעז"ה בפרשת תולדות באריכות בענין פלשתים, וא"כ י"ל דנרמז כאן שהקב"ה רצה לרחקם מקליפת ליצנות, דאז יפוג מהם כל ההתפעלות מניסי יצי"מ, ובאמת אחרי נס קרי"ס כתוב בשירה "חיל אחז יושבי פלשת" [לקמן ט"ז י"ד] שגם הפלשתים אחז חיל, וי"ל שמש"כ חיל אחז יושבי פלשת נקט לשון יושבי לרמז עמש"כ [תהילים א' א] ובמושב לצים לא ישב דקאי על אברהם שלא ישב במושב הפלשתים שהם לצים כמבואר במדרש שם.

וענין זה, מרמז לכח היצר שמקרר כל עניני התלהבות דקדושה ע"י כח הליצנות, ואומר לו שבלא"ה אתה

ומה שיוצא לנו מזה לדורות, ומה שנוגע לנו הלימוד בשביעי של פסח, דעל כל אחד להרגיש שהקב"ה הוא זה שמנהיג אותו בכל עת, והוא זה שמחליט בשבילו מה יהי' מצבו, וכמו שהי' לישראל במדבר עננים להנחותם הדרך אשר ילכו כן יש לכל יהודי בכל ימי חייו כמו עמוד אש וענן שמאירים לו את הדרך, וזה ע"י שמוסר את חייו תחת הנהגתו של הקב"ה ושמח בחלקו, ואם רואה שהקב"ה הזמין שבמצב זה בחייו יהי' במקום מסויים, או עם חבורה מסויימת, הוא בוטח בהקב"ה דכן הוא טובתו, וכן הגם דלפעמים נר' שהכל הולך ממש נגד רצונו, וגם פעמים שהתחזק ברוחניות והי' סבור שיזכה לישועות עבור זה ורואה שלא רק שלא נושע רק נהי' יותר גרוע, מ"מ ישאיר עצמו תחת הנהגתו של הקב"ה ויבטח בו. ועי"ז יזכה להתקרב להקב"ה ולזכות לתורה.

עיקר התפלה בעת צרה הוא היכי תמצוי להתקרב

להקב"ה

וכן בפרשה זו נתגלה יסוד ענין התפלה שאפשר בזה להתחזק בשביעי של פסח, ונביא בזה דברים יסודיים מהג"ר אליהו דיסקין שליט"א:

"אנחנו חושבים שהענין של תפלה הוא למצוא פתרונות לבעיות שלנו, וטעות לחשוב כן דמי שחושב כן לא מתחיל להבין ענין התפלה, הקב"ה יודע מה חסר לנו מה דרוש לנו ויודע לספק כל צרכינו גם בלי שנגיד לו, אולם תכלית התפלה הוא כדי שנתקרב אליו ונייחל לו ונשען עליו ונרגיש שאנחנו בידיים שלו. וזה אנו רואים בקריעת ים סוף דאיתא במדרש [שיר השירים ב' י"ד] שהקב"ה הכניס כלל ישראל בצרה איומה כאותה יונה שברחה מפני הנץ לנזק הסלע ומצאה שם נחש, וצווחה מרוב צרה, ועוד המשילו למלך שהיתה לו בת יחידה ורצה לשמוע קולה לכן הפיל עלי' ליסטים והתחילה מצווחת אבא אבא הצילנו! כך כשהיו ישראל במצרים צעקו להקב"ה מדי וישמע וגו' והגיעו לים ולא צעקו מה עשה הקב"ה חיזק לבו של פרעה לרדוף אחריהם כדי שיצעקו לפניו וזהו השמיעיני את קולך עי"ש.

כ' כאן יסוד גדול דכל הסבה שכלל ישראל הגיעו למצב זה הי' בשביל שהקב"ה רצה לשמוע צעקתם, ומזה נראה דכל הצרות והקושיים שבאים על האדם הוא כדי שיתחזק בתפלה. וכמבואר ביבמות סד: דלכן היו אבותינו עקורים שהקב"ה התאוה לתפלתם. לפעמים אדם מהרהר בלבו אילו הייתי מסודר עם הבריאות, והי' לי בחשבון מליון דולר שבכל חודש נותן לי פירות, אז הייתי לומד בשקט, וחי בשקט, אבל עכשיו אני לא יודע איך לגמור את החודש צריך לשלם משכנתא, לשלם לרופא שיניים, והחנוני במכולת כבר לא נותן בהקפה, והוא מרגיש מאין יבוא עזרי? אבל האמת הוא אילו

בלב פרעה לרדוף אחריהם, אלא שהקב"ה חשש שברגע שיראו שפרעה רודף אחריהם, אף אם ידעו שהקב"ה אמר שיהי' כן, מ"מ לא יעשו הדברים עליהם כ"כ רושם, ויפחדו וירצו לשוב מצרימה, וגם ח"ו יכשלו לומר דברי נאצה נגד הקב"ה, לכן צוה שהם בעצמם יעשו מעשה לעורר את פרעה לרודפם, וזה יעשה עליהם רושם, שהם הם אלה שמעוררים את פרעה ומזה לא יפחד לבם, ומ"מ לא הועיל לגמרי דעדיין אמרו המבלי אין קברים וגו' אבל מזה תוכל ללמוד מה היו אומרים בלי זה.

ה: **מש"כ לקמן פסוק י' ופרעה הקריב ואמרו חז"ל, דקאי על שרו של מצרים, ולכן פחדו מחדש, וביאר אור החיים הק' דהטעם שעשה כן הקב"ה שחשבה לטובה, כדי שיפחדו ויחזרו בתשובה שלמה ויקרבו לבם להקב"ה, כדי שבאמצעות זה יעשה להם ה' הנס העצום של קריעת ים סוף, שלא הובטחו ע"ז מקודם. ובאמת אמרו חז"ל דלשון הקריב כיון שקירב את לבם לאביהם שבשמים.**

ו: עוד מבואר לקמן [י"ד ט"ן] שהקב"ה אמר למשה מה **תצעק אלי** ופירש"י, דלמדנו שהי' משה מתפלל וא"ל הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה. והקשה אור החיים **הקדוש** דלמול מי יצעק, אם לא להקב"ה העונה בעת צרה, ואם כבר הרבה להתפלל למה יפסיק להתפלל אם אינו רואה הישועה, ותי' דהרי ישראל היו נתונים בדין מה אלו וכו' מה אלו וכו' וא"א לחזק מדת הרחמים רק ע"י מעשים טובים, וזה אמר הקב"ה **שאני חפץ להצדיק את ישראל**, אבל מה אעשה ויש עליהם קטרוג, לכן דבר אל בניי פ' זאת העצה היעוצה להגביר מדת הרחמים שיתעצמו באמונה בכל לבם, ויסעו אל הים קודם שיחלק, ועל סמך זכות האמונה והבטחון אוכל לעשות להם נס, וטעם שנתגבר עליהם מדת הדין כיון שאמרו הלא טוב לנו עבוד את מצרים, לזה צוה ה' לעשות כנגד עון זה הצדקת האמונה בכל תוקף עכ"ד.

ז: גם מש"כ שם פסוק י"ז ואני הנני מחזק את לב מצרים וגו' פ' אוה"ח הק' "בחמלת ה' עליהם רצה להודיעם לבל יפחדו בראותם כי הים נשאר חלוק לפני המצרים, וישבו לחשוב מחשבות ולהמעוט האמונה בלבם לזה הודיעם מה שיקרה אח"כ.

וכל אלו הם רק דוגמאות לעוצם אהבת הקב"ה לכלל ישראל, שחיפש תמיד עצות טובות לבל יפלו ולא יכשלו, וישארו בדרך הנכונה ושיוכלו לזכות בכל טוב. ומובן לפ"ז דזהו התחלת הפרשה דזהו דבר יסודי ועיקרי בהנהגת ה' עם ישראל.

ודבר זה נוגע מאד למעשה לכל בן ישראל, שכל דבר שקורה אתו הוא לסבב שיוכל להיות ראוי לקבל כל ההשפעות הטובות שרוצה הקב"ה להשפיע עליו, כגון

שקוע בטומאה וא"א לך לצאת מזה, ולכן הדבר הראשון אחרי איזה התחזקות הוא לראות שלא יתקרב ע"י ליצנות, וזה יש ללמוד מדרכי הקב"ה לישראל כשיצאו ממצרים.

הקב"ה מחפש עצות טובות לכלל ישראל

להנהיגם בדרך ישרה

והנה כבר ביארנו לעיל דיסוד פסוק זה הוא להורות דרך ההנהגה של הקב"ה עם כלל ישראל, וגם לפשוטו שפחד שלא יכשלו, רואים מכאן החביבות של הקב"ה לישראל איך הנהיגם, דתמיד חיפש עצות טובות לכלל ישראל שלא יכשלו ולא יפלו, ולא יהי' סכנה לחזור למצרים, וכבר ידענו מחטא המרגלים גודל התביעה והעונש שהגיע עליהם כשרצו לחזור למצרים, [וכבר האריך בזה ר' ירוחם בדעת תורה, גם הדגיש שם שאצל פרעה הי' להיפך שהנהיגם בדרך שיטעו ויפלו, כמבואר ג"כ בפרשה זו שאמר להם שישוכו ויחנו לפני פי החירות, ובשעת קרי"ס הולך ה' רוח קדים עזה כל הלילה שיחשבו שזה גרם הקרי"ס כמבואר ברמב"ן]

וכשנתבונן בפרשה נראה ענין זה כמה פעמים:

א: מתחלה בפרשת בא נתן עצות טובות שנהי' ראויים להגאל כיון דהי' קיטרוג עליהם דהללו עובדי ע"ז וכו' וזיכה להם מצות פסח ומילה להתעסק בהם.

ב: כאן לא נחם אלקים שלא יחזרו למצרים. וכן כל מה שנתב' לעיל באריכות. ונר' להוסיף כאן דבריו הנפלאים של ספה"ק בת עין דהק' כי היעלה על הדעת דאחרי כל הנסים וכל המכות שראו ישראל במצרים יפחדו מאימת שום מלחמה עד שיוכרחו לשוב מצרימה חלילה ולא יבטחו בה', אלא הענין כרחם אב על בנים וכמשל אב שיש לו בן חביב עד שיש לו געגועים עליו בוודאי האב משמר מכל נזק ופגם שלא יבוא עליו אפי' חשש רחוק של נזק, וכ"ז מאהבתו אותו וקרבת לבו לבנו. כן הי' אלוקיניו ית' מאהבתו ית' את בניי ורצונו לשמור אותנו מכל חטא ועון ומחשבה זרה ע"כ חשש פן ינחם העם אפי' רק במחשבה לבד ויהי' חטא גם אם לא ישוכו, כי לא יתן לאל ידם אעפ"כ יפגמו במחשבה ע"כ ולא נחם אלקים כי קרוב הוא פ' כי קרוב הי' לנו ע"כ חשש אפי' חששה רחוקה כזו פן ינחם וגו' ויפגמו במחשבה.

ג: מש"כ וחמשים עלו בניי וגו' אף שלא היו צריכים לכך, כבר פ' אור החיים הק' דאם לא יהי' להם כלי זיין לא יועיל מה שהסיבם דרך אחר דעדיין יפחדו מכל אויב נמצא דג"ז הי' עצה טובה מהקב"ה שלא יחזרו.

ד: מש"כ וישוכו ויחנו לפני פי החירות דלפשוטו הי' רק להטעות את פרעה, אולם באור החיים הק' העיר דזה לבד אינו סבה, דהרי הקב"ה יכול להכניס סתם מחשבה

והי' זה זכות עצום לכלל ישראל ובזכות זה יצאו מזויינים למדבר, וזה"פ זכרתי לך חסד נעורייך וגו' והבאנו מהגה"צ ר' מתתיהו סלומון זצ"ל שהוצרכו לזכות זה כדי שיתעורר עליהם מדת הרחמים של הקב"ה לדאוג להם במדבר הגדול והנורא, דכך הוא מדתו של הקב"ה דרך מי שמרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים עי"ש באריכות, וכעת יש להוסיף מש"כ במדרש כאן עה"פ ולא נחם אלקים משל למלך שהיו לו בנים ונשבו, והיו בשיעבוד ומתו מהם, ירד המלך והציל מה שנשתייר מהם, והיתה שמחה לפניו על שהציל את בניו, אבל לא הי' מתנחם על אותן שמתו, וזה"פ ולא נחם אלקים שלא הי' לו נחמה על אותם שמתו בימי אפילה, הרי דהי' להקב"ה צער גדול מזה, ואם דאגו ליתומים בוודאי הי' להקב"ה נח"ר גדול מזה, ועורר רחמים רבים על הנשארים, ולפי"ז כל הפירושים ב"וחמשים" אחד הן, דכדי לצאת למדבר הי' להם להיות מזויין במעשים טובים, והמעשים טובים הי' מה שדאגו ליתומים של אלו הד' חלקים שמתו בג' ימי אפילה.

ולפי"ז א"ש דכמו שהוצרכו לזכותו של יוסף בעת יציאתם ממצרים הי' הוצרכו לזכות דאגה ליתומים ולכן כ"ז נמצא בפסוק אחד.

עי"ל בהקדם מה שרגיל מו"ר הגרצ"מ זילברברג שליט"א להלהיב הלבבות לקראת היו"ט הקדוש שביעי של פסח:

"אחד מענינים הגדולים שלמדנו בפ' בשלח הוא ענין מלחמת היצר, דהנה עיקר סדר יציאת מצרים מחולק לשתיים, דמה שהי' בליל פסח בנוי על פרשיות שמות וארא בא, שהם בחי' הזיכוך והגאולה ממצרים, וימים האחרונים של פסח וימי הספירה ושבועות בנויים על פרשיות בשלח יתרו משפטים, ובימי העומר מתעורר הכח הגדול של תנופת העומר ותנופה מלשון מלחמת התנופה, ובימי הספירה הי' מלחמת עמלק ואז נתגלה דכאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, ואיתא מהייטב לב ועוד צדיקים דמ"ש והי' כאשר ירים משה ידו הכוונה הוא להתחזקות והתעלות תמידית שכל הזמן שמרים ידו להתגבר, אז גובר, וכך הי' יוסף הצדיק שנלחם תמיד עם היצה"ר שלו והמשיך כח זה ליהושע בן נון שהוא הי' הממשיך של בחי' יוסף הצדיק, ובן נון הוא התיקון של הדור קודם משיח שבו יגיעו ישראל לשער הנו"ן והוא זה שלוחם עם כל הבחי' של אשר קרך ואתה עייף ויגע, ועי"ה היו"ט הקדוש שביעי של פסח מקבלים החיזוק

שמביא על האדם איזה נסיון וקושי ועי"ה התגברות הי' ראוי לטובה עצומה, ופעמים הי' מסבב שילך בדרך ארוכה ואינו מקבל מה שרוצה, כיון שידוע שיפול ויכשל ויפסיד הכל, ואדם לא מבין זה ויש לו טענות על הקב"ה וזה הי' שורש חטא המרגלים באמרם בשנאת הי' אותנו הוציאנו וגו'.

משה לקח עצמיותו ומהותו של יוסף

וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים ויקח משה את עצמות יוסף עמו וגו': [שם י"ח-י"ט]

יל"ע למה הוזכר ענין זה כאן ולא לעיל בפרשת בא [י"ב לי"ד-ל"ח] כשיצאו ממצרים, ומשמע דזה המשך למש"כ לעיל, ובאלשיך כתב כיון דהוזכר דעי" מלחמה היו חוזרים היינו שהוצרכו לתוס' חיזוק ואמונה, אך עי" שראו עצמות יוסף זה חיזוק לבם דאכן הגיע זמן הגאולה האמיתית, דהרי יוסף דיבר מזה שפקד יפקוד אלקים אתכם וגו'. עוד יל"ע למה דוקא משה התעסק בזה, וכתב הספורנו כיון דהוא הי' נשיא הדור וחיוב הדור מוטל על הנשיא.

והנראה בעז"ה דכיון דענין בשלח הוא שילוח וניתוק מוחלט ממצרים וכנ"ל, ויוסף הי' זה שיסד כל ענין הקדושה במצרים, ורק על ידו יכלו להשאר קדושים במצרים, א"כ בשעת היציאה שהיו צריכים להתנתק ממצרים לחלוטין היה נחוץ להם כוחו של יוסף, ומשה שהוא הי' השליח להוציא את ישראל הי' צריך לקחת אתו עצמיותו של יוסף שעל ידו יוכלו להתנתק ממצרים לגמרי. ומוזכר ענין זה דוקא כאן כיון דזהו ענינו של הפרשה וכנ"ל.

כל הביאורים בתיבת וחמשים שייכים זל"ז

ועדיין צ"ע איך מתקשר הא דלקח משה את עצמות יוסף עם מש"כ לפני זה וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים. וי"ל דהנה בביאור מלת וחמשים כ' רש"י ב' פי' א: בכלי זיין ב: שא' מחמשה מתו בג' ימי אפילה ג: בתרגום ירושלמי כ' דיצאו מזויינים במעשים טובים ד: בתרגום יונתן כ' דכל אחד יצא עם חמשה טפלי וכמ"ש בפ' בא [לעיל י"ב לי"ז] במש"כ לבד מטף, ולפ"ר נר' דכל הפי' האלו ל"ש זל"ז כלל, גם צ"ע מה ענין חמש טפלי, ואיך יתכן שיצא בדיוק חמש ילדים, וכבר הבאנו בפ' בא חידושו של הג"ר יוסף צבי סלנט זצ"ל בספרו באר יוסף דחמשה טפלי הכוונה חמש קבוצות של ילדים מחמש משפחות דכל משפחה לקח תחת חסותו ארבע משפחות של יתומים מאותם ד' חלקים שמתו בג' ימי אפילה,⁴⁴

ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו וגו' וצ"ע למה נתחלק נערינו מבנינו ובבנותינו ותי' דנערינו קאי על יתומים אלו, שהגם שכ"א לקחם תחת חסותו מ"מ כיון שגדלו בבית של רשעים הוצרכו להיות נפרדים עם השגחה מיוחדת של הזקנים כדי שלא ישפיעו ח"ו לרעה על בני הכשרים.

⁴⁴ והבאנו זה לקמן בשירת הים בשם הרה"ק מבעלזא זי"ע עי"ש מש"כ בזה שו"ר מביאים מהרה"ק בעל דברי יואל מסטמר זצ"ל שפי' ד' התרגום יונתן כן, ועפ"י דרכו פי' בזה מש"כ לעיל י' ט' בנערינו

הכח של חמשים מלווה אותנו במשך כל הגלות

ובאמת כח זה של "חמשים" שהוא החוזק והמסירות נפש נגד כל הנסיונות הוא מה שהחזיק כלל ישראל במשך אלפי שנות גלות, וכל מי שנשאר היום נאמן לתורה ומצוות אז בהכרח שאבותיו ואבות אבותיו החזיקו מעמד בכל מיני צרות וקושיים דהרי עד ימינו הי' בדרך כלל קשה מאד לחיות כמו יהודי, ואלו שהי' חלשים ולא הי' להם הכח להלחם נגד הזרם ולעמוד חזק בכל הנסיונות לא נשאר זכר מהם ונאבדו מתוך כלל ישראל,⁴⁵ וא"ש דהודגש ענין זה מיד בעת היציאה ממצרים, דהרי כבר הסברנו דיסוד פרשה זו הוא השילוח והניתוק מכל מהלך המחשבה של מצרים והיינו שמעתה יהי' להם חיים של תלות בהקב"ה שזה בא עם קושיים ונסיונות, וד' חלקים שמתו בג' ימי אפלה היו החלשים שלא הי' להם בחי' חמושים וחוזק ורצו להשאר במצרים ששם יש חיים קלים בלי נסיונות, ובכך בא להורות דרך אלו שיש להם כח "חמושים" ומוכנים לחיות כך לאורך ימים ושנים הם אלו שיכולים לצאת ממצרים.

משה לקח הענין של ערב רב מיוסף הצדיק

עוד בחינה בלקיחת משה את עצמות יוסף הרחיב בזה מו"ר הגרמ"י רייזמן שליט"א ע"פ מש"כ בספרי קבלה דענין הערב רב לא התחיל במשה רבינו רק ביוסף הצדיק בזה שאמר להרבה מצריים להמול, ומבואר באריז"ל [שער הפסוקים שמות] דלא לכל המצרים צווה יוסף למול רק לחלק מהם, ואותם שקיימו מצות מילה היו ניכרים משאר המצריים ולא נתערבו עמהם והיו נוהגים מנהגי בני, וזה ענין אשר לא ידע את יוסף ות"א דלא קיים גזירת יוסף היינו שביטל באותם המצרים מצות מילה, אבל כיון שקיבלו עליהם גזירת יוסף בשעתו היו נטפלים לישראל והי' צורך לתקנם וכך התחיל ענין הערב רב והם עצמם נתגלגלו בערב רב שיצאו ממצרים, ולכן כשהגיע הזמן לצאת ממצרים החליט משה להוציאם ולכן הי' עסוק בחיפוש ארונו של יוסף כי הוא זה הממשיך עבודתו של יוסף לקרב הערב רב,⁴⁶ ואף

שאע"פ שידי משה כבדים מ"מ ירים משה ידו עד בא השמש עד ביאת המשיח, וע"י לימוד הפרשה של ויקח משה את עצמות יוסף עמו מתעורר כוחו של יוסף, ארונו של יוסף שעי"ז נבקע הים, לעמוד במלחמות ולא להתפעל מנפילות ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע וגו' שיהודי יכול לקחת אתו מדתו של יוסף הצדיק ע"י שזוכר את המשביעין אותו בעניני צדיק, והיציאה שמסיר את האדם מעניני מלחמה הוא בכח קליפת פלשתים יצר הליצנות שאומר הרי בלא"ה נכשלת, ובלא"ה לא תגיע לשום מעלה מדרגה, ולזה כ' וחמושים עלו בני מארץ מצרים נטלו בידם כח המלחמה.

ויש ענין אחד שזוכה האדם ע"י שירת הים, דזה פלא גדול שאחרי מכת בכורות וכבר כלו כל הקליפות של פרעה ומצרים והי' כבר יצ"מ עם כל המדרגות, פתאום הביא עליהם הקב"ה עוה"פ רדיפת מצרים והצעקה על הים, אלא ביאור הדבר הוא דתכלית יצ"מ הי' להוציא כל הניצוצות הק' שהיו במצרים כמבואר באריז"ל, וגמר הכוחות הי' הכח הנשגב שיוכל כל יהודי להיות איש מלחמה ולא להתפעל משום נפילה, ולכן סיבב הקב"ה שפרעה אכן נשבר והוכה בתכלית, ומ"מ מיד אח"כ אסף את כל השברים וקם בהתחזקות והתגברות עצומה וכמ"ש אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל ועמד בראש העם להראות שאינו מפחד כלל ממלחמות וכאילו לא עבר עליו כלום, הכח הנורא הזה שנתגלה אצל פרעה הוציאו בני ממנו לצד הקדושה, וצדיקים היו בוערים שפסוק זה הוא עיקר הנקודה של שביעי של פסח שבשעת קרי"ס אכן גילו כלל ישראל כוחות אדירים של מסי"נ למען שמו ית' וקפצו בתוך הים ולא התפעלו מכל המימות שבעולם ואז קיבלו כח זה של אמר אויב וגו'.

וכן בכל יום כשמזכירים קרי"ס שחרית וערבית ובפרט כשאומרים שירת הים מתגלה כח היהודי ונותן לו כוחות מלחמה על לעתיד, וזה אמר הבעש"ט שבפסוק אמר אויב וגו' מרומז ה"א האלפין אלופו של עולם גנוז שם דזה היסוד של התקרבות להקב"ה לדעת שכל פעם שהיצר בא עם כל התוקף ואומר ארדוף אשיג וגו' כח זה בא מאלופו של עולם ותפקיד האדם לגלות בעצמו הכח הזה ולגלות שכל כח היצר הוא רק אחיזת עיניים, ואיתא מצדיקים דכל הלשונות שיש בשירת הים כי גאה גאה נשפת ברוחך נכלל בפנימיות גם הגבורה שיש אצל כל יהודי שהוא חלק אלוך ממעל ופי' ביסוד העבודה נשפת ברוחך גם כשיש ים של קליפות ע"י נשיפה אחת של רוח התחזקות כסמו ים מתבלים כל הקליפות וים הקדושה מכסה אותם. ע"כ חלק מדברי הרב שליט"א ועוד האריך בזה הרבה.

⁴⁵ והרב ישראל גולדווסר שליט"א הציע לפרש עפי"ז מאיפה מגיע הכשרון העצום שנמצא רק אצל כלל ישראל שגם הגוים מתפעלים מזה שאחוז גדול מפרסי נובל בכל תחום ניתן ליהודים וא"ל מצד שלומדים גמרא דהכשרון נמצא גם אצל מי שאינם שומרי תורה ומצוות, אבל להנ"ל א"ש דגם חילונים הרי לפני כמה דורות הי' אבותיהם ואבות אבותיהם שומרי תורה ומצוות ומי שהי' מחזיק מעמד כ"כ הרבה שנים בגלות בהכרח הי' להם אופי חזק ותקוף שיוכלו לעמוד נגד כל הנסיונות והוכרחו תמיד להמציא כל מיני חכמות כדי לשרוד ולקיים תורה ומצוות כדבעי ומשם בא הכח להיות גם מתוחכם והכח לייצר ולהמציא תחבולות.

⁴⁶ בזה י"ש בספר גבול בנימין להגה"ק רבי בנימין הכהן ויטאלי זי"ע [מגדולי חכמי אטלי' לפני 350 שנה חתנו ותלמידו של הרמ"ז זי"ע ורבו של הזרע שמשון וחותנו של מהר"י באסאן רבו של הרמח"ל בדרוש י"ד הסתירות במדרשים אם ביטלו ישראל מילה במצרים ולהנ"ל י"ל דכלל

שם מקום רק כיון שאז התחיל להקיפם בענני הכבוד נקרא כן, נוזה היפך סוגיא דסוכה י"א: דלר"א כי בסוכות הושבתי קאי על ענני הכבוד ולרע"ק סוכות ממש והנה בטור סי' תרכ"ה נקט כר"א וכן רש"י בפרשת אמור, והקשו עליהם הא קי"ל כרע"ק נגד ר"א וכתב הביכורי יעקב שם דמצא גירסא ברוקח להיפך ויתכן דגם המכילתא כאן מסייע לזה] ורש"י תהילים [סי' חז"ן עה"פ עמק סוכות אמרדד כתב "ולא ידעתי סוכות זו שבאו לו ישראל כשנסעו מרעמסס היכן הוא", אולם בפרשת אמר עה"פ כי בסוכות הושבתי פי' דקאי על ענני הכבוד.

והנה לעיל י"ב ל"ז כתוב "ויסעו בני מרעמסס סוכות" וברש"י שם דק"כ מיל הי' ובאו שם לפי שעה. אח"כ כתוב "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וגו' כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה", ולא נתבאר היטב איפה בדיוק נאפה. ורמב"ן הסתפק, אם הי' בדרך או בשעה שחננו בסוכות. ואבן עזרא נקט בפשיטות שלא אפאוהו עד שהגיעו לסוכות, וכן נראה דנקט הספורנו דמחמת המהירות הגדולה שהו האפיי' עד שהגיעו לסוכות, ולא הספיק בציקם להחמיץ.

והנה אי נימא דנאפו בסוכות, ונימא דסוכות הכוונה לענני הכבוד, נמצא דאפיית המצות הי' בתוך הענני הכבוד שרומז לסוכה, וי"ל שהי' קפידא בזה, די"ל דעיקר היציאה לא הועיל עד שהגיעו לענני כבוד, שזהו המצאותו בחיקו של הקב"ה, ויתכן דאילו היו מגיעים לחיקו של הקב"ה יותר משיעור חימוץ הי' מסמל החימוץ של הנשמה שלהם, והי' עדיין חשש שקיעות בחמישים שערי טומאה, ורק החסיון בצלו של הקב"ה נפסק החימוץ. ולפמשנ"ת לעיל דענינו של פרשת בשלח הוא הניתוק המוחלט ממצרים, א"ש דרק כאן נתבאר ענין ענני הכבוד ולא בפרשת בא הגם דשם כבר כתוב שהגיעו לסוכות.

הנהגת הקב"ה הוא בהסתרה

וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן וגו' [שם]

התק' המפרשים איך יתכן לומר הולך ביחס להקב"ה וכבר הק' כן במכילתא דהרי כתוב "את השמים ואת הארץ אני מלא" [ירמי' כ"ג כ"ד] ואונקלס תרגם, הולך מוליך דאין הכוונה שהקב"ה בעצמו הלך לפניו, אלא שהולך את העמודי אש וענן לפניו, וכן אמר אונקלוס בעצמו לחיילי הקיסר הרומי שהקב"ה אחז כביכול הנר לפני העם יומא יא. וכן פירש"י, ובב"מ פו: איתא דבזכות שליווה אברהם בעצמו את אורחיו המלאכים זכו ישראל שה' בכבודו יוליך את עמודי אש וענן לפניו.

אלא דא"כ ק' למה באמת כ' הולך ולא מוליך, וביושר דברי אמת ביאר שלאמתו של דבר אכן הי' הוא ההולך,

שבסוף סבלו מהם כלל ישראל טובא דעל ידם נעשה העגל והם היו המתאוננים והאספסוף כמבואר שם ברש"י, כתב בשם משמואל [תרומה תרע"ז בתוספת ד' שפ"א חודש אלול] דכיון דקיבלו כלל ישראל על עצמם בקרי"ס לקרב גם האומות העולם אל הקדושה שאמרו הי' ימלוך לעולם ועד, ולזה הם צריכים להסתובב בין האומות אלפי שנה, והרי ישראל כשלעצמם הם במדרגה עצומה כמלאכים והגוים הם בשר חמורים ול"ש שום חיבור ביניהם, לכן הי' מוכרח שיהי' ממוצע ביניהם כדי שעל ידם יתפרסם שמו ית' בעולם לכן קירב משה את הערב רב שהם ממוצים בין ישראל לגוים. ובפ' בשלח תרע"ז הוסיף לפרש בזה מש"כ כאן לשון "העם" ויהי בשלח פרעה את העם וגו' פן ינחם העם וגו' דקאי על הערב רב דרק עליהם הי' סכנה שירצו לשוב, ונמצא דכל ענין קרי"ס הי' מחמת הערב רב, וזה ענין ראה ארונו של יוסף דענינו של יוסף גרם לצורך קרי"ס וזה ענין שנאת אחים ליוסף שראו שעסוק בענין זה ועל ידו יוגרם שיתארך הגלות. ע"ש עור.

זמן הופעת ענני הכבוד וענין סוכות

ויסעו מסוכות ויחנו באיתם בקצה המדבר: וה' הולך לפניו יומם בעמוד אש לנחותם הדרך וגו' [שם כ"א]

הנה כאן מבואר ראשונה ענין ענני כבוד. ויל"ע מתי הופיעו, הנה באבות דר"נ [כ"ט ה] מבואר דהופיעו מיד בט"ו ניסן ע"פ הפסוק במדבר [ל"ג ג'] ממחרת הפסח יצאו בני ביד רמה לעיני כל מצרים ויד רמה הכוונה לענני הכבוד, וכ"כ רבינו בחיי [י"ט ד] במש"כ ואשא אתכם על כנפי נשרים לשון רבים דקאי על עמוד אש וענן, אולם עדיין לא ידענו מתי בדיוק הופיעו, האם מיד כשיצאו, או רק בהמשך היום כשהגיעו לסוכות דהרי בסוכות הגיעו ביום ראשון כמבואר לעיל [י"ב ל"ז].

והנה בתרגום יונתן לעיל שם וכן כאן על ויסעו מסוכות מבואר להדיא דסוכות הי' המקום שבו נתכסו בענני הכבוד, וכ"כ הספורנו לעיל [י"ב ל"ט] דענני הכבוד לא יכלו להופיע עד שיצאו לגמרי מתחום מצרים, [מאידך בתרגום יונתן לקמן י"ט ד' מבואר דע"י ענני כבוד הסיעם מרעמסס לירושלים בערב פסח, וא"כ כבר הי' להם אז ענני כבוד] והנה זה תלוי גם בביאור ענין סוכות האם סוכות הוא שם מקום אצל מצרים, או דרומז על ענני הכבוד. ונחלקן בזה חכמים ורע"ק ורבי אליעזר במכילתא פרשת בא שם, דדעת חכמים דסוכות הי' שם מחוז סמוך למצרים, ודעת ר"א דהי' סוכות ממש, ודעת רע"ק דסוכות אינו

ישראל לא ביטלו ורק ערב רב ביטלו ובליל פסח היו אלו שהרחיחו ריח קרבן פסח דמשה ורצו לאכול ואמר להם משה למול נמצא דמשה הוא זה שמל אותם כמו יוסף שמל אותם בשעתו.

כי הוא עיקר המציאות, אלא שאם הי' נגלה בכבודו כפי שהוא, לא היו יודעים את הדרך, שהרי הוא בכל מקום, לפיכך כדי להנחותם הדרך הי' צריך להסתיר עצמו בעמוד ענן ולכן כשהפסוק מתאר את הנחיית העם הוא מציין את הולכת הענן ע"י ה' אך בתחלת הפסוק נכתב הדבר כפי עיקר המציאות.

ולדברינו בתחלת הפרשה, דעיקר כוונת פרשה זו הוא לקבוע צורת הנהגת הקב"ה עם כלל ישראל שיש הרבה דברים שאינם הולכים כפי הסברא ונר' כאילו הולכים בחושך והסתור וכפי שקרה בפרשה זו כמ"פ, ומ"מ מאמינים שהכל ע"י הקב"ה והכל לטובתינו, א"כ הרמז כאן הוא שהגם שרואים רק עמוד ענן, ולא רואים את הקב"ה מ"מ האמת הוא שהכל הוא הקב"ה בעצמו.

בעל צפון שמר האוצרות לכלל ישראל

דבר אל בני וגו' לפני בעל צפון וגו' [י"ד ב']

וברש"י הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פי' איוב "משגיא לגוים ויאבדם". [איוב י"ב כ"ג]. ובפשטות לפ"ז משגיא הוא מלשון שגיון ששגו בזה, וא"כ הנקודה של השי"ן בצד ימין, אולם ברש"י איוב בפי' ראשון הביא פי' זה ושללו דא"כ הול"ל בשי"ן ימנית והרי כ' בשי"ן שמאלית, ולכ"פ דהכוונה מגדיל לשון שגיאה כח, משגיאה את הגוים ומצליחם ולכם מתגאה בהצלחתם והוא הי' אבדן שלהם שמה שהצליחו. [ובכמה חומשים הנקודה ברש"י לא מדוקדק או באמצע]

והנה בש"ך עה"ת האריך כאן ע"פ דברי המכילתא בטעם שנקרא בעל צפון, לפי ששם צפן יוסף את הכסף ואת הזהב שנא' [בראשית מ"ז י"ד] וילקט יוסף את כל הכסף וגו' וכ' שם עוה"פ ויבא יוסף את הכסף וגו' היינו שאמר יוסף, הקב"ה לא הביא רעב למצרים רק כדי שיבואו בני לגלות וכיון שהם סבה לכל הכסף יהי' גנוז בשבילם כשיצאו, וזה גופא הסבה למה אמר להם הקב"ה לחנות שם לפי שרצה שימצאו אוצרות אלו כדי שיתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול דמה שהוציאו ממצרים הי' רק בגדר הענקה, ושלא יהי' בגדר "ריקם", ולא מצד קיום הבטחה לאאע"ה דשם כ' ואחרי כן יצאו היינו אחרי שכבר יצאו ממצרים יקבלו רכוש גדול.

ובספר דברי ירמיהו כ' דוודאי יוסף עשה כן ברשות פרעה ובידיעתו שיהי' האוצר הזה שמור לעת הצורך, והיתה עצת יוסף לפרעה שפרעה יעמיד על המקום ההוא בית והיכל לע"ז ויהי' המקום קדוש בעיני העם, כדי שיפחדו לגעת שם ולחפש האוצרות, והי' הדבר בסוד, וכשמת פרעה נשתכח הסוד הזה, והמלך החדש אשר לא ידע את יוסף לא ידע גם הסוד הזה, וכשחזרו ישראל

לשם ומצאו את האוצרות ידעו את השגחת ה' אשר מכל אלהי מצרים השאיר את בעל צפון כדי שיהי' השומר לאוצרות יוסף בשבילם, והשווה לגמ' ע"ז מ: דפעם אחת חש רבי במעיו, ואמרו לו שיש לו לשנות יין תפוחים של ע' שנה ושתה ונתרפא, אמר ברוך שמסר עולמו לשומרים ⁴⁷ ועולמו מ' שלא רק שמירת היין בשבילו, רק שכן דרכו בכל הנהגת עולמו שהוא מוסר אותו לשומרים, וכמו כל פרי משתמרת בקליפה כן הקדושה משתמרת בקליפה, כמו שנתן ה' בלב האומות שיהי' להם איזה אמונה של נצרות ועי"ז הם סופרים ומונים התיבות של התורה והתורה אינה משתכחת, וכן סיבב הקב"ה שיעמידו הישמעאלים המסגד שלהם על מקום המקדש ולכן לא יעזו אף א' מאומות העולם להחריב מקום זה, או לחפור שם ולמצוא כלי המקדש וכמו שחופרים בכל המקומות אשר הי' שם מלכי קדם, וזה הי' ג"כ אצל בעל צפון ששמר האוצרות לכלל ישראל.

וד"ז יש להתבונן שרבינו הקדוש הי' עסוק מאד בעסק התורה ובסידור המשנה ולא הי' לו זמן להמציא ולחפש רפואות, ולכן כבר ע' שנה לפני זה נתן הקב"ה בלב אי אלה אנשים שיתחילו לשמור את היין וברגע שהי' נצרך לרבי הי' כבר מוכן, וכן הוא תמיד גם בזמנינו שנתן הקב"ה בלב הרופאים להמציא רפואות וחיסונים, וזה דבר הלוקח הרבה זמן וכסף וחכמה של שנים רבות, וכלל ישראל אין להם זמן לכל זה, ולכן נתן הקב"ה חכמה לשומרי עולמו, ועי"ז יכולים לשבת וללמוד ולעסוק בתורה ומצוות, וברגע שהם צריכים לחיסון או רפואה יוצאים מלימודם לכמה דקות ומתרפאים. וע"ז יש להודות להקב"ה ברוך שמסר עולמו לשומרים.

ביטוי "בן עמרם" הוא שבח או גנאי

ויעשו כן [שם ד']

וברש"י "להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו וכו' אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם".

כבר הפליא המשגיח הגה"צ יחזקאל לעונשטיין זצ"ל [אור יחזקאל אמונה עמ' רע"ה] דבמעשה זו נוכל להתבונן בגדלות כלל ישראל שהרי היו שם רבים מאד כמליוני בני אדם, ומ"מ כולם הסכינו לדעה אחת, ובזמנינו קשה להנהיג אפי' ציבור מועט של י' בני אדם, או להנהיג ישיבה של ציבור גדול דלכאור"א יש דעה משלו ואין מקבלים כ"כ בנקל דעת המנהיג, ואילו כאן הסכימו כולם פה אחד אין לנו אלא דברי בן עמרם וביותר

⁴⁷ בספר סדר יעקב להג"ר יעקב יוחם וורשנר שליט"א הביא מפ"י ר"י יקר על תפלה ח"ב עמ' ע' דהיו בני אדם ששמרו יינם לרפואה והיו מברכים ברוך שמסר עולמו לשומרים, כיון שפעמים נצרך זה לרפואת חכמים וחסידים, נר' דמנהגם הי' לברך כן ולא רק רבינו הקדוש.

גזירה וחזר ולקחה והי' נר' כאילו חזר בו, אולם באמת הי' בזה חכמה נפלאה שיהי' יכול להצפינו ג' חדשים שהם חשבו לליקוחין שניים והיא היתה כבר מעוברת כמבואר בסוטה יב. [ולא כרש"י עה"ת לעיל ב' ג' שנתעברה אח"כ וכבר העיר בזה במזרחי שם וציין שיש מדרש כרש"י], וכך האמינו במשה שיש לו בזה חכמה נפלאה ולזה קראו לו אז בן עמרם.

האם ידעו ישראל למה הם חוזרים

והנה ממה שהודגש כאן שבחן של ישראל שאמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם, משמע שבעצם היו יכולים לטעון שהם לא מבינים איך יתכן לחזור, ואף שמפורש בקרא הטעם לחזור כדי להכביד את לבב פרעה וירדוף אחריהם, מ"מ הם לא ידעו זה וכמ"ש באמרי נעם הנ"ל, וא"כ מש"כ "דבר אל בני"י וישובו ויחננו וגו' הוא רק עצם הדבר שישובו, אבל המשך הדברים ואמר פרעה לבני"י וגו' וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם וגו' לא התפרש לישראל, ולכן הי' זה שבח שאעפ"כ האמינו למשה. וכ"כ בפ"י ר"א בן הרמב"ם בפ"י אחד. [וכ"כ בשפ"א תרל"א ד"ה ואבן עזרא]

אבל בדרך אחרת כ' דאף לבני"י נאמר הסבה למה להם לחזור, ויישב בזה למה הי' צריך לומר לחזור הלא בלא"ה היו הולכים ע"פ הענן, אלא דעיקר האמירה הי' רק לפרש להם סבת החזרה. אלא דא"כ אין כאן שבחן של ישראל, וגם לפי הראשון שלא ידעו סבת החזרה יקשה הרי ידעו והאמינו שהקב"ה צווה כן וא"כ למה אומרים אין לנו אלא דברי בן עמרם, הרי הי' ציווי מהקב"ה, אי לא דנדחוק ששבחן הוא שמאמינים למשה שכך צווה הקב"ה. ובענין מה שהק' הרי בלא"ה היו הולכין ע"פ הענן הק' כן בחומש מלאכת הקודש [להגיד משה טולידנן ומתחלה תי' כר"א בן הרמב"ם דעיקר האמירה כאן הי' להסביר למה הם חוזרים, עוד תי' חידוש גדול דכ' כאן וה' הולך לפנייהם וגו' ע"י עמוד הענן מ"מ עיקר הא שהיו נוסעים ע"פ הענן הי' רק כשהוקם המשכן כדכתיב בהדיא בפ' בהעלתך [במדבר ט'] טז ובהאריך הענן על המשכן וגו' אבל הכא לא הי' הסימן אלא ע"פ משה או ע"פ ראות העין.

הענן לא חזר אתם

אמנם השפ"א בשנת תרל"ח התקשה באמת דלמה הוצרך הקב"ה לצוות למשה, הרי בלא"ה הי' שם ענן, וחידש מטעם זה כי הש"י רצה שיאמינו בני"י למשה לחזור לאחוריהם, ובאמת לא הראה להם ע"י הענן, רק האמינו למשה רבינו ולא ידעו שזה ציווי הקב"ה, וכמ"ש רש"י דזה שבחן של ישראל, ולכן טענו עליו אח"כ המבלי אין קברים וגו' כיון שסברו שמשה מעצמו

שעיקר ציווי של משה נר' דבר מוזר כ"כ שהרי לא ידעו כוונת הקב"ה ומה הוא מתכוון לעשות עי"ש.

והנה יל"ע אי אמירת בן עמרם הוא שבח או גנאי, דכאן משמע שהוא שבח, ואילו אצל המרגלים בשעה שרצה כלב להשתיק את העם, אמר "וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם" [רש"י במדבר י"ג ל'] וסברו שלגנותו בא משמע דזה גנאי, וכן ברש"י ר"פ דברים כתב דמשה הקהיל את כולם, דאם לאו היו אלה שבשוק אומרים, אילו היינו שם היינו משיבין לבן עמרם משמע דזה גנאי.

וביאר בזה דו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל⁴⁸ דכיון דעמרם הי' מנהיג הדור במצרים, אז בעצם היה זה שבח למשה להיות נקרא בן עמרם, אבל אחרי מ"ת שקיבל תורה מסיני, הי' גנאי לקרותו רק ע"ש אביו. ומה שמבואר בנדרים ט: לענין קרח דשמש וירח עלו לזבול, ואמרו לרבש"ע "אם אתה עושה דין לבן עמרם מוטב" הרי דקראוהו בן עמרם, י"ל דחמה ולבנה לא היו תלמידים של משה רבינו ולכן המשיכו לקרוא לו בן עמרם.

ומפי הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א שמעתי שנחלקו בזה המפרשים, דבמשכיל לדוד פי' דהי' כוונתם דאפי' לא הי' גדול בעצם רק מצד שהוא בנו של עמרם היינו שומעים לו, אח"כ כ' דנר' לו דנחלקו בזה במכילתא ולל"ב במכילתא הכוונה בזה לגנאי דהגם דעשו כן לא הי' בלב שלם, ותלמידו בעל באר בשדה פי' דהי' כוונתם דגם אם הי' אומר כן מעצמו שלא מפי הקב"ה דבזה אינו בדרגת משה רק בדרגת בן עמרם מ"מ נשמע לו. ובשלה"ק [פסחים מצה עשירה דרוש ד' אות ה'] פי' דכיון דכלל זה כבר מסור בידינו דבמקום שדיברו ישראל טוב אמרו רבינו משה, וכשהתרעמו אמרו בן עמרם, א"כ נוכל לפרש כאן ע"ד הפשט כיון שד' כתות הי' בים, א"כ נימא דהרשעים אמרו מה זה עשה לנו בן עמרם, וע"ז ענו הטובים על מה שאתם אומרים מה עשה לנו בן עמרם אנו אומרים אין לנו אלא דברי בן עמרם.

ובספר אמרי נעם להרה"ק ר' מאיר מדזיקוב זי"ע פי' כי באמת הי' ק' להם דברי משה ממנ"פ, דאם ידע משה שהי' טוב לחנות לפני פי החירות למה הולך אותנו למרחוק שנצטרך לחזור, הי' לו מתחלה תיכף לומר לנו לחנות שם, כי להם לא גילה משה הטעם כדי שיאמר פרעה נבוכים הם בארץ, ומזה הי' נראה להם שמתחלה סבר משה שטוב להתרחק, ורק אח"כ חזר בו וסבר שעדיף להתקרב וכדרך בני אדם שחוזרים בהם [change] their mind ובאמת לא נכון לחשוב כן על משה, אלא שוודאי חכמה גדולה טמון כאן וכמו שהי' באמת כן, וענין כזה ראו אצל עמרם אביו שגירש אשתו מחמת

⁴⁸ בספר בצל הקודש עמ' ק"ע ממה ששמע אחי הרב יעקב שליט"א מדו"ז בהיותו בבית אממ"ר שליט"א בלונדון פ' בשלח תשנ"ט.

לקבלת התורה, וגם שם נאמר וגם כך יאמינו לעולם וזה דרך קניות התורה באמונת חכמים" עכ"ל.

ובזה יישב הרב שליט"א מה נתחדש בשבחן של ישראל כאן יותר ממה שכבר כ' בפ' בא [לעיל י"ב כ"ח] וילכו ויעשו בני" וכו' וברש"י שלא הפילו דבר מכל אשר צוום, אלא דשם ציוום משה בעניני הלכה דיני קרבן פסח מצה ומרור וכדו' אבל כאן צוום בעניני דרכי החיים איפה ללכת, וזה כבר יותר נסיון, וכפי שכ' החזו"א בקובץ אגרות ח"ג מכתב צ"ב "השיטה לעשות את התורה לחלקים שנים, הוראה באיסור והיתר חלק אחד, והוראה בשוק החיים שחלק שני, להיות נכנעים להוראת חכמי הדור בחלק הראשון, ולהשאיר לחופש בחירתם בחלק השני, היא השיטה הישנה של המינים בירידת היהדות באשכנז, אשר הדיחו את עם ישראל עד שיתערב בגוים ולא נשאר לפליטה. - ההפלאה בין הוראת או"ה להוראת הגדרים והגזירות, הפלאה זו היא גילוי פנים בתורה, ומבזה ת"ח, ונמנין בין אלו שאין להם חלק לעוה"ב ונפסלין לעדות."

ולדברינו בתחלת הפרשה א"ש דזהו מעיקר היסודות שרצה הקב"ה ללמדם כשהתנתקו ממהלך המחשבה של מצרים, ששם הי' הכל צריך להיות מובן ע"פ שכל, ואם המנהיג עשה דברים לא מובנים התווכחו אתו ואמרו לו הטרם תדע וגו' אבל מעתה ילמדו שלא רק מה שברור שבא מהקב"ה צריך לקבל גם כשלא מבינים, רק גם אם מנהיגי הדור החליטו ע"פ דעת תורתנו הקדושה שצריך להתנהג באיזה דרך יש להתנהג כן, גם כשע"פ שכלו נראה לו שעדיף להתנהג בצורה אחרת, ואדרבה נר' לו שדרך זה יביא לידי קילקולים, מ"מ צריך לומר "אין לנו אלא דברי בן עמרם". ולדברי האמרי נעם יש לנו ג"כ ללמוד מזה שגם אם נר' לנו שגדולי הדור חוזרים בהם ומתחלה אמרו לעשות דבר אחד ואח"כ אומרים לעשות אחרת מ"מ יש לשמוע להם ולא לשאול שאלות. ולתפארת שלמה זה עיקר צורת הגאולה גם לעתיד ומי שאינו מאמין בזה מעכב הגאולה.

ביאור ענין שלשת ימים במדבר

ויוגד למלך מצרים כי ברח העם וגו' [שם ה']

פירש"י איקטורין שלח עמהם, וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב, וראו שאינן חוזרין למצרים וכו'.

והנה עיקר הטעם שצווה הקב"ה לומר לפרעה דרך שלשת ימים, ולא אמרו שלא יחזרו כלל, מבואר במדרש [ג' ח'] כד שיטעו מצרים וירדפו אחריהם בשעה שיצאו [כי יסברו שהקב"ה לא גאל אותם רק כדי שילכו ג' ימים והם מעצמם ברחו] ויטבעו בים, וכן האריך בדרשות הר"ן

אמר כן, ואעפ"כ כיון שמתחלה האמינו במשה לכן זכו אח"כ לישועה, וחזרו והאמינו למשה אח"כ.

יש לשמוע לרבי ולא למלאך

ובליקוטי יהודה הוסיף ע"ז דאמרי אמת אמר בשעת הוואך נאכט של בנו בפ' בשלח תרפ"ה לפרש עפ"ז מש"כ ואמר פרעה לבנ"י נבוכים הם בארץ וגו' כיון שראה שהענין עומד במקומו, ובנ"י הולכים אמר בוודאי יש עירבוביא אצלם נבוכים הם בארץ [א- צוודעכץ צווישן זיין ובתחלת הנהגתו אמר האמרי אמת דברים אלו ואמר דמכאן משמע שאם מלאך אומר כך והרבי אומר כך צריך לשמוע לדברי הרבי, כי יתכן שהרבי מבין טוב יותר.

והוסיף הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א דבזה מדוייק הלשון אין לנו אלא דברי בן עמרם היינו לאפוקי מהוראת הענין. ויישב בזה קו' בעלי התוס' למה יש כאן הפסק פרשה, כיון דמעשה יש לנו ריווח להתבונן בנקודה חדשה והוא ענין אמונת חכמים הנלמדת מפרשה זו שלא למדנו עד עכשיו, וכבר כ' הש"ך עה"ת דעיקר מה שהורה להם לשוב לפי החירות הגם שהיו בתוך הענין, שרצה הקב"ה לנקות החלודה מלבם כדי שיהיו נקיים בכניסתם לים ולא יהי' בהם שום טינוף ושום מחשבה רעה כדי שלא יקטרג עליהם שרו של ים לזה הודיעם משה שהם שבים לאחוריהם לראות אם יהרהרו אחר מדותיו, וכן איתא בילקוט דכשתקעה הקרן לחזור התחילו מחוסרי אמנה שבהם מתלשין בשערן ומקרעין כסותם עד שאמר להם משה מפי הקב"ה נאמר לי, אבל הכשרים אמרו מיד אין לנו אלא דברי בן עמרם, ובזה נזדכך לבם.

וכן מבואר בתפארת שלמה דלכן נקט הלשון בן עמרם, ד"הרי ידוע דבזכות האמונה יצאו ממצרים, והנה אמונת חכמים הוא ממ"ח קניני תורה, ושורש אמונת חכמים הוא להאמין בצדיקי הדור כל אשר יאמרו גם בדבר הרשות ובעניני עוה"ז וגם שהוא נגד השכל והגם שאינו נביא כי בזה חכם עדיף מנביא, כי הנביא שיאמר בשם ה' שייך רק האמונה בה' ע"י הנביא, אבל אמונת חכמים הוא אמונה בדברי החכם עצמו גם שהוא נגד השכל אעפ"כ נהנין ממנו עצה ותושי' וגם שאינו מפ"ה ה' כי כאשר יגזור כן יהי' גם בעצות עניני עוה"ז, וכן יהי' בזמן הגאולה ומי שאינו מאמין בזה מעכב הגאולה ולכן כאשר הוצרכו ישראל לזכות לגאולה ע"י אמונה נתן להם הקב"ה נסיון ע"י משה נגד השכל, והם התחזקו ואמר אין לנו אלא דברי בן עמרם היינו אע"פ שלא הי' משה רבן של הנביאים ואף אם יאמר דבר זה מלבו ולא ע"פ נבואה נשמע לו, וזהו ויאמינו בה' ובמשה עבדו, בשתי האמונות האלו עברו וזכו לקרי"ס לנס הגדול הזה השייך

לא הי' קרבן גמור, דהרי לא הי' דמים ואימורים לגבי מזבח, ומה שאמרו **בפסחים צ"ו**. דמשקוף ושתי המזוזות היו ג' מזבחות דרך מליצה אמרו, ולכן הי' מהני ביטול ע"ז ולא הי' מאיס לגבוה, וא"כ בזה עדיין לא קיימו לזבוח לה' קרבנות גבוה ממש, רק במדבר. **ואבן עזרא** [ה' ג' פ"י] דהקיום הי' באמת בהר סיני, דזה הי' דרך ג"י ממצרים להולך בדרך ישר, גם המזבח שבנה משה בחלישת עמלק, ע"ש עוד אבל קו' ראשונה קשה דכבר אין להם סבה לצאת.

והנראה בעז"ה ע"פ דברי **אור החיים** הק' ריש פרשת בא [י' ט'] ועוד מקומות, דהסביר טפשותו של פרעה למה לא הסכים גם על שילוח ג"י, והי' מוכן לסבול כ"כ, וביאר דזה גופא שה' ביקש רק ג"י הטעהו, והי' לו ספק האם זה אמת שה' רוצה רק ג"י, או דבאמת הקב"ה רוצה לקחתם לגמרי, אבל הוא צריך לעשות ח"ו רק דרך ערמה כיון שאין בכוחו להוציאם ביד רמה, וכיון שלא הי' להם אמונה החליטו כצד השני, ולכן הקשו לבם דראו דאין בכוחו להכריחם הכרח גדול, אבל אחרי שראו כ"כ הרבה מכות, וראו יכולתו חשבו דבוודאי הקב"ה יכול לעשות הכל, וא"כ אמת הוא שרוצה רק ג"י, ולכן אמרו לפרעה "עד מתי יהי' זה לנו למוקש שלח" וגו' דבלא"ה איננו רוצה רק ג"י ע"ש בהמשך איך שסתר פרעה דעת עבדיו, עכ"פ חזינן דלפרעה ועבדיו הי' ספיקות בזה כל הזמן.

ולפ"ז י"ל דע"ז גופא שעשו ק"פ במצרים והראה הקב"ה יכלתו בזה, ואעפ"כ רצה הקב"ה שיצאו, זה הכריע להם שכוונת הקב"ה באמת רק לג"י, דהרי יכול לעשות הכל דמעולם לא העלו בדעתם דאולי הקב"ה מצרים עליהם בזה גופא, וכיון שנתברר להם שהקב"ה כל יכול, בהכרח דתחלת דבריו אמת שרצה רק ג"י, ומה שאמר לו משה אז הן נזבח וגו' היינו כדי שיסכים גם לטובת עמו לא טוב שיזבחו במצרים, אבל באמת הקב"ה רוצה דוקא שיגיעו למדבר.

ובענין הג' ימים כדאי להביא כאן **חידוש עצום מהג"ר יעקב קמינצקי צ"ל** בספרו **אמת ליעקב**, דבעצם היו כלל ישראל ראויים לשיעבוד ד' מאות שנה, אלא שהקב"ה הקדים את הקץ דאל"כ היו ישראל משתקעים בטומאת מצרים, ובאמת כוונת הקב"ה מעיקרא הי', שישלימו כל הד' מאות שנה, אלא שיצאו לקצת זמן לחוג במדבר ושם יהיו מעוררים בקרבם את עיקרי האמונה [כמו שכתב התאחדות והתחזקות עם האדמו"ר או המשפיע במירון] ושוב היו יכולים להמשיך השיעבוד, אמנם כיון שלא הסכים פרעה גם לכהן, חישב הקב"ה את הקץ ע"י קושי השיעבוד ולכן יצאו חפשי לגמרי. ולדבריו יוצא שפרעה הפסיד לעצמו בזה שלא הסכים לשלחם מיד, דאז הי' חוזר ומשעבדם, **ויש כאן מוסר גדול לאדם** דע"י שממאן

דרוש י"א, דאילו הי' משה מודיע לפרעה דכבר הגיע קצם לצאת בוודאי הי' מסכים לשלחם, ולכן אמר הקב"ה לומר לו רק ג' ימים, ואז יחשוב שבאמת לא הגיע הזמן ואז יחשוב כי ברח העם, וכ"פ **האבן עזרא** [י' והוסיף שלא שיקר משה בזה שאמר ג' ימים כיון שמעולם לא אמר שישבו, עוד פ"י שם טעם אחר כדי שיסכימו המצריים להשאילם כלי כסף וזהב כיון שסברו שיחזרו.

וכ"ז מבואר ג"כ **באור החיים** הק' [לעיל ג' י"ח] דלכן אמר ג"י כדי שישאלום, אלא דלא סגי בזה דלמה לעשות דרך ערמה ע"י שאלה, ולכ"כ כיון שהקב"ה רצה להטעותם שירדפו אחריהם בשביל ממונם, ומה שלא עשה ה' שיעלה עליהם היאור במקומם כיון שרצה לפרסם נס קריעת ים סוף לכל העולם, **ועקידת יצחק** פ"י שרצה בזה הקב"ה להראות חוזק לבו וקשי ערפו של פרעה, שאף שיבקשו רק ג' ימים מ"מ לא ישמע וכש"כ אם יאמר שישלחם לגמרי, וכ"כ **אברבנאל**, ועד"ז כתבו **האלשיך והמלבי"ם**, דאילו הי' מבקש לשלחם לגמרי ולא הי' מסכים, לא הי' כ"כ תביעה עליו, לפי שאינו רוצה להפסיד עם רב כזה, אבל כיון שנמנע גם בשביל ג"י ראוי לעונש.

אלא דעדיין יש כאן הערה גדולה שהעיר **ידידי הרב יוסף פאלק שליט"א**, הרי כתוב לעיל [ח' כ"א] דבאמת אמר פרעה למשה שיזבחו להקב"ה בארץ, אבל משה אמר "לא נכון לעשות כן כי תעבת מצרים נזבח לה' אלקינו, הן נזבח את תעבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו, דרך שלשת ימים נלך במדבר" וגו', והרי תי' זה נתבטל ע"י ששחטו קרבן פסח לעיניהם, ולא יכלו לעשות כלום וזה הי' הנס של שבת הגדול כמבואר **בטור סי' ת"ל**, וא"כ אין סבה כבר לצאת במדבר רק שיזבחו להקב"ה במצרים, ואם נימא דפרעה לא רצה בהם כבר ובסוף הי' דעתו לשלחם לגמרי, א"כ אין מקום לשלוח איקטורין ומוכח דגם כששלחם הי' בדעתו שהם יחזרו אחר ג' ימים ולמה להם לצאת.⁴⁹

עוד הק' **ידידי הרב אהרן הכהן ארנטרני שליט"א**, דהרי בקרבן פסח גופא יכלו לקיים הא דיזבחו לה' וכבר אין צורך לצאת כלל, וגם איפה מצינו שקיימו הא דיזבחו לה' במדבר, אולם זה ל"ק כ"כ כמבואר **בתשו' חת"ס יו"ד רל"ה** והארכנו בזה לעיל פרשת בא, דפסח מצרים

⁴⁹ **מו"ר הגרמ"י רייזמן שליט"א** העמיד הקושיא דאם משה אומר "לא נכון לעשות כן" היינו שבאמת לא נכון ויש חשש סקילה וא"כ מה נשתנה בקרבן פסח, והביא בשם ספרים לתרץ דאה"נ ע"פ דרך הטבע לא הי' נכון דזה סכנה, אבל אחרי שמלו את עצמן בערב פסח נכנסו למהלך של למעלה מדרך הטבע ואז כבר נכון לשחוט אלהיהם, אבל זה לא מיישב הקו' דא"כ מה עלה בדעת פרעה שעדיים הם רוצים לצאת למדבר רק לג"י כדי לזבוח ולמה לא אמר להם שיזבחו כאן דהרי כבר נפל הטענה דלא נכון.

גדולה, ואין לו על מי להשען, יחסוך מעצמו צרות גדולות. ונרמז ענין זה במש"כ בהפטרות שבת שובה אשור לא יושיענו וגו' אשר בך ירוחם יתום נוכי שם בתרגום יונתן דכלל ישראל בעת יציאת מצרים היו כמו יתומים]. דרק אם נרגיש כמו יתום שאין לו שום משען ומבטח כלל ירוחם עלינו הקב"ה.⁵⁰

והרחיב בענין זה הגרצ"מ זילברברג שליט"א, דהקב"ה מתחנן מכל אחד מישראל, "השמיעני את קולך" תפלות מעומק הלב, ולרמב"ן זה עיקר כח התפלה מה שבא מתוך צרה, הרי פעמים אבינו שבשמים מביא צרה עוד הפעם ועוד הפעם, ובתחלת הצרה מתפללים מעומק הלב אבל אחרי שכבר נחלש הסכנה, ומרגישים שכבר היתה הרווחה, כבר לא מתפללים ע"ז וגם אם מתפללים זה לא מעומק הלב, והרי הקב"ה מתאוה לשמוע בקול תפלה שבא מעומק הלב, ויש לנו לדעת דבאמת אין אנו נשענים אלא על אבינו בשמים, ובפרט בשבועות אלו של שובבי"ם יש כח של ונצעק, וע"י תפלות ותחנונים חוסכים הרבה צרות בבחי' לעולם יבקש רחמים עד שלא יחלה, ואילו היינו חכמים והיינו כסדר מתפללים מעומק הלב מתוך הרגשה מוחלטת שאין לנו כלל על מי להשען אלא על הקב"ה, וכל השאר שאנו עושין הוא רק בגדר השתדלות בעלמא היינו חוסכין הרבה צרות, והכל אך ורק ביד הקב"ה, וכמו בקרי"ס כיון שעוד לא שמע הקב"ה הצעקות והאנחות ששמע במצרים וחיבה לי' להקב"ה ביותר התפלה לעני לכן הביא עליהם את פרעה, וכן אצלינו יש לדעת שלא בשביל הצרה יש תפלה רק עיקר הצרה בא מחמת שהקב"ה רוצה התפלה.

והנה התביעה על משה בפרשת שמות במה שלא האמין בכלל ישראל שיאמינו בגאולה, הי' כיון שהי' לו לידע שכלל ישראל מאמינים דע"י כח התפלה אפשר לבטל גם מה שמפורש בברית בין הבתרים שיהי' ארבע מאות שנה וכן הצליחו באמת ע"י תפלה מעומק הלב ובדמעות, והנה יש אומרים דהא דלא נכנס רע"ק לאשתו כשחזר אחר י"ב שנים הוא כיון דאז תראה שכבר גדל ת"ח גדול והתפלות לא יהי' כ"כ מעומק הלב, ולכן אמר זרש להמן שיעשה עצמו כאילו נפל כבר לפני מרדכי דאז יפסיק מלהתפלל. ולכן רואים פעמים דאברכים שמתבגרים כבר מפסיקים להתעלות כיון שכבר ראו הצלחה לא מתפללים כ"כ מעומק הלב, וכן רואים במשפחות שיש הבדלים בין המבוגרים והצעירים, והביאור דיש כאלו דבתחלה כשהתחנן התפלל מעומק הלב, וכשכבר רואה הצלחות לא ממשיך כ"כ, ולכן

לשמוע דבר ה' גם אם בסוף שומע אלא שמאחר, לא יודע כמה מפסיד לעצמו, ויתכן שאף פעם לא ידע מה הי' קורה אילו הי' שומע מיד, דיתכן דדבר זה גופא שחושב להפסיד ע"י שמיעה בקול ה', הי' מקבל בהיתר אילו הי' שומע מיד.

חשיבות כח התפלה מתוך מצוקה וצרה

ופרעה הקריב וגו' וייראו מאד ויצעקו בני"א אל ה': [שם י']

וברש"י, דתפסו אומנות אבותם, באברהם הוא אומר וכו' ובמדרש שיר השירים עה"פ יונתי בחגוי הסלע וגו' הראיני את מראיך השמיעני את קולך וגו' משל למלך שהיתה לו בת יחידה, והי' מתאוה לשמוע קולה מה עשה, הוציא כרוז שכולם יצאו מהארמון, ואז צוה לעבדיו שיפלו עלי' כליסטים, ואז התחילה צווחת "אבא אבא הצילני" אמר לה, אילו לא עשיתי לך כך לא היית צווחת "אבא אבא הצילני", כך כשישראל היו במצרים צעקו אל ה' ושמע צעקתם וגאלם, והי' הקב"ה מתאוה לשמוע שוב קולם, מה עשה הקב"ה חיוק לבו של פרעה לרדוף אחריהם, ואז תלו עיניהם בהקב"ה, וצעקו לפניו אמר הקב"ה אילו לא עשיתי כן לא הייתם צווחים. למה ישראל דומין באותה שעה ליונה שהנץ רודף אחריה לדרסה נכנסה לנקיף סלע אך יצא משם נחש ששעט לעברה, היא מכשכשת בכנפי' אולי ישמע בעל השוכך ויציל אותה כך היו ישראל המצרים מאחוריהם והים לפניהם - אין להם אפשרות אחרת - הקב"ה גירה בהם את הליסטים והקיפם בצרה מכל רוח באין כל מנוס ומפלט ויהודי מתוך דחקו הוא תולה את עיניו לאביו שבשמים צועק ומתפלל להקב"ה, תופס אומנות אבותיו.

הרי מבואר, דיש להקב"ה נחת רוח מיוחדת, ממה שמתפללים לפניו סוג תפלה כזה שבא ממעמקי הלב, בהרגשה שאין שום דרך אחרת להנצל, וזהו ההרגשה האמיתית בתפלה שהקב"ה רוצה, ואילו היו מתפללין כן מיד, היו יכולין לחסוך כל הצרה.

ושאל ר' ירוחם בדעת תורה דלמה זה נקראת אומנות אבותם הרי זה אומנות של עצמם, ותי' דכאן היתה סוג תפלה מיוחדת שבה חפץ הקב"ה באומרו "השמיעני את קולך" דהיינו ההרגשה המוחלטת שאין שום דרך ומהלך להנצל, ורק הקב"ה יכול ושאין להם להתלות בשום סבה אחרת שגייע, וסוג תפלה זה הי' מיוחד לאבות הקדושים דתפלת האבות הי' תמיד באופן זה, שהרגישו תלות מוחלטת בהקב"ה בכל מצב, גם אם לא הי' להם צרה מיוחדת, וזהו שאחז"ל "תפסו אומנות אבותם" דזה הי' אומנות אבותם תמיד. וזה לימוד גדול למעשה, דאם ירגיש האדם בתפלתו תמיד כאילו הוא ממש בצרה

⁵⁰ וכן כעת המצב בארצנו הקדושה שאחרי מה שקורה בדרום והתגברות החששות בצפון ועם ההכנה שאם ח"ו תפתח מלחמה יותר נרחבת אין לנו על מי להשען כלל הביא אותנו הקב"ה למצב שנהי' חייבים לצעוק אליו.

וכת רביעית רוצה לעורר את המצפון של המצרים, ולהסתמך על מה שעבדו להם בנאמנות, ולהתחשב עם הבטחותיהם, ע"ז אמר משה "ואתם תחרישון" היינו הוא סתם משתיק אותם, שזה פשוט מצחיק להסתמך עליהם, הרי מאות שנים היו אכזריים, ועכשיו פתאום יהיו שונים? גם היום יש אלו שרוצים לעורר את הרחמנות של האו"ם.

יהודים! אם הרדיפות, מוקדים ואשוויזים של מאות בשנים, לא יכלו לשכנע את העמים לרחמנות עד היום הזה, אז אתם כבר יכולים ללמוד מזה אל תפנו אל העמים כלל, רק אל הקב"ה, אם תפנו אליו בלב ונפש שלמה, אז יבוא הגואל צדק בב"א. עכ"ד.

[זה מתאים עם מש"כ בריש הפרשה דעיקר נקודת הפרשה הוא ניתוק מוחלט מכל הסתמכות במצרים ותלות מוחלט בהקב"ה]

ומענין לענין אביא מה ששמעתי מדודי הגה"צ רבי בניציון סניידערס שליט"א אבד"ק באזל ששמע מאביו מו"ז זצ"ל בשעת הסדר ⁵² במש"כ אני הוא ולא אחר ופי' ע"ד רמז כי אני מרמז על הנהגה הנגלית, והוא מרמז על הנהגה נסתרת ו"לא אחר" היינו "אין עוד מלבדו" דזה לא דבר אחר דהיינו הך, שהכל הוא מהקב"ה בעצמו.

בקיעת י"ס בזכות בקיעת עצי עולה

ויבקעו המים [שם כ"א]

ואחז"ל בזכות ויבקע עצי עולה נבקעו המים. ופי' מו"ז הגה"צ ר' יעקב סניידערס זצ"ל ⁵³ דהרי הי' אברהם אבינו יכול לשאול שהמצוה של עקידה סותר להבטחה להרבות זרעו ומ"מ לא שאל שאלות והלך לבקוע עצי עולה בתמימות ובפשיטות, וכן כלל ישראל כשאמר הקב"ה דבר אל בניי ויסעו והרי הם הולכים ליטבע וכמו שצעקו כי באו מים עד נפש, ומה יהי' עם הבטחת הקב"ה להכניסם לא"י, והיו יכולים לפרש שלא הי' כוונת הקב"ה שיכנסו ממש לים, ומ"מ לא שאלו שאלות ופי' דברי הקב"ה כפשוטו ליסע בתוך הים, הנה אמונה זו הי' להם בירושה מאאע"ה ובזכות זה גופא נקרע להם הים וכמאמר חז"ל כדאי הוא האמונה שהאמינו כי אקרע לפניהם את הים.

עומק ענין הסרת גלגלי מצרים

ויסר את אופן מרכבותיו וינהגו בכבדות [שם כה]

יש לבאר, דיש כאן עומק נוסף מלבד הפשט הפשוט, דהנה הגלגלים הם אלו שמובילים ומקדמים גם דברים

הצעירים יותר לא מצליחים, וכן להיפך יש כשהם מתחננים הם מרגישים שא"צ להתפלל כיון שכל מצב משפחתם הוא כבר טוב, אבל אח"כ רואים שהם לא מצליחים בילדיהם מתחילים להתפלל חזק ולכן רואים הצעירים יותר מצליחים, ויש ללמוד מזה דלעולם לא ימנע אדם מלהתפלל בעומק הלב". ע"כ מדברי הרב שליט"א.

ארבע כתות על הים מסמלים ד' כתות אחר

השואה

דבר אל בני ישראל ויסעו [שם]

איתא בילקוט כאן, דארבע כתות היו ישראל בים. אחת אומרת נפול לים, ואחת אומרת נחזור למצרים, וא' אומרת נעשה מלחמה נגדו, ואחת אומרת נצווח נגדו, זו שאומרת נפול לים נאמר להם התייצבו וראו וגו' זו שאומרת נחזור למצרים נאמר להם כי אשר ראיתם וגו' זו שאומרת נעשה מלחמה נאמר להם ה' ילחם לכם, וזו שאומרת נצווח נגדו נאמר להם ואתם תחרישון.

הנה לרגל היארצייט של מו"ז הג"ר יעקב סניידערס זצ"ל [כ"ד ניסן] נביא מכתב חיזוק שכתב בשנת תש"ח לאחר שעברו את השואה, ⁵¹ הביא ילקוט הנ"ל, והדגיש זה דישראל באותה מצב היו מאד מיואשים, שהרבה מהם נשארו ומתו במצרים, וגם אלו שיצאו היו מעונים מעבודת פרך, ועכשיו השונא בעקבותיהם ומשני צדדים מדבר, ולכן היו שהתייאושו לגמרי ואמרו ד"נפול לים" ולכן אמר משה שיתחזקו בסבלנות עוד קצת זמן, גם היום יהודים רוצים לכבוש ארץ מולדתם אבל איך הם נראים? מספרם נקצץ ונפחת, נהרסים ממחנות עבודה, ואנגלים וערביים בעקבותיהם, ולכן י"א שלפי כל הסימנים נגזר עלינו כליון מוחלט, ונטבע בים של כליון, וע"ז י"ל להם "התייצבו וראו את ישועת ה'" דעוד קצת יש לעמוד בנסיון ואז נראה ישועת ה'.

וכת השני' אמרה אז, דאין עצה אחרת רק לחזור למצרים ולהתבולל ביניהם, ולחסל את עצמאות שלנו וכך נציל את עצמינו, וכן יש אומרים כן היום, לזה אמר משה "כי אשר ראיתם" היינו אתם ראיתם כבר מה שקורה כשמחניפים להם, וכי אתם לא נוכחים לדעת כי החניפה לא מועיל כלום? ואלו שהתבוללו במצרים נשארו במצרים והושמדו, וכן היום האם לא ראו פרי ההתבוללות של גרמני' וטשכ"י?

וכת שלישית אומרת להלחם, גם היום יש שאומרים כן שנלחם בכוחי ועוצם ידי, ולהם יש לדעת כי ה' ילחם לכם ה' הוא זה שמנהיג מלחמות והכל רק בידו.

⁵¹ בזכר זאת ליעקב לאאמו"ר שליט"א עמוד קכ"ד.

⁵² הובא בזכר זאת ליעקב עמ' ס"ט.
⁵³ מתוך דרשה לשמחת החג, זכר זאת ליעקב עמ' קכ"ד.

נשאלתי גם מהרב אברהם יהודה זלודינסקי זצ"ל בהיותי ילד בבאזל ואולי שמעו ממנו [בויאמינו בה' ובמשה עבדו להוציא מלבן של פוקרים כאילו משה גאל אותנו בלי עזרתו ית'. מאידך יש לנו להדגיש שאותו פעם אחת שמובא שמו הוא להורות כוחן של חכמים וכמבואר בדברי החת"ס זצ"ל.

התאמצות מו"ז זצ"ל לכבד יום אחרון של פסח

והנה לרגל היארצייט של מו"ז זצ"ל [נלב"ע בכ"ד ניסן תשמ"ד] ברצוני להדגיש עד כמה הי' חושש זילזול להדגיש גודל הזהירות שהי' בזילזול יו"ט שני שכוחו מדברי חכמים, ותמיד לחם ע"ז. ושמעתי מדודי הגה"צ ר' בניציון סניידערס שליט"א אבד"ק באזל⁵⁴ שבשביעי של פסח האחרון שלו זכה להיות אתו, והי' מאד חלש ומ"מ התאמץ בשארית כוחותיו ללכת לבית הכנסת, [ולפני הליכתו אמר לבנו שאף שהוא רגיל לעמוד במשך תפלת ערבית כל השנה כמנהגו להראות דהלכה כב"ה נגד ב"ש כ"ז בזמן שעולם כמנהגו נוהג וכן הוי שישב במעריב ליל שביעי של פסח].

והנה בליל אחרון ש"פ אמר לו זקנתי ע"ה שאין לו להתאמץ ללכת לביהכ"נ הרי כולם יבינו שלא בא מחמת גודל החולשה אולם השיב לה בזה"ל: "אז די חכמים האבען מקפיד געוועזן נישט מזלזל זיין אין יו"ט שני און איך בין נעכטן געוועזן שאין שול וועט זיין דורך דעהם א זילזול אין יו"ט שני" [חכמינו הקפידו מאד על זילזול יו"ט שני ואם אתמול הייתי והיום לא אבא יהי' בזה חשש זילזול ביו"ט שני-] ולכן התאמץ מאד ללכת כל הדרך לביהכ"נ, ולקח באמת שלשת רבעי שעה [במקום עשר דקות] ואף עבר את הרחוב בצעדים כבדים לשאול בשלום משפחתה של אלמנה יקרה מתושבי העיר.⁵⁵

והי' מפרש מה שהמנהג שמזכירין נשמות ביום אחרון ש"פ דאולי זה לקשר ענין יו"ט שני שהיא רק מנהג אבותינו בידינו עם ענין קישור לדורות הראשונים שהם מסרו נפשם על תורת אבות.⁵⁶

מעלת שירת הים ושבט שירה

בליל ש"ק בשלח תש"פ דרש אצלינו הג"ר יעקב ירוחם ורשנר שליט"א [בעל סדר יעקב עמ"ס ע"ז] והעיר במה שאנו קורין שבת זו שבת שירה ולא שבת קריעת ים סוף הרי העיקר הוא הוא קרי"ס ולא השירה דזה רק פרט נוסף מה שהיה אחר קרי"ס?

והביא דברי הגמ' מגילה יד. דילפינן מק"ו משירת הים לדורות לענין מגילה, דמה מעבדות לחירות אמרי'

כבדים מאד, וכפי שהרחבנו בפרשת ויגש על ענין העגלות שבנוי מגלגלים ולכן נקראו עגלות, וצורת הנסיעה בהם הוא רק ע"י גלגלים שרק על ידיהם אפשר להתקדם, וחיידושו של עגלות המשכן כיון דכל ענינו של המשכן הוא שיהי' השראת השכינה שלא בקביעות רק ע"י נסיעה ממקום למקום, וע"ז התקדמו לא"י, וא"כ י"ל דעד עכשיו הי' המצריים המובילים בכל העולם, והם הי' המתקדמים הכי גדולים בעולם, והסרת האופן מסמל הפסק ההתקדמות וההובלה, שמעתה כלל ישראל הם הם המובילים.

נכנסו לים ע"פ משה נגד דבר ה'

ויאמינו בה' ובמשה עבדו [שם ל"א]

כבר הרחבנו לעיל ע"פ התפארת שלמה והאמרי אמת בביאור הביטוי "אין לנו אלא דברי בן עמרם" דמעיקרי הגאולה הוא ללכת אחר עצת החכמים גם כשלא מבינים וזה נראה נגד דבר ה', וזה נכלל במה שהאמינו בה' ובמשה עבדו. שו"מ בדברי החת"ס כאן שכתב במה דאיתא כאן במדרש הביאו ב"י סי' ח' שגבריא אל הכריז על המים שיבקעו בזכות ציצית שלפניהם ואחריהם, והענין כי בציצית כתיב וזכרתם את כל מצוות ה' וזה כולל תורה שבכתב המונחת לפנינו בקרן זוית, והתורה שבע"פ כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש עד סוף כל ימות עולם כולם ניתנו מרועה אחד, ואפי' לעבור על דברי תורה לעשות סייג לתורה. והציצית שלפניהם רומז על תורה שבכתב שהם לפנינו, ושלאחריהם רומז אחרת על תורה שבע"פ שהתלמידים מחדשים הבאים אח"כ ובזכות כל אלה נבקעו המים.

והנה מש"כ וימרו על ים בים סוף יל"פ כי מעת שיצאו ממצרים האמינו בה' והלכו בכ"מ אשר יסע שם הענן, אפי' למדבר בארץ לא זרועה, וזה כענין שומע לתורה שבכתב כי ראו הענן נוסע לפניהם, אבל אצל הים לרמב"ן הלכו ב' העננים ונסעו מלפניהם והלכו מאחוריהם ואם ילכו ישראל אחרי הענן כמו כל יום, הי' להם לחזור לאחוריהם ולשוב למצרים, אמנם משרע"ה אמר היום אל תסעו למקום הענן אלא יקפצו אל הים וע"ז וימרו על ים בים סוף, כי איך ישמעו אל משה נגד השי"ת שהוא בענן שנוסע אחריהם, ומ"מ נצח משה ונסעו ובאו אל הים ונעשה להם נס, ומזה למדו ושפטו לשמוע אל החכמים אפי' לעבור על דברי תורה כשהשעה צריכה לכך, ע"כ עתה ויאמינו בה' ובמשה עבדו אפי' לעבור על ד"ת ואז הכריז גבריא אל שיעו ציצית אחריהם. ע"כ דברי מרן החת"ס.

מו"ז הגה"צ רבי יעקב סניידערס זצ"ל הי' אומר כי מה שבהגדה ש"פ לא נזכר שמו של משה רק פעם אחת [זה

⁵⁴ וכ"כ בזכר זאת ליעקב עמ' ס"ט.

⁵⁵ זכר זאת ליעקב שם.

⁵⁶ זכר זאת ליעקב עמ' קכ"ה.

הוא כותב ואומר בנוסח זה, וכלל ישראל כששרו הרי זה הקב"ה שהכין להם הנוסח, וזה מה ששרו, וממילא מובן שמונח בתוכו סודות נפלאות ורזין טמירין על כל העתיד של כלל ישראל, שאין לנו השגה בזה כלל, ואין פלא שכל מי ששר שירה זה זוכה לשיר זה בעוה"ב, שהמשמעות בשירה זו הוא הרבה מעבר להמפלה המסויים של סוס ורכב חיל פרעה, ורק הקב"ה מתברר הוא יודע מה מונח בה.

וממילא מובן מה שבכל יום אנו אומרים זה, וגם אנו אומרים סתם "ושרנו לך" שבזה אנו מודים להקב"ה שנתן לנו הכלים והאפשרות להגיד לפניו שירה כזה שהוא בעצמו חיבר, וא"כ מונח בזה הרבה יותר ממה שהיינו יכולים לשיר, והקב"ה הוא זה שהכתיב לנו הצורה איך הוא נהנה כששרים לפניו.

וראה עוד בשפת אמת תרס"ד דכ' עה"פ מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו ואחז"ל "למי נאה להלל למי שיכול להשמיע כל תהלתו" ואיך יתכן זה, רק ברוח הקודש כמו שירת הים שנאמר ברוה"ק, ובזה נתקיים "אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו", דכ"ב אותיות התורה אין להם סוף וחקר, שבהם נבראו עליונים ותחתונים, והם מתרחבים עד הסוף, ועיקר הסודות בפנימיות האותיות ומילואיהם עד אין סוף, ולכ"כ בתחלת השירה "ויאמרו לאמר" פי' שאלה הדברים יתפרשו לצירופים וצירופי צירופים עד אין תכלית, זהו לאמר שמפרשה זו יוצא פרשה אחרת ועוד אחרת עד אין סוף, ולכן ויאמרו לאמר ברוה"ק, ונעשה מזה פרשה בתורה, ולעומת פרשת ויחי שהוא פרשה סתומה שהתחיל השיעבוד, מול זה יש פרשת השירה שהוא פרשת הגאולה, שיש הפסק בין כל דיבור ודיבור, דנפתחו עיניהם ולבם של ישראל, ונפתחו להם הפרשיות שבתורה, וע"ז כתוב עם זו יצאתי לי תהלתי יספרו שניתן להם כח להשמיע כל תהלתו עכ"ד.

ולפ"ז א"ש דאנו קוראים לפרשת בשלח שבת שירה ולא שבת קריעת ים סוף, דזהו עיקר מכוון הגאולה, מה שנפתחו עיניהם ולבם שיוכלו לומר שירה ולהשמיע תהלתו דע"ז כתיב עם זו יצאתי לי, ושירת הים איננו סתם שירה על מה שהי' בקריעת ים סוף, רק שכולל בתוכו עיקר הגאולה ולכן יש ענין גדול לומר שירה זו כל יום.

ובספר רמתיים צופים [להרה"ק רבי שמואל משינאוואן] מביא שהרה"ק מווארקא זי"ע שאל את החי' הרי"ם למה נקראת שבת פרשת בשלח שבת שירה, ופרשת בא לא

שירה, ממיתה לחיים לא כש"כ, ופי' רש"י "ביציאת מצרים אמרו שירה על הים" והקשה בטורי אבן, הרי שירה זו לא הוקבע לדורות לחיוב, אלא לשעה בשעת הנס לחוד, עי"ש עוד קושיות, ולכ"פ דקאי על הלל דיום א' דפסח, ואמר הרב הנ"ל ע"פ ירושלמי על ויאמרו לאמר שיש חיוב לומר שירה לדורות כל יום וכ"כ חרדים פרק ע"ג דצונו ה' לומר שירה כל יום שנא' ויאמרו לאמר [וכן הביא המשנב סי' נ"א ב"שם זוה"ק] א"כ י"ל דזהו גם שי' רש"י ולכן ילפינן לדורות, ולכן עושים עסק מזה, ובפרט בשבת שירה שאז הוא קריאת התורה דשירה שיש בזה תוספת חיוב, וכוחו עוד יותר גדול, לכן אנו קורין אותו שבת שירה ועוד האריך בזה.

והוספתי לו עוד מקור לומר שירה כל יום דבגמ' ברכות יד: דפריך בלא אמר ויאמר וגם לא אמר אמת ויציב איך יצא יד"ח זכירת יצי"מ, ואמרי' דיש נוסח קצר ד"מודים אנחנו לך ה' אלקינו שהוצאתנו מארץ מצרים וכו' ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך" נתבאר כאן דחייבים להזכיר קריעת ים סוף וגם שירת הים, ובשלמא חלק הקרי"ס זה כבר הזכיר רעק"א בהגהותיו למג"א סי' ס"ז סוס"ק א' בשם מדרש שיר השירים פכ"ב שנו רבותינו הקורא את שמע צריך להזכיר קריעת ים סוף ומכות בכורות, ומבואר דיש חיוב לומר קרי"ס כל יום, אבל ל"ל להוסיף ושרנו לך, ומ' דיש חיוב להגיד זה דשרנו לך.

אלא דזה קאי על מה שאנו אומרים בסוף עזרת, ויל"ע אי יוצא בזה חיוב שירה דכל יום, דשם לא פירטנו כל השירה אבל הא מיהת דיש ענין להזכיר גם הא דשרנו לך. ובאמת צ"ע איזה ענין זה להגיד להקב"ה ושרנו לך בלי לומר מה שרנו, הרי זה כאילו אנו מתגאים לומר שהצלחנו לשיר לך, דבשלמא כשאנו חוזרים לפחות על חלק מן השירה, הרי אנו חוזרים לשיר להקב"ה, אבל סתם לספר ושרנו לך למה לי. [ואולי הכוונה לומר ושרנו לך מי כמוך וכו'] וכן בנוסח ד"עזרת" ו"אמת ואמונה" אנו מדגישים מאד החלק ש"משה ובנ"י לך ענו שירה" וששבחו גאולים וידידים וכו' ול"ל להזכיר זה, הרי העיקר לחזור על דברי השירה.

השירה הוא בשפה של הקב"ה

והנה המעיין בפירש"י על השירה יראה, דעיקר האריכות שיש ברש"י הוא דאינו לשון רגיל שהיינו כותבים, רק רש"י מוכיח לנו בכעשר מקומות דכן הוא לשון המקרא, וממילא לא תתמה על מה שהמקרא מדברת בשפה כזה, ויל"ע הרי אז עדיין לא היה מקרא כלל, והם שרו בנוסח זה בלי לדעת נוסח של מקרא כלל? אלא כתוב כאן הא דאמרו השירה ברוה"ק, דבאמת הדרך של מקרא זהו השפה של הקב"ה, דכשהקב"ה כביכול מחבר ספר, הרי

אמונת הנשים במצרים

ותען להם מרים וגו' [שם כ"א]

וצ"ב לשון עניי דמשמע שהיא עונה על שאלה, וכן קשה לשון להם בלשון זכר דהול"ל להן בלשון נקיבה.

וביאר מו"ז הג"ר יעקב סניידערס זצ"ל⁵⁸ דבשעה שהיו במצרים, היו הנשים מאמינים באמונה שלמה שיגאלו, ולזה הכינו כפר אז תופים ומחולות, והיו האנשים תמהים ושואלים מה זה ועל מה זה, הרי אנחנו משוקעים בשיעבוד ולא נגאל שוב, ולכן עכשיו שהגיע זמן הגאולה והשתמשו בתופים ומחולות לשיר, היתה זאת עניי' לשאלת האנשים, דעכשיו אתם רואים למה עשינו הכלים האלה.

האם מהפכים היוצרות באחרון ש"פ שחל בשבת

[הי' נוגע בשנת תשפ"ב]

הנה בשנה שאחרון ש"פ חל בשבת אנו קוראים שיר השירים בחו"ל בש"ק אחרון ש"פ במקום חוה"מ. ומבואר במג"א סי' ת"צ סק"ו דבחזרת הש"ץ של אחרון ש"פ יאמרו הפיוטים של שביעי של פסח [אותותך] ו"שבטי קה" שנתחבר ע"י רבי שמעון הגדול - רבי שמעון ב"ר יצחק - והפיוט של אחרון ש"פ אומרים בשביעי של פסח, [אימת] שנתחבר ע"י ר' משה ב"ר קלונימוס] והטעם דכיון דביוצר אמרו האופן והזולת מה ששייך לשבת חוה"מ מצד שיר השירים, וזה יסדו רבי שמעון הגדול, לכן אומרים גם בחזרת הש"ץ הפיוטים שהוא חיבר משביעי של פסח [הגם דלא נוגע לשיר השירים דוקא] אבל של אחרון ש"פ חיבר רבי משה בר קלונימוס. אבל הגר"א בתו' מעשה רב כ' דאין להחליף הפיוטים, דטעות נפל בספרים מצד ר"ה שחל בשבת ובסוכות משום לולב, דסברו דלעולם ביו"ט שחל בשבת מחליפים היוצרות, ובס' פסח שחל בשבת לר"צ כהן הציע דד' הגר"א הוא רק לענין חזרת הש"ץ דלא ס"ל להפך היוצרות מצד כבודו של ר"ש הגדול אבל הפיוטים ביוצר אור שבנויים על שיר השירים מסכים דיש לשנותו.

והנה אם הטעם לשנות הוא מצד כבוד ר"ש הגדול דפיוטי יוצר אור, א"כ במקומותינו שאין אנו אומרים יוצרות בשחרית לא נוגע להפך היוצרות, וכ"כ הגה"ק ממונקאטש בס' חמשה מאמרות שכן נהג אביו הדרכי תשובה שלא לשנות, אולם כ' שם עוד טעם להפך היוצרות כיון דלכבוד שבת אנו רוצים לומר פיוטי ר"ש הגדול שהמה חשובים יותר משארי פיוטים הגדולים

נקרא שבת יצ"מ, ושבת יתרו לא נקרא שבת קבה"ת,⁵⁷ והשיב שבתורה עצמו מצינו שינוי דנכתב אריח ע"ג לבינה, ויש לכל אחד אחיזה באותיות התורה, וכשיש שינוי בתורה זה מורה על שינוי בגוף היהודי שבידו להשתנות מן הקצה אל הקצה [ולנוסח השפ"א לעיל ג"כ א"ש, דכאן הוא עיקר נקודת הגאולה ביהודי גופא שנפתחו עינו ולבון] והעיד ברמתיים צופים, ד"בעיני ראיתי שהי' החי' הרי"ם רוקד ממש בקבלת שבת זו בשמחה רבה מה שלא הי' דרכו כל השנה".

החיזוק מתחיית המתים בשעת השירה על הים

אז ישיר משה ובני ישראל וגו' [ט"ו א']

וברש"י דמכאן רמז לתחיית המתים מה"ת. בפשטות כיון שכתוב לשון עתיד. אולם יש פי' אחר שאמר אאמור שליט"א בהלוויית אחותי הצדקנית מרת רבקה קינדל ע"ה [בפרשת בשלח י"א שבט תשע"ג בבית החיים צפת מקום קבורת רבותינו הקדו'] בשם הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע, [אמרו אחרי השואה כשהגיע לא"י ושבת ראשונה היו שם אודים מוצלים מאש ורצה לחזק לבכם הנשכרות] דהנה חז"ל דרשו מחמושים עלו בני מארץ מצרים, דאחד מחמשה יצאו וד' חלקים מתו בשלשת ימי אפילה, נמצא לפ"ז שהיו לכל אחד מישראל היתומים של אותם שמתו, וי"א דזה"פ בתרגום יונתן עה"פ הנ"ל דכל אחד לקח אתו חמשה טפלי היינו אחד שלו והשאר שהיו יתומים, וא"כ היו כ"כ הרבה יתומים בקריעת ים סוף, ואיך היה אפשר לומר שירה במצב כזה?

[והבאנו בתחלת דברינו ד' המדרש [כ' י"ג] עה"פ ולא נחם אלקים משל למלך שהיו לו בנים ונשבו, והיו בשיעבוד ומתו מהם, ירד המלך והציל מה שנשתייר מהם, והיתה שמחה לפניו על שהציל את בניו, אבל לא הי' מתנחם על אותן שמתו, וזה"פ ולא נחם אלקים שלא הי' לו נחמה על אותם שמתו בימי אפילה]

אלא בהכרח שהי' להם האמונה החזקה בתחיית המתים ורק על ידי זה יכלו להתחזק ולומר שירה, כיון שיגיע יום והורי אלו היתומים יחזרו עליהם, כן במצב שלהם אחרי השואה שאיבדו כ"כ הרבה מיקיריהם איך שייך בכלל להתחזק ולבנות הכל מחדש, רק ע"י שאנו מאמינים באמונה שלימה בביאת המשיח ובתחיית המתים בעת שיעלה רצונו יתב"ש אפשר להתחזק. וכן הוא בכל מצב של יתומים קטנים, א"א אפשר להמשיך הלאה רק ע"י האמונה החזקה בתחיית המתים.

וכן הוא בזמנים כאלו שיש כ"כ הרבה צרות, איך יתכן להתלהב בשבת שירה ולקרנותו שבת שירה, אבל ע"י שמתחזקים באמונת תחיית המתים שפיר אפשר להתחזק ולשיר ושיהי' שבת שירה.

⁵⁸ מפי הרב ישראל נאגער שליט"א מה ששמע ממנו בימיו האחרונים שנפטר מיד אחרי שביעי ש"פ בכ"ד ניסן תשד"מ מזכר זאת ליעקב עמוד קכ"ה.

⁵⁷ בזע קודש להרה"ק מרופשיץ זי"ע פרשת בשלח ד"ה אז ישיר עמד בשאלה זו ע"ש מש"כ בזה.

עניני שיר השירים ממו"ז הגה"צ ר' יעקבסניידערס זצ"ל

[מס' זכר זאת ליעקב לאאמו"ר שליט"א ע' קכ"ב]

א: בשיר זה נכלל שיר על כל הזמנים והמצבים של כלל ישראל, אשר בכל מצב ומצב יש לה כעין שיר מיוחד להקב"ה וגם כשנראה שהמצב אינו טוב, וכמאחז"ל חייב אדם לברך על הרעה וכו' וזהו שיר השירים היינו שיר שכל השירים נכללים בתוכה. [מתוך דרשה]

ב: אני ישנה ולבי ע"ר היפך אותיות ר"ע כי אם אין מתעוררים אז חלילה אינו טוב, ולכן הפסוק מסביר באריכות באיזה אופן הקב"ה מעורר את האדם שנא' קול דודי דופק וגו' [מתוך דרשה]

ג: אחי הקדוש הג"ר דוד אב"ד קאפואהר כתב לי עה"פ "שיר השירים אשר לשלמה" כי שירי שלמה היו מציאות בעולמות העליונים, ושיר השירים היא העולם אשר כל השירים כלולים בה.

ד: כל השירים קודש ושה"ש קדש קדשים לרמז הדמיון לכרובים שבתוך קדשי הקדשים לבל יעלה ח"ו מחשבת זר בתוכינו על כי דברים אלה מרמזים לדברים העומדים ברומו ש"ע. [מדרשה]

ה: ענין שיר השירים ע"פ פשט דע"י שקוראים ענינים כאלו דייקא בקדושה זה מציל מהירהורים אפי' במקום חול, וזהו ענין דברי חז"ל דכרובים בקה"ק נראים כדדי אשה שהי' בזה סגולה להנצל מהירהורים.

לגודל קדושתו וא"כ נוגע גם לנו, ובליקוטי מהרי"ח כתב מטעם אחר דיש להפכו, דהרי גם בכל ז' ש"פ ס"ל למנהגים והלבוש די"ל "אימת" ומה שאנו אומרים "אותותיך" ו"שבטי קה" משום שפיוט שבטי קה יסדו ר"ש הגדול וגם היוצר של ז' ש"פ, א"כ לפ"ז לאותן שאין אומרים היוצר הי' צ"ל לעולם "אימת" בז' ש"פ אלא משום לא פלוג נתפשט לומר לעולם הפיוט ד"אותותיך", וא"כ כשחל אחרון ש"פ בשבת דאפי' במקומות שאומרים פיוטי יוצר אומרים אימת בז', מכש"כ במקומות שאין אומרים כלל פיוטי יוצר. והובאו דברי ליקוטי מהרי"ח בקיצור, במחזור המפורש.

הענין לכבד את רבי שמעון הגדול בימיםאחרונים של פסח

והנה באמת צ"ע מה הענין לכבד את ר"ש הגדול בזה, ולמה יצא ענין זה דוקא בימים האחרונים של פסח, ובדרך דרוש י"ל, ע"פ מה שהארכנו לעיל מתפארת שלמה ואמרי אמת וחת"ס ומדברי מו"ז זצ"ל שבקרי"ס התחדש הכח של אמונה בכח החכמים, וכמ"ש ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ולכן דוקא עכשיו הזמן להעלות על נס כבודם של חכמינו גם בדורות שלאחריהם, ובפרט באחרון ש"פ שמצורף לזה כוחם של יו"ט שני שאמר מו"ז שמתבטא בו כוחם של מנהג אבותינו בצירוף כוחם של חכמינו, ולכן מסר נפשו ללכת לבית הכנסת וכמו שהבאנו לעיל, לכן גם בפיוטיים יש לנו להדגיש ד"ז.

